చాటుపద్యమణిమంజరి

[పెంపు చేకూర్చుకొన్న పునర్ముద్రణము]

సంకలన కర్త

శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి

శ్రీ ప్రభాకర సంపూర్ణ గ్రంథావళి

సంపాదకులు

డా॥ వేటూరి ఆనందమూర్తి

వాణీమంజరి ప్రచురణలు

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి మెమోరియల్ ట్రస్ట్

హైదరాబాదు.

Sri Prabhakara Sampoorna Grandhavali

MANI MANJARI PRACHURANALU

CHATU PADYA MANI MANJARI

By the Late Veturi Prabhakara Sastri

Revised & enlarged Edition : January, 1988.

Copies : 2,000

Price : Rs. 75/-

Published by :

Manimanjari Prachuranalu
Veturi Prabhakara Sastri Memorial Trust, Hyd-13.

Printed at

Nagarjuna Printing Works.
Hyderabad-20.

శ్రీ ప్రభాకర సంపూర్ణ గ్రంథావళి

చాటుపద్య మణిమంజరి

గ్రంథకర్త

శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి

గ్రంథ ప్రశంస

ఆచార్య బి. రామరాజు

ఆచార్య జి. యన్. రెడ్డి.

మణి మంజరి ప్రచురణలు

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి మెమోరియల్ ట్రస్ట్

హైదరాబాదు.

శ్రీరస్తు

చాటుపద్య మణిమంజరి

ఇయ్యది

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారిచే

సమకూర్పఁబడినది

చెన్నపురి.

"వైజయంతీ" ముద్రణాలయమున

ముద్రింప బడినది.

1913

Price Rs. 1] [వెల రూ. ౧

చాటుపద్య మణిమంజరి

ప్రథమ ముద్రణము (1913) నందలి ముఖపత్రము.

శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారు
[1888 — 1950]

చాటుపద్య మణిమంజరి

శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారి

తొలిపలుకు

(ప్రథమ భాగమున)

తీరుతీయములుగల భాషా వాహినియందు సుకవుల కవితామృతము ప్రబంధరూపమునన కాక చాటురూపముననుఁ జాలువాఱును. వీనులకు విందులై డెందమును దనుపార్చుచుఁ జాటురచనము లొక్కొకయెడఁ బ్రబంధ రచనముల సయితము మీఱియుండునని చెప్పుట భాషావేదుల కనుభవపునరుక్తమగును. గ్రంథములుగా నేర్పడమిచేఁ దొల్లింటి యాంధ్రకవీశ్వరులు రచించిన చాటుపద్యము లెన్నేని యునికితప్పినవి. పరంపరాగతములగుచుఁ గొనివల్లెటూళ్లలో ముదుసళ్ళ నోళ్ళయందును మఱికొన్ని పురువులకు భక్తులువెట్టు ప్రాచీన తాళపత్ర సంపుటములందును జీర్ణించుచున్నవి. ఇంపారు నిట్టిపద్యముల సంపాదించి గ్రంథరూపమున వెల్వరింపఁ దలంపుగొని యెఱిఁగిన వారినెల్ల నడిగియు దొరకిన తాళపత్ర సంపుటమెల్లఁ బరిశీలించియు నానాఁటఁ గొన్ని చాటువులఁ గూర్చితిని. హైందవ సారస్వతమునకు గని యనఁదగు చెన్నపురపు లిఖిత పుస్తకభాండాగారము పెక్కు పద్యరత్నముల నొసఁగినది. మఱికొన్ని ముద్రిత గ్రంథములనుండి సేకరించితిని. రాజులగూర్చి రాజమంత్రులనుగూర్చి కవీశ్వరులనుఁగూర్చి, నీతి శృంగార హాస్యాదివిషయములం, దింక ననేక విషయములందుఁ, బలుదెఱఁగుల సమకుఱిన పద్యములలోఁ బెక్కింటి నేఁటికాలపు మర్యాద నతిక్రమింపకుండ సవరించియు పీడనాడియు రత్నము లనఁదగిన వాని కథాసందర్భములఁ జేర్చి గ్రంథరూపమున సమకూర్చితిని. శృంగార విషయము మిక్కిలి మెలఁకువతో నిర్దుష్టపఱిచితిని. కొన్ని పద్యములు సందిగ్ధార్థములయినను జరిత్రకారులకుఁ జిక్కుకల్గునని మార్పుసేయకయ ముద్రించితిని. నేఁటికవుల చాటువులఁ జేకొనలేదు. ప్రాచీనకృతులందలి పద్యము లేవేని యిందుఁ జేరినచో గుర్తింపలేని నాయపరిజ్ఞానమును క్షమింప వేఁడెదను. కొన్ని శతకములందలి పద్యము లిందుఁ జేర్చితిని. ప్రాచీనములగు నాశతకములిప్పుడు కొన్ని దుర్లభములు. సహృదయుల కియ్యది యింపు నింపుననియే నాతలంపు.

ద్వితీయ భాగము

ప్రథమభాగమును గూర్చిన ప్రకారముననే యీద్వితీయ భాగమునుగూడఁ గూర్చి సహృదయులకు సమర్పించుకొన్నాఁడను. ఇట్లే మఱికొన్ని భాగములను గూడఁ గూర్పఁగల్గుదునో!

చెన్నపురి.

దుందుభిజ్యేష్ఠము

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి

శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ గారి

పీఠిక

చాటుపద్య మణిమంజరి

ద్వితీయ భాగము-పునర్ముద్రణము 1952

చాటుపద్యమణిమంజరి ద్వితీయభాగము నిప్పటికి ముప్పది సంవత్సరముల క్రిందట ననుకొందును పూజ్యులు బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ప్రకటించినారు. ద్వితీయభాగమును మాత్రమే కాక యింకను మఱికొన్ని భాగములను బ్రకటింపవలెనని వారి యాశయము. మిగిలిన భాగములను బ్రకటించుట యెట్లున్నను ద్వితీయభాగ ప్రకటనానంతరము శ్రమ కోర్చి వారు సేకరించి యుంచిన చాటుపద్య విషయక గ్రంథమునంతయు పొందుపఱిచి వారు ద్వితీయ భాగమును మఱల ముద్రించుటకు పూనుకొని యేతత్కార్య నిర్వహణ భారమును వారి ప్రియశిష్యులైన శ్రీతిమ్మావజ్ఝల కోదండరామయ్యగారిపై బెట్టిరి. ఈ ద్వితీయభాగము ముద్రణము పూర్తి కాక పూర్వమే శ్రీప్రభాకరులవారస్తమయము నొందుట విచారకరమైన విషయము. శ్రీ కోదండరామయ్యగారేమరక శ్రద్ధ వహించి యీ ముద్రణ కార్యమును పరిసమాప్తి నొందించి కృతకృత్యులైరి.

ఈ చాటుపద్యమణిమంజరి ద్వితీయభాగమునకు పీఠిక వ్రాయవలసినదని శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారి సోదరులు శ్రీ వేటూరి శంకరశాస్త్రిగారు నన్ను కోరిరి. నామీదగల యభిమానాదరములవలన వారు నన్నట్లు కోరినారు కాని యీ ప్రశస్తగ్రంథమునకు పీఠికే యవసరము లేదు. ఏలన పూజ్యులు శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారు గొప్ప పండితులు, ఉదారదర్శనులు, కవులు, సాహిత్య విద్యాధరులు. తెలుఁగు పాఠకలోకమున వారి నెఱుఁగనివారు లేరు. తెలుఁగు దేశమునకు వారు చేసిన సాహిత్యసేవ యపారమైనది. వారు తాళపత్త్రగ్రంథ ప్రతులను బరిశోధించి, ప్రాచీనాంధ్రకవికృత ప్రబంధములలో గొన్నిటిని సాధుపాఠనిర్ణయము చేసి చక్కగ పరిష్కరించి ప్రకటించినారు. మఱికొన్ని ప్రబంధములలోని పద్యములకు రసవత్తమములైన పాఠముల, నేర్చి చూపినారు. అర్థము తెలియని తెలుఁగు పదములకు సరసమైన యర్థనిర్ణయము కావించి మించినారు. శాసనములలో మాత్రమే కానవచ్చు తెలుఁగు పదములు కొన్నిటికి నితర ద్రావిడ భాషాపరిచయ పరిజ్ఞానమున నర్థములు సాధించినారు.

ప్రాచీన తాళపత్ర భండారములను బరిశోధించి విస్మృతాంధ్రకవులను కావ్యములను గుఱించి వ్రాసి తెలుఁగుదేశమున కెఱుకపఱిచినారు. ఉత్తమ గ్రంథముల కెన్నిటికో యమూల్యములైనపీఠికలు రచించి తెలుగువారి కనేక నూతనవిషయములను దెలియఁజేసినారు. స్వయముగ కవులై తెలుగులో రసవంతములైన చక్కని ఖండకావ్యములు విరచించినారు. భగవదజ్జుకము, ప్రతిమానాటకము మొదలైన సంస్కృత నాటకములను రసవంతముగ నాంధ్రీకరించినారు. చెదరియున్న ఎఱ్ఱాప్రెగడ విరచిత రామాయణమునందలి పద్యముల నేర్చి కూర్చి ప్రకటించినారు. శతాబ్దులతరబడి మఱుగుపడి మటుమాయమైన శ్రీతాళ్లపాక అన్నమాచార్యకృత సంకీర్తన గ్రంథజాలమును వెలికిదీసి పరిష్కరించి ప్రకటింపఁజేసి తన్మాధుర్యామృతముల నాంధ్రపాఠకలోకమునకు విందులు పెట్టినారు. శ్రీతాళ్లపాక చినతిరువెంగళనాథ కృతమైన అన్నమాచార్య చరిత్రమునకు వారు రచియించిన పీఠిక వారి పరిశోధనా విపులతకు తార్కాణము. ఇంత యెందుకు? తెలుఁగు వాఙ్మయమునకు శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారు చేసినసేవ యపారమైనది; అనర్ఘమైనది. అట్టి సాహిత్యసేవాధురంధరుని గ్రంథమునకు పీఠిక వ్రాయుట అనవసరము. జగ మెఱిఁగిన బ్రాహ్మణుఁ డాయన? అయినను పూజ్యులు శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రిగారిమీఁది భక్తి తాత్పర్యములవలన ఆ సాహిత్యతపస్విని సంస్మరించి వారికి నా వినయాంజలి నర్పించుట కవకాశము కలిగినదని శ్రీ శంకరశాస్త్రిగారి కోరికను గాదనక దీనికి పీఠిక వ్రాయుట కంగీకరించితిని.

చాటుపద్యమణిమంజరి యీ ద్వితీయభాగము వెనుకటికంటె నెన్నియోరెట్లు పెద్ద దయినది. ఇందు దేవతాస్తుతి స్తబకము, కవి ప్రశంసా స్తబకము, రాజప్రశంసా స్తబకము అని మూఁడు విభాగములున్నవి. ఇందలి ఒక్కొక్క విభాగమున ననేక నూతన విషయములు చేర్పఁబడి వెనుకటి కూర్పుకంటె నిది యనేకవిధముల ప్రశస్తముగను, నమూల్యముగను నున్నది. ఈకూర్పులో బిల్హణుఁడు పెద్దిభట్టు, బాణుఁడు, కపర్దిస్వామి, శాకల్యమల్లుభట్టు, జగన్నాథపండిత రాయలు మొదలైన సుప్రసిద్ధకవి పండితులు రచియించిన చాటుశ్లోకములును, వారికి సంబంధించిన కథలు గాథలును చేర్పఁబడినవి. ఇదివఱకు కూర్పులో లేనిచాటుపద్యము లాంధ్రకవి విరచితము లెన్నియో యీ కూర్పులో కలవు. రాజప్రశంసా స్తబకమున కాకతీయసైన్యాధిపతులైన నాయ

కుల బిరుద జయప్రశస్తులను చేర్చుటవలన నేతద్గ్రంథ ప్రాముఖ్యము మఱింత యధిక మైనది. చరిత్ర పరిశోధన చేయువారి కీబిరుదావళి యత్యంతోపయోగ కారియని, యమూల్య మని వేఱనుడువఁబనిలేదు.

నూతనవిషయము లమూల్యము లైన విన్ని చేర్చుటవలన గ్రంథము క్రౌనుసైజునుండి మార్చి డెమ్మీసైజున అచ్చు వేయించినను చాల పెరిగి పోయినది. ఇప్పటికే యీ గ్రంథము ముద్రణమున దాదాపుగ మూఁడువందల యేఁబది పుటలవఱకు పెరిగినది. అచ్చు కావలసినవిషయ మింకను చాల నిలిచిపోయినది. అందువలన నీ గ్రంథము ద్వితీయభాగము ప్రథమసంపుటముగాఁ బ్రకటిత మగుచున్నది

శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిగారు తెలుఁగువాఙ్మయము విషయమున నెట్లో యట్లే తెలుఁగుభాషా చరిత్ర పరిశోధనలలోఁ గూడ గట్టి కృషిచేసినారు. అత్యంత ప్రాచీనలిపులు విడదీసి ప్రాచీనాంధ్రశాసనములను బ్రకటించినారు. చరిత్ర పరిశోధనలో వారికిఁ గల ప్రజ్ఞాప్రభావముననే సమర్థతతో తెలుగుకవుల కొందఱి కాలనిర్ణయాదికములను గావించియున్నారు. నన్నయభట్టారకునికి పూర్వ ముండిన తెనుఁగు బాసకు సంబంధించిన విషయములను సప్రమాణముగఁ జర్చించి యమూల్యవ్యాసములను విరచించినారు. చరిత్రకు, భాషకు, వాఙ్మయమునకు సంబంధించి వారు వ్రాసిన వ్యాసములు ప్రామాణికము లైనవి. శ్రీశాస్త్రిగారు వట్టి తెలుఁగు పండితులు మాత్రమే కారు. ప్రామాణికు లైన చరిత్రపరిశోధకులు కూడను. ఈ కారణమున వారు సామాన్యపాఠకులు వినోదముగాను, రసగ్రహణపారీణులు కుతుకముతోను, భక్తిపరు లాసక్తితోను పఠించుటకు మాత్రమే కాక ఈ చాటుపద్య మణిమంజరి ద్వితీయభాగమును పరిశోధనానిరతు లైనచారిత్రకులకుఁగూడ నుపకరించునట్లు సంతరించినారు. ఈ గ్రంథప్రకటనమును జూచుకొను భాగ్యము వారికి కలుగుటయే విచారకర మైనవిషయము.

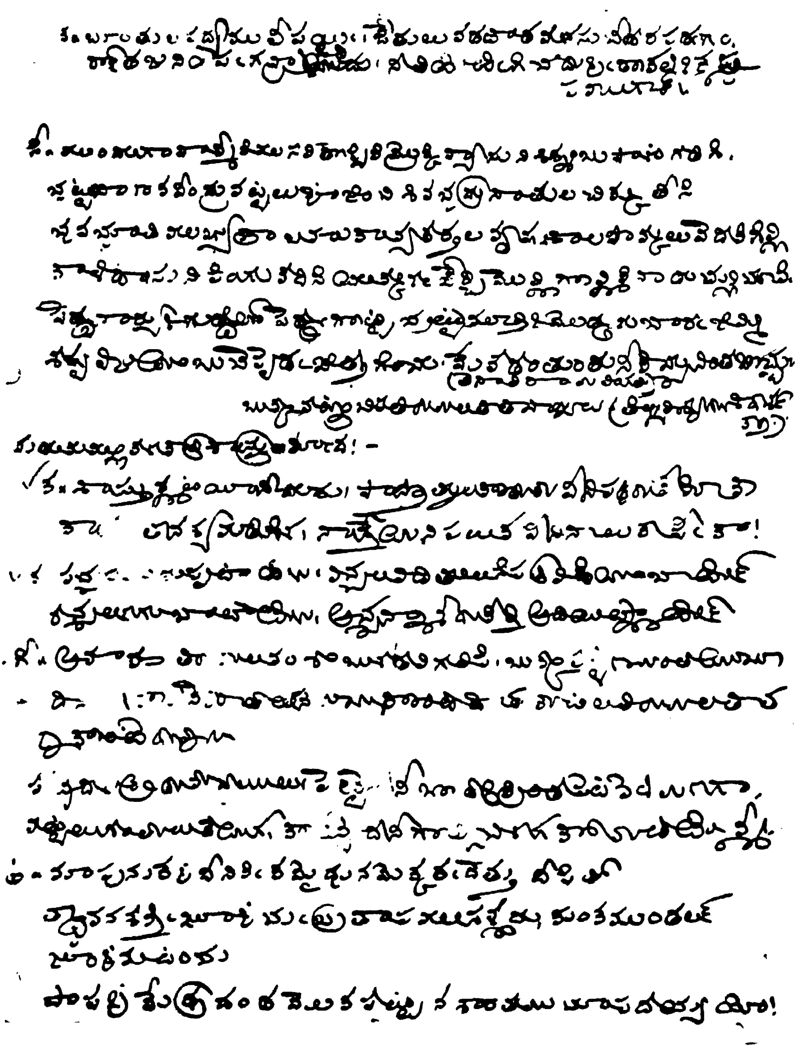
ఈగ్రంథము నింత సర్వాంగసుందరముగ ముద్రింపించి ఆంధ్రపాఠక లోకమున కందించినందుకు శ్రీ ప్రభాకర పరిశోధకమండలి వారినభినందించుచున్నాను. ఆంధ్ర పాఠకలోకము దీనికిఁ దగినయాదరము చూపునుగాక!

పూజ్యులు శ్రీప్రభాకరశాస్త్రిగారి యితర రచనలనుగూడ యథోచిత రీతిని గ్రంథరూపమున, బ్రకటించి పుణ్యము కట్టుకొందురు గాక యని ఈ

మండలివారిని కోరుచున్నాను. నా కీ యవకాశ మిచ్చినందుకు శ్రీ శంకర శాస్త్రిగారికి నా కృతజ్ఞతాపూర్వకవందనము లర్పించుచున్నాను.

53, శరవణ పెరుమాళ్ వీథి,
పురశవాకం, మద్రాసు-7,
నందన, చైత్రము.

మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ

విషయ సూచిక

వేటూరి వారి తొలిపలుకు	i
మల్లంపల్లివారి పీఠిక	iii
విషయ సూచిక	vii
ఉపాయనము ఆచార్య బి. రామరాజు	xiii
A Tribute Prof. G. N. Reddy	xxi
మనవి	xxix

దేవతాస్తుతి స్తబకము

పిన్నారప్ప (1)	1
కదిరి వసంతా (2)	2
మంగళాద్రీశ్వరుడు (2)	2
కృష్ణ స్తుతి (3)	3
కృష్ణ నవరత్నములు (15)	3
శ్రీ నారాయణ స్తుతి (3)	8
అష్టదిక్పాలకులు (19)	8
మరిడీ దేవత (23)	13
వటమూల మందిరా (24)	13
రామచంద్రుండు (25)	14
రామః ఆర్త రక్షామణి (25)	15
రఘు రాముఁడు (30)	16
రామ నవరత్నములు (44)	17
ఆర్తజన రక్షణోపాయః ఆంజనేయ (61)	22

శివస్తుతి (26)	25
మృదునిఁ గనుగొంటి (27)	27
అంబికా (29)	28
శతక రత్నములు (31)	29
శ్రీగిరి భ్రమరాంబికా!	31
కార్తవీర్యార్జునా! (33)	32
బ్రహ్మబిల పంచరత్నములు (35)	34
షట్చక్ర నిర్ణయము (38)	37
యోగ పంచరత్నాలు (41)	40
పదవులను గోర	43
దశ సీసములు (49)	44
శ్రీరంగనాథ స్తుతి (54)	49
కలగంటినంతట మేలుకొంటి (55)	50
మేలుకొంటి	55
రక్షణ పరాయణుండ! నారాయణుండ (65, 67)	56
దశావతార స్తుతి (72)	63
కంచి వరదరాజస్వామి (74)	65
ధరణి (75)	66
వేంకటనగాధ్యక్షా జగద్రక్షకా! (75)	66
వేంకటాచలపతీ! కలశాంబుధి కన్యకాపతీ! (76)	67
అలమేలుమంగా స్తవము (77)	68
నవశేషాచలనాథ నమస్తే (79)	70
ఇతర దేవతలు (4)	71
కందుకూరి జనార్దనాష్టకము	81
నయన రగడ (శివభక్తి దీపిక)	82
నమశ్శివాయ రగడ (శివమంత్ర వర్ణనము)	94
రంగనాథుని శివ కవిత్వము	98

పండిత–కవి–ప్రశంసా స్తబకము

సంస్కృత కవులు

బిల్హణుఁడు	105
పెద్దిభట్టు	105
మల్లినాథుని వైదుష్యము	106
బాణుఁడు	109
కపర్దిస్వామి	109
శాకల్య మల్లు భట్టు	109
లొల్లవారు	110
జగన్నాథ పండిత రాయలు	112
సుసర్ల బ్రహ్మన్న శాస్త్రి	112
నడిమింటి మంగళేశ్వర శాస్త్రులు	113

తెలుగు కవులు

వేములవాడ భీమ కవి	121
కవిసార్వభౌముడు శ్రీనాథుఁడు	126
భృంగ పంచకము	152
బమ్మెర పోతన	154
పిల్లలమఱ్ఱి పిన వీరభద్రకవి	154
వెల్లంకి తాతంభట్టు	155
కృష్ణ దేవరాయలు	156
అల్లసాని పెద్దన్న	156
నంది సింగయ తిమ్మన	167
కందుకూరి రుద్రకవి	168
తెనాలి రామకృష్ణ కవి	181
పింగళి సూరకవి	181

వెణక కవి	187
క్షేత్రయ కవి	187
కూచి మంచి తిమ్మకవి	187
వక్కలంక వీరభద్రకవి	188
దిట్టకవి తిప్పన	189
పుష్పగిరి తిమ్మకవి	189
తురగా రామకవి	190
నృసింహ భారతి	191
అహోబల పండితుఁడు	192
అడిదము సూరకవి	193
కొట్రకాల (భాస్కర) కవి	201
కృష్టిపాటి - వెంకట సుబ్బకవి	206
అల్లమరాజు - సుబ్రహ్మణ్యం	206
బుక్కపట్నం తిరుమల తాతాచార్యులు	207
తురగా - వెంకమరాజుగారు	208
మాడభూషి-వెంకటాచార్యుఁడు	209
శిష్టుకృష్ణ మూర్తి కవి	221
శిష్టు సర్వశాస్త్రి	223
మంచెళ్ళ వాసుదేవకవి	223
ఉత్పల విజయ నరసింహాచార్యుఁడు	236
చంద్రశేఖర కవి	237
కుప్పా అంజనేయశాస్త్రి	237
వారణాసి సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి	238
తు(మః)ర్ల జోగయ్య కవి	238
మెప్పెర్ల తిరుమలాచార్యుడు	238
వద్దిపర్తి మంగయ్య కవి	239

వజ్ఝల ఋచ్చన్న శాస్త్రి	239
వేదుల సూర్యనారాయణశాస్త్రి	239
నరసింహ భారతీ స్వాములవారు	240
వక్క అప్పల నరసింహకవి	241
రామకవి	243
మిక్కిలి మల్లయ్య కవి	244
గొట్టె ముక్కల నరసింహరాజు	244
దర్భా సర్వేశ్వర శాస్త్రి	244
కాకర్లపూడి వెంకటపతిరాజు	246
నక్కలపాటి బాలసరస్వతి	246
మఱి రెండు పద్యములు	247

కదంబ కవితాపుష్ప స్తబకము

కవి-కవిత	248
కవి-బ్రహ్మ	248
కవుల వృద్ధి	248
కవితా సాధన సామగ్రి	248
కవిత రుచి	249
మణిప్రవాళ (కలగలుపు భాష) పద్యములు	250
ద్రావిడశృంగారము	252
ద్రావిడ భాష	254
చిత్ర కవిత	255
చిత్ర ప్రశ్నోత్తర పద్యములు	256
గ్రామ్యతాభాసము	257
చిత్రకవితా రచనలు	257
కల్పిత కల్పవల్లి	261

కుకవి పిశాచము	261
చిత్ర ప్రశ్నలు	262
సమస్యలు	263
పొదుపు పద్యములు	271
సభాపతి	283
రామాయణ చాటువులు	290
భారత కథ	291
భారత కథను గూర్చి మఱికొన్ని చాటువులు	292
పాండవుల వర్తనము	295
ఈశ్వరాజ్ఞ	296
తెలుఁగు భారతము	297
భాగవత చాటువులు	297

పరిశిష్టము

నమశ్శివాయరగద	298
భీమన మీఁద నన్నయ్యభట్టు గారు చెప్పిన చాటు ధార	300
బడబానల భట్టు	300
సోముఁడు	301
శ్రీనాథుఁడు	301
అభవా ! మహాభవ !	301
రుద్రకవి	302
రామకృష్ణుని యితర చాటువులు	303
కొన్ని సంస్కృత శ్లోకాలకు వివరణ	306
అకారాది పద్యానుక్రమణిక	323

ఆచార్య వి. రామరాజు
(Retd.)
ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము
హైదరాబాదు.

ఓం శ్రీసాయిరామ

ఉపాయనము

ఆంధ్రవాఙ్మయానికి అనర్ఘమైన సేవచేసిన తొలితరం పండిత పరిశోధకులలో వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ప్రముఖులు. కవులుగా, కథకులుగా, అనువాదకులుగా, పత్రికా సంపాదకులుగా, నాటక కర్తలుగా, గ్రంథగ్రంథులు భేదించిన పండిత ప్రకాండులుగా, ప్రాచీన గ్రంథ పరిష్కర్తలుగా, వ్యాఖ్యాతలుగా, భాషాశాస్త్రవేత్తలుగా, చారిత్రకులుగా, శాసన పరిష్కర్తలుగా, జానపద వాఙ్మయోద్ధారకులుగా, పీఠికాకర్తలుగా, వ్యావహారిక భాషావాదులుగా, సంకలన గ్రంథసంధాతలుగా, సాహిత్య పరిశోధకులుగా, తాళపత్ర గ్రంథ సంగ్రాహకులుగా శాస్త్రిగారు మనకందించిపోయిన సంపద బండ్లకెత్తదగినంత ఉన్నది.

బహుముఖీనమైన వేటూరివారి సారస్వత వరివస్యలో సంకలనగ్రంథాల ప్రకటనం ఒకటి. సంకలన గ్రంథాలు లేదా సంధాన గ్రంథాలు పలుతీరులు. సహృదయులు రసికులు విజ్ఞులు ఐన కవిపండితులు తమ తమ అభిరుచులకు అనుగుణంగా భక్తి, నీతి, శృంగారం, ధర్మం, మానవప్రవృత్తి, లోకధర్మం, ప్రకృతి, పంచభూతాలు, జలచర భూచర ఖేచరాలు - ఈ విధంగా తీరు తీరు విషయాల గూర్చి మనోహరంగా చెప్పిన పద్యాలు-ఆయా గ్రంథాలలోనివి గాని లేదా ప్రాస్తావికంగా, ఆశువుగా కవులు వివిధ సందర్భాలలో చెప్పినవి గాని ఒకచో ఏర్చి కూర్చి పెట్టుకోవటం వాఙ్మయ ప్రపంచంలో చాలాకాలంగా వస్తున్న అలవాటు. ఇటువంటి సంకలన గ్రంథాలు అన్నిదేశాల్లోను అన్నిభాషల్లోను ఉన్నవి. ఈసంకలనాలలోని పద్యాలు కంఠస్థం చేస్తే అనేకకావ్యాలు, శాస్త్రాలు చదివినంత ప్రజ్ఞాపాటవాలు అలవడుతాయి. వెనుకటి కాలంలో కవులు పండితులు సంచారార్థం బయలుదేరి సభల్లో గాని దాతలవద్ద గాని ప్రసంగించినపుడు ప్రస్తావించినపుడు ఇటువంటి పద్యాలు చదివి శ్రోతలను

మెప్పించి సన్మానసత్కారాలు వర్షాశనాలు పొందేవారు. అందుకే ఇట్టిపద్యాలకు ప్రసంగపద్యాలనీ, ప్రాస్తావిక పద్యాలనీ, సుభాషితాలనీ, చాటువులనీ పేరు వచ్చింది. లాక్షణికులు లక్ష్యలక్షణసమన్వయం చేస్తూ మహాకవుల కృతుల నుండి ఉదాహరించిన పద్యాలకు ఉదాహరణ పద్యాలనే ప్రసిద్ధి వచ్చింది. ఇట్టి సంకలనాలు తాళపత్ర గ్రంథాలలో ప్రత్యేకంగా గానీ లేదా ఇతర గ్రంథాల చివరన గానీ, కన్నాకుల పైన గానీ, ప్రాస్తావికాలు, ప్రసంగపద్యాలు, చాటుధారలు శృంగారపద్యాలు, ఉదాహరణలు, సమస్యలు అనే శీర్షికలతో ఉండటం పరిపాటి. నేను సేకరించిన తాళపత్రగ్రంథాలను పరిశీలిస్తున్నప్పుడు, కేటలాగులు సిద్ధం చేస్తున్నప్పుడు ఇట్టి శీర్షికలతో ఉన్న చక్కని పద్యాలు చాలా గమనించినాను. నా సేకరణలో తెలుగువాడైన వట్టుభట్టు సంకలనం చేసిన ప్రసంగరత్నావళి తాళపత్రగ్రంథం కూడ ఉండినది.

పాళీ ప్రాకృత సంస్కృత భాషల్లో ఇటువంటి సంకలనాలు చాలా ఉన్నవి. పాళీభాషలోని సుత్తనిపాతం, ప్రాకృత భాషలో హాలుని గాథాసప్తశతి, జయవల్లభుని వజ్జా లగ్గం ప్రసిద్ధ సంకలనాలు. సంస్కృత భాషలో లెక్కలేనన్ని సంధాన గ్రంథాలున్నవి. సంధాత పేరు తెలియని కవీంద్ర వచన సముచ్చయం, నందనుని ప్రసన్న సాహిత్య రత్నాకరం, అమితగతి సుభాషిత రత్నసందోహం, శ్రీధరదాసు సదుక్తికర్ణామృతం, జల్హణుని సూక్తి ముక్తావళి, శార్ఙ్గధరుని శార్ఙ్గధరపద్ధతి, చాళుక్య సోమేశ్వరుని అభిలషితార్థ చింతామణి, వల్లభదేవుని సుభాషితావళి, నీలకంఠదీక్షితుల వర్ణనసార సంగ్రహం, శ్రీవరుని సుభాషితావళి, విజయసేనసూరి సూక్తిరత్నావళి, హరిదాసు ప్రస్తావరత్నాకరం, వట్టుభట్టు ప్రసంగరత్నావళి, హరికవి హారావళి, వజ్రనాథుని పద్యతరంగిణి, హరి భాస్కరుని పద్యామృతతరంగిణి, రూప గోస్వామి పద్యావళి, మాసీరాముని పద్యముక్తావళి, కవిభట్టు పద్యసంగ్రహం, వేణీదత్తుని పద్యవేణి, చంద్రచూడుని ప్రస్తావచింతామణి, శ్రీపాలుని ప్రస్తావ తరంగిణి, కేశవభట్టు ప్రస్తావముక్తావళి, రామశర్మ ప్రస్తావసారసంగ్రహం, లౌహిత్య వీరసేనుని ప్రస్తావసారము, హరిహరుని ప్రస్తావ రత్నాకరం, వెంకటాధ్వరి సుభాషితకౌస్తుభం, పురుషోత్తముని సుభాషితముక్తావళి, సకలకీర్తి సుభాషితావళి, కె.పి. పారబ్ సుభాషిత రత్నభాండాగారం, భట్టకృష్ణుని సుభాషిత రత్నకోశం, ఉమామహేశ్వరభట్టు సుభాషితరత్నావళి, శంభుదాసు సార

సంగ్రహం, భట్టగోవిందజితుని సారసంగ్రహసుధార్ణవం, వెంకటనాథుల సుభాషితనీవి, శ్రీనివాసాచార్యుల సుభాషితపదావళి, చక్రవర్తి వెంకటాచార్యుల సుభాషితమంజరి, కేలడి బసవప్ప నాయకుని సుభాషితసురద్రుమం, గోపీనాథుని సుభాషితసర్వస్వం, సాయణుల సుభాషితసుధానిధి, పెద్దిభట్టు సూక్తివారిధి, మునిదేవాచార్యుల సుభాషితరత్నాకరం, విశ్వనాథుని సూక్తిముక్తావళి, హరిహరుని సుభాషితహారావళి, గౌతముని సభాభూషణమంజరి, సుందరదేవుని సూక్తిసుందరం, ఆచార్య కవీంద్రుని కవీంద్రచంద్రోదయం ఇంకా పేరు తెలియని సంధాతల అనేక సంకలన గ్రంథాలను మాడభూషి కృష్ణమాచార్యుల వారు తమ సంస్కృత సాహిత్య చరిత్రలో పేర్కొన్నారు. ఈ సంకలనాలలో సాధారణంగా ఆయా పద్యాల రచయితలను కూడ పేర్కోవటం జరుగుతుంది. ఒక్కొక్కప్పుడు సంకలనకర్త పొరపాటువలన ఒక కవి రచించిన పద్యం మరొక కవికి అంటగట్టటం లేదా ఒక గ్రంథం నుండి సంగ్రహించిన పద్యం మరొక గ్రంథం నుండి ఉద్ధరించినట్లు పేర్కొనటం కూడ జరుగుతుంది. ఇట్టి తబ్బిబ్బులు ప్రాకృత, సంస్కృత, తెలుగు గ్రంథాలన్నిటిలోను ఉన్నవి. ప్రాచీన గ్రంథ సంధాతలే కాదు; ఆధునిక గ్రంథసంధాతలు కూడ ఇట్టి పొరపాట్లు చేసినారు. జయంతి రామయ్య పంతులుగారి ప్రేరణతో అల్లమరాజు సుబ్రహ్మణ్యకవి వంటి పండితుడు సవ్యాఖ్యానంగా ఈ శతాబ్దంలో వెలువరించిన 'చాటుధారా చమత్కార సారః' (1931) అనే సంకలనంలో కూడ ఇట్టి పొరపాటులున్నాయనుకుంటే అచ్చు యంత్రాలు లేనికాలంలో, లిఖిత గ్రంథాలు కూడా కష్టసాధ్యమైన ప్రాచీన కాలంలో ఇట్టి పొరపాట్లు జరిగితే ఆశ్చర్యపడనక్కర లేదు.

తెలుగులో కూడ సంకలన గ్రంథాలు సిద్ధంచేసే వాడుక ప్రాచీన కాలం నుండే వస్తున్నది. ఏదో ఒక కథాసూత్రానికి కట్టుబడే విధంగా వివిధ కావ్యాల నుండి వర్ణన పద్యాలు ఏరి ఒక క్రొత్త ప్రబంధంగా కూర్చిన సంకలనాలు ఒక తీరువి. కథ సుద్ది పెట్టుకోకుండా కేవలం వర్ణనలకు సంఘటనలకు సంబంధించిన పద్యాలు ఏరికూర్చిన సంకలనాలు మరొక తీరువి. తమకు అభిమానమున్న ఒక గ్రంథం నుండిగాని అనేక గ్రంథాలనుండి గాని భక్తి, నీతి, శృంగారం, ధర్మం మొదలైన శీర్షికలు ఎంచుకొని పద్యాలు సేకరించి సిద్ధంచేసిన సంకలన గ్రంథాలు ఇంకొకతీరువి. లక్షణకారులు లక్ష్యలక్షణ సమన్వయం చేస్తూ, ఆయా మహాకవుల పద్యాలు ఉదాహరిస్తూ పొందుపరచినవి మరొక తీరు సంకలనాలు.

మొదటితీరు సంకలనాలలో చెప్పుకోతగినది ప్రబంధమణిభూషణం. ఎవరో పేరుకూడ చెప్పుకోని సహృదయుడు 17వ శతాబ్దికి పూర్వంవాడు వివిధ ప్రబంధాలలోని పద్యాలు ఆధారంగా సుందరీ రాజశేఖరుల కథను కూర్చి పోతే దానిని సంపాదించి ఎంతో శ్రమించి గొప్ప పీఠికతో ప్రబంధమణి భూషణం పేరుతో మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు 1910లో ప్రకటించినారు. ఇటువంటిదే మరొక సంకలన గ్రంథం ప్రబంధసారశిరోమణి తంజావూరులో అముద్రితంగా ఉన్నదట. క్రీ.శ. 1800 ప్రాంతం వాడైన పూసపాటి కుమారాచ్యుత రామరాజు వివిధ ప్రబంధాలనుండి శృంగార పద్యాలు ఏరి కూర్చిన కృష్ణలీలావిలాసం కూడ అముద్రితమట. రెండవతీరు సంకలన గ్రంథాలలో ప్రాచీనమైనదీ ప్రశస్తమైనదీ మడికి సింగన (1430) సంధానించిన సకలనీతి సమ్మతం. దీనిని గూడ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారే 1923లో ప్రకటించినారు. పేరు తెలియని పండితుడెవరో సకలనం చేసిన ఉదాహరణ పద్యాలు కాకినాడ ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తులో లభించిన వానిని, క్రీ.శ. 1620 ప్రాతంవాడైన పెదపాటి జగ్గన సంకలనంచేసిన ప్రబంధ రత్నాకరమును ఒక దిక్కున పరిశోధకుల కనువుగా కూర్చి ప్రబంధ రత్నావళి పేరుతో వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు 1918లో ప్రకటించినారు. పిఠాపురం సంస్థానోద్యోగి దాసరి లక్ష్మణస్వామి దాదాపు మున్నూరు ప్రబంధాలనుండి వివిధవర్ణనలకు సంబంధించిన పద్యాలు ఏరి నాలుగు భాగాలుగా రెండు సంపుటాలుగా వర్ణన రత్నాకరం పేరుతో 1928లోను 1930లోను ప్రకటించినారు. కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావుగారు ఆంధ్ర గ్రంథమాల పక్షమున ఆంధ్ర వాఙ్మయ సూచికను 1929లో ప్రకటించినారు. అందులో 1927 నాటికి ముద్రితాముద్రితాలుగా ఉన్న ఆంధ్ర గ్రంథాలు వాటి వివరాలు ఇచ్చినారు. భట్టిప్రోలు రామచంద్రయ్య అనే పండితుడు ఆంధ్రకవితా రత్నాకరం పేరుతో (1878) సమర్థి రంగయ్యసెట్టిగారు ఋతుచక్రము పేరుతో (1915) ప్రకటించిన సంకలనాలు ఆంధ్ర వాఙ్మయసూచిక పేర్కొంటున్నది. వెంకటగిరి సంస్థానాధీశ్వరులు శ్రీకృష్ణయాచేంద్రుల ఆజ్ఞమేరకు వివిధ కావ్యాల నుండి కేవలం శృంగార పద్యాలు మాత్రమే ఏరి మోచి జగన్నాథమల్లుగారు శృంగార రత్నావళిగా సంకలనం చేసినారట. ఆంధ్రప్రదేశ సాహిత్య అకాదమీ పక్షమున పెనుమత్స సత్యనారాయణరాజుగారు సంపాదించిన సూక్తి సుధాకరము (1963) ఇటీవలి సంకలనాలలో కడు దొడ్డది. మూడవతీరు సంకలన గ్రంథాలలో చెప్పుకోదగినవి కట్టమంచి సుబ్రహ్మణ్యరెడ్డిగారు సంధానించిన

భారతసార రత్నావళి (1885), భాగవతసారముక్తావళి (1888) అనే గ్రంథాలు. రెడ్డిగారికి అభిమానపాత్రమైన కవిత్రయ భారతంనుండి ఆంధ్ర భాగవతంనుండి ఏరిన పద్యాలున్న గ్రంథాలివి. నాళం కృష్ణారావుగారుకూడ తమకు అభిమాన పాత్ర మైన ఆంధ్రభాగవతం నుండి పద్యాలు ఏరి తొమ్మిది శీర్షికల క్రింద కూర్చి భక్త సంజీవని పేరుతో 1914లో ప్రకటించినారు. సత్యవోలు అప్పారావుగారు భారతం భాగవతం నిర్వచనోత్తర రామాయణం భాస్కర రామాయణం వాసిష్ఠ రామాయ ణంలోని పద్యాలు ఏరి ఆర్య సూక్తిముక్తావళి పేరుతో ఒక చక్కని సంకలనం 1913లో ప్రకటించినారు. కవిత్రయ భారతంనుండి పద్యాలు ఏరి శ్రీ భాగవతం సీతారామరావుగారు శ్రీమదాంధ్ర మహాభారత దర్పణమనే సంకలనం సిద్ధం చేసినట్లు డాక్టరు రవ్వా శ్రీహరిగారు తమ అలబ్ధకావ్యముక్తావళి పీఠికలో పేర్కొ న్నారు. వెల్లంకి తాతంభట్టు కవి చింతామణి) ముద్దరాజు రామన (కవి సంజీ వని), కాకునూరి అప్పకవి (అప్పకవీయము), పొత్తపి వెంకట రమణకవి (లక్షణ శిరోమణి), కస్తూరి రంగకవి (ఆనంద రంగరాట్ఛందము), కూచిమంచి తిమ్మన (సర్వలక్షణసారసంగ్రహము), కూచిమంచి వెంకటరాయడు (సుకవి మనోరంజనము), అడిదము సూరకవి (కవి సంశయ విచ్ఛేదము) వంటి లాక్షణికులు తాము రచించిన ఛందో వ్యాకరణ గ్రంథాలలో లక్ష్య లక్షణ సమన్వయం చేస్తూ తమకంటె పూర్వులైన కవుల కృతుల్లోని పద్యా లనేకం ఉదాహరించినారు. ఆ ఉదాహరణలన్నీ ఒకచోట చేర్చితే అవికూడ ఒకతీరు సంకలన గ్రంథాలుగానే రూపొందుతాయి.*

ఆధునిక కాలంలో సమకాలీనులైన వివిధ కవుల పద్యాలు ఒకచో చేర్చి సంకలన గ్రంథాలు సిద్ధం చేయటం బాగా ప్రచారంలోనికి వచ్చింది. పద్యాలు గద్యములు, కథలు, నాటికలు కూడ అనేక సంకలనాలుగా వస్తున్నవి. పాఠ్య గ్రంథ ప్రచురణకర్తలు కూడ ఇట్టి సంకలనాలు సిద్ధం చేయిస్తున్నారు. సమ కాలీన కవుల పద్యాలతో సిద్ధంచేసిన సంకలనాలలో హైమవతీ పరిణయం బహుశః మొదటిది కావచ్చు. రాజా మంత్రిప్రగడ భుజంగరావుగారి జ్యేష్ఠ పుత్రిక హైమవతి వివాహం 18-12-1913 నాడు ఏలూరులో మహావైభవంగా జరిగింది. ఆ వివాహానికి వచ్చిన కవిపండితులు చదివిన పద్యాలు, రానివారు

* లక్షణోద్ధారమనే సంకలనంలో (1948) శ్రీ ప్రభాకరు లిట్టి ప్రయత్నము గావించిరి. చూ. వేటూరివారి సారస్వత వరివస్య పు. 262.

ప్రాసివంపిన పద్యాలు (మొత్తం 233 మంది కవిపండితులు) ఆయా కవిపండితుల జీవితచరిత్రలతో హైమవతీ పరియణయంగా వెలువడింది. ఇందులో కవుల జీవిత చరిత్రలు కూడ ఉండటంచేత దీనికి 'ఆధునిక కవి జీవితములు' అనే మరొక పేరు ఉన్నది. ఇందులో వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ఆశీః పురస్సరంగా రచించిన ఒక శ్లోకం రెండు పద్యాలు కూడ ఉన్నవి. వివాహం, ఇతర అభినందనల సందర్భాలలో రచించిన పద్యాల గేయాల సంకలనాలు ఈనాటికీ వెలువడుతునే ఉన్నవి. దీని తరువాత చెప్పుకోదగిన కవితా సంకలనం సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు ప్రకటించిన గోలకొండ కవుల సంచిక 1934. ఇందులో 354 ఆధునిక కవుల కవితలు వారి పరిచయాలే కాక 183 ప్రాచీన కవుల పరిచయం కూడ ఉన్నది. అచ్చం కవితా రసాస్వాదనకోసం ఆయా వ్యక్తులు సాహిత్య సంస్థలు, ప్రచురణకర్తలు తమతమ అభిరుచులకు ఆదర్శాలకు అనుగుణంగా కవితా సంకలనాలు ఆధునిక యుగంలో చాలా ప్రచురించినారు. అట్టి వాటిలో ముద్దుకృష్ణగారి వైతాళికులు 1935, తల్లావఝ్ఝల శివశంకరశాస్త్రిగారి మహోదయము 1946, సాధనసమితివారి ప్రత్యూష 1950, రాజ శ్రీ సాహిత్య కళా పీఠంవారి పూలపాటలు 1952, తెలంగాణా రచయితల సంఘం ఉదయ ఘంటలు 1953, సాహితీ బంధుబృందంవారి తొలికారు 1955, ఆదర్శ సాహిత్య మాలవారి ఆంధ్రావతరణము 1956, నవ్యసాహితీ సమితివారి నవ్యసాహితి 1958, శ్యామకృష్ణ శతదళం 1962, వే. నరసింహారెడ్డి సమరగీతి 1963 సమరభారతి 1965, దాశరథి రంగాచార్యుల రణభేరి 1963, డాక్టర్ యస్వీ రామారావు జ్యోతిర్మయి 1966, గంగుల బుచ్చిరెడ్డి కొత్తచిగుళ్లు 1967, గురుజాడ రాఘవశర్మగారి జాతీయగీతాలు 1973, మంజీరా ప్రచురణ సంఘంవారి కవితా రాగజ్యోతి 1973, భారతీ సాహిత్య సమితి త్రయీనాదము 1975 బాల రసాలము 1975, మెదకు మండల సాహిత్య పరిషత్తువారి ప్రగతిపదాలు 1976, B V.V.H.B ప్రసాదరావు చైతన్య భారతి 1976, నల్ల ఉపేందర్ ప్రబంధ గణపతి 1978, శ్రీనివాస సాహితీ సమితి కదలికస్నీరు 1978, దేవులపల్లి వెంకట ప్రభాకరరావు తేజోకిరణాలు 1985, చైతన్య కవితా వేదిక మైసూరు వారి చైతన్య కవిత 1986 వంటివి కొన్ని సంకలనాలు మాత్రమే. నేను చూడనివి ఇంకెన్ని ఉన్నవో!

పైన పేర్కొన్న సంకలనములన్నీ ఒక యెత్తు. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు తామై సంకలనం చేసిన చాటుపద్య మణిమంజరి అనే సంకలనం మరొక

యెత్తు. ఈ పద్యాలు చమత్కార చారువులే కాక మన సంస్కృతికి మన సమాజానికి మనచరిత్రకు, మన జీవితవిధానానికి, మంచికి చెడ్డకు అన్నింటికీ దర్పణం పట్టేవిగా ఉన్నవి. శాస్త్రిగారు మెకంజీ కైఫియతులు, బ్రౌను నిధులు, మదరాసు, తంజావూరుల్లోని తాళపత్ర గ్రంథాలు అపోశనం పట్టిన అగస్త్యులు. ఈ నిధుల్లోను ఇంకా తాము సేకరించిన లిఖిత ప్రతుల్లోను, తమ పర్యటనల్లో పెద్దలవద్దను మిత్రులవద్దను లభించిన సుభాషితాలు, ప్రసంగ పద్యాలు, ప్రాస్తావికాలు, చమత్కారములైన చాటూక్తులు కన్నవీ విన్నవీ అన్నీ ఏరికూర్చి ఆ పద్యాలు ఎవరు చెప్పినవి, ఏ సందర్భంలో చెప్పినవి, ఎవరిపై చెప్పినవి, ఏ తీరుగా చెప్పినవి, అందులోని విశేషాలేమి మొదలైన విషయాలన్నీ ఆ పద్యాలకు ముందూ వెనుకా నడుమనడుమా ఇవ్వటంచేత చాటుపద్య మణిమంజరి అనే సంకలనానికి ఒక క్రొత్త విలువ సమకూర్చినారు. శాస్త్రిగారు చాటుపద్య మణిమంజరి మొదట 1914లో ప్రకటించినారు. అందులో కొన్ని క్రొత్తపద్యాలు చేర్చి కొంత మార్చి 1917లో వావిళ్ళ వారికి ఇస్తే వారు దానిని చాలాసార్లు ప్రకటించినట్లున్నారు. నా వద్ద 1961 నాటి ఎడిషన్ ఉన్నది. శాస్త్రిగారు చాటుపద్య మణిమంజరి రెండవభాగంకూడ సంకలనం చేసి 1922లో ప్రకటించినారు. దానిని పెంచి మరల ముద్రిస్తుండగా శాస్త్రిగారు బ్రాహ్మీభూతులు కావటంచేత ప్రభాకర పరిశోధక మండలివారు మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారి పీఠికతో చాటుపద్య మణిమంజరి ద్వితీయభాగంలోని ప్రథమ సంపుటంగా 1952లో ప్రకటించినారు. శాస్త్రిగారి చాటుపద్య మణిమంజరిని ఆదర్శంగా పెట్టుకొని దీపాల పిచ్చయ్యశాస్త్రిగారు 1917లో (1927 & 1961) చాటుపద్య రత్నాకరం అనే మరొక గొప్ప సంకలనం ప్రకటించినారు. ఇటీవల పాలెం వెంకటేశ్వర ప్రాచ్యకళాశాలా పండితులు శ్రీ రంగాచార్యులు చాటుపద్య రత్నావళి పేరుతో మరొక సంకలనం 197రలో ప్రకటించినారు. వీటికి మరొక ముందడుగు డాక్టర్ రవ్వా శ్రీహరిగారు సంకలనంచేసి 1983లో ప్రకటించిన అలబ్ధ కావ్య ముక్తావళి.

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి మెమోరియల్ ట్రస్టువారు ప్రస్తుతం శాస్త్రిగారి ముద్రితాముద్రిత వాఙ్మయమంతా ప్రకటించే ప్రయత్నం చేస్తున్నారు. తత్ఫలితంగా ఈచాటు పద్యమణిమంజరి వెలువడుతున్నది. శాస్త్రిగారు రెండు సంపుటాలుగా ప్రకటించిన చాటుపద్యాలు పోగా ఇంకా ఒకటి రెండు సంపుటాలలో రాదగిన ఎన్నో పద్యాలు వారు సేకరించి ఉంచుకొన్నవే వివరాలతో నోట్సువ్రాసి పెట్టుకున్నారట. వారి నోట్సు ప్రకారమే ఆచార్య ఆనందమూర్తిగారు ప్రస్తుతం

ప్రకటిస్తున్న చాటుపద్యమణిమంజరి సంపుటాలకు రూపకల్పనం చేసినారు. ఈ ప్రథమ సంపుటంలో దేవతాస్తుతి స్తబకము (238) పండితకవి ప్రశంసా స్తబకము (454) కదంబకవితా పుష్ప స్తబకము (219) అనే మూడు స్తబకాల పద్యాలు మాత్రమే చేర్చినారు. రాజులు మంత్రులు దాతలు ప్రకీర్ణములకు సంబంధించిన చాటువులు రెండవ సంపుటంగా వెలువరించనున్నారు. దేవతా స్తుతి స్తబకంలోని కొన్ని పద్యాలకు కర్తలెవరో శాస్త్రిగారు ఆయా కవుల పేర్లు తెలిపినారు పండితకవి ప్రశంసా స్తబకంలో ఆయా కవుల పేర్లతోపాటు వారి జీవిత విశేషాలు తెలిపి మన సాహిత్య చరిత్రకు ఉపకరించే అమూల్యమైన సామగ్రిని అందించినారు. దేవతాస్తుతి స్తబకంలోని కొందరు కవులు వారి కృతులు శాస్త్రి గారిచ్చిన సమాచారం తప్ప ఇతరత్రా తెలియరారు. పండిత కవి ప్రశంసా స్తబకంలో శాస్త్రిగారు ఇచ్చిన సమాచారం లేకపోయినట్లైతే మన ప్రాచీన సాహిత్య చరిత్రలోని చాలా చీకటి కోణాలు శాశ్వతంగా అట్లాగే ఉండి పోయేవి. సభాపతి శీర్షికతో (283-284) ఇచ్చిన సమాచారం నేనెప్పుడో సభాపతి లక్షణం పేరుతో ఉన్న తాళపత్రాలనుండి ఎత్తి వ్రాసుకున్న సమాచారానికి సమంగా ఉన్నది. ఈ తాళపత్రాలు రాయవాచకానికి ముందున్నట్లు జ్ఞాపకం శాస్త్రిగారు తలచిన విధంగా ఈ సంపుటాన్ని తీర్చిదిద్దినవారు ఆనందమూర్తిగారు. ఈలోకంలో అందరికీ కన్నవారి ఋణం తీర్చుకొనే అవకాశం లభించదు. ఆనందమూర్తిగారు తమను కన్న తలిదండ్రుల ఋణం తీర్చుకోవటానికై అహరహమూ శ్రమించి శాస్త్రిగారి వాఙ్మయమంతా లోకానికి అందిస్తున్నారు. సాహిత్యప్రియంభావుకు లందరును వారికి కృతజ్ఞులై యుంటారు. ఈ ప్రథమ సంపుటానికి నన్ను నాల్గు మాటలు వ్రాయవలసిందని కోరినందుకు ఆనంద మూర్తిగారికి నేనెంతో కృతజ్ఞుడను. ప్రభాకరుల శతజయంతి సందర్భంగా వారి జీవితమూ సాహిత్యకృషి గురించి ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారు నాచేత వ్యాసం వ్రాయించటం నా భాగ్యంగా తలచినాను. ఇప్పుడు ఈనాల్గు మాటలు వ్రాసే రెండవ భాగ్యం అబ్బినందుకు పరమసంతోషంగా ఉన్నది. సహృదయ పాఠకలోకం శాస్త్రిగారి ఈసంధాన గ్రంథాన్ని సముచితంగా అనుసంధానిస్తా రని ఆశిస్తాను.

1-8-117/2 చీకటిపల్లి — (సం॥)బి. రామరాజు
హైదరాబాదు-20 — 2-12-1987

G. N. Reddy
Professor
Department of Telugu Studies
S. V. University
Tirupati-517 502

A TRIBUTE

The late Veturi Prabhakara Sastri (1888-1950) was an illustrious scholar, very much respected and admired in the literary circles for his erudition and for the original contribution he made to enrich Telugu studies. He is also greately revered by his disciples for his curative yogic powers. Among the Telugu scholars of his generation, he was unique in many respects. Let alone his spiritual attributes, his learning in Sanskrit and Telugu was traditional and deep; his scholarship was vivifying though unaided by English education, his academic pursuits were pioneering and progressive, his writings were impressive and extensive, in short, he was a remarkable and a versatile scholar with abiding interest in different areas of knowledge. Besides being a poet in Telugu and Sanskrit, he showed commendable originality in his researches extending to the areas of history, epigraphy, textual criticism, Telugu and Sanskrit classics, folklore, children's literature, musicology etc.

The general view of a Telugu scholar is that he is a specialist in one or two branches like classical literature, grammar, poetics, dramaturgy and that his outlook is conservative. But Prabhakara Sastri was a great exception to this traditional view of a scholar. His interests and pursuits were both interdisciplinary and multidisciplinary and he was a forerunner in promoting an integrated approach to Telugu studies encompassing the various aspects of language, literature, literary criticism. culture, history, epigraphy, tradition and modernity. He collected a good number of palm leaf manuscripts. He strove hard to build a museum of antiquities and towards that end collected valuable artifacts, antique and museum pieces from different parts of South India. He discovered the trea-

sures of C.P. Brown's works and collections on Telugu studies which had been lying untouched in the Madras Oriental Manuscripts Library. More historic was his rediscovery of the devotional songs of Annamacharya, a great Telugu Vāggēyakāra of the 15th century, inscribed on over 2500 copper plates and kept hidden in a cellar in the premises of the temple of Lord Venkateswara at Tirumala. Prabhakara Sastri brought to light the unique nature of the compositions of Annamacharya, which are in several thousands. It is indeed a wonder—perhaps no where in the world we can find a parallel to it—that these thousands of devotional songs were got inscribed on hundreds of copper plates during the times of Annamacharya himself or a little later. Prabhakara Sastri was responsible for initiating their publication after careful editing and also for the annul festival of Annamacharya. The Telugu people in particular, owe a debt of gratitude to Prabhakara Sastri for his discoveries and contributions in the field of Telugu Studies.

One of the early publications that brought Prabhakara Sastri into limelight is 'Cāṭu padya maṇimanjari', an anthology of verses known as cāṭu padyamulu which are unique stray verses. (There is no appropriate equivalent in English to what we call cāṭu padyam in Telugu or Sanskrit). He was only 25 years old when he published the first volume of Cāṭu padya maṇimanjari. The second volume came out in 1922. It was a publication first of its kind in Telugu. Its impact on the Telugu reading public has been such that the name of Veturi Prabhakara Sastri is invariably associated even today with any study or collection of cāṭu verses in Telugu.

Anthologies or collections of verses by selection from various works or poets is not an unusual feature in the literatures of India. We have in Sanskrit anthologies of didactic verses from ancient times. In a sense the Vedas themselves are anthological works. The Gāthā Sapta Śati, a unique work in Prakrit, is an anthology of beautiful Prakrit verses. Comparable to Gāthā Sapta Śati, we have Kuruntogai besides many other anthologies in Tamil.

A few authors of the classical period in Telugu also compiled anthologies of select poems which they considered significant from the point of view of ethics or aesthetics, morals or worldly wisdom. In fact, it would be a very rewarding research if one makes a comparative study of the ancient anthologies in various literatures of India. Such a study, I am sure, would not only be interesting but also reveal some significant aspects of Indianness in the different literatures of Indian languages.

Cāṭu padya manimanjari of Prabhakara Sastri is considered a significant publication not because it is an anthology of verses, but, because of the type of Cāṭu verses it contains and their arrangement. Cāṭu verses are found abundantly in Sanskrit and Telugu, and their origins could be anybody's guess. Cāṭu is a Sanskrit word meaning 'pleasing words or flattery'; Cāṭukāra a flatterer, eulogist; cāṭudhāra slōka (cāṭuslōka) cāṭu an eulogistic or laudatory verse or poem'. It is likely that cāṭu verses had their origin in royal courts where the court poets as expected by tradition and convention, praised the kings or invoked blessings on them in verses often composed extemporaneously rather than by reciting ready made verses. When the kings themselves happened to be poets or connoisseurs of literary art, as for example king Bhoja in Sanskrit or Srikrishnadevaraya in Telugu, the court poets would have vied with one another to exhibit their originality in improvising such laudatory verses. We have several laudatory or Cāṭu verses transmitted orally and attributed to poets like Kalidasa, Bhavabhuti, Jagannatha Pandita in Sanskrit, and Bhimana, Srinatha, Peddana, Tenali Ramakrishna in Telugu. Many of the Cāṭu verses are admirable and quotable in literary circles because of their uniqueness in form, style, rhetoric or imagery.

The word cāṭu is also found in Tamil and it means 'skill in talk' and cāṭuvar means 'a poet'. In ancient times the Tamil kings and their court poets played an important role in patronising poetical words in Tamil. There was a tradition in Tamil literature according to which whenever

a Tamil poet presented his new work in a royal court, the critics and scholars present there expressed their appreciation of the work in form of verses. And these laudatory verses were also included to form a part of the poetical work read in the court either as its preface or epilogue. These poets in the court who expressed their appreciation in the form of laudatory verses were known as cāṭukavikaḷ.

In the Indian literary tradition, particularly in Sanskrit and Telugu, āśu kavita i e., composing verses impromptu was recognised as an admirable literary feat. It was a literary pastime in royal courts. The speed and number of verses composed off-hand within a fixed time limit were considered to judge a poet's skill and his capacity for versification. This kind of literary feat in versification was known as Samaya lēkhinī vidya and there were a few court poets who could compose one hundred verses within a gaḍiya, a time unit of 24 minutes.

There is a popular verse game known as Samasyā pūraṇam in Telugu and Sanskrit. It is a kind of extempore verse-building in which the poet is given by his challengers the last line of a verse which is incongruous or anomalous or apparently absurd in its meaning and he is called upon in turn to compose impromptu the first three lines in such a way that the four lines together make a complete and meaningful verse. This type of impromptu verse game was also played in royal courts in which poets participated.

Moreover, Sanskrit and Telugu are the two languages in the world where we find the unique literary performence known as avadhānam in which the poet who is also called the avadhāni exhibits his skill in composing verses impromptu in a given metre and on a given subject. Samasyā pūraṇam is an item in Aṣṭāvadhanam.

The verses or s'ōkās composed off-hand in the context of āsukavita, samasyā pūraṇam and avadhānam, may not pass for good poetry but many of them do show some peculiarity, skill and distinction either in form or meaning

or both. Such verses were orally transmitted as cāṭu verses. Since the Telugu kings patronised both Telugu poets and Sanskrit poets, and as some of them were good poets in Telugu and in Sanskrit as well, the contribution of Andhra poets to cāṭuslōkās also is significant.

Besides āsu kavita, the Telugu rhetoricians refer to another type of poetry called *Citra kavita* which may be described as a sort of fancy poetry. Verses of *Citra kavita* exhibit skilful or fanciful manipulation of letters, words and metre by a poet in composing a verse. If poetry could be defined as the deft manipulation of language, then we find a variety of curious and interesting manipulation of letters, syllables and words by Telugu poets under the name of Citra kavita. To mention a few of them :

ēkākshari : a uniconsonantal syllabic verse in which the whole verse is composed choosing a single consonant.

univocalic : the same vowel used in all its syllables.

An English example for univocalic verse with the vowel 'i' :

Idling I sit in this mild twilight dim,
Whilst birds in wild, swift, vigils, circling swim.
Light winds in sighing sink, till, rising bright,
Night's Virgin Pilgrim swims in vivid light :

dvyakshari : a biconsonantal syllabic verse in which two consonants only are used.

tryakshari : a verse limited to three consonants in its syllables

aksharalōpa : letter dropping or Lipogammata: a verse in which certain consonants are avoided; for example, Nirōshṭhya in which the bilabial consonants are dropped consistently.

padabhramakam : a vesre in which each line is a palindrome, i.e. each line reads the same forward or backward.

(An English example : 'Lewd did I live, evil I did dwel')

padyabhramakam : a four line palindrome verse which gives the same metrical structure and meaning in reverse reading;

ślēsha : Paronomasia or punning with words.

(An English example : 'It is not my interest to pay the principal and it is not my principle to pay the interest);

bandha kavita : an emblematic verse which can be contrived to assume such a form or shape as a sword, wheel, serpent, lotus etc.,

In fact, what is shown above as belonging to Citra kavita is a kind of fantasy in versification. Such verses of extravagant fancy are also found in some anthologies in Greek, Latin and English. Fancy verses of some form or other composed for the fun of it or as an exercise and display of skill can be found in all languages. Among the Telugu cāṭu verses, we have some that come under Citra kavita. Many of the caṭu verses in Telugu are attributed to classical poets who are said to have expressed spontaneously and extemporaneously their impressions, reactions and emotions in various situations regarding men, matters and life. Generally, they are not verses composed with a conscious effort to bring out an artistic quality, though some cāṭus do possess poetic beauty. Broadly speaking, a cāṭu verse is a short composition of one or more verses, usually composed impromptu, on an occasion or situation expected or unexpected, having some unique quality either in its form or meaning or both and transmitted or popularised orally as an attractive or quotable verse to touch our sensibilities and stir our emotions or tickle us by its wit or to illustrate an idea or thought or concept of human interest.

As anthologies are not unusual in Indian literatures, we have a few anthologies of Telugu Cāṭu verses in palm leaf manuscripts. They include a few popular verses from the old classics. C.P. Brown (1798–1884) who did yeoman service for the revival and rejuvenation of Telugu language and literature showed interest in the collection of cāṭu ver-

ses in Telugu with the help of the band of Telugu pandits who assisted him in the compilation of the dictionaries he published and also in the collection of innumerable palm leaf manuscripts in Telugu and Sanskrit. On his collections of cāṭu verses, preserved in the Oriental Manuscripts Library at Madras, he rightly observed: "The verses I collected either on account of their beauty, the celebrity of the composer or their utility in illustrating the language. Many both ancient and modern may be found that have been preserved by oral tradition alone. I propose to arrange them in books containing four or five hundred each .... Such short compositions, often have more real poetical merit than those which being longer are in many cases tinged and lifeless, while these framed in the inspiration of the moment are true to nature and proportionately attractive .... Several of these are found in the writings of Appakavi and other old grammarians who quote them in support of their rules ....". In Brown's collection, we find some vulgar and lewd verses too in Telugu besides a few cāṭu ślōkās in Sanskrit.

As already pointed out, much credit is to be given to Prabhakara Sastri for publishing cāṭu verses in two volumes. which was a pioneering effort. An anthology of poems is not just a collection; an anthologist has to put in much effort and thought to the collection, selection, arrangement of poems and in editing them critically. The erudition, critical acumen and editorial expertise of Prabhakara Sastri are fully reflected in his Cāṭu padya maṇimanjari. To a literary critic and a social historian the cātu verses also constitute a valuable source for research. From the point of view of language, prosody and grammar one can find many interesting verses in Cāṭu padya maṇimanjari. There are also a good number of pornographic Cāṭu verses in Telugu.

The present publication of Cāṭu padya maṇimanjari includes some minor poems also which are not exactly cāṭu verses. However, unlike in the earlier editions the verses are grouped from the point of view of their content.

Composing of cāṭūs is still a tradition in Telugu. There are interesting cāṭu verses attributed to a few contemporary Telugu poets.

A critical study of Telugu cāṭu verses was attempted by Dr. G. Lalitha in her book 'Telogulō Cāṭu Kavitwamu' (published in 1981). It is a comprehensive and a well documented treatise on Telugu cāṭu verses for which she won an Award of the A.P. Sahitya Akademi in 1979. Interestingly, her work also includes the collection of a good number of cāṭus of contemporary Telugu poets.

The birth centenary of Prabhakara Sastri is being celebrated this year. A good number of his works and writings published during his life time are not available now to the public. Moreover, there are many important and valuable writings and other material left by Prabhakara Sastry and yet to be published. It is heartening to note that the Prabhakara Pariśōdhaka Mandali (established in 1950) and its Secretary Dr. Veturi Ananda Murty have taken up the commendable task of reprinting of the old works and also bringing to light all the unpublished works and writings of Prabhakara Sastri which run to several hundreds of pages. Fulfilment of this task is the best tribute we can pay to the memory of the great Prabhakara Sastri whose life and works should inspire the present generation of students, scholars, teachers and researchers engaged in Telugu studies.

Tirupati
Jan 1, 1988 (Sd) G. N. Reddy

మనవి

ప్రాచీనులైన తెలుగు కవుల చాటువులను అనేక ఆకరాలనుండి బహు ప్రయాసకోర్చి సేకరించి కథా సన్నివేశాదుల నుట్టంకిస్తూ సంకలించి వాటిని అచ్చుకు తెచ్చే ప్రయత్నం చేసిన పండిత పరిశోధకుల్లో పితృపాదులు ప్రభాకరులే ప్రముఖులు, ప్రథములు, కావడం గుర్తింపదగిన విషయం. అదీ ఈ శతాబ్ది తొలి దశకంలోనే, పట్టుమని తమకింకా రెండుపదులైనా నిండనివయసున వారు ఆ పనికి చేయివేయడం మరీ విశేషం. 1907-10 సం॥ల మధ్య తామిలా గుర్తించిన చాటువులు, సామెతలు, పలుకుబళ్లు, జానపద గీతాలు మొదలైన వాటి నెన్నిటినో (నోట్సు) వ్రాతప్రతుల్లో కూర్చుకుంటూ వచ్చారు. చాటువు లేర్చికూర్చుకొన్న ఇట్టి నోట్సులు కొన్ని మా పరిశోధనాగారంలో నేటికీ భద్రంగా ఉన్నవి. ఇట్టి సేకరం నుంచే ఒక కొన్నిటిని కూర్చి శ్రీ ప్రభాకరులు తమ 'చాటుపద్య మణిమంజరి'ని 1913లో మొదట ఎడిషన్‌గా వెలువరించారు. అనతి కాలంలోనే ప్రతులన్నీ చెల్లిపోయి దాని రెండో ఎడిషన్ 1914లో వెలువడింది.

1914-16 సం॥ల మధ్య వారికి అనారోగ్యం కలగడం, దరిమిలా మాస్టర్ యోగ మార్గంలో ప్రవేశించడం, తన్మూలంగా కలిగిన చిత్తవృత్తి పరిణామ వికాసాలు కారణంగా వారి వాఙ్మయ కృషిలో కొంత విరామం ఏర్పడింది. అవ్వవధిలో ప్రభాకరుల చాటుపద్య మణిమంజరి చదివి ప్రేరణపొందిన శ్రీ దీపాల పిచ్చయ్యశాస్త్రిగారు 1917లో తాము స్వయంగా సంపాదించిన "చాటుపద్య రత్నాకరము"ను ప్రకటించారు. ఈ సందర్భాన్ని చాటుపద్య రత్నాకరం తృతీయ ముద్రణం (1961)లో వారిలా వివరించారు.

"ఈ చాటువుల విలువను గుర్తించి, శ్రమపడి సంతరించి తొలుదొల్త గ్రంథముగా ప్రకటించినవారు కీ. శే. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు. వారి గ్రంథము చాటుపద్య మణిమంజరి. పిమ్మటిది నాయీ చాటుపద్య రత్నాకరము. ఇది 1917లో ప్రకటితమైనది.

ఈ రత్నాకరము రెండవ కూర్పును గూడా పొందినది. అప్రతులయి పోయియు ముప్పది యేండ్లకు పైఁగా నైనది ... ఈ మధ్యకాలములో నూటికి పైఁగా చాటువులు చేకూరినవి ... పెక్కు పద్యములకు వివరణములు దొరకినవి. చాటువులన్నియు నొకచోట నుండుట యుచితముగదా యన్న భావమున, చెల్లా చెదరుగా-అందందచ్చుపడి యున్నవిగూడా ఇందు చేర్పఁబడినవి. సందర్భ శుద్ధి కొఱకు మణిమంజరిలోని పద్యములును కొన్ని తీసికొనవలసి వచ్చినది. ఈ విధముగా, గ్రంథ మీకూర్పున కొంచెము పెరిగినది."

ఇక్కడ ఒక విషయం చెప్పవలసిఉంది. ప్రభాకరులు నాలుగైదు సంపుటాలుగా వెలువరించాలనుకొని సేకరించిన చాటువుల్లో ఒక కొన్ని మాత్రమే 1913లో అచ్చయిన ప్రథమ సంపుటంలో వెలువడినవి. 1913-17 సం॥ల మధ్య అది రెండుమూడు ముద్రణలందినట్లున్నది. 1917 కూర్పులో "ఎన్నో క్రొత్త పద్యములఁ జేర్చితిని మార్చితిని." అని వారు వ్రాసికొన్నారు. అదే అత్యల్పమూల్యమునకు వావిళ్ళవారి కిచ్చినది. దానిని వారెన్నో పర్యాయాలు పునర్ముద్రించి స్వలాభానికే కాక గ్రంథ ప్రచారానికిని చాలా పాటుపడ్డారు. సరిగా అప్పుడే చాటుపద్య రత్నాకరం కూడా ముద్రితమైనది. 1917లో అచ్చయిన చా.ర.లోని పద్యాలెన్నో ప్రభాకరుల సేకరంలోనూ ఉన్నవి. అయినా చాటుపద్య రత్నాకరంలో ప్రకటితమైనవిగదా అన్న భావంతో అట్టివాటిని, ప్రథమ సంపుటంలో వచ్చినవాటినీ విడిచి ప్రభాకరులు 1922లో మరికొన్ని చాటువులను - కవీశ్వరులు, రాజులు, మంత్రులు, దుర్మంత్రులు, నాళ్లు, బాలకుల పద్యాలు, భోజనము, సంకీర్ణ విషయములు, పరిశిష్టము అనే విభాగాలకింద సంకలన పరిచి చాటుపద్య మణిమంజరి ద్వితీయ భాగాన్ని వెలువరించారు. "ప్రథమ భాగమును గూర్చిన ప్రకారముననే యీ ద్వితీయ భాగమునుగూడఁ గూర్చి సహృదయులకు సమర్పించుకొన్నాఁడను. ఇట్లే మఱికొన్ని భాగములనుగూడఁ గూర్పఁగల్గుదునో!" అని వా రానాటి ఎడిషనులో తలపోశారు. కాని ఆర్థికకారణా లంతతేలికగా అనుకొన్నవాటిని పొంది పొసగించేవి కావుకదా! కాలం జఱిగిపోయింది. చివరకు పిఠాపురం లింకోరెండేళ్ళకు తనువుచాలిస్తారనగా చాటుపద్య మణిమంజరి పునర్ముద్రణకు ప్రణాళికా రచనచేశారు. తామెన్నడో సేకరించి యుంచుకొన్నవాటిని, సేకరింపవలసినవాటిని వ్రాయించి, మరి కొన్నిటిని సేకరించాలని సూచించి, మరికొన్ని విభాగాలుగా వెలువరించే ఆలో

ఛన వారప్పుడు చేశారు. మదరాసులోని రాయలాకార్పరేషన్ అధిపతి శ్రీ ఎం.ఆర్. రాజగోపాలనాయుడుగారి తోడ్పాటుతో వారాగ్రంథముద్రణ కుద్యమించారు. ప్రభాకరుల సూచనల మేరకు శ్రీ తిరుమల రామచంద్రగారు అకరాలనుండి కొన్ని ఎత్తివ్రాసినారు. అచ్చువ్యవహారాన్ని శ్రీ తిమ్మావజ్ఝల కోదండరామయ్యగారు మద్రాసులో ఉండి నిర్వహిస్తూ వచ్చారు. ఆ విస్తృత గ్రంథ ముద్రణం జాగై జాగై సగంలో ఉండగానే పితృపాదు లస్తమించారు. తదుపరి కారణాంతరాలవల్ల ఆ ముద్రణ మంతటితోనే ఆగిపోయి, ద్వితీయ భాగం ప్రథమ సంపుటంగా 1952 సం॥ నాటికిగాని అది వెలుగుచూడలేదు. ఆ తర్వాత ఆర్థిక కారణాలే అడ్డువచ్చి అచ్చుకి సిద్ధం చేసిఉంచిన తక్కిన భాగంగానీ, తరువాతి సంపుటాలుగానీ అచ్చు కానేలేదు.

మరి కొంతకాలం గడిచింది. పరిణామాలెంకెన్నో వచ్చాయి. అప్పటి ఆ వ్యక్తులలో చాలామంది ఈనాడు మనమధ్య లేరు. ఆ వ్యవస్థలూ తారుమారై పోయినాయి. 1952లో చాటుపద్యమణిమంజరి పీఠిక వ్రాస్తూ శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారిలా అన్నారు. "గ్రంథము నింత సర్వాంగ సుందరముగా ముద్రించి ఆంధ్రపాఠక లోకమున కందించినందుకు శ్రీ ప్రభాకర పరిశోధక మండలి వారి నభినందించుచున్నాను. ఆంధ్ర పాఠకలోకము దీనికి దగిన యాదరము చూపునుగాక. పూజ్యులు శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రి గారి యితర రచనలను గూడ యథోచితరీతిని గ్రంథరూపమున బ్రకటించి పుణ్యముగట్టుకొందురుగాక యని ఈ మండలి వారిని కోరుచున్నాను".

అందరి కోర్కెలు ఫలించడాని కిన్నాళ్లు పట్టింది! వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి మెమోరియల్ ట్రస్ట్ ప్రారంభం కావడంతో శ్రీ ప్రభాకర సంపూర్ణ గ్రంథావళి ప్రకటన కార్యక్రమం కొంత వేగాన్ని పుంజుకొన్నది. కేంద్ర ప్రభుత్వం తమ ఆర్థిక సహాయంతో మా పూన్కికి కొంత చేయూత ఇవ్వగల్గినది. వెనుకటి సంపుటాలన్నీ ఈనాడు లభ్యం కావడంలేదు గనుక వేటూరి వారి చాటుపద్యమణిమంజరిని సమగ్రంగా వెలువరించాలనీ, వారు కూర్చి ఉంచిన కూర్పును, ముద్రితా ముద్రితాలన్నిటినీ వెలుగులోకి తేవాలనీ, వారి సూచనలను పాటించి ఇంకా సేకరించి సంకలనాన్ని సంపూర్ణంగా ఆవిష్కరించాలనీ, వారికూర్పును పరిశ్రమను అఖండంగా ఈ సంకలనంలో ప్రదర్శించాలని తలపోసి 1913 నుండి 1952 వరకు వచ్చిన వారి చాటుపద్యమణిమంజరి సంకలనాలలోని పద్యాలన్నింటినీ ఒక చోటికి తెచ్చేయత్నం చేశాము. ఈ ప్రయత్నాన్ని ఆంధ్ర

పాఠకలోకం హర్షిస్తుందనే ఆశిస్తున్నాము. ఈ సందర్భంలో వెనుక ప్రభాకరులకు ఈ గ్రంథ ప్రకటన వ్యవహారంలో సలహాలిచ్చి ప్రోత్సహించిన శ్రీ రెంటాల వెంకట సుబ్బారావుగారిని; చాటుపద్యమణిమంజరి ప్రథమభాగం రెండవ కూర్పు గ్రంథముద్రణాధికారాన్ని పొంది దాని వ్యాప్తికెంతో దోహదం చేసిన వావిళ్ల సంస్థ వారిని; రాయల కార్పొరేషన్ అధినేత శ్రీ రాజగోపాల నాయుడు గారిని; 1952లో వెలువడిన గ్రంథానికి పీఠిక వ్రాసిన శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మ గారిని; చాటు పద్యమణిమంజరి సంకలనంలో పరిశ్రమించిన శ్రీ తిమ్మావజ్ఝల కోదండరామయ్య గారిని కృతజ్ఞతతో స్మరిస్తున్నాము. ప్రభాకరుల సూచనలతో ఆనాడే ఎన్నిటినో సేకరించి వ్రాసిపెట్టి, మా భాగ్యవశాన మాతో సహకరిస్తూ మన మధ్య నున్న శ్రీ తిరుమల రామచంద్రగారికి మా ధన్యవాదము లర్పిస్తున్నాము.

ఇప్పటి ఈ కూర్పు రెండు మూడు భాగాలలో వేయిపుటలకు పైపడిన గ్రంథమవుతుందని తలపోస్తున్నాము. ఈ కూర్పులో చేర్చిన, చేర్చనున్న పద్యాలివి :

1. 1913 చా మ మం. ప్రథమ భాగం; 1922 చా. మ. మం. ద్వితీయభాగం; 1952 చా. మ. మం. ద్వితీయభాగం, ప్రథమ సంపుటంలోని పద్యాలు;
2. 1952 ప్రచురణలో చేర్చడానికై ఆనాడే ప్రభాకరులచే కూర్చబడిన ద్వితీయభాగం - ద్వితీయ సంపుటంగా రావలసియుండిన విభాగంలోని పద్యాలు;
3. వారి సూచనలుండి ఇంకా కూర్చబడని సామగ్రి;
4. సూచనలేవీ లేకుండా వారి నోట్సులలో సంగ్రహింపబడిన సామగ్రి, అచ్చుపడినవి పోగా మిగిలిన పద్యాలు;
5. 1913 ఎడిషన్ నాటికే సేకరించుకొన్నా ఆ సంపుటంలో అచ్చు వేయకుండగా, చాటుపద్యరత్నాకరం (1917)లో వేసిరని అచ్చువేయక నిలిపిన పద్యాలు;
6. చాటువులే కాక నేడు అలభ్యములగు గ్రంథముల లోనివిగా గుర్తింపబడిన పద్యాలు వారు ఎత్తి వ్రాసికొన్నవి.

7. అసంపూర్ణ గ్రంథ భాగముల నుండి, శతక శకలముల నుండి తాము సేకరించియుంచుకొన్న హృద్యపద్యములు; అవి నేటి కెక్కడా అచ్చు కాలేదు; ప్రచారమూ పొందలేదు. మదరాసు, తంజావూరు లైబ్రరీల లోని తాళపత్ర గ్రంథములలో తాము గుర్తించి వ్రాయించుకొన్న పద్యములు, వ్రాయింప దలపుగొని సూచించిన పద్యములు; గ్రంథ శకలములు;

8. బూతుల బుంగలని అచ్చువేయక నిలిపిన పద్యములు; మొదలైనవి.

ఈ సామగ్రినంతా వారు క్రింది విభాగములలో ప్రకటించాలనుకొన్నారు.

మొత్తము గ్రంథము వేయి పుటలకు మించునది కావడంచేత రెండు మూడు సంపుటాలుగా రావడం తప్పదు. కనుక దేవతాస్తుతి, కవులు, రాజులు, మంత్రులు మొదలగు విభాగాలుగా యథాపూర్వం అచ్చుకు తేవడంలో రుచికొర వడునేమో అన్నభీతితోను, కొన్ని కొత్త పద్యాలనుకూడా క్రొత్తగా కూర్చుతున్న ప్రతి సంపుటంలోనూ చేర్చుట తగునన్న భావంతోనూ ప్రభాకరుల సంకలనాన్నే వారు కూర్చిన శీర్షికల క్రిందనే చేర్చడమైనది. ఈయత్నంలో పద్యాలను కొంత ముందు వెనుకలకు మార్చి అక్కడక్కడ అకారాదిగా మార్చి, కాలక్రమాన్ని విషయ విభాగాన్ని గమనించి ఇబ్బంది కలిగించని విధంగానే చిరు మార్పులు కావించినాము. పూర్వ ముద్రణములలో అచ్చులో పునరుక్తములైన వాటిని తొలగించినాము. (అయినా ఈ కూర్పులోనూ నాలుగైదు పద్యాలు పునరుక్తములైనవి లేక పోలేదు). పద్యాల మొదళ్లు సూచింపబడిన చోట్ల పూర్తి పాఠము లిచ్చినాము. అదనంగా వారి నోట్సుల నుండి కొత్తగా ఉద్ధరించిన పద్యాలను అక్కడక్కడ సందర్భశుద్ధినిబట్టి ఆయాశీర్షికల క్రింద చేర్చినాము. కాని పరిశోధకుల చారిత్రకదృష్టి కవరోధము కాని విధంగానే ఆయా పద్యాలను మూల గ్రంథంలో కాక పాదసూచికలలో గుర్తింప వీలుకలిగే విధంగా చేర్చినాము.

పద్య సంఖ్యాక్రమాన్ని; అకారాది పద్య సూచిని ఇందు క్రొత్తగా పరిశోధకుల కనువు కలిగించే రీతిని పొందుపరిచినాము. సామాన్య పాఠకుని సౌలభ్యానికై కొన్ని సంస్కృత శ్లోకాలకు తెనుగు వివరణం వ్రాయించి గ్రంథం చివర చేర్చినాము. ప్రధాన గ్రంథంలో చేరవలసి అచ్చులో జారిపోయిన కొన్ని పద్యాలను పరిశిష్టంలో చూపినాము.

ప్రభాకరుల సంకలనమిది కాబట్టి వారిచాటువులనిందులో చేర్చలేదు. శాస్త్రిగారి సేకరంలోనూ వ్రాత ప్రతులలోను ఉన్నవాటిని చా.ర. వంటి ఇతర గ్రంథాలలో ఉన్నా ప్రకటించినాము. చాటువు లన్నిటినీ చదువుకోడానికి ఒకచోట చేర్చడం అవశ్యకమే అయినా ప్రభాకరుల సేకరంలో లేకుండా ఇతరుల గ్రంథాలలో మాత్రమే కానవచ్చిన చాటువులను వేటినీ ఇందులో గ్రహింపలేదు.

ఇంకా ప్రభాకరుల సూచనల మేరకు సేకరింపవలసిన పద్యాలెన్నో ఉన్నవి. వాటినీ సేకరించి పరిశిష్టగ్రంథభాగంగా తరువాతి సంపుటాలలో ప్రకటించగలము.

రాజులు, మంత్రులు మొదలుగాగల రెండో సంపుటం అచ్చులో ఉన్నది. అదీ వెనువెంటనే వెలువడగలదు.

ఎంత శ్రమపడినా అనవధానంవల్లను, అపరిజ్ఞానంవల్లను దొరలినతప్పులు కొన్ని యిందుండవచ్చును. గుర్తిస్తే మలిముద్రణంలో సవరింపనగును.

ఈగ్రంథాన్ని అచ్చుకిచ్చినపుడు పూర్వముద్రణల్లోని అచ్చుతప్పులను పరిశీలించి దిద్దిపెట్టిన మిత్రులు డా॥ రవ్వ శ్రీహరిగారికిని, సంస్కృత శ్లోకాలకు తేట తెనుగు వివరణను వ్రాసిపెట్టిన సహృదయులు ఆచార్య పుల్లెల శ్రీరామచంద్రుడు గారికిని మా కృతజ్ఞతలు.

ఈ సంపుటాన్ని అచ్చుకిచ్చినపుడు వ్రాతపనిలో నాతోపాటు పరిశ్రమించిన మిత్రులు శ్రీ ఇవటూరి కామేశ్వరరావుగారికిని, పద్యానుక్రమణికను అకారాదిగా కూర్చి పరిశీలించడంలో సహకరించిన అధ్యాపక సోదరులు చిరంజీవులు ఎం. అనంతాచార్య, మసన చెన్నప్ప గారలకును ధన్యవాదము లర్పిస్తున్నాము. శ్రమకోర్చి గ్రంథాన్ని శ్రద్ధతో అచ్చులో ముచ్చటగా తీర్చిదిద్దిన మిత్రులు నాగార్జున ప్రింటర్స్ అధిపతి శ్రీ నారాయణరావు గారు వారికి మా అభినందనలు.

ఈకూర్పు ఎంతోకాలంగా ఎదురుచూస్తున్న పాఠకలోకాన్ని అలరిస్తుందనే ఆశిస్తున్నాము.

4-2-88. హైదరాబాదు —వేటూరి ఆనందమూర్తి.

---

* శ్రీ ప్రభాకరుల నోట్సు వ్రాతప్రతిలో ఒక పత్రము చూ. పుట. viii

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి మెమోరియల్ ట్రస్ట్‌వారి

మణిమంజరి ప్రచురణలు

(శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి గ్రంథములు)

1 ప్రబంధ రత్నావళి వెల రూ. 15/-
[Prabandharantavali Rs. 15/- Proc. Dr Public Libraries 11550/Te/300/1727]

2. నీతినిధి. వెల రూ. 18/-
[Neeti Nidhi Rs. 18/- Proc Dr. Public Libraries R.C No 5.El/84 dt. 4.4.84.]

3. తంజావూరి ఆంధ్రరాజుల చరిత్ర వెల. 10/-
[Tanjavoori Andhrarajula Charitra Rs. 10/- Proc. 9707/Te/900/581]

4. కామధేనువు కథ. వెల రూ. 10/-
[Kamadhenuvu Katha. Rs. 10/-Proc. 8038/Te/900/6005]

5. కుమార సంభవము.
(వ్యాఖ్య-విమర్శ-పాఠ పరామర్శ) వెల రూ. 25/-
Kumara Sambhavam-Vyakha Rs. 25/-

6. శృంగార శ్రీనాథము. వెల రూ. 50/-
Singara Sreenathamu Rs. 50/-

7. వేటూరివారి పీఠికలు వెల రూ. 60/-
Veturivari Peethikalu Rs 60/-

8. ప్రతిమా నాటకము వెల రూ. 15/-
Pratimanatakamu Rs 15/-

9. గౌరీ కల్యాణము వెల రూ. 10/-
Gowrikalyanamu Rs 10/-

10. రూపకమంజరి వెల రూ. 60/-
Roopaka manjari Rs 60/-

[వెనుక ట్రస్టులో సభ్యులుగా చేరినవారికి అచ్చయిన గ్రంథాలు సగము ధరకే అందజేయబడును.]

మణిమంజరి విశేష సంచికలు (ఒక్కొక్కటి) రూ. 15/- మొత్తము (1 నుండి 12 వరకు) అచ్చయినవి. త్వరలో రానున్న మరి రెండు సంచికలతోవాటి ఆవృత్తి సంపన్నమగును. వెనుకటి సంచికలు కొన్ని మాత్రమే లభ్యములు.

Manimanjari Rs. 15/- each. Proc. Dr. Public libraries R. C. No. 2 E 1/82 dt. 21-7-82 Proc. Dr. School Education, Hyderabad. R. C. No. 1672/64/82 dt. 28 7-82 Recommended for Schools and Colleges.

శ్రీ ప్రభాకర శత జయంత్యుత్సవముల సందర్భమున
త్వరలో మరి కొన్ని గ్రంథములు వెలువడనున్నవి.

వ్రాయుడు

ప్రతులకు, వివరాలకు

మేనేజింగ్ ట్రస్టీ : వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి మెమోరియల్ ట్రస్ట్
2-2-18/15/D/1, బాగ్ అంబర్‌పేట, హైదరాబాదు 5000 13
ఫోన్ నెం : 67859

మరియు

క్రింది విలాసములందును ప్రతులు లభ్యములు

ట్రస్టీ; వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి మెమోరియల్ ట్రస్ట్,
B 8 F.2. విజ్ఞానపురి, హైదరాబాదు 5000 44
ఫోన్ నెం : 66538

ట్రస్టీ : వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి మెమోరియల్ ట్రస్ట్,
6/2 RT (New) విజయనగర్ కాలనీ, హైదరాబాదు-500 457
ఫోన్ నెం : 229570

శ్రీ గురుచరణం శరణమ్

చాటుపద్యమణిమంజరి

దేవతాస్తుతి స్తబకము

పిళ్ళారప్ప

క. శ్రీకరదంతరుచిజితసు
ధాకర మృడపార్వతీముదాకర గుణర
త్నాకర వరధీకర పర
భీకర భాగ్యములకుప్ప పిళ్ళారప్పా!

క. ఉండ్రాళ్ళు పప్పునెయ్యిని,
బండ్రించిన చెఱకుఁబాలుఁ బడితపుటట్లున్
జుంద్రేచుపచ్చితేనియ,
తండ్రీ వెనకయ్య! నీకుఁ దడయక తెత్తున్.

క. ఓరీ బాలుఁడ నీ విటు
రారా యని నన్నుఁ బిలిచి రంజిలుదయచేఁ
గోరిక లొసఁగుము భువి నీ
పేరును బ్రకటించి చెప్పఁ బిళ్ళారప్పా.

క. గజముఖుని నేకదంతుని
భజియింతును వాణి గౌరిఁ బంకజనిలయున్
నిజభక్తి బుద్ధి విద్యా
త్రిజగత్ ఖ్యాత్యాయురుదయ తేజమ్ములకై.

చం. తొలినె యవిఘ్నమస్తనుచు ధూర్జటినందన నీకు మ్రొక్కెదన్
ఫలితము జేయుమయ్య తలఁపంబడు కార్యకలాప మెల్ల నా
వలపలిచేతిగంటమున వాక్కున నెప్పుడుఁ బాయకుండుమా
తెలివి ఘటింపుమా సతము దేవ వినాయక లోకనాయకా!

క. భక్షింపుము గావలసిన
భక్షణములు నీకు నిత్తు భక్షించియు నీ
కుక్షిఁగలవిద్య మాకున్
భిక్షం బిడి కావుమప్ప పిళ్ళారప్పా!

క. మల్లెలు మొల్లలు జాజులు
గొల్లలుగాఁ గోసి తెచ్చి కొనియాడి నినుం
జల్లఁగఁ బూజింతుము కృప
వెల్లవగాఁ జూడుమప్ప పిళ్ళారప్పా!

ఉ. మోదకహస్తునిన్ ధవళమూషకవాహను నేకదంతు లం
బోదరు నంబికాతనయు నూర్జితపుణ్యు గణేశు దేవతా
హ్లాదగరిష్ఠు దంతిముఖు నంచితభక్తవరప్రదాయకున్
మోదముతోడ హస్తములు మోడ్చి భజించెద నిష్టసిద్ధికిన్!

కదిరి వసంతా!

క. తిన్నని కస్తురినామము
సన్నపుఁదలపాగచుంగు చక్కఁదనంబున్
జెన్నలర మిమ్ముఁ గంటిమి
కన్నుల తెలి వెంత వింత కదిరి వసంతా!

మంగళాద్రీశ్వరుడు

గీ. ఉక్కుఁగంబంబు వెడలిన చక్కనయ్య
మున్ను ప్రహ్లాదుఁ గాచిన వన్నెలాఁడు

నన్నేలిన శృంగార నాయకుండు
హృదయమున నిల్చు మంగళాద్రీశ్వరుండు.

కృష్ణస్తుతి

గీ. చేత వెన్నముద్ద చెంగల్వపూదండ
బంగరు మొలత్రాడు పట్టుదట్టి
సందెతాయెతులును సరిమువ్వగజ్జెలు
చిన్నికృష్ణ! నిన్నుఁ జేరి కొలుతు.

క. మడువుకుఁ జని కాళిందుని
పడగలపై భరతశాస్త్రపద్ధతి వెలయన్
గడువేడుకతో నాడెడు
నడుగులు నామదిఁ దలంతు నచ్యుత కృష్ణా!

క. నారాయణ నీ నామము
నారాయణ వ్రాయవయ్య నా నాలుకపై
నారాయణ నిను నమ్మితి
నారాయణ కావవయ్య నారదవరదా!

శ్రీ నారాయణ స్తుతి

మ. ధర సింహాసనమై నభంబు గొడుగై తద్దేవతల్ భృత్యులై
పరమామ్నాయము లెల్ల వందిగణమై బ్రహ్మాండ మాగారమై
సిరి భార్యామణియై విరించి కొడుకై శ్రీ గంగ సత్పుత్రియై
వరుస న్నీఘనరాజసంబు నిజమై వర్ధిల్లు నారాయణా!

క. నిరుపమ బాలానందా
వరవనితాచిత్తచోర వరవసునందా!

గిరిధర శరణు ముకుందా
కరణాకర నీవు నాకు గతి గోవిందా !

ఇతర దేవతలు

చం. కమలజకృష్ణ శంకరులు కాంచననీలపటీరవర్ణు లా
గమనగచంద్రధారు లఘకంసపురారులు హంసతార్క్ష్యగో
గమనులు జన్మ పుష్టిలయకారులు వాక్కమలాంబికేశ్వరుల్
శమకరుణావిభూతిగుణశక్తులఁ బ్రోతురు మిమ్ము నెప్పుడున్.

చం. మొదలిటి గద్దెయక్షరము మువ్వురువేల్పులలావు మేనిలో
మొదలివెలుంగు నెత్తి తుదిమోవఁగఁ జేయుట కేర్పుఱంత్ర మ
భ్యుదిత తనూసరోజములనూనినగాడ్పుల యూటపట్టు స
మ్మదమలరారఁగాఁ బ్రణవమంత్రము మాకుఁ బ్రసన్నమయ్యెడున్.

చం. సలిలవిహారు లిద్దఱును సంతతకాననచారు లిద్దఱున్
వెలయఁగ విప్రు లిద్దఱును వీరపరాక్రమశాలు లిద్దఱున్
బొలఁతులడాయువాఁ డొకఁడు భూమిని బుట్టెడువాఁడు నొక్కఁడున్
జెలువుగ మీ కభీష్టఫలసిద్ధి ఘటింతు రనంతకాలమున్.

చం. అమరులు మేఘముల్ కుసుమ మాస్యము హేమము భాస్కరుండు మా
సము నురగంబు శంకరునిచాపము పంకము పాండవాగ్రజుం
డమృతకరుం డనం దగినత్ర్యక్షరసంజ్ఞల మధ్యవర్ణముల్
క్రమమున నాహ్వయంబొనరఁ గల్గినవేలుపు మిమ్ముఁ బ్రోవుతన్.

చం. చరణము లైదు మూఁడువిలసన్మణి నేత్రయుగంబు పుచ్ఛమున్
బరువది రెండువేలు నొకపంచకమున్ మఱి రెండునొప్పుచున్
గరములు రెండురెండ్లు ఘనకాయచతుష్కము గల్గినట్టియా
సురుచిరమైనవేల్పు మిము సుస్థితిఁ బ్రోవుత మెల్లకాలమున్.

సీ. ఆజాను దీర్ఘబాహా చతుష్కమునందు
శంఖచక్ర గదాసిశార్ఙ్గ సమితి
ధరియించి నీలాంబుదముచెంత విలసిల్లు
సౌదామినీ లతాసన్నిభముగ
వామాంకమున రమావనితశోభిల్ల ర
త్నాంచల జాంబూన దాంబరంబు
దీధితుల్ దెసలందుఁ దేజరిల్లఁగ వక్ర
కుండలదీప్తులు గండయుగళిఁ

గీ. దాండవము సల్ప నవమణిస్థగితమకుట
చారుకేయూర హారమంజీరకౌస్తు
భోజ్జ్వలప్రభ లెసగ సర్వోత్తముండు
విష్ణుదేవుండు నా మది వెలయుఁగాక.

సీ. పక్షవిక్షేపణ ప్రభవ ఝంఝామారు
తాలోల సకల కులాచలుండు
చారుజాంబూనద శైలాగ్రపూర్ణిమా
హరిణలాంఛన సన్నిభాననుండు
తారకాపథ నటత్స్వమయ రయభ్రామ్య
మాణ దివ్యవిమాన మండలుండు
అమృతాపహృతి నిమిత్తాహవరంగని
ర్గత బాహుశౌర్య దిక్పాలకుండు

గీ. అంబుజోదరవహన మహోక్షముండు
వజ్రమయకాయుఁ డాశ్రితవత్సలుండు
భుజగభూషణుఁ డఖిలైక పూజితుండు
వైనతేయుం డొసంగు మద్వాంఛితములు.

సీ. మనము గారామునఁ బెనిచినయట్టిచ
కోరికాశిశువు లాకొనకయుండ
మన గొజ్జఁగలతోఁటమహి నిందుకాంతంపుఁ
బాదులలో నీళ్ళు పాయకుండ
మన కేళికావన మధ్యదీర్ఘికలోని
తొగ లొకయప్పుడు మొగుడకుండ
మనసరోజినిలోన మరగిన జక్కవ
దోయి నీ చనుదోయిఁ దొరయకుండ

గీ. నుండుఁగాని సదాశివుం డొడ్డివాఁడు
మొలకచందురు గెలువుమీ పలకననుచు
నగజచెలు లాడుమాటల కలరుశివుఁడు
మనలఁ గరుణావిధేయుఁడై మనుచుఁగాత.

సీ. కాశ్యపగోత్రుఁడై ఘనత కెక్కినవాఁడు
ధర లక్షయోజనాంతరమువాఁడు
గ్రహరాజు వర్తులాకార మండలుఁడును
హేమదృష్టి కళింగభూమివిభుఁడు
మాణిక్యకుండల మకుటహారములతో
మేరుప్రదక్షిణ మెలఁగువాఁడు
సప్తాశ్వరథశంఖచక్రముల్ గలవాఁడు
రక్తవర్ణుఁడు సింహరాశివాఁడు

గీ. నంబుజాప్తుండు మఱియు ఛాయావిభుండు
శమనకర్తలఁ గన్నట్టిజనకుఁ డనఁగ
రాజగురుఁడైన సూర్యనారాయణుండు
మనలఁ గరుణావిధేయుఁడై మనుచుఁగాత.

సీ. పెనుఁబాపపేరు వేసినగట్టివా, కుంభి -
దైత్యావరోధ వైధవ్యదాయి
కడవన్నె బంగారు గట్టువిల్తుఁడు శత్రు
రక్షణ క్రీడాపరాయణుండు
చిగురుఁగై దువుజోదుపగతుండు పార్వతీ
వదనచకోర పార్వణవిధుండు
చేఁదు పానంబుచేసిన మొక్కలీఁడు ద
క్షాధ్వరధ్వంస దీక్షాధికారి

గీ. కలిమిగలబేరికూరిమి చెలిమికాఁడు
అంబునిధి వేష్టితోర్వీ మహారథుండు
బిడుత వెన్నెల పూమొగ్గముడుచు వేల్పు
చిర కృపాదృష్టి మనల రక్షించుఁగాత!

సీ. మొగము నెలనవ్వు మొలకరేయెండలు
గాయువాఁ డావులఁ గాయువాఁడు
పసుపాలికలమోవి బంగారు చక్కెర
గ్రోలువాఁ డొకపిల్లఁ గ్రోలువాఁడు
తిరుమేన బంగారు జరబాబు దుప్పటి
గలుగువాఁడు తనంత గలుగువాఁడు
అఖిలపావనమైన యడుగుఁ దామరతేనె
జాలువాఁ డెలమి యీఁజాలువాఁడు

గీ. శ్రవణములు వ్రేలు కర్ణి కారములవాఁడు
తీర్చినట్టున్న ముక్కుముత్తియమువాఁడు
కళుకు లీనెడునెద మానికంబువాఁడు
మనలఁ గరుణావిధేయుఁడై మనుచుఁగాత!

సీ. మూడుకన్నుల వేల్పు ముంజేతికడియంబు
పఱపు పచ్చరమునై యొఱపుమిగుల
అక్కున విలసిల్లు చక్కనిఱాఁబోణి
యాలును మనుమరాలై తనర్ప
బొడ్డుదామరఁ బుట్టి పొలుపారుబిడ్డఁడం
తటికిఁ దీర్పరియుఁ దాతయునుగాఁగ
పులుఁగులగమికాడు పలుదెఱంగుల దాట
గుఱ్ఱంబు బంటునై కొమరు మిగుల

గీ. ప్రాఁతచదువులు పలకాలిపసిఁడియందె
యనుఁగుఁ గూర్చుండు పలకయునగుచు మీఱ
(నందముల కెల్ల యైననిన్ డెందమందుఁ)
దెల్లమిగఁ జేర్తుమోయన్న సల్లనన్న.

సీ. కందర్పకోటిసంకాశుండు నీ పతి
భువనమోహన కళాపూర్ణ వీవు
పేదసాదులపాలి పెన్నిధి నీ స్వామి
భూమివారల కన్నపూర్ణ వీవు
సర్వలోకములకు జనకుండు నీ నాథుఁ
డెల్ల జీవులకునుఁ దల్లి వీవు
ప్రాణుల కెల్లను ప్రాణంబు నీ భర్త
మగనికిఁ బ్రాణమౌ మగువ వీవు

గీ. ధరనృలోక గృహస్థులు దొరలుమీరు
మిమ్ము గొలిచినవారికి మేలు గలుగు
అంగయక్కాణి చొక్కనాయకునిరాణి
మధురమీనాక్షి వినుత పద్మాయతాక్షి.

సీ. హాయగంధము లేదు భూతిపూతే కాని
యెక్క గుఱ్ఱము లేదు యెద్దె కాని
త్రాగఁ గంచములేదు తలపుఱ్ఱెయే కాని
మణిసొమ్ములు లేవు ఫణులె కాని
కొండమీఁదనెకాని యుండఁ జోటే లేదు
తలను బూవులు లేవు జడలెగాని
గజచర్మమేకాని కట్టవస్త్రము లేదు
జోగిరూపే కాని సొగసు లేదు

గీ. ఇట్టి నిరుపేదవాట ని న్నెఱిఁగి యెఱిఁగి
భ్రాంతిపడి యెట్లు పెండ్లాడెఁ బార్వతమ్మ
యైన నీ భాగ్య మేమని యనఁగవచ్చు
భక్తజనసంగ మగితేల ముక్తిలింగ.

సీ. బుడుతకల్వలవిందుఁ బోలు నెన్నొసలిపై
చెలువంపురాత్రేక చిందులాడ
మోలఁ బట్టుదట్టిపై నలువందు గంటల
బంగారు మొలత్రాడు రంగు లీన
ఎదఁ గ్రొత్తపులిగోళ్ల పొదివిన పతకంబు
బలు ముత్తియపుసరంబులును బొదువ
చేతుల రతనంపుఁ జిల్లుటుంగరములు
మురువులు నెనలేని మురువుచూప

గీ. మెట్టిదంబున నందియల్ బిట్టుమోరయ
దిట్టతనమునఁ జెలరేఁగి పట్టపగలె
నెట్టుకొని యెల్ల వ్రేఁతల నట్టులందు
గుట్టు లరయుచు మెలఁగునప్పట్టి మెఱయు.

సీ. విశ్వంబు నీవయై విశ్వంబు చూచుచు
        విశ్వంబు చేయుచు విశ్వమునకు
నినుఁడవై పంచభూతేంద్రి యాహంకార
        ములకు మనఃప్రాణబుద్ధి చిత్త
ముల కెల్లనాత్మవై మొనసి గుణంబుల
        కావృతమగు నిజాంశాంశ భూత
మగు నాత్మచయమున కనుభూతి సేయుచు
        మూఁడహంకృతులచే మునుఁగువరక

గీ. నెఱి ననంతుఁడవై దర్శనీయరుచివి
గాక సూక్ష్ముండవై నిర్వికారమహిమఁ
దనరి కూటస్థుఁడన సమస్తంబు నెఱుఁగు
నీకు మ్రొక్కెద నాలింపు నిర్మలాత్మ.

సీ. మిన్నేటి పెన్నీటి మిక్కుటం బగునిట్ట
        పాఁప నెట్టెపుఁజుట్ట పైఁ దేరల్ప
పొలుచు కెందామర పుప్పొడి తెట్టువ
        జడలసం దొయ్యన సడలి తొరుగ
నలికంబుపైఁ గపాలావలి తూఁటుల
        నొండొండ తెలినీరు నిండఁబడఁగ
తల లెత్తి నిక్కిన వెలిదమ్మి మొగడలఁ
        లోనఁ దేఁటులు తేనె లాని యులియ

గీ. మస్తకము వంచి సౌభాగ్యమహిమ మించి
గౌరిపదపల్లవంబులు గారవించి
తియ్యఁబలుకుల నలుకలుదీర్చు శివుఁడు
మనలఁ గరుణావిధేయుఁడై మనుచుఁ గాత.

(అయ్యనవోలి రామన)

సీ. శ్రీ పద్మవాసినీ పృథుతర కుచభార
కుంభకుంభ విలిప్తఘుమఘుమాయ
మానచందన మృగమద సంకుమదకుంకు
మాగరుపంక సమన్వితోరు
హారాంతరాళ విభ్రాజమానామూల్య
కౌస్తుభమణి ఘృణికలిత లలిత
మౌక్తికహార శుంభదుదర భరితలో
కనికరుండవు నీవు కనికరంబు

గీ. మీఱు భక్తజనాళి కమేయదివ్య
భాస్వదనపాయ సకలసంపద లొసంగి
సాకికొనుమయ్య నిరతంబు సరసముగను
మదనగోపాల ! గోపికాహృదయలోల !

క. శారదనీరదవర్ణా
సారసభవ చక్రపాణి శంకరవినుతా
కీరమనోహరహస్తా
భారతి! నీ పాదపద్మ భజన మొనర్తున్.

సీ. పాలించవే నన్నుఁ బద్మసంభవురాణి
బహుశాస్త్ర పుస్తకపాణి వాణి !
కరుణించవే నన్నుఁ గలహంస గామినీ
కోరి మ్రొక్కెద నీకుఁ గీరవాణి
రక్షించవే నన్ను రాజబింబాననా !
దయఁ గావవే సర్వధవళవర్ణ !
మన్నించి నీవు నామదిలోన నుండవే
మాధవుకోడలా మదనువదినె

గీ. నిన్ను నెప్పుడు సేవింతు నీలవేణి
నన్నుఁ గృపజూడు మెప్పుడు నళిననేత్రి

భారతీదేవి నా జిహ్వఁ బాయకుండు
శరణు లోకైక వినుతాంబ శారదాంబ.

శా. వీణాపుస్తకపాణివై హరిశిలావేదీభవద్వేణివై
మాణిక్యోన్నత పుంజరంజితలసన్మంజు ప్రభాశ్రోణివై
స్థాణు బ్రహ్మహరీంద్ర ముఖ్యహృదయాంతర్వాణివై వాణి క
ళ్యాణీ నా రసనాగ్రమందు నిలుమీ వ్యాఖ్యానకాలంబునన్.

సీ. కదిసి యెక్కెడుగిబ్బ బెదరించు పొదలపెన్
దుప్పటంబును మీఁదఁ గప్పుకొన్న
ఉడివోని కడివోని కదవోని వింతల
ముదువని వెలిపువ్వు ముడుచుకొన్న
నూఱు నిన్నూఱు మున్నూఱు నన్నూఱు నౌ
రెట్ట నాగులపేరు పెట్టుకొన్న
ఎడవంక (సుగతితోఁ) గిడుబింకముగ జింక
పఱచుదాఁటుల పిల్లఁ బట్టుకొన్న

గీ. వానిఁ దనుముట్టఁ గొలిచినవానివాని
మగువయును దాను నొక్కటై మన్నవాని
మహిత వృషరాజు నెక్కినమహిమవాని
మృదునిఁ గలఁగంటి నంతలో మేలుకొంటి.

సీ. చుక్కలకడఁ బోవు నొక్కటెక్కెమువాని
యానంబు సుతుని మేనల్లునన్న
కొడుకు తమ్ముని మేనగోదలి పెదబావ
తండ్రితండ్రి తనూజభవుని మామ
మనమున నేడింట మలయు నాతనితల్లి
సవతి తమ్మునిరొమ్ము నటుమవాని

జనకుని యిల్లాలి తనయుంతోఁ బెద్ద
మొదలు ప్రసిద్ధి పెంపొందవువాని

గీ. తలమొగంబున వయ్యారితరమువాని
స్థిరముగల దేవుఁడెపుడు సుస్థిరముగాను
సిరియు నాయువు సౌభాగ్యసిద్ధి జయము
పలుగఁజేయుత మీసభాపతికి నెపుడు.

సీ. భానుండు తగ మీకు భవ్యతేజం బిచ్చు
కరుణఁ జంద్రుఁడు మీకుఁ గాంతి యిచ్చు
అంగారకుఁడు మీకు మంగళంబుల నిచ్చు
బుధుఁడు నెమ్మది మీకు బుద్ధి నిచ్చు
నెఱి బృహస్పతి మీకు నిర్మలమతి యిచ్చు
నరయ శుక్రుఁడు మీకు హర్ష మిచ్చు
రాహు వెప్పుడు మీకు బాహాబలం బిచ్చు
కేతువు మీకు విఖ్యాతి నిచ్చు

గీ. ఘనత కెక్కిన యీ నవగ్రహము లెపుడు
బలిమి నేకాదశస్థానఫలము లొసగఁ
బుత్ర పౌత్రాభివృద్ధిచే భూతలమున
మీరు వర్ధిల్లుఁ డాచంద్రతారకముగ.

సీ. ధరణిపుత్రుని పినతల్లి తమ్మునిసుతు
తాత యల్లుని రాణి తండ్రికొడుకు
కొడుకుతండ్రికి తండ్రి కోడలిసుతు బంటు
కరియైన వానబ్బ కగ్రసుతుని
తమ్ముని యేలిక తండ్రి వియ్యంకుని
కూతునేర్పునఁ జెరగొన్నవాని

దేవశాస్త్రి స్వకృతము

తనయుని(ద్రుంచిన ఘనునౌషధము దెచ్చి
వానయ్య సుతుని తద్వరకుమారు

గీ. నవ్వ కోడలి కోడలి యన్న యంద్రి
భామయొద్దను కొలువున్న భామ జనకు
తనయుచేతను గూలిన ఘనుని తల్లి
ధరుఁడు మీ కిచ్చుఁబుత్ర పౌత్రాభివృద్ధి.

మ. నునుమైఁ గల్మిపడంతి డాకరమునందున్ బూరుగొ మ్మొందుచే
తను వేయంచులవాలు మేలొసఁగనౌడాలున్ బవల్ రే యొన
ర్చును జూపున్ నెఱిచూపు లాసగొనుచూపట్టే జగాజట్టి బొ
ట్టనఁ్రవేలన్ వెలిబుగ్గగన్న యొదయండా! నన్ను ఁబాలింపుమా!

సీ. శృంగారరాయని చెలువుమీఱిన కొండ
ఫణిరాజు పేరిటి పసిఁడి కొండ
పుష్పజాతులనెల్ల భూషింపఁగల కొండ
కల్పవృక్షము లైదుఁ గల్గు కొండ
చిలుకలు కోవెలల్ చెలఁగి కూసెడి కొండ
మృగరాజకోట్లెల్ల మెలఁగు కొండ
ఘోరపాపము వాపు కోనేటు గల కొండ
తలఁచిన మోక్షంబు దగులు కొండ

గీ. అమరవరులకు వైకుంఠ మైన కొండ
అఱువారికిఁ బ్రత్యక్ష మైన కొండ
అర్థి జూచిన బ్రహ్మాండ మైన కొండ
యేను గనుఁగొంటి శ్రీ వేంకటేశు కొండ.

కృష్ణ నవరత్నములు

సీ. నరకబాణాసుర మురజరాసంధాది
పాపులచేఁ జాల బాధలఁ బడి
భూదేవి విన్నపంబులు సేయ క్షీరాబ్ధి
శాయి దయాళుఁడై జగతిమీఁద
యాదవ వంశంబునందుఁ దా వసుదేవు
సూనుఁడై జన్మించి సురలు మెచ్చ
ధరణిభారముఁ బాపి దనుజులఁ బరిమార్చి
ధర్మంబు నిలిపి యధర్మ మడఁచె

ఆ. నట్టిదేవదేవు నాదినారాయణుఁ
బుండరీకనయను భుజగశయనుఁ
గమలనాథుఁ గొలిచి కల్మషంబుల నెల్లఁ
దోలువాఁడ ముక్తి నేలువాఁడ.

సీ. పురుడు వెళ్ళనినాఁడె పూతనఁ బరిమార్చె
శకటాసురునిఁ గొట్టెఁ జరణహతిని
బడఁ ద్రొబ్బె మద్దులు బకునిఁ గీటడఁగించె
దావాగ్ని ద్రావి వత్సకునిఁ గూల్చె
గోవర్ధనం బెత్తి గోవుల రక్షించెఁ
గాళీయనాగంబు గర్వమడఁచె
ధేనుకాసురుఁ బట్టి తిత్తొల్చె మహిపుత్త్రిఁ
దునిమి రక్కసునిఁ దుత్తుమురు సేసె

గీ. వెలయు వనమెల్లఁ బెటికిపో పీచె లీల
వత్సవాతూలు నాత్ఁబావర్తుఁ గెడపె
సురుచిరాంగుండు గోపాల సుందరుండు
దనుజదమనుండు గేవలదైవ మెట్లు?

దేవతాస్తుతి స్తబకము

సీ. గోపాలకులతోడ గోవులఁ గాచె నా
కాళింది తటమునఁ గమలభవుఁడు
వత్సముల్ గొనిపోవ వానిరూపము దాల్చి
వనజేశునకుఁ దల వంగఁ జేసె
బాల్యంబునాఁడు గోపాలకులును దాను
వెన్నలు పాలును వెజ్జి యాడె
చేడెలతో జలక్రీడ లాడఁగఁ జొచ్చి
యందఱచీరలు నపహరించె

ఆ. రహిఁ బదాఱువేల రాజకన్యకలను
నన్ని రూపులగుచు ననుభవించె
రాసకేళిఁ గూడె రామల నెల్లను
గృష్ణుమహిమ లెన్నఁ గేవలంబె.

సీ. వెలయ నక్రూరుకు విశ్వరూపము సూపె
వలువకై చాఁకలివానిఁ జంపె
మఱి కుబ్జఁ జక్కనిమానిసిగాఁ జేసెఁ
బుష్పలావి కొసంగె భూరిమహిమ
కంసునిధేనువుల్ ఖండించి వైచెను
గువలయాపీడంబు పౌవ రదంచె
చాణూరమల్లుల సమయించె భుజగర్వ
రూఢిని గంసుని రూప మణఁచె

గీ. కంసుతండ్రిని బట్టంబు గట్టి కాచె
దేవకీదేవి దైన్యంబు ద్రెంచి వైచెఁ
గేలిమై శిశుపాలునిఁ గీటడంచె
భక్తవత్సలు శ్రీకృష్ణుఁ బ్రస్తుతింతు.

సీ. అరయ నిర్వదియొక్క యక్షౌహిణులతోడ
నిర్వదియొక్కమా ఱేగుదెంచె
మధురపై విడిసినమత్తు జరాసంధు
దునిమించె భీముచే దుర మునందుఁ
గాలయవనుఁ డుగ్రగతి నెత్తిరా వాని
ముచికుందుచే మృతిఁ బొందఁజేసె
ఆశమంతకరత్న మరుదారఁగాఁ దెచ్చె
జాంబవంతుని గెల్చి జాంబవతిని

ఆ. వేడ్క బెండ్లియాడె వెడలించె నపనింద
జగతి కెల్ల మేలు సంఘటించె
తెగి సృగాలవాసు దేవునిఁ దెగటార్చెఁ
గృష్ణుఁ డితఁడు సర్వజిష్ణుఁ డితఁడు.

సీ. బదరికావనములోఁ బరగు ఘంటాకర్ణుఁ
డిచ్చఁ గొల్చినమోక్ష మిచ్చె నతఁడు
కైలాసగిరిమీఁదఁ గాలకంధరముఖ
విబుధ సంస్తుతులచే వెలయునతఁడు
గురువు తన్ వేఁడిన గురుదక్షిణార్థమై
చచ్చినసుతునిఁ దెచ్చిచ్చెనతఁడు
దుర్యోధనాదులు ద్రుపదనందన వల్వ
లొలువంగ నక్షయ మొసఁగెనతఁడు

ఆ. కామగమన మగుచుఁ గడునొప్పు సౌంభకా
ఖ్యానపురము జలధిఁ గలపెనతఁడు
చరిత పుణ్యధనుఁడు ధరితగోవర్ధన
కందరుండు లోక సుందరుండు.

– దేవతాస్తుతి - స్తుతులు

సీ. సమరంబులో జరాసంధాదులను ద్రోలి
ప్రేమతో రుక్మిణిం బెండ్లియాడె
మురదానవునిఁ గూల్చి నరకునిఁ బరిమార్చి
దివ్యకుండలములు దెచ్చుకొనియె
వివిధకన్యలఁ బదార్వేలను విడిపించి
దయఁ జూచి మణిపర్వతంబు దెచ్చె
సురలోకమున కేఁగి సురపతి నోడించి
సురభూరుహము దెచ్చె సురలు మెచ్చఁ

ఆ. పౌండ్ర వాసుదేవు బంధుయుక్తంబుగాఁ
ద్రుంచి కాశిరాజుత్రు శ్ఛిదంచె
వాసుదేవు మహిమ వర్ణింప శక్యమే
ఫాలనేత్రుకయిన బ్రహ్మ కయిన.

సీ. పరగ బాణాసురుపై నేఁగి యాతని
శోణిత పురమెల్లఁ జూఱలాడె
అపుడిఁ గాల్చి త్రేతాగ్నులు చల్లార్చి
పురపాశములు ద్రెంచి మురునిఁ గూల్చె
బాణాసురుని వేయుబాహులుఁ దెగనేసి
చండిక వేడినఁ జంపకునికి
శివుఁడు దాఁ గోపించి శీతజ్వరము వైవ
వైష్ణవజ్వరమును వైచె నతఁడు

గీ. జృంభకాస్త్రంబుచే సోలఁ జేసె శివునిఁ
ప్రేమతో ననిరుద్ధునిఁ బెండ్లిచేసెఁ
గరుణ బాణునిఁ బట్టంబు గట్టె నితఁడు
మూఁడుమూర్తుల కవ్వలిమూర్తి యితఁడు.

సీ. పాండు తనూజులంపక్షమై నొగ లెక్కి
రెండు సేనలయందు నిండియున్న
బంధుజనంబుల బావల మఱఁదుల
నన్నదమ్ములఁ జూచి యనికిఁ దొడఁగి
అనుకంపఁ జేసిన యార్జుని బోధించి
పార్థుకు విశ్వరూపంబు సూపె
అచ్చటఁ బదునెన్మి దక్షౌహిణులతోడ
భీష్మాదియోధులఁ బీఁచ మడఁచె

ఆ. ధరను మఱియుఁ బుట్టి దనుజులఁ బరిమార్చె
భూమిభార మెల్లఁ బుచ్చి వైచె
నాదిదేవుఁ డయిన యాకృష్ణుఁ బ్రార్థించు
నట్టివారు ముక్తు లయినవారు.

అష్ట దిక్పాలకులు

దిక్పాల స్తుతి

చ. హరిశిఖి ధర్మదైత్యవరుణానిలయక్షశివుల్ గజాజతా
సరనరనక్రకైణహయశాక్వరయానులు వజ్రశక్తిము
ద్గరశరపాశకుంతసృణికార్ముకహస్తులు భోగశుద్ధిసం
గరజయశౌర్య సర్వజవకావ్యవిభూతులు మాకు నీవుతన్.

ఇంద్రుఁడు

సీ. ఐరావతో వైచ్చైశ్శ్రవోధిరూఢుఁడు నీల
దివ్యదేహుఁడు పూర్వ దిగ్విభుఁడు
శతమహాధ్వరకర్త శతకోటి హస్తుండు
బహుమహాపర్వత పక్షహర్త

సౌందర్య లక్షణానంది శచీప్రియుం
డనుపమనందన వనవిహారి
శతపత్రనిభదళశతదీర్ఘ నేత్రుండు
వారివాహ సమూహ వాహనుండు

గీ. యుక్తసన్మంత్రమఖఫలభోక్త నిత్య
మభినవ సుధారసైకపానాభిరతుఁడు
విక్రమక్రమ దేవతా చక్రవర్తి
శ్రీలు మీటంగ మిమ్ము రక్షించుఁగాత.

అగ్ని

సీ. మేషవాహనుఁడు సుస్మితుఁడు చతుశ్శృంగ
ధరుఁడు విస్ఫురిత పక్షద్వయుండు
సప్తసంఖ్యార్చిరం చద్బాహు జిహ్వుండు
మహనీయ పాదపద్మత్రయుండు
స్వాహాస్వధాసతీ సహితపార్శ్వద్వయుం
డరుణసువర్ణ భాస్వరతనుండు
లోహిత మహితవిలోచనుఁ డాజ్యపా
త్రస్రుక్స్రువాదికో ద్యతకరుండు

గీ. అఖిలపితృదేవతార్పితహవ్యకవ్య
ధరుఁడు సర్వతోముఖుఁడు నిత్యశుచి యనలుఁ
డిహపరానందముల నిచ్చి యెల్లవేళ
నంచితోన్నతి మిమ్ము రక్షించుఁగాత.

యముడు

సీ. మహిషవాహనుఁడు సమ్యగ్ధర్మపాలుండు
దారుణతర దీర్ఘ దండపాణి
దివ్యకాళిందీనదీ సోదరుఁడు నీల
వర్ణుండు కమలినీ వరసుతుండు
గతజన్మ కర్మసంచితఫలదుఁడు యుధి
ష్ఠిరగురుఁ డమృతనిషేచణుండు
గంధవతీ మనఃకాసార సంచార
సంగతానంద చక్రాంగవిభుఁడు

గీ. విష్ణురుద్రాది భక్తి వర్ధిష్ణుహితుఁడు
దక్షిణేశుండు ధర్మవిచక్షణుండు
శమనుఁ డనురక్తచిత్తుఁడై యమర మమ్ము
నాయురారోగ్య యుక్తులఁ జేయుగాత!

నిరృతి

సీ. నరవాహనుండు బంధురఖడ్గహస్తుండు
వరచర్మధరుఁడు కర్బురశరీరుఁ
డతులజగద్రక్షణాంచత్కృపానిధి
చటులోగ్రయామినీ సంచరుండు
సన్మార్గరోధిదుష్టనిశాచరవ్రాత
వారకుం డురుబలాధారకుండు
నురుతరకుటిల నీలోన్నత కేశుండు
నికషావధూమణీ నిత్యరతుఁడు

గీ. మహితబలవైభవోద్దండమండితుండు
కింకిణీరవ భూషణాలంకృతుండు

మృదులవచనుండు నైర్రృతి మీకు నొసఁగు
చిరతరారూఢ భోగ విశేషములను.

వ రు ణుఁ డు

సీ. మహనీయ సముదోగ్ర మకరవాహనుఁడు క
చ్ఛపమీననక్రాది జంతువిభుఁడు
పద్మినీమానస పంజరకీరంబు
ఫణగణాంచిత నాగ పాశధరుఁడు
భీకరాకార గుంభితకనత్కల్లోల
వారిసంభృత వార్ధి వల్లభుండు
నూత్న తృణగ్రాహి రత్న విభూషితుం
డఖిల జగద్వర్ష హర్షదాత
గీ. దుష్టనిగ్రహకారి యుత్కృష్ట మహిముఁ
డభయహస్తుఁడు కరుణారసార్ద్రహృదయుఁ
డమృతజీవన మొనగూర్చి యన్వహంబు
వరుణదేవుండు మిమ్ముఁ గాపాడుఁగాత.

వా యు వు

సీ. సకలభూత వ్రాత సంజీవనఖ్యాత
ముఖ్య మహాప్రాణ మూర్తిధరుఁడు
కర్పూర కస్తూరికా చందనాగరు
ధూపాది పరిమళ వ్యాపకుండు
ఆత్మానుకూల మహావేగ మృగవాహ
నారూఢుఁ డఖిల విశ్వాభియాయి
వైశ్వానరప్రభుశాశ్వతసహవాసి
భీమాంజనేయుల ప్రియజనకుఁడు

గీ. పశ్చిమోత్తరమధ్య దిగ్భాగ నిరత
పాలనోద్యోగి దేవతాప్రముఖుఁ డెపుడు
వాయుదేవుండు చిరముగా నాయు విచ్చి
మంచి యారోగ్యమున మమ్ము మంచుఁగాత.

కు బే రుఁ డు

చం. ఉనికట వెండికొండఁ దనయుండట రంభకు యక్షరాజు నా
ధనపుఁ డనన్ బ్రసిద్ధుఁడట దానవిభుండట పుష్పకంబుపైఁ
జనునట పార్వతీపతికి సంగడికాఁడట యాత్మసంపదల్
పెనుపుగ నిచ్చి హెచ్చుగఁ గుబేరుఁడు మిమ్ము ననుగ్రహించుతన్.

ఈశానుఁడు

సీ. హిమశైల శిఖరోన్నత మహా వృషభవాహ
నాధిరోహణుఁడు విశ్వాధి నేత
నిరతార్ధగాత్ర సన్నిహిత పర్వతరాజ
పుత్రీద్వితీయానుభూతిరతుఁడు
కైలాస పర్వతాగ్రనివాస పరితోషి
వరవీరగణవార పరివృతుండు
సర్వభూతవ్రాత సర్వవిద్యాజాత
నిర్ణేత మహిత దృక్కర్ణభూషుఁ
గీ. దిష్టసఖుఁడు కుబేరుని కిందుధరుఁడు
గగనకేశుఁ డతిస్వచ్ఛ కాంతితనుఁడు
ఈశ్వరుండు మహానటుం డెల్లవేళ
సర్వసౌఖ్యంబు లిడి మమ్ము సాఁకుఁగాక !

మ రి డీ దే వ త

మ. హరియైనా హరుఁడైన నింద్రుఁ డయినా అబ్జాసనుండైన ని
న్నెఱుఁగంజాలరు నీ మహామహిమ మా కెంచంగ శక్యంబదే
పరదేవీ విషజాతిమారుతవలత్వాదద్వయా దూరమై
మరిడీదేవత ! మమ్ముఁ బ్రోవఁగదవమ్మా! పొమ్మ! మాయమ్మవై.

వటమూల మందిరా!

ఉ. చూపులు రెండు ముక్కుతుదఁ జొన్పియుఁ జూచినచూపు వెంటనే
లోపలఁ జూచి చందకరులో శశిఁగూర్చి చతుర్దళంబుపై
దీపము వెట్టి దానితుది తేజము దానయి విశ్వమంతయుం
వ్యాపకుఁడైనపుణ్యుఁడు మహాత్ముఁడగుం వటమూలమందిరా!

ఉ. కన్నులు మూసి నాదుమది కన్ను త్రికోణమునందుఁ జొన్పి లో
సన్నపు దిడ్డి దూర్చి జలజంబులనిచ్చెన యెక్కి మింటిపై
వెన్నెలరాజుఁ జేరి సుఖవేళలయందును నీవు నేనయై
యున్ననుగాని నా హృదయ ముబ్బదయా వటమూలమందిరా!

ఉ. గట్టిగవేధలార్గరను ఖండనసేయక యేదుచింతలన్
గొట్టక మూర్ఖురిండ్లు చెడఁగూల్పక (నీ పద) మబ్బునా భువిన్
బొట్టునుబోనమున్ దపము పోకులుబూడిదపూఁత లూరకే
పెట్టును గాని నీదుదయఁ బేర్పడునా వటమూలమందిరా!

ఉ. వాలినయింద్రియాలయకవాటము లన్నియు మూసి నెమ్మదిన్
దాళమువెట్టి లోవెలుఁగు తత్త్వము గన్గొని తట్టి సుందరిన్
లాలిత నాగకన్య నుపలాలనచేసినవాఁడె యోగియౌ
మాలిన వేషముల్ జముని మార్కొనునే వటమూలమందిరా!

ఉ. సాగినకోపవహ్ని నిజశాంతిజలంబునఁ జల్లనార్చి యా
శాగిరులన్ నివృత్తికులిశాహతి నుగ్గుగఁ జేసి యుత్తమో
నాగవిభున్ వివేకమృగనాయకుచే నణఁగించి లోన సం
యోగవియోగముల్ విడువ యోగియగున్ వటమూలమందిరా!

ఉ. వాలిన యింద్రియంపుఁ బెనువాతులకున్ మృదుగానమందవా
తూలవిలాసి నీ కుసుమతోయగుణంబులు వచ్చి చొచ్చినన్
గ్రోలఁగనీక నెమ్మనము కుత్తుకవట్టి నినుం దలంచి యీఁ
జాలినఁగాక మాటలఁ బ్రసాదములే వటమూలమందిరా!

రామచంద్రుండు...

సీ. సీతావధూమణి మాతల్లి భృగురామ
గర్వాపహారి మా కన్నతండ్రి
దశరథాత్మజుఁడు మా దాత విశ్వామిత్ర
మఖరక్షణచణుండు మాకుఁ గర్త
మారీచదమనుండు మాయిలువేలుపు
కోదండపాణి మాకులగురుండు
జనకజానేత మా నెనరైనచుట్టంబు
రావణహంత మా జీవధనము

గీ. కైక యాప్సితకారుండు మాకు హితుఁడు
హేమమృగ చర్మశాయి మా స్వామి జలధి
బంధనుఁడు మాకు సంసార భారవహుఁడు
రామచంద్రుండు మాకు సర్వస్వ మరయ.

సీ. వనరాశిఁ దనయంప మొనకుఁ దెప్పించిన
కోదండధరుఁడు మా కులగురుండు
తారక బ్రహ్మ విద్యాస్వరూపం బైన
వేదవేద్యుండు మావిమల విద్య
దండకాంతర మౌని మండలిఁ గాచిన
మనువంశ తిలకుండు మాకుఁ బ్రాపు
పగవాని తమ్మునిఁ బట్టంబు గట్టిన
కరుణాపయోధి మా పరమదాత

గీ. శబరి యొసఁగిన ఫలములు చవులుగొన్న
భక్తి మా త్రైకదర్శి మాపాలివిందు
కఠినదశ కంఠభుజగర్వ గౌరవంబు
మట్టు పెట్టిన విలుకాఁడు మా బలంబు..

రామా! ఆర్త రక్షామణీ!

మ. శర ణన్నన్ గరుణింతు వన్న బిరుదుల్ జాలంబులే చాలునో
శర ణోహో యన రా వదేమి వినవో సంసారతాపత్రయం
బెరుగన్నీయదొ యిందు లేవొ చెపుమా యీ నిర్దయాబుద్ధి నే
మఱితే ముందు విభీషణాదులకు రామా! ఆర్త రక్షామణీ!

మ. పరులన్ శిష్యులఁ దల్లిఁ దండ్రి గురులన్ భ్రాత్రాదులన్ మిత్రులన్
శర ణన్నంతనె యాపదల్ పరిహరించన్ రాముఁ డుండంగ నే
వెర పేలంచును చిన్న పెద్దలు బుధుల్ వేదాంత శాస్త్రంబులన్
మఱియుం బల్కెడుపల్కు నమ్మితిని రామా! ఆర్త రక్షామణీ!

మ. పరుగై రావదె త్రోవ గానవొ సురల్ ప్రార్థించితో సామగా
నరుచిం జొక్కితొ యాంజనేయుని వడిన్ రావించితో జానకి
చరణాబ్జంబులు నొచ్చెనో యితరదేశ ప్రాణి సంరక్ష నే
మఱితో జాల మిదేలనయ్య రఘురామా! ఆర్త రక్షామణీ!

మ. శర ణన్న క్షణమే విభీషణున కాచంద్రార్క మైనట్టిదే
వర లంకాపురి ధారవోసి తనుచున్ వాల్మీకి రామాయణా
ది రహస్యంబులు తెల్పుటల్ నిజములైతే నన్ను రక్షింపుమీ
మఱుమాటాడగ నింక నానసుమి రామా! ఆర్త రక్షామణీ!

శివస్తుతి

చ. భసితము కన్నులం బడినఁ బాములు బుస్సనఁ గంట మంట పె
ల్లెసఁగి విధుండు గండ నొకయింత గజాసురచర్మ మూఁగినన్
గసరుచు నల్లపెద్దపులి గాండ్రన గిత్తయుఁ దత్తరిల్లఁ జేఁ
బొసఁగినలేడి కుందుపడ భూతభయంబున గౌరి లేవ న
వ్వెసఁగఁగ సంతరించుకొను నీశ్వరుఁ డిచ్చుత మీ కభీష్టముల్.

సీ. సర్వసర్వంసహాసముదయంబు రథంబు
రథమధ్యమున నున్నరాయి విల్లు
విల్లువెంబడిఁ దిర్గువెలుఁగులు చక్రాలు
చక్రాలకును వైరి చారునారి
నారిఁ బట్టుక తిర్గునాగరకుఁడు గరి
గరిమీఁద విహరించుఘనుఁడు శరము

శరము నాభిక నున్న శతవృద్ధు సారథి
సారథిమాటలు సైంధవములు

గీ. గాఁగ నేగుదెంచి కణఁకతోఁ ఖురములు
గెలిచినట్టి ఘనుఁడు గిరిజతోడఁ
గలసి యుండునట్టి కరుణాసముద్రుండు
నిష్టసిద్ధు లొసఁగు నెలమి మనకు.

సీ. తారకాసురభుజాదర్పంబు దెగటార్చు
ఘనుఁ గన్నతండ్రి మాయనుఁగు వేల్పు
కుండలిజ్యావల్లి కొండవింటను గూర్చు
విలుకాండ్రమేటి మాకులగురుండు
తలిరాకుబాకు గద్దరివజీరుని గ్రొవ్వు
మట్టుపెట్టినదిట్ట మాకుఁ బ్రాపు
హత్తితెల్లనిగిత్తకత్తలాణము నెక్కి
మహి మించునెఱకాఁడు మాధనంబు

గీ. జాటజూటాగ్రవీథిని జహ్నుకన్య
మమత నిడుకొన్న వగకాఁడు మాబలంబు
పార్వతీసాధ్వి సామేనఁ బాదుకొల్పి
వెలయుపటుశీలి మాపాలివేల్పుమొదవు

మృడునిఁ గనుగొంటి

సీ. అర్ధంబు సత్పురుషాకృతిగాంచిన
వెండిచాయలపెద్దకొండఁ గంటి
ఆకొండపార్శ్వమం దంటి పాయఁగలేక
నగమైన యొకమహాశక్తిఁ గంటి

ఆశక్తికుడివంక నద్రిశృంగముమీఁద
నద్భుతం బైనకాఱడవిఁ గంటి
అక్కానలోఁ గంటి నరుదైనయొకయేఱు
నయ్యేటిదరులయం దమృత మొలుక

గీ. పాఱి తరుపారు నొకపాలపాఁపఁ గంటి
యదియు నదియును నదియును నదియు నదియు
హరిశిరోజూటగంగాఝ్ఝు లగుట గంటి
మృడునిఁగనుఁగొంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. శీతాద్రియామ్యదిక్సీమభూములు గంటిఁ
జెలువైనకేదారశిఖరిఁ గంటి
ఉగ్రుని నిజకాంత నుమఁ జెంతఁ గనుఁగొంటి
మధుమాధవుని దైత్యమథనుఁ గంటి
కంటి విఘ్నేశ్వరు గణనాథుఁ గనుఁగొంటిఁ
జండభైరవుని గోస్వామిఁ గంటి
ఉత్తమసంస్తుత్యు నుత్తరార్కునిఁ గంటిఁ
గాలభైరవు ఛన్నఘంటఁ గంటి

గీ. కంటి వటవృక్ష మాదిమగంగఁ గంటిఁ
గంటిఁ గేదార కుండోదకములు గ్రోలి
మహితవృషరాజు నెక్కినమహిమవాని
మృడుని గనుఁగొంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. ఆలపోతులతేని నాతనిపసిఁడాసెఁ
బెంపంగఁ జంపంగఁ బెంపు గలిగి
హాలాహలపుమందు హల్లకములవిందుఁ
గుడువంగ ముడువంగఁ గోర్కిగల్గి
ఎదమదిక్కువధూటి జడలమక్కువటోడిఁ
బొలపింప వలపింపఁ బొందు గలిగి

పచ్చయేనికతోలు ప్రాఁతకంగళికాలు
కట్టంగఁ బట్టంగఁ గణఁకగల్గి

గీ. ఎఱఁగి లోకంబు లీరేడు నేలువాని
మిసిలిఁ బొదవైన తెల్లనిమేనువాని
మహితవృషరాజు నెక్కినమహిమవాని
మృదునిఁ గనుఁగొంటి నంతట మేలుకొంటి.

అంబికా :

ఉ. భారతివై సరోజభవుపాల వసించి రమావధూటివై
నీరజనాభుఁ జెంది ధరణీధరనందనవై మహేశ్వరుం
గోరి వరించితమ్మ నినుఁ గొల్వక యూరక యేలకల్గు సం
సారసుఖంబు లీమనుజసంతతికిం దలపోయ నంబికా !

ఉ. కూడెడి వెంద్రుకల్ నిడుదకూఁకటఁ బ్రోవుగ బొడ్డుపై వళుల్
జాడలు దోపఁ గ్రొమ్మొలక చన్నులు మించుబొలంక సిగ్గునం
జూడఁగ నేరముల్ మెఱుఁగుఁజూపుల వీన హిమాద్రియింట నీ
వాడుట తూలికిన్ మనము వాడుట గాదె తలంప నంబికా !

ఉ. వాలికకన్ను ముంగురులు వాతెఱ కెంపుమెఱుంగుఁ జంటిపైఁ
గ్రాలెడుతారహారమును గంకణచారుకరంబు డాపలం
దూలుచునున్నపయ్యెదయుఁ దోచినకన్నులు మోడ్చి మోడ్చి నీ
పాలగునీశుమేను సగపాలు మనంబునఁ జేర్తు నంబికా !

ఉ. లాచి వరాంగనల్ వరవిలాసమనోహర విభ్రమంబులన్
జూచినఁజూడఁడు త్తముఁడు, చూచినఁ జూచునుమధ్యముండు, దాఁ
జూచినఁ జూడకుండిననుఁ జూచును నీచుఁడు, నన్ను వీరిలో
జూచినఁ జూడకుండుగుణిఁ జూచిన చూపునఁ జూడు మంబికా !

చ. బెడఁ గగురత్న దర్పణముఁ బేరినవెన్నెల వోసి నిచ్చలుం
దుడువఁగఁ బాలసంద్రమునఁ దోఁచి సుధాకరుమేనికందు వోఁ
గడుగఁగ, నేరెచేట సితకంజము ముంపఁగ, నైజకాంతితోఁ
దొడరినతల్లి! నీమొగముతో సరివోల్పఁగఁ జాలు నంబికా!

ఉ. ఆదిమశక్తి యాతరుణి యాద్యకుటుంబిని యాకుమారి ము
త్తైదువ యాతలోదరి చిదాత్మక యాసతి విశ్వమాత యా
పైదలి సర్వలోకగురుభామిని యాచపలాక్షి యంచు బ్ర
హ్మాదులు వచ్చి నిచ్చలు హిమాద్రికి నిన్నె జిఁగింతు రంబికా!

రఘురాముడు

సీ. జల్ జరీయంచు చల్వాసఫేదు చీరపై
లాల్ పావడా డాల్ విలాస మెసగ
ఒనరు నీరా నమో జూదాబగష్టు కం
చుకముపై గుబ్బచ న్నొగసు లొల్కఁ
వగగుల్కఁ తగజిల్కఁ జిగితళ్కఁ కఠినమౌ
సొగసుకీల్జడకుచ్చు లొగి నటింప
నిగనిగ దగుమోము నొగిబాగు కస్తురి
వగచుక్కబొట్టు తీవై చెలంగ

గీ. సరస మలరంగ తొలకరి మెఱుపనంగ
నలరు సీతాంగనను గూడి తౌననంగ
పృథ్విజారామ బుట్టయపేట హేమ
సౌధనిజధామ రఘురామసార్వభౌమ!

చం. గరుడని నెక్కి హేమపటకంకణరత్నకిరీటకుండలా
భరణము లెల్లఁ దాల్చి కరపద్మయుగంబున శంఖచక్రముల్
మెఱయఁగ నింద్రనీలమణిమేచకకాంతుల దివ్యమూర్తితోఁ
బరగెడివేల్పు రామజనపాలుఁడు మాకు సహాయ మయ్యెడిన్.

శతకరత్నములు

శా. శ్రీనాథాంబుజ సంభవార్చిత నిజ శ్రీపాదపద్మద్వయున్
నానాదేవమునీంద్ర బృందకృతపుణ్య స్తోత్రపాత్రక్రియా
నూనైశ్వర్యవిరాజితున్ భుజగకేయూరాంకితున్ భక్తలో
కానీకైకశరణ్యుఁ గొల్తు నిను దాక్షారామ భీమేశ్వరా!

భీమేశ్వర శతకము.

ఉ. గుండయ నుత్తమోత్తమునిఁ గూటికిఁ గప్పెరయై కడంగి యొం
డొంటుగ నాటియంగడికి నూరక తెచ్చితి తెచ్చియత్తఱిన్
నిండినవారిలోన నతనిన్ గడుఁబిన్నఁదనంబు సేర్చి తే
మందుము నీదుపెద్దతనమా యిది కొట్టయశంకరేశ్వరా!

కస్తూరి భట్టురాజు.

మ. ధరలో నుద్ధురలోభులన్ ధనముచింతం గాంచి కాసంత వే
సరితిం గేసరి తీవ్రరోగహతి నష్టంబైనరీతిన్ మదు
ద్ధరణం బాదరణంబున న్నిలుపవే తాపత్రయాగ్నిస్ఫుర
ద్గరిమార్చిన్ బరిమార్చి భక్తసులభా గౌరీమనోవల్లభా!

గౌరీమనోవల్లభ శతకము.

ఉ. ప్రాణు నపానుఁ గూర్చి యలపాము గదల్చి తదూర్ధ్వకీలితో
ద్యాణము నొత్తి మేను దృఢమై నిగుడన్ బిగియించి దృష్టులన్
ఘోణముఁ జేర్చి యాప్రణవఘోషణమున్ విని యందు మానస
క్షీణము చేసినన్ బవనసిద్ధుఁడనా శివదేవధీమణీ!

శివదేవ శతకము.

దేవతాస్తుతి స్తబకము

ఉ. వారక కాశిలో నిలిచి వర్థిలుపుణ్యులు చచ్చి పుట్టఁగా
నేరరుగాని నేరుతురు నెన్నుదుటం గనుచూపనైన దు
ర్వారవిషోరగేంద్రము శిరంబునఁ జుట్టఁగ నైన మ్రింగి పొం
పారఁ గళప్రదేశమున నాగఁగ నైనను గాలకూటమున్.

కాశీ శతకము.

తే. చెలువార గజాజినచేలముతో
గళనీలిమతో నహికంకణుఁడై
తలఁ జంద్రకళం గలదైవము మా
కులదైవము దైవతకోటులలోన్.

ఉపవాసము లెల్లను నుండుట నీ
కృప వచ్చుటకా యిది రిత్త సుమీ
అపవిత్రుని పుల్లని యంబలికై
సుపవిత్రునిఁ జేయుట శుద్ధి గదా!

రంగనాథుని తోటకములు.

ఉ. లోకము లెల్ల నీతనువులోనివ నీవట యెంతగల్గుదో
నాకపపద్మసంభవజనార్దను లాదిగ నెల్లవారలున్
నీకొలఁ దింతయంత యననేరక మ్రొక్కఁ దొడంగి రన్న ని
న్నేకరణిన్ నుతింతుఁ బరమేశ్వర! శ్రీగిరిమల్లికార్జునా!

పండితారాధ్య దేవర.

మ. నిను సేవించినఁ గల్గుమానవులకున్ వీటీవధూటీ ఘటీ
ఘనకోటీ శకటీ కటీతటిపటీ గంధేభవాటీపటీ
ర నటీహారిపటీ సువర్ణమకుటీ ప్రచ్చోటికా పేటికల్
కనదామ్నాయమహాతురంగ శివలింగా! నీలకంఠేశ్వరా!

ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ.

ఉ. తల్లి సతీమతల్లి పదతామరసాశ్రితకల్పవల్లి భా
స్వల్లలితాంగవల్లి రతివల్లభుతల్లి కృపారసంబు పైఁ
జల్లి నిరంతరంబు మముఁ జల్లనిచూపులఁ జూచి నీవు మా
యిల్లను పాలవెల్లి వసియింపఁగదే జగదంబ భార్గవీ!

గొట్టెముక్కల నరసింహరాజుగారు.

కార్తవీర్యార్జునా!

శా. శ్రీరాజిల్లఁగఁ బ్రోజ్జ్వలన్మణిగణశ్రీ మించు సింహాసనం
బారూఢస్థితిచే వహించి ఘనభూపాలంకరిష్ణుండవై
రారాజుల్ వినుతింపఁగా భువనముల్ రక్షించుమీరాజసం
బారాధించి నుతింతు మేరునగధైర్యా! కార్తవీర్యార్జునా!

మ. లలితేంద్రోపలనీల భక్తజనపాలా సద్దయావాల ని
శ్చలసంధ్యారుణచేల సుందరతరశ్యామాయుతాలోల ని
స్తులశుంభద్గుణజాల సంతతఘనస్తుత్యైకభూపాల య
త్యలఘుప్రాభవశీల మేరునగధైర్యా! కార్తవీర్యార్జునా!

మ. నవరత్నోజ్జ్వలదివ్యభూష నతనానాభక్తపోషా మహా
హవసంరంభవిజృంభమాణరిపుబాహాటోపశోషా జన
స్తవనీయోజ్జ్వలభాష దీనజనదోష ద్వేష లావణ్య గౌ
రవసంమోహనవేష మేరునగధైర్యా! కార్తవీర్యార్జునా!

మ. గ్రహసందర్శనమైనచోట భయముల్ కన్పించుచోటన్ దురా
గ్రహవృత్తిన్ రిపు లేచుచోట నిడుముల్ గారించుచోటన్ నవ
గ్రహవేధల్ ఘనమైనచో దమసుమంత్రంబే సదా ద్రవ్యసం
గ్రహమై శక్తులఁ బ్రోచు మేరునగధైర్యా! కార్తవీర్యార్జునా!

శా. నీలేందీవరదివ్యకాయ సురమౌనిశ్రేణిసంస్తుత్యయ భ
క్తాళీమానవసంవిధేయ కరుణాధౌరేయ విద్విణ్మదో
త్తాల స్తంభనసాంపరాయ విలసద్ గ్రైవేయ కళ్యాణ భ
వ్యాలంకారనికాయ మేరునగధైర్యా! కార్తవీర్యార్జునా!

మ. కరుణాపాంగ నవాతసీకుసుమరంగత్కోమలాంగ ప్రభా
కరనీకాశకనద్రథాంగ రణరంగస్థైర్య శౌర్యక్షపా
చరసందోహతమఃపతంగ మకుటస్ఫారోత్తమాంగారి సం
హరదోర్దండభుజంగ మేరునగధైర్యా! కార్తవీర్యార్జునా!

మ. సరసీజాక్ష విశాలవక్ష భవశిక్షాదుష్టచోరారికుం
జరహర్యక్ష కృపాకటాక్ష బలదక్షా చక్రసంరక్ష భూ
భరణాధ్యక్ష మహోరగాది మృగకృద్బాధాపహారేక్ష ని
ర్జరమౌనివ్రజపక్ష మేరునగధైర్యా! కార్తవీర్యార్జునా!

మ. పటుదీర్ఘాంచిత బాహుదండ సమరప్రారంభ శుంభన్మదో
త్కటకోదండ ప్రచండకాండనతహృత్కంజాతమార్తాండ ది
క్తటవిద్యోతితదానశౌండ హిమరుగ్గండద్వయోద్దండ దు
ర్ఘటదేవారివిఖండ మేరునగధైర్యా! కార్తవీర్యార్జునా!

మ. గిరిదుర్గాటవి దుర్గమస్థల జలాగ్ని క్రూరపై శాచచో
రరిపువ్యాఘ్రములులాయ సూకరమృగేంద్ర వ్యాళవైహంగ వా
శ్చరవర్షాతపశీతవాత ఘననాశం బిష్టసంధాన ము
ర్వర నీమంత్రబలంబు మేరునగధైర్యా! కార్తవీర్యార్జునా!

మ. గరిమ న్నీదుషికారు వైభవము వక్కాణించగా శక్యమా
వరభేరీపటహాది ధంధణధణధ్వానంబులున్ డిండిమో
త్కరడిండిండిమ డిండిమారవము లుద్యత్తూర్యవాదంబులు
ర్వరలో దుర్భరమౌర మేరునగధైర్యా! కార్తవీర్యార్జునా!

మ. తురకీరాణి తురాణ్యరబ్బిహయముల్ దూకించి శాబాసు బా
పురెయంచున్ మెదలప్పళించి హవుసింపొందంగ తేగాను రే
తరవారుల్ ఝళిపించగన్ బగలు సర్దార్ ఘార్నిషుల్ సేయనీ
హరువౌ దౌలతునెంతు మేరునగధైర్యా! కార్తవీర్యార్జునా!

శా. దాటున్ గుల్కెడు కళ్లెమున్ పసిఁడిగండాపట్టు కింఖాపు చే
వాటంబై తగుజీనుపోషు మణిరవ్వల్ జుగ్గగాయించుడు
చ్ఛీటంగున్ బిరుదందియల్ కలుగు తేజిన్స్వారియై లీలఁజె
ల్లాటం బాడెద వౌర మేరునగధైర్యా! కార్తవీర్యార్జునా!

శా. జంగోష్ణీషజగా జిరాసరి ఫెనల్ జామాతుమాంపట్టుక
మ్మెరుపేటీ మొకమాలు ఠంచికిలిదమ్కీమోరు షంషేరుదు
స్తురుమాల్ కస్తురిబొట్టు సిస్తుగులుకన్ తుర్కీహయంబెక్కి వా
హ్వరె నీవేఁగెదుస్వారి మేరునగధైర్యా! కార్తవీర్యార్జునా!

బ్రహ్మబిల పంచరత్నములు

సీ. నీలతోయద మధ్య నీవారశూకవ
త్పరిపూర్ణ కాంతితోఁ బ్రబలుచుండు
శంపాలతలభాతిఁ జటుల ప్రకాశమై
చంచరీకమురీతి జరగుచుండు
కరికుంభమధ్యస్థ ఘనమౌక్తికద్యుతి
ప్రబల ప్రకాశమై పరగుచుండు
శరదిందుచంద్రికాస్వచ్ఛ విద్యోతమై
యాహ్లాదజనకమై యలరుచుండు

గీ. పద్మగర్భోద్భవము గొల్పు భానుపగిదిఁ
బటిమదీపించుఁ జటులహృత్పద్మమందుఁ
బరమహంసవిహార చిత్ప్రణవధార
పదుల నై దింట శోభిల్లు బ్రహ్మబిలము.

దేవతాస్తుతి స్తబకము

సీ. కరతలంబున నొప్పు లయ నిష్టలింగంబు
నయనస్థలంబున నను వు పఱచి
నయనస్థలంబున నలరుసత్ప్రాణంబు
హృదయస్థలంబున గుదురుపఱచి
హృదయస్థలంబునఁ బొదలుసద్భావంబు
మంత్ర స్థలంబున మరులుకొలిపి
మంత్ర స్థలంబున మరులందు చిద్బిందు
కూటత్రయంబునఁ బాటుపఱచి

గీ. పాటకూటత్రయంబులో ప్రణవ తేజ
తేజ తేజోలయవ్యాప్త తేజమగుచు
మర్మవర్మాది కర్మముల్ మర్మమగుచుఁ
బదులనైదింట కోభిల్లు బ్రహ్మబిలము.

సీ. ప్రణవకుండలి శిరోమణి మండలంబున
మండలత్రయమున మాటుపఱిచి
మండలత్రయమున మాటుపడున్నట్టి
అఉమక్షరత్రయం బనువు తెలిసి
అఉమక్షరత్రయం బనువు తెల్పిన చోట
నంగలింగ జ్ఞానసంగ మెఱిగి
యంగలింగజ్ఞానసంగ స్థలంబున
నలబిందు పంచకం బైక్యపఱచి

గీ. పరచిదానందషట్కోశపద్మ మొంది
మందిరాంతరచిత్కళా మండలముల
నంబుజానంద మణితేజకంద మగుచు
పదులనైదింట కోభిల్లు బ్రహ్మబిలము.

సీ. పద్మకాశద్యుతి ప్రతికోశమై తన
పావకస్థానంబుపైఁ దనర్చు
ప్రాణలీలాపాన పరిపూర్ణ సంచార
కుంభక స్థాన తత్కుహరమందు
తాలుమూలాంతర ద్వాదశ స్థానమౌ
పరనాళవీథుల ప్రబలఁదెలిసి
లింగాంగ సంధాన లీలానుకూలమౌ
హంసాక్షరద్వయం బాశ్రయించి

గీ. ఉర్విపర్ణద్వయంబున కూర్ధ్వమైన
వర్ణభేదంబు లన లేనివనిత గనుచు
వనితకనుచూపులో నున్న వర్ణమగుచుఁ
బదులనై దింట కోభిల్లు బ్రహ్మబిలము.

సీ. కదలక యధారకమలంబులోనున్న
భుజగకన్యకఁ గూర్చి పొదలఁదీర్చి
సమమైన మలకలు చక్కఁగా సవరించి
షణ్మండలంబులు సంధిపటిచి
పరిమిత షట్చక్ర పద్మాంతములయందు
పరిపూర్ణ బంధముల్ పరగ నునిచి
ప్రాణవాయుస్థానపటుకళాసంపూర్ణ
ఘంటానినాదంబు కలయఁదెలిసి

గీ. తెలిసి విధుమండలంబులఁ దేటపరగ
పదగలాటింటఁ బవనంబు ప్రణవనాద
నాదపరిపూర్ణ చిత్కళానంద మగుచు
పదులనై దింట కోభిల్లు బ్రహ్మబిలము.

దేవతాస్తుత స్తోత్రము

షట్చక్ర నిర్ణయము

సీ. ఆధార చక్రంబునందు శక్త్యంగంబు
వసుధాంశచౌదళ వారిజంబు
పీతవర్ణము క్రియాభిధ కల్గినది శక్తి
ధాత పూజారియై తనరు నచట
నాల్గక్షరంబులు నమరు బీజంబులై
పరమును జిత్తంబు పరగెనందు
నాసంబుముఖము నౌవాసనద్రవ్యంబు
పదపదార్థంబుగాఁ బక్వబుద్ధి
గీ. యొనర నైష్ఠికసద్భక్తి యుక్తముగను
లీలవర్ధిల్లు నాచారలింగమునకుఁ
గోరి యర్పించి శేషంబుఁ గొన్న యట్టి
భక్తలింగంబు నిరతంబు ప్రస్తుతింతు.

సీ. స్వాధిష్ఠచక్రాన సలిలాంశమగునాఱు
దళముల పద్మంబు దనరుచుండు
నందుఁబాయకయుండు నాఱక్షరంబులు
శ్వేతవర్ణంబని చెప్పనొప్పు
పూని మహేశ్వర స్థానంబు నిజమది
పూజారి విష్ణుండు పొదలు జ్ఞాన
శక్తి యటమెలంగు చామముఖంబగు
పాణిసుబుద్ధియై పరగుచుండు
గీ చాల యవధాన భక్తిచే మేలురసము
లలమి చేకూర్చి సుగురులింగార్పితంబు
చేసి శేషంబుభోగించి చెలగునట్టి
పరమమాహేశ్వరుల నేను బ్రస్తుతింతు.

సీ. మణిపూరమను చక్రమం దనలాంశంబు
పరికింప దశదళ పద్మమచట
నరుణవర్ణము పదియక్షరంబులునందు
రుద్రుండు పూజారి రూఢినిచ్చు
శక్తినివాసంబు చక్షులే వదనంబు
యదిప్రసాదిక మార్గ మనగనొప్పె
నల నిరహంకారహస్త పద్మంబున
రూపద్రవ్యంబు లారూఢముగను
గీ. పక్వమొనరించి యవధాన భక్తియుక్తి
యరయఁ జేకూర్చి లింగసమర్పితంబుఁ
గొన్న శేషంబుభోగించి కుశలుఁడైన
యాప్రసాదిని వినుతింతు ననుదినంబు.

సీ. సత్య మనాహతచక్ర ప్రభావంబు
పదిరెండురేకుల పద్మమునికి
యనిలాంశ మగుద్వాదశాక్షరంబులుకూడి
హరితవర్ణంబుచే నలరియుండు
నరయనీశ్వరుఁడు పూజారియై చెలువొందు
నాదిశక్తియు నందు మోదమలరు
సరవి ముఖమును త్వక్స్పర్శయే ద్రవ్యంబు
నిత్యమానసహస్త నియతిఁబూని
గీ. లీల శోధించి సుచరాఖ్య లింగమునకు
యుక్తమొనగూడ ననుభావ భక్తికతన
నర్పితముచేసి స్వీకార మందినట్టి
ప్రాణలింగిని నిరతంబు ప్రణుతిఁ జేతు.

సీ. స్వచ్ఛమైనవిశుద్ధ చక్రంబునందున
పదియారు దళములపద్మ మరయ
నందు పదారవు నక్షరంబులు గల్గి
యంబరాంశంబందు నలిశయిల్లు
నింద్రనీలచ్ఛాయనెనయు పరాశక్తి
యలసదాశివుఁడు పూజారిఁ దలఁప
కర్ణదేశంబును వర్ణింప ముఖసీమ
జ్ఞానహస్తంబును పూనిశబ్ద

గీ. పదపదార్థము నానందశక్తిగూర్చి
సారమైనట్టి నిత్యప్రసాదనామ
లింగమున కిచ్చి శేషంబులెస్సగొన్న
శరణులగునట్టి ఘనులనే సన్నుతింతు.

సీ. సలలితమా జ్ఞేయ చక్రధర్మంబది
ద్విదళపద్మముకాంతి తేజరిల్లు
ప్రణవాంశమగు దాన ప్రకటింపశక్యమే
అందుల రెండు బీజాక్షరములు
యందుబాయకయుండు నమ్మహాచిచ్ఛక్తి
పూజారిపరశివుఁడూర్జితముగ
నిర్ణయింపఁ గపోతవర్ణ మచ్చోటను
హృదయంబు ముఖపద్మ మది దలంప

గీ. పరిణయంబనుద్రవ్యమే భావహస్త
మునను జేకూర్చి మహాలింగమునకుఁ దృప్తి
యవును సమరస భక్తిచే నలరి లింగ
మైక్య సుస్థలవర్తుల నభినుతింతు.

[illegible]

యోగపంచరత్నాలు

సీ. అష్టాంగ యోగరహస్యంబు లోనఁగూర్చి
బంధత్రయంబు నభ్యాసపఱిచి
కేవలకుంభకక్రియఁ బవను మరల్చి
కుండలీశక్తి మేల్కొనఁగదల్చి
నాదంబుబ్రహ్మరంధ్రమున మ్రోవఁగఁజేసి
ముక్తి సింహాసనమునకు వచ్చి
పాంచభౌతికమైన బ్రహ్మాండ పిండాండ
కరణముల్ సాంఖ్య మార్గమునఁదెలిసి

గీ. ఆత్మలింగంబు నేత్రమధ్యమునఁ జూచి
రాజయోగంబు గన్న ధీరాగ్రగణ్య
ప్రణవ సంధాన తారకపదనిధాన
యోగబలసాంద్ర శ్రీగురుయోగిచంద్ర!

సీ. అంఘ్రిమూలం బొకటడ్డము పదము మ
ధ్యమునఁ గట్టిగ బిగియంగఁ బన్ని
కరమపాద మవలితొడ పిక్కసందుగా
నునిచి యాకుంచనంబునను మెఱసి
కడు పక్కళించి శీఘ్రంబుగా రొమ్మున
గడ్డ మానించి వే కరయుగంబు
ఊరుద్వయంబున నూనిచి కాయంబు
నివిడి ప్రాణ నపాను నెయ్యపఱిచి

గీ. మనసుపవనంబు గూర్చి భ్రూమధ్యదృష్టి
నిలుపుబంధత్రయాభ్యాస నిరుపమాధ్య
ప్రణవసంధాన తారకపథనిధాన
యోగబలసాంద్ర ! శ్రీగురుయోగిచంద్ర !

సీ. ఆధారమువనుండి యాకుంచనంబున
బ్రహ్మనాళంబులో బాటపఱిచి
వదనం బొకించుక వంచి దంతంబుల
మధ్యను రసనంబు మాటుచేసి
నడుము నిక్కించుక కడు పక్కళించుక
యోష్ఠముల్ రెండును నొయ్యమూసి
యంగుళద్వయమునఁ బింగళాళశినాడు
లంటి పూరకగతి నంటఁబట్టి

గీ. గంధవహుని సహస్రారకమలమందుఁ
గూర్చితిరి కేవలంబైన కుంభకమున
ప్రణవసంధాన తారకపథనిధాన
యోగబలసాంద్ర ! శ్రీగురుయోగిచంద్ర !

సీ. తారకయోగవిద్యారహస్యంబు శీ
లించి శిరంబు నిల్లింతవంచి
పూర్ణిమాదృష్టిని బొమలు మీఁదికి నెత్తి
మనసుచేతను బిందు వనుసరించి
మండలత్రయములమధ్య నంతర్లక్ష్య
ముద్రనీలజ్యోతి మొనకుఁ జేర్చి
కంటిరెప్పలు రెండు నంటకుండఁగ వ్రాల్చి
లోచూపుకనుగంట లోనుపఱిచి

గీ. దివ్య తేజంబు చూచి మూర్తీభవించి
యాత్మలింగంబు గనుఁగొంటి వనుభవమున
ప్రణవసంధాన తారకపథనిధాన
యోగబలసాంద్ర! శ్రీ గురుయోగిచంద్ర!

సీ. పంచీకృతంబైన పంచమహాభూత
కార్యముల్ కల్లలుగాఁగఁ జేసి
కామంబు క్రోధంబు కడు లోభమోహంబు
మదము మత్సరమును వదలఁజేసి
సంసారముననుండి సంగి యయ్యునుగాక
బురుదలో కుమ్మరపురువువలెను
శమదమంబులఁ జిత్త మమతల గాలించి
బ్రహ్మంబు నిలుకడ పట్టిచి వేగ

గీ. సత్తుచిత్తును నానందసరశి నగుచు
లోనవెలిఁ బూర్ణముననుంటి లీనమునను
ప్రణవసంధాన తారకపథనిధాన
యోగబలసాంద్ర! శ్రీగురుయోగిచంద్ర!

సీ. శ్రుతులుదెమ్మనివేఁడఁ జతురాననుఁడఁగాను
నమృత మిమ్మన హరిహయుఁడఁగాను
తనునెత్తుకొను మన ధాత్రినిగాను గం
బమునఁ బుట్టుమన డింభకుఁడఁగాను
అత్మజుఁగాఁ గోర నదితినిగాను భూ
స్థలి దానమడుగఁ గశ్యపుఁడఁగాను
బ్రహ్మత్వ మర్థింపఁ బవనాత్మజుఁడఁగాను
హరులఁ ద్రోలుమనంగ నరుఁడఁగాను
శరరూప మగుమనఁ బురదాహకుఁడఁగాను
కలి ద్రుంచుమన మౌనిగణముగాను

గీ. పదవులనుగోర నీపదపంకజాత
జాతమకరందపాన ప్రశాంతచిత్త
బింబిత స్వప్రకాశకాభిన్న రూప
తత్పదార్థైక సుజ్ఞానధారదక్ష.

దేవతాస్తుతి ప్రకరణము.

సీ. శరధిఁ జొచ్చుటగాదు గిరిధరించుటగాదు
ధరణినెత్తుటగాదు నరమృగేంద్ర
తనువుదాల్చుటగాదు దైత్యువేఁడుటగాదు
రాజవీరుల రణరంగమందు
దునిమివైచుటగాదు వనధిఁ గట్టుటగాదు
హలముఁబూనుటగాదు హరిమహీజ
మవనిఁజేర్చుటగాధు హరశరం బగుటగా
దశ్వవాహనముగా దస్మదీయ

గీ. మానసాంభోజకర్ణికా మధ్యసీమ
నిరుపమానందసంస దున్మేషవేష
తరుణతావక దాంపత్య చిరవిలాస
గరిమ కరుణించు టెంతటి కార్య మభవ !

రామ నవరత్నములు

సీ. శ్రీజానకీదేవి చెలువుగా వామాంక
తలమున ముద్దులు గులుకుచుండ
నగ్రభాగంబున నాంజనేయుఁడు నిల్చి
పాదంబు లొత్తుచు భక్తి నెఱప
వెనుక నెమ్మనమున వినయంబు తనరార
సౌమిత్రి మౌక్తికచ్ఛత్ర మూన
నుభయపార్శ్వంబుల నొదిఁగి వింజామరల్
భరతశత్రుఘ్నులు పట్టి కొలువ

గీ. దండ సుగ్రీవుఁడు విభీషణుండు నవల
నంగదుండును జాంబవదాదు లుండఁ
దల్లి చల్లగఁ జూడఁగ నల్లనికళ
లలరునిను గొల్తు నెపుడుఁ బట్టాభిరామ!

సీ. శ్రీవసిష్ఠాదు లాశీర్వాదములు సేయఁ
గల్యాణవాద్యముల్ కదిసి మ్రోయ
సరసపుణ్యాంగనాజనము పాటలు పాడ
నప్సరస్త్రీలు నృత్యంబు లాడ
దశరథజనకాదిధరణీశు లలరంగ
బాంధవుల్ మోదసంపదఁ దగంగ
కౌసల్య మొదలగుకాంత లానందింప
నిరువైపులను జెలు లెచ్చరింప

గీ. మిథిల శుభవేది నొండొరుమీఁదఁ గదిసి
పొసఁగి ముత్యాల తలఁబ్రాలు పోసికొనెడు
రమ్యమూర్తులు జానకీరామచంద్రు
లాత్మలో నుండి నను బ్రోతు రనుదినంబు.

సీ. కౌశికుయజ్ఞంబు గాచిన జయశాలి
యలయహల్యను బ్రోచినట్టి ఘనుఁడు
కాకాసురుని తప్పు గాచిన సదయుండు
మౌనిరక్షా ప్రతిజ్ఞానిపుణుఁడు
శబరికోరికఁ దీర్పు చల్లనిదేవుండు
హనుమంతు నేలిన ఘనయశుండు
సుగ్రీవు వేగ ననుగ్రహించిన మేటి
దయ విభీషణుఁ బ్రోచు ధర్మమూర్తి

గీ. ఆర్తరక్షణబిరుదాంకుఁ డైనస్వామి
వేడుకలు మీఱ సీతమ్మతోడఁ గూడి
రామచంద్రుఁడు మమ్ము నిరంతరమ్ము
చింత లెడఁబాపి కరుణ రక్షించుఁగాత.

దేవతాస్తుతి సమాప్తము

సీ. శ్యామలకోమలజలదకాయమువాని
కమలసుందర లోచనములవాని
భానుకోటిప్రభాభరిత తేజమువాని
జిలుఁగుబంగరువల్వ గలుగువాని
నవ్యకిరీట సుందరహారములవాని
నునుమానికపు మొలనూలువాని
మణికంకణాంకితమంజీరములవాని
ఘనదీర్ఘ బాహుయుగంబువాని
గీ. మందహాసంబువాని సమగ్రవేద
శాస్త్రముఖసర్వవిద్యలు చదువువాని
ఘనతపోజ్ఞేయమాహాత్మ్యకళలవాని
నిఖిలయోగీంద్రుఁడగువాని నేఁ దలంతు.

సీ. శ్రీకరంబైనట్టి సాకేతపురములో
మాణిక్యమండపమధ్యసీమ
మందారతరుమూల సుందరమణిజాల
సింహాసనంబున జీవరత్న
కలితమౌదివ్యాష్టదళపద్మమునఁ దండ్రి
తొడను గూర్చుండి ముద్దుగనువాని
లలితేంద్రనీలకోమలశరీరమువాని
కమలవిశాలనేత్రములవాని
గీ. సోదరత్రయసహవాససుఖమువాని
నతుల మకుటాదిభూషితుండైనవాని
కనకమయచేలుఁ గౌసల్యకన్నకొడుకు
ధ్యాన మొనరింతు సేవింతు నభినుతింతు.

సీ. అందంపుఁజుంచుతో నాణిముత్తెమ్ముల
జోకైననెఱరావిరేకతోడ
నిద్దంపువజ్రాలమద్దికాయలతోడ
మురువైన చిఱునవ్వుమొగముతోడ
బొజ్జపై నటియించు పులిగోరుతాళితో
రమణీయమణికంకణములతోడ
నవరత్నఖచితఘంటలమొలనూలితో
సీదైనగిలుకుటందియలతోడ

గీ. తోడలక్ష్మణభరతశత్రుఘ్నులాడఁ
బరుగులెత్తఁగ వెనువెంట బరుగులెత్తి
తల్లికౌసల్య రార నాతండ్రి యనుచు
నెత్తిముద్దాడు శ్రీరాము నే భజింతు.

సీ. దశరథసుతుఁడవై తాటకఁ బరిమార్చి
మఖపోషివై శిల మగువఁజేసి
శర్వునివిలుద్రుంచి జానకిఁ బెండ్లాడి
పరశురాము జయించి గురువునాజ్ఞ
వని కేఁగి ఖరుఁ ద్రుంచి కనకమృగం బేసి
యినజుని గూడి వాలిని వధించి
వనధి బంధించి రావణుఁ గీటడంగించి
సీతతోడ నయోధ్యఁ జెలగుచుండి

గీ. తల్లులును దమ్ములును బ్రమోదమునఁ బొదల
నాంజనేయాదిసహితుఁడవై సమస్త
రాజ్యమేలెదు పట్టాభిరామమూర్తి!
క్షేమ మొనగూర్చి మమ్ము రక్షింపవయ్య.

సీ. దశరథరామ నీదయకుఁ బాత్రుఁడ నయ్య
  రక్షించు జానకీరామచంద్ర
కౌసల్యరామ చక్కఁగ నేలుకోవయ్య
  దరిఁజేర్చవయ్య కోదండరామ
జయరామ నేను నీశరణొందినా నయ్య
  రఘురామ నాపైఁ బరాకటయ్య
సాకేతరామ నాసన్నుతి వినవయ్య
  పట్టాభిరామ చేపట్టవయ్య

గీ. అన్న మన్నించు చిన్న రామన్న నన్నుఁ
గన్న తండ్రివి మాకు నీకన్న నెవరు?
శీఘ్రముగ మాకభీష్టసంసిద్ధిఁ జేయు
రామ శ్రీరామ కల్యాణరామ రామ.

సీ. నాచిన్న రామన్న ననుఁగన్న తండ్రి రా
  నన్నేలునయ్య నాయన్న రార
నాముద్దులయ్య నాసామి రాఁగదవోయి
  అప్ప చక్కదనాలకుప్ప రార
నా పెన్నిధానమా నా పుణ్యమూర్తిరా
  నాయింద్రనీలరత్నంబ రార
బంగారుకొండ నాపాలిభాగ్యమ రార
  అమృతంపుఁ జెలమ రా యయ్య రార

గీ. చూత మెవ్వరు వత్తురో చూత మనుచుఁ
దల్లి పిలువంగ నందియల్ ఘల్లుమనఁగ
నవ్వి చెలరేఁగి గునగున నడచివచ్చు
నట్టి కౌసల్యగారాపుఁబట్టిఁ దలఁతు.

సీ. శ్రీరామచంద్రుని పేర నంకితమయి
నవరత్న నామసుందరము నయిన
నవపద్యనవక మేనరుఁడైన భక్తితో
వ్రాసినఁ జదివిన వరుసతోడ
సంగ్రహించిన విన్న సకలఫలంబులు
శ్రీరాము లిచ్చును సిద్ధ మెప్పు
డాయురారోగ్యంబు లైశ్వర్యమును గల్గు
నిష్టసంసిద్ధియు నెల్లవేళ

గీ. ప్రతిదినంబును మానక పరమనియతి
వినెడు పురుషుఁడు ధర సర్వజ్ఞులలోన
నుత్తమోత్తముఁ డగు వేదవేత్తలయిన
వానితో సాటిగారు భూవలయమునను.

దశసీసములు

సీ. పాలమున్నీటిలో ఫణిరాజశయ్యపై
యోగనిద్రాసక్తి నున్నవాని
కోటిసూర్యప్రభల్ మీటుకిరీటముల్
వేయుమస్తకముల వెలయువాని
కౌస్తుభమణియును గర్ణకుండలములుఁ
గమలనేత్రంబులుఁ గలుగువాని
సిరియును భూదేవిచరణంబు లొత్తంగఁ
గరుణారసము చాలఁ గలుగువాని

గీ. దలఁతు నుతియింతు ధ్యానింతుఁ దగ భజింతు
నన్నుఁ గృపతోడఁ బ్రోవు మనాథనాథ!
శ్రీమనోనాథ! మాధవ! శ్రీయనంత
పద్మనాభ! దయానిధీ! పరమపురుష!

సీ. కౌండిన్యసతినోము కానుక సోలెఁడు
నూకలిచ్చిన మెచ్చి సాకినావు
కోరి కుచేలుఁడు కొనిదెఁ దడ్కులు దెచ్చి
యిచ్చిన సంపద లిచ్చినావు
పాంచాలియును మీకు బలుసుకూరయు నీళ్లు
బోసినఁ గృపతోడఁ బ్రోచినావు
సగ మొగిఁగొఱికి యాశబరియిచ్చినపండ్లు
భక్షించి యామెఁ గాపాడినావు

గీ. భక్తవత్సల వరపంచభక్ష్యములను
నాకొసంగిన నర్పింతు నీకు నెపుడు
శ్రీమనోనాథ! మాధవ! శ్రీయనంత
పద్మనాభ! దయానిధీ! పరమపురుష!

సీ. ఆదినారాయణ! ఆత్మపరాయణ!
కేశవాచ్యుత! హరి! వాసుదేవ!
శ్యామలాంబుదవర్ణ! కామితార్థప్రద!
సామగానప్రియ! సదయహృదయ!
భక్తరక్షామణీ! పరమాత్మ! పరమేశ!
దేవ! జగన్నాథ! దేవవంద్య!
శర్వాణిసన్నుత! గీర్వాణవందిత!
నీరజలోచన! నిగమవినుత!

గీ. లోకనాయక! సద్భక్తలోకవరద!
పుండరీకాక్ష! మము వేగఁ బ్రోవుమయ్య
శ్రీమనోనాథ! మాధవ! శ్రీయనంత
పద్మనాభ! దయానిధీ! పరమపురుష!

సీ. గ్రాహంబుచేఁ జిక్కి కరి దస్సి మొఱవెట్ట
గజరాజునాపదఁ గడపినావు
తండ్రిబాధకునోపి తగమిమ్ము నుతియింపఁ
గరుణతోఁ బ్రహ్లాదుఁ గాచినావు
ఆపన్నుఁడై వేఁడ నావిభీషణునకు
మెచ్చి లంకారాజ్య మిచ్చినావు
కట్టినపుట్టముల్ కౌరవు లొల్వంగఁ
బాంచాలి దురవస్థఁ బాపినావు

గీ. కాన శరణంబు వేఁడెదఁ గమలనాభ
అభయదానమ్ము మాకిమ్ము సుభగచరిత
శ్రీమనోనాథ! మాధవ! శ్రీయనంత
పద్మనాభ! దయానిధీ! పరమపురుష!

సీ. దేవ జనార్దన దివ్యగోవర్ధన
ఖగరాజవాహన కలుషదహన
వసుదేవనందన వాణీశవందన
కాళియమర్దన కంసహరణ
పంకజలోచన భవబంధమోచన
దారిద్ర్యభంజన దైత్యదమన
సన్మునిపాలన సద్ధర్మశీలన
కరిశాపనాశన యురగశయన

గీ. పరమపావన త్రిభువనపారిజాత
దీనమందార నన్నుఁ బ్రోవ దిక్కు నీవె
శ్రీమనోనాథ! మాధవ! శ్రీయనంత
పద్మనాభ! దయానిధీ! పరమపురుష!

సీ. దాతవు తల్లివి తండ్రివి భ్రాతవు
హితుఁడవు బంధుఁడ వీవ మాకు
కావంగఁ బ్రోవంగఁ గర్తవు భోక్తవు
పెన్నిధి వని నమ్మియున్న వాఁడ
నను నేరమెంచక యనుకంప గనుపింప
దీనరక్షామణి దిక్కుచూపు
వేయు మోములు రెండువేలు జిహ్వలుగల
శేషుండు మిము నుతి సేయలేఁడు

గీ. ఇట్టి మిమ్ము నుతింప నే నెంతవాఁడఁ
బాపకర్ముండఁ బాపుండఁ బాపమతిని
శ్రీమనోనాథ! మాధవ! శ్రీయనంత
పద్మనాభ! దయానిధీ! పరమపురుష!

సీ. ఉదయాస్తమానమ్ము నుడుగకనేనాడు
మాటలే మీనామమంత్రజపము
బాహుయుగ్మంబున బహువిధంబులఁ జేయు
పనులె మీశ్రీదివ్యపాదపూజ
ఎడపక పుడమిపై నిడెడునాయడుగులు
తగ మీకుఁ జేయు ప్రదక్షిణములు
శయ్యపై వేడ్కల శయనించు టెల్లను
ధరఁ జాగి సాష్టాంగదండ మిడుట

గీ. గాఁ దలంపుము నునుఁ జాలఁ గరుణఁ బ్రోవు
నాదుకోర్కుల నీడేర్చు యాదవేంద్ర
శ్రీమనోనాథ! మాధవ! శ్రీయనంత
పద్మనాభ! దయానిధీ! పరమపురుష!

సీ. ప్రహ్లాద నారద బక దాల్భ్య శ్రీశుక
కశ్యప గౌతమ కణ్వ కుత్స
కపిల వేదవ్యాస కౌశిక మాండవ్య
బలి విభీషణ భృగు పరశురామ
జాంబవ ద్రుక్మాంగ దాంబరీషార్జున
వామదేవ వసిష్ఠ వైనతేయ
మాండవ్య విదుర మార్కండేయ గాంగేయ
శౌనక బృహదశ్వ సదృశులైన
గీ. నిన్ను వర్ణింపనేర్తురే నీరజాక్ష
నన్నుఁ గృపతోడఁ జూడు మనాథనాథ!
శ్రీమనోనాథ! మాధవ! శ్రీయనంత
పద్మనాభ! దయానిధీ! పరమపురుష!

సీ. మాధవ! మీకథామాధురిఁ గ్రోలు నా
నాల్క దుష్కథల ననంగ నియకు
వైకుంఠనిలయ! మీవర్ణనల్ వినునాదు
వీనులఁ బెఱకథల్ వినఁగనియకు
కమలాక్ష! మీపాదకమలంబు సూచు నా
కన్నులఁ బరసతికాంక్ష యిడకు
శౌరి! నీ నిలయంబు చేరఁగోరెడునాదు
చిత్తంబునకుఁ బరచింత యిడకు
గీ. ఘోరదురితంబు లెటునన్నుఁ జేరనియకు
మాయుర భివృద్ధికృపసేయుమయ్య నాకు
శ్రీమనోనాథ! మాధవ! శ్రీయనంత!
పద్మనాభ! దయానిధీ! పరమపురుష!

సీ. విన్నపం బవధారు విశ్వేశ యీపది
సీసముల్ చెప్పితిఁ జిత్తగించు
మిది కడుభక్తితో నేప్రొద్దు నుతిసేయు
పఠనసేయు మహానుభావులకును
నాయురైశ్వర్యంబు లతిశుభప్రదములు
విష్ణుకీర్తనములు వినుట బుద్ధి
కోరినకోరికల్ కొనసాగఁగాఁజేసి
ధనధాన్యపుత్త్రపౌత్త్రాభివృద్ధి

గీ. సకలసంపద్విశేషముల్ సౌఖ్యములును
గలుగఁజేసి దృఢాంగులుగానొనర్చు
శ్రీమనోనాథ! మాధవ! శ్రీయనంత
పద్మనాభ! దయానిధీ! పరమపురుష!

శ్రీరంగనాథస్తుతి

సీ. మంచినీలపుఁజాయ మించు దేహమువానిఁ
గాచుచల్లనిచూడ్కిఁ జూచువాని
ఉరగేంద్రశయనుఁడై యొప్పుచుండెడువాని
మేలైనపచ్చలతాళివాని
కులుకునెమ్మోమున మొలకనవ్వులవాని
దంటైన మణికిరీటంబువాని
గుఱుతైన నవరత్న కుండలంబులవాని
పొసగిన కస్తూరిబొట్టువాని

గీ. ఆదిలక్ష్మికిఁ బ్రాణేశుఁడైనవాని
మీనకేతనజనకుఁడై మెఱయువాని
నుభయకావేరి మధ్యమం దున్నవాని
రంగధామునిఁ బొడగంటిఁ బొంగుచుండి.

సీ. శ్రీరమా హృత్సంగ చిరకౌతుకోత్తుంగ
హస్తాగ్రకలిత రథాంగ రంగ
కవిహృద్వనజభృంగ కలుష తమ పతంగ
కనదంఘ్రి సంభూత గంగ రంగ
అక్షయోగ్రనిషంగ రాక్షసమదభంగ
అంగజకోటి సమాంగ రంగ
విమలకీర్తితరంగ విహగరాజతురంగ
మకుటసంఘటితోత్త మాంగ రంగ !

గీ. చిరతరామ్నాయ పర్వత శృంగరంగ
పరమకారుణ్య రసమయాపాంగ రంగ
రక్షితానూన భద్ర సారంగ రంగ
భూరి నిగమాంతరంగ ! కస్తూరిరంగ !

చ. సింగపుమోమువాఁడు తులసీదళదామమువాఁడు కామినీ
రంగదురంబువాఁడు వలరాయనిఁ గాంచినవాఁడు భక్తి కు
ప్పొంగెడువాఁడు దానవులపొంక మడంచెడువాఁడు నేఁడు శ్రీ
బంగరురంగశాయి మనపాలఁ గలండు విచార మేటికిన్.

"కలగంటి నంతట మేలుకొంటి"

సీ. పానుపు పెనుబాము పడగలు నిగిడించి
చల్లఁగాడ్పులచవులుగ్రోల
కౌస్తుభరోచులు కల్లోలపరిధూత
విద్రుమలతలతో వియ్యమంద
కదలుచున్నప్పుడు కనువిచ్చి చనువిచ్చి
యిందిర తనవక్షమందు నొదుఁగ
నాభిపద్మములోనినలువ యొక్కొక్కమాఱు
జలపక్షిరవముల కులికిపడఁగ

గీ. కన్ను మోడ్చినయపుడ పాల్కడలిలోన
నుల్లమున లోకములఁ జూచుచున్న వాని
వారిజోదరు నీరజచారునయను
మెలఁత! కలఁగంటి నంతట మేలుకొంటి. 38

సీ. నాలుగుమోములవాలునితోఁ దన
బొడ్డున వాలెంతపూవుదనర
అడుగుఁగెందామరఁ బొడమినతేనియ
ముల్లోకములమీఁద వెల్లిగొలుప
ఉరమున నున్న యిందిరచేతికమలంబు
మెలఁగుతుమ్మెదల కామెతలు గొలుపఁ
గరమున నొకమనోహరతరశంఖంబు
పొలివోనినిండు వెన్నెలలు గాయఁ

గీ. వాలమున్నీటికరడు లుయ్యాలలూఁప
ముదురునాగువుపైఁ గనుమోడ్చి యున్న
వాని లోకంబు లేలెడువరుసవాని
మెలఁత! కలగంటి నంతట మేలుకొంటి. 39

సీ. తనకుఫణావళి తలయంపిగాఁ జేసి
పాన్పైనవాఁ డొక్కపాఁపఱేఁడు
తననాభిఁబూచినతామరఁ జదువులు
చదివెడునొక ముదిచదువువాఁడు
తనవక్షమున మనోజయంబునఁ (?) గ్రాలెడు
పుణ్యంపుఁ జూడ్కుల పువ్వుఁబోఁడి
తనమ్రోలమత్స్యావతారాదిలీలలు
తగిలిపాడెడు నొక్కదండె తపసి

గీ. సకలవేదాంతములఁ దనజాడ వెదక
నుదధి పెన్నీఁటిపైఁ దేలుచున్నవాని
మేఘసంకాశరుచిగలమేనివాని
మెలఁత! కలఁగంటి నంతట మేలుకొంటి. 40

సీ. కాటుకకొండపైఁ గాయురేయెండకుఁ
  జెలువైన పచ్చనివలువవాని
గగనోదరంబున నెగడుచందురునకుఁ
  గవయైననాభిపంకజమువాని
పొదుపుగుబ్బలిమీఁది ప్రొద్దుచందంబున
  బొదవైనరత్నంపుఁ దొడవువాని
తరఁగలఁదోతెంచు నురుగులకాంతికి
  గరుసైనధవళశంఖంబువాని

గీ. తెల్లదామరవిరిమీఁదఁ దేఁటివోలెఁ
బాలమున్నీటిలోపలఁ బవ్వళించి
యోగనిద్రావిలోలుఁడై యున్నవాని
మెలఁత! కలఁగంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. శ్రీరామచంద్రుచేఁ జెలఁగి పూజలుగొన్న
  పరమేశుఁ డారంగపతి యితండు
ఏడుకోటలలోన వేడుక విహరించు
  కపటనాటకుఁడైన ఘనుఁ డితండు
బ్రహ్మరుద్రామర ప్రముఖులకెల్లను
  నాదిమూలంబైనయతఁ డితండు
వైనతేయుని నెక్కి వరుసదానవకోటిఁ
  బరిమార్చు శ్రీజగత్పతి యితండు

గీ. విశ్వరూపంబు చూపిన వేల్పితండు
విశ్వ ముదరంబునం గలవిభుఁ డితండు
అట్టి శ్రీరంగశాయి నాయాత్మయందు
మెలఁత! కలఁగంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. మున్నీఁటితరగలు మోఁచినచాడ్పునఁ
బులకాంకురంబులు మొలక లెత్త
ప్రిదిలినకౌఁగిలి బిగియించు సిరిచేతి
కంకణఝుణఝుణాత్కార మెసఁగ
జలజాసనుఁడు లోనమెలఁగెడు పొక్కిలి
తమ్మిపైఁ దేంట్లు ఝుంఝుమ్మ రనఁగ
గంధర్వగానంబు కన్నులఁ జిలికినఁ
బర్యంకనాగంబు పడగలెత్త

గీ. అల్ల నరకన్ను విచ్చి యింద్రాదిసురుల
విన్నపము లోలి నాలించుచున్నవాని
వెడఁదకన్నుల నల్లనియొడలివాని
మెలఁత! కలఁగంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. శ్రీకరరత్న శింజితనూపురస్ఫుర
త్పాదపద్మంబులు పరగువాని
కాంచీకలాప సంఘటితదుకూలంబు
కాంచనచేలంబు గలుగువాని
గ్రైవేయకంబులు కమనీయహారముల్
కంకణాంగదములు గలుగువాని
మకరకుండలరత్న మహనీయమకుట స
న్మందహాసవిలాస మహిమవాని

గీ. భరత లక్ష్మణ శత్రుఘ్న పవనసుతులు
గొలువ జానకితోఁ గూడి కొమరుమిగులు
నట్టియాయోధ్యరాము నే నాత్మలోన
మెలఁత! కలఁగంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. ఇంద్రనీల సమూహసాంద్రఘనాఘనో
జ్జ్వలమైన దేహంబు గలుగువాని
సత్యప్రధానమౌ సాధుభావంబున
సజ్జనరక్షణ సలుపువాని
మేరుమహీధరభూరి ధైర్యంబున
నబ్ధిగభీరత నలరువాని

గీ. భరతలక్ష్మణశత్రుఘ్న పవనసుతులు
గొలువ జానకితోఁగూడి కొమరుమిగులు
నట్టియాయోధ్యరాము నే నాత్మలోన
మెలఁత! కలఁగంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. శతకోటికందర్ప సమజగన్మోహన
భూరిసౌందర్యవిస్ఫూర్తివాని
త్రిభువనకోదండదీక్షాగురుం డన
బిరుదువిఖ్యాతిఁ బెంపెసఁగువాని
చండఖండనధరాస్థలి దివ్య మేఘంబు
వలె శరలాఘవం బలరువాని
సింధుబంధురగర్వసింధురక్రమకళా
సింహవిక్రమకేళిఁ జెలఁగువాని

గీ, భరతలక్ష్మణశత్రుఘ్న పవనసుతులు
గొలువఁ బేరోలగంబునఁ జెలువ మలరు
నట్టి పట్టాభిరాము నే నాత్మలోన
మెలఁత! కలఁగంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. నీలమేఘచ్ఛాయ నెగడెడుతిరుమేన
మెండుగాఁ గస్తురి మెత్తినాఁడు
ధగదగద్ధగ యనుతళుకుబిళ్లయు లెస్స
కటితటి దిండుగాఁ గట్టినాఁడు

కోటిసూర్యులకాంతి కుదురైనరత్నంబు
ఘనకిరీటము తలఁ గలిగినాఁడు
కలుముల నీనెడుకాంతిచే నొఱపైన
యురమునఁ గౌస్తుభ మూనినాఁడు

గీ. విరజ కావేరి మధ్యను వెలసినాఁడు
ఎలమి భక్తులకోర్కుల నిచ్చినాఁడు
అట్టిశ్రీరంగశాయి నే నాత్మలోన
మెలఁత! కలఁగంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. సుర లర్థిఁ గల్పప్రసూనముల్ వర్షింప
నప్సరోవనితలు నాట్యమాడ
దుందుభిధ్వానముల్ తుములంబులై మ్రోయఁ
దూర్యఘోషంబులు తొంగలింపఁ
జేరి వసిష్ఠుఁ డాశీర్వాద మొనరింప
నల యరుంధతి శోభనంబు పాడ
వరగుణంబులనెల్ల వాల్మీకి నుతియింప
నారదమౌని గానం బొనర్పఁ

గీ. జెలఁగి సింహాసనంబున సీతతోడ
రమణఁ గూర్చుండి రాజ్యపాలనము సేయు
నట్టియాయోధ్యరాము నేనాత్మలోన
మెలఁతా! గలగంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. సౌమిత్రి వేడుక ఛత్రంబు దాల్పంగఁ
బాదుకల్ భరతుండు భక్తి నిడఁగ
శత్రుఘ్నుఁ డంతలోఁ జామరంబును వీవ
సుగ్రీవుఁ డర్థితో సురఁటివీవ

అంగదుం డంతంత నడపంబు పట్టంగ
సరస ఖడ్గము విభీషణుఁడు తాల్ప
సామీరి మతిమీఱి సన్నుతిఁ గావింప
జాంబవంతుండు హెచ్చరిక దెల్ప

గీ. అవనిజనుగూడి భద్రసింహాసనమున
రమణఁ గూర్చుండి రాజ్యపాలనము సేయు
నట్టికోదండరాము నే నాత్మలోన
మెలఁగఁ గలగంటి నంతట మేలుకొంటి.

సీ. ఆలోలకల్లోల మగుమాలికావలి
విలసితం బగుపాలవెల్లిఁ గంటి
నందు రత్నాంకితం బౌపెక్కుపడగలఁ
బ్రజ్వరిల్లెడు పెనుఁబాముఁ గంటి
దానిపై సుఖలీలఁ దగిలి నిద్రించెడు
పరమాత్ము నొకదివ్యపురుషుఁగంటి
నాభవ్యు నురమున ననిశంబు రత్నంపుఁ
బ్రతిమఁ బోలెడు దివ్యభామఁ గంటి

ఆ.వె. నాలతాంగిమేని యందొక్కకళయు నా
సొబగువక్త్రమందుఁ జొరఁగఁ గంటి
నంతఁ బుణ్యపాఠకాకీర్ణనాదస
మ్మిళితవిహగరుతుల మేలుకొంటి.

-: ఆర్తజన రక్షణోపాయః అంజనేయః :-

సీ. శరధి లంఘించి దాశరథి యిచ్చినభూష
ణము సీత కొసఁగిననాఁటిరూపు
లంకారమాముఖాలంకార మాగ్రహో
న్నతి నీఱుచేసిననాటిరూపు

నీవాలమునఁ జుట్టి నీ వాలమున దైత్య
నాథులఁ బొరిగొన్న నాటిరూపు
మరుదీశసుతు డ నా మరుదీశసుతుకేత
నంబెక్కి తోడైననాఁటిరూపు

గీ. తలఁచువారికి నాపదల్ తలఁగు టరుదె
నీకృపాస్ఫూర్తి నీకీర్తి నిస్సమములు
మహిత శ్రీరామపదభక్తిమద్విధేయ
ఆర్తజనరక్షణోపాయ! అంజనేయ!

సీ. శ్రీరాము నాత్మలోఁ జేర్చుకొన్న మహాత్మ!
చిత్తంబులోన వసింపు మయ్య
కడులావుమైఁ జౌటికడలి దాటినధీర!
కడలేనిభవవార్ధిఁ గడపు మయ్య
ధవునిసేమంబు సీతకు నొసంగినమేటి!
పరిణామ మొసగి చేపట్టు మయ్య
ధట్టించి మందులగట్టుఁ దెచ్చినదేవ!
జీవనౌషధ మిచ్చి ప్రోవు మయ్య

గీ. హనుమ నీవు సమర్థుడ వయ్య యిపుడు
నింత నన్ను నుపేక్ష సేయింపఁదగునె
మహిత శ్రీరామ పదభక్తి మద్విధేయ
ఆర్తజనరక్షణోపాయ! అంజనేయ!

సీ. లవణవారాశి కోలకుఁ దెచ్చె నీరాజు
నగుచు నంబుధి దాఁటినాఁడ వీవు
రాతి నాతిగఁ జేసి రక్షించె నీరాజు
మకరి నంగనఁ జేసి మంచి తీవు

మాయలమారీచు మడియించె నీరాజు
    చెడుకాలనేమి నుక్కడించి తీవు
లంకేశుఁ ద్రుంచె నాలములోన నీ రాజు
    వెస లంక నీఱుగావించి తీవు

గీ. ఆశ్రితావనుఁ డగురామునంతరాజు
పతిహితుం డగు నీవంటిబంటు గలఁడె
మహిత శ్రీరామ పదభక్తి మద్విధేయ
ఆర్తజన రక్షణోపాయ! ఆంజనేయ!

సీ. పుట్టినాఁ డితఁడు శంభునియమోఘంబైన
    శక్తిచేఁ బార్వతీజఠరమునను
పట్టినాఁ డితఁడు చేపట్టుఁగొమ్మగఁ బంటి
    చవిఁ జిన్ననాఁడె హస్తముల రవిని
కొట్టినాఁ డితఁడు గగ్గోలుగా లంకలో
    వెన్నాడి యక్షాదివీరవరుల
చుట్టినాఁ డితఁ డాజిఁ బెట్టని కోటగా
    వాలంబు కపిసేన వలగొనంగ

గీ. ఇతఁడు దైవంబు పటుతేజుఁ డితఁడు సరస
బాహు బలవంతుఁ డితఁడు నాఁ బరగి తౌర
మహిత శ్రీరామ పదభక్తి మద్విధేయ
ఆర్తజనరక్షణోపాయ! ఆంజనేయ!

సీ. రాలవే యుడులు ప్రేలాలపోలిక నీవు
    వాల మల్లార్చిన వానరేంద్ర!
తూలవే గిరులు బంతులతెఱంగున నీవు
    హస్తముల్ సాచిన నలఘుతేజ!

పగులదే మిన్నంటిపంటికై వడి
  పెళపెళ నార్చిన భీతిరహిత!
తిరుగదే ధరణి కుమ్మరిసారెవలె నీవు
  కుప్పించి యెగసినఁ గులిశదేహ!

గీ. దేవదానవమానవాధిపులలోన
నిన్ను వర్ణింపఁ దరమె నిర్నిద్రశౌర్య!
మహిత శ్రీరామ పదభక్తి మద్విధేయ
ఆర్తజనరక్షణోపాయ! ఆంజనేయ!

సీ. స్తంభసంభూతావసర ఘోరతరనర
  పంచాస్యకహకహార్భటులఁ దెగడి
శాకినీడాకినీసంతతలయకాల
  భైరవకిలకిలార్భటులఁ దెగడి
సంవర్తసమయప్రచండ దండధరారి
  ఖర్గకోలాహలార్భటులఁ దెగడి
దక్షాధ్వరధ్వంసకాక్షుద్రబలవీర
  భద్రహూహూక్రియార్భటులఁ దెగడి

గీ. పొలుచు భవదట్టహాసంబు చెలఁగఁ బంక్తి
ముఖుని రొమ్ము పగుల్చవే ముష్టిహతిని
మహితశ్రీరామపదభక్తి మద్విధేయ
ఆర్తజనరక్షణోపాయ ! ఆంజనేయ !

సీ. నిడుదవాలంబుతో నిలువునామంబుతో
  నిగనిగమెఱయ నెమ్మొగముతోడ
సహజవర్ణంబుతో సవరనిమౌంజితో
  సలిలపూరితకమండలముతోడ

పసిఁడియందియలతోఁ బట్టుజన్నిదముతోఁ
బాటలరోచనాబ్జములతోడ
కరములమోడ్పుతోఁ గటిహేమపటముతోఁ
గమనీయకుండలకాంతితోడ

గీ. కరుణ గలమూర్తితోడ సాక్షాత్కరించి
నిండువేడుక నామది నుండు మెపుడు
మహిత శ్రీరామపదభక్తి మద్విధేయ
ఆర్తజనరక్షణోపాయ ! అంజనేయ !

రక్షణ పరాయణుండ ! నారాయణుండ !

: గునుగు సీసములు :

(ఈ పద్యములు సత్యవోలు భగవత్కవి రచించినవియట.)

సీ. వదనభుజోరోంఘ్రివలన విప్రక్షత్ర
వైశ్యశూద్రులు మదివలనఁ జంద్ర
ముఁడుఁజూపువలన సూర్యుఁడు మోమువలన మ
రుత్పతి వీతిహోత్రులును ఘ్రాణ
మువలన వాయువు బొడ్డువలన నాక
సము శిరమువలన స్వర్గము పద
మువలన భువి చెవులవలన దిశలును
నుదరమువలన హేమోదరాండ

తే. చయము జని వృద్ధి లయ మంద సలుపునీవు
నా హృదయపీఠి నుండు మామ్నాయసుప్ర
సిద్ధ ! వైకుంఠనాథ ! లక్ష్మీసనాథ !
రక్షణపరాయణుండ ! నారాయణుండ.

సీ. విరజానదీపరివృతసప్తసాలా
తపరమభాగవతసదనపద
వైకుంఠభువనభవనసదనానుకృ
తసవీనపవనాదతల్పమున జ
గత్కల్పనాకల్పకల్పుండవై కుడి
కాలు వంచి యెడమకాలు సాఁచి
కుడిచే యనంతునియొదలిపై నెడమచే
యిని జానువందున నిడి వెనుకటి

గీ. కరయుగంబుల శంఖచక్రములు మెఱయ
సిరియు భువి నీళ గొలువ భాసిల్లు నిను భ
జింతు వైకుంఠనాథ ! లక్ష్మీసనాథ !
రక్షణపరాయణుండ ! నారాయణుండ !

సీ. శ్రీదేవి భూదేవి సేవింపఁ గస్తూరి
తిలకము మాణిక్యములుఁ గిరీట
ము మకరకుండలములుఁ గౌస్తుభమణి తా
శీలు లక్ష్మీకుచాలేపము వన
మాల శ్రీవత్సము మంచిసాలు భుజకీ
ర్తులు బాజుబందులు గొలుసులు మురు
గులు బటువులు ముద్రికలు శంఖచక్రాది
పంచాయుధములు సుభద్రసూత్ర

గీ. కలితపీతాంబరంబు గజ్జెలు వెలుంగ
నా హృదయపీఠి నుండు మామ్నాయసుప్ర
సిద్ధ వైకుంఠనాథ ! లక్ష్మీసనాథ !
రక్షణపరాయణుండ ! నారాయణుండ !

దశావతార స్తవము

సీ. మహనీయమత్స్య కూర్మవరాహనరసింహ
వామనభృగురామరామరామ
బుద్ధకల్కి రూపములు నారదకపిల
వ్యాసదత్తాత్రేయు లాదిగా న
నంతరూపము లయ్యు "నత్యతిష్ఠద్దశాం
గుల" మని బ్రహ్మాండకోటి యేక
పాద్విభూతిత్రి పాద్భూతిగను పరమ
పదముగ నీ స్వరూపము దెలిసిన

గీ. తత్త్వవేత్తలు పురుషసూక్తమున నిన్నుఁ
బొగడనెగడితి వౌ విరాట్పురుష! సుప్ర
సిద్ధ వైకుంఠనాథ ! లక్ష్మీసనాథ !
రక్షణ పరాయణుండ ! నారాయణుండ !

సీ. మొగము శంఖము మీసము ల్గదాఖడ్గము
ల్బొలను చక్రము వాలమును సుశార్ఙ్గ
మునఁబూని మగమీనమూర్తి వై మెఱసి పా
తాళ మొఱసి తటస్థలి దొఱసి య
రసి "స్వయంతీర్ణః పరాం స్తారయతి" యను
నోజ గా నీతి "యత్యుగ్రయః ప
తనహేతు"వని సోమకునకుఁ దెల్ప గుభాల్గు
భాల్గుభాల్న నెగసి పడుచుఁ గడలిఁ

గీ. గ్రచ్చుకొని వచ్చు క్రుచ్చుమై వ్రచ్చి శ్రుతులు
దెచ్చి విధి కిచ్చినట్టి నీ హెచ్చువినుతి
సేతు వైకుంఠనాథ ! లక్ష్మీసనాథ !
రక్షణ పరాయణుండ ! నారాయణుండ !

సీ. అమృతవారాశి ఘటము మందరముఁ గవ్వ
ము ఫణి రజ్జువుఁ జేసి పూర్వదేవ
తలు దేవతలుఁబట్టి తరువఁగా ఘుమఘుమ
ధ్వనుల బ్రహ్మాండము తల్లడపడ
నపుడు ''పరోపకారార్థ మిదం శరీ
ర'' మని కూర్మావతారమునఁ గ్రుంగి
నగిరి క్రింద నిలిచి ''నాన్నోదకసమం
దాన'' మని సురలకమృతమిచ్చి (?)

గీ. నిరుపమాన లక్ష్మీరమణీమణీమ
ణులు గొలువ విలసిల్లి తౌ నలఘు దాన
శీల ! వైకుంఠనాథ ! లక్ష్మీసనాథ !
రక్షణ పరాయణుండ ! నారాయణుండ !

సీ. హిమగిరిఁ గేరుదేహము వజ్రములతీరు
రోమములుఁ బ్రళయార్కులసరి కను
గవయు బ్రహ్మాండముఁ గబళించుమ్ముట్టె పా
తాళముఁ బెకలించుదంష్ట్రి యొప్పఁ
గ వరాహమూర్తివై కదిసి హిరణ్యాక్ష
గర్భునిర్భేదివై భూర్భువస్స
వర్భయచ్ఛేదివై వారాశిమగ్న భు
గ్నవసుంధరోద్ధరణ ప్రమోది

గీ. వై జగతి ''యతో ధర్మ స్తతో జయ'' యను
వచనము నిజముఁ జేసిన వర్ధమాన
కీర్తి ! వైకుంఠనాథ ! లక్ష్మీసనాథ !
రక్షణ పరాయణుండ ! నారాయణుండ !

సీ. ఎంతఁ జదివిన రవంత కులాచార
ధర్మ మెఱుంగఁడ తన కుమార
కుఁడయిన ప్రహ్లాదు నొడిసి పట్టి నలుక
రహి వచ్చినట్టి హిరణ్యకశిపు
కట్టెదుట నినుపకంబము పటపటఁ
బగులఁ బొగ లెగయ భగభగ మను
పెనుమంటఁ జిటజిట మనుమిడుఁగురులు బ్ర
హ్మాండము నిండ బ్రహ్మాదులు గడ

గీ. గడ వడఁక నల్లడ లడల వెడలి కెవ్వ
నార్చి రిపు నేర్చి వటు నేలినట్టి శ్రీ నృ
సింహ! వైకుంఠనాథ! లక్ష్మీసనాథ!
రక్షణ పరాయణుండ! నారాయణుండ!

సీ. అదితికశ్యపునకు "నంగుష్ఠమాత్రః పు
రుష" యను వచనము రూఢిసేయ
వామనమూర్తి నవతరించి వడుగవై
గొడుగు జందెముఁ బచ్చగోఁచిపంచె
పంచశిఖలు మౌంజి పాలాశదండము
కృష్ణాజినము చెంబు నిట్టివేష
మమర "నణోరణీయా న్మహతో మహీ
యా" నన్న వేదవాక్యము ప్రసిద్ధి

గీ. పద బలికడను బుడమి మూఁ డడుగు లడిగి
త్రిభువనము లాక్రమించు వర్ధిష్ణు వని భ
జింతు వైకుంఠనాథ! లక్ష్మీసనాథ!
రక్షణ పరాయణుండ! నారాయణుండ!

దేవతాస్తుతి స్తబకము

సీ. జమదగ్నిగర్భవాసమునఁ బుట్టి వివిధ
విద్యాతపోధనుర్విద్య లధిక
పతివై ప్రబలి "ఇదం బ్రాహ్మ్య మిదం క్షాత్ర"
మని మునిరాజచిహ్నముల చాప
దాపనై పుణిఁ జూపి పాపభూపతుల శ
తారికకోరకుతారధార
నస్రధారాప్రవాహములుగా శతధా స
హస్రధా ఖండించి యానదులను

గీ. దర్పణము భూమిదేవతాతర్పణముగఁ
జేసిన పరశురామవేషి వని నిను భ
జింతు వైకుంఠనాథ ! లక్ష్మీసనాథ !
రక్షణ పరాయణుండ ! నారాయణుండ !

సీ. సూర్యవంశము పరిశుద్ధ మని దశర
థుఁడునతులమనోరథుఁ డని భరత
లక్ష్మణశత్రుఘ్నులకు నన్నవై పుట్టి
సౌందర్యచాతుర్యసౌకుమార్య
శౌర్యధైర్యౌదార్యవీర్యసత్యౌచిత్య
గాంభీర్యకర్తృమకర్తృమన్య
థాకర్తృ మతిసమర్థత్వసత్వాఘట
ఘటనాపటీయస్త్వమనయశస్త్వ

గీ. సౌఖ్యసఖ్యదయాముఖ్యశాలి వైన
రాముని సరాముని దయాభిరాము నిను భ
జింతు వైకుంఠనాథ ! లక్ష్మీసనాథ !
రక్షణ పరాయణుండ ! నారాయణుండ !

సీ. బ్రహ్మను గన్న పరబ్రహ్మమూ_ర్తివై
యాద్యంతశూన్యుండ వయ్యు "ధర్మ
సంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యు
గే" యటంచును దేవకీతనయుఁడ
వయి బలరామసహాయుఁడవై శిష్ట
రక్షణమును దుష్టశిక్షణమును
సలుపుచు రుక్మిణి సత్యభామ సుదంత
భద్ర కాళింది జాంబవతి మిత్ర

గీ. విందె లక్షణయును బదార్వేలనూర్వు
రంగనలు గొల్వ వెలయుకృష్ణాహ్వయ ప్ర
సిద్ధ ! వైకుంఠనాథ ! లక్ష్మీసనాథ !
రక్షణ పరాయణుండ ! నారాయణుండ !

సీ. త్రిపుర దైత్యులను మిత్తికి బత్తిఁ జేయఁ ద
లఁచి తదీయాంగనల యతిజృంభ
కుచకుంభపరిరంభగుంభనరంభాత
రుస్తంభకుంభదూరుఘనజఘన
బింబబింబాధరపీడనతాడన
దంతక్షతనఖక్షతప్రముఖర
తుల నతులగతులఁ గలసి మెలసివిల
సితతద్వ్రతక్షతిఁ జేసి చేసి

గీ. కందిగొంటమ్మువై మింట గంటక త్రి
పురచరులఁ గాల్చి కాల్చినబుద్ధ ! గుణస
మృద్ధ ! వైకుంఠనాథ ! లక్ష్మీసనాథ !
రక్షణ పరాయణుండ ! నారాయణుండ !

దేవతాస్తుతి స్తబకము.

సీ. కలియుగాంతమున దుష్కరముష్కరతురుష్క
చండాలపతితపాషండమండ
లీమండితాఖండభూమండలముఁ జూచి
క్రమాక్రమపర్ణార్ణతాక్రమపర్ణి
తటమున బ్రహ్మవిద్యాబ్రహ్మణునకుఁ బట్టి
వై పుట్టి యుత్తమాశ్వాధిరూఢుఁ
డవయి జోడుఁ దొడిగి డాలు కత్తికమానుఁ
బూని పూసిక మీఱఁ బుడమిఁ బుట్టి

గీ. నట్టిదుష్టులఁ బుడమిఁ జెండాడ నున్న
కలికిమూర్తి ! గుణస్ఫూర్తి ! కలితశౌర్య
కీర్తి ! వైకుంఠనాథ ! లక్ష్మీసనాథ !
రక్షణపరాయణుండ ! నారాయణుండ !

ఈ క్రింది దశావతారస్తుతి పద్యము లెలకూచి బాలసరస్వతీ మహోపాధ్యాయుఁడు రచియించెను.

౧. మత్స్యావతారము

శా. సాధీయోముఖపూరితోద్వమితతాసత్యోర్ధ్వగోదన్వద
ర్ణోధారాంతరటత్తిమింగిలగిల ప్రోద్ధాననిధ్యానల
బ్ధాధీశ ప్రభుతా స్వభాగహరణార్థాయాయినాథానుజ
ప్రాధాన్యాం కవిలోలవాగ్వృగబట బ్రహ్మంస్తుమ స్త్వా మనున్.

౨. కూర్మావతారము

శా. ద్యూత్తంభద్గిరి కల్పితావతరణద్యోవాహినీ సంగ మో
పాత్తేందూదయనిష్పత్సాణ జలధి ప్రారబ్ధపుత్రోత్సవో
దాత్తత్యాత్త గజాశ్వవన్యశనకన్యాగోమణీదాన సం
పత్తి ప్రీణితదేవధుర్యాధిపతి బ్రహ్మంస్తుమ స్త్వా మనున్.

౩. వరాహావతారము

శా. ఆద్యాలోకన భక్తిసంభ్రమదనేహః పూరుషత్యక్త స
త్త్వాద్యాంతఃస్థలసిభ్రమ ప్రదఖుర ప్రక్షాళనామాత్ర జా
గ్రద్యోగాంబుధి దంష్ట్రికాగ్రరిపుహృత్కాలామిషప్రాయశుం
భద్యాదోనిధిస ప్తకిస్థలికిటి బ్రహ్మంస్తుమ స్త్వామనున్.

౪. నరసింహావతారము

శా. డింభద్రోహివధోత్కటోత్క్రమణరుష్టిక్లిష్టతారోమ కూ
పాంభోజ ప్రభవాండభాండదళనోద్యద్ధ్వానధిక్కృత్సభా
స్తంభాంత స్స్ఫుటనాస్ఫురత్పట పటధ్వాన్యస్త నిశ్చేష్ట ని
ర్దంభోద్యోగదిశావశాపనృహరి బ్రహ్మంస్తుమ స్త్వా మనున్.

౫. వామనావతారము

మ. స్వతలస్వచ్ఛ తరారుణత్వరచితస్వస్త్రీః పరేంద్రాభ్యంతి వా
క్ప్రతికూలత్వ దశానుకారిగళగాద్గద్యక్షమాంభోజ భూ
నుతిహాసన్నఖరోర్ధ్వసారిత పదార్ణోరుద్ఘగంగాసవ
ప్రతిమాళీకపర్దమండలవటు బ్రహ్మం స్తుమ స్త్వా మనున్.

౬. పరశురామావతారము

శా. ఆజిప్రౌఢిమదుర్జయార్జున గళోదగ్రాసృగాస్వాదన
వ్యాజాపోశనభాక్తదస్వపహృతి ప్రాణాహుతి ప్రస్ఫుర
ద్రాజాళీదివ సావసానవిఘసప్రాయేందువేలాయితా
భ్రాజాధ్యక్షకుఠార ధారిభృగురాడ్బ్రహ్మం స్తుమ స్త్వా మనున్.

౭. శ్రీరామావతారము

శా. చాపచ్ఛాత్రనిషంగ భంగకుపిత క్ష్మాభృద్ధనుః పంచవ
క్త్రీపంచాళికదృజ్ఞియుక్తహుత భుగ్గ్రీవాద్వయీ పంచక
వ్యాపారభ్రమకారి పంక్తిగళగళ్యాఖండనాఖండదో
ర్దైన్యపుణ్యప్రదరౌఘరాఘవపరం బ్రహ్మం స్తుమ స్త్వా మనున్.

దేవతాస్తుతి స్తబకము

౮. బలరామావతారము

మ. కరిపూరుద్ధరణేద్ధలాంగలవిభగ్నక్ష్మాధరాదక్షది
క్కరిపాద ప్రహతిస్ఫుట స్ఫుటితభాగవ్యాపృతగ్రీవసూ
కరపీఠీకృత పృష్ఠతాహిత మహాగాధాధి కూర్మాధిరా
ట్పరిక్లుప్త ప్రళయాంబు గాహనహలి బ్రహ్మం స్తుమ స్త్వా మనున్.

౯. శ్రీకృష్ణావతారము

మ. అతిదోఃపీడన కర్కరీ ఫలితకంఠాభత్వదుత్తర్తుధూ
ర్తతృణావర్త దృఢాంగ పాతహతగోత్రా భర్తృకోత్పాదిత
క్రతుభుగ్రాడ్గ్రిహణా గ్రహోన్ముఖశతారధ్వస్తమైనాకని
ష్కృతన భ్రాంతికనందగోపకసుత బ్రహ్మం స్తుమ స్త్వా మనున్.

౧౦. బౌద్ధావతారము

మ. గిరియుష్మద్ధనురస్త్రతా ప్రభృతిమోఘీకృద్వధూశీలవి
స్ఫురణావర్మభి దాఢ్యధార్ఢ్యసఫలీ భూత త్రి పూతత్రిపూ
ర్వరదైతేయజిఘాంసు శాసనపరోగ్ర ప్రాప్యసారూప్యని
ర్భరదైతేయతథాగతాంగక పరబ్రహ్మం స్తుమ స్త్వా మనున్.

౧౧. కల్క్యవతారము

మ. స్వమహాబాహు కృపాణకృత్త గళతుచ్ఛమ్లేచ్ఛ పీరచ్ఛటో
త్క్రమదాపాదిత పద్మినీరమణ మధ్యచ్ఛిద్రభస్వామికా
గమనానాస్రపయఃపరాగ మథితక్ష్మాసౌర గంగానదీ
భ్రమకృత్కీర్తిక కల్కిమూర్తిక పరబ్రహ్మం స్తుమ స్త్వా మనున్.

కంచి వరదరాజస్వామి

సీ. చేతిలో వెనముద్ద చెంగల్వపూబంతి
రంగైనముత్యాల రావిరేక
పచ్చలుదాపిన పతకంబు పులిగోరు
మేలైన ముత్యాల మేలుసరము

నీలాలప్రోఁగులు నిగ్గులు మెఱయంగఁ
దీరు గైకొన్న కస్తూరిబొట్టు
ధగధగద్ధగకాంతి మిగులురత్న కిరీట
మలరారు పసిఁడి దువ్వలువచెలువ

గీ. మాస లూరింప వైశాఖమాసమందు
పసిఁడిరథ మెక్కి తిరువీథి బయలువెడలు
నిన్నుఁ గంటి నాకోర్కు లన్నియును గంటి
వరగుణసమాజ! శ్రీకంచివరదరాజ!

ధ ర ణి

సీ. కుహనాకిటీంద్రునికోఱ సోఁకినభామ
కలిమిచూపులసింధుకన్యసవతి
అంభోజపర్ణనకైనశృంగారిణి
తాలిమికెల్లను దానకంబు
గజకుంభములమీఁదఁ గాపున్న దేవత
రాజశేఖరుమనోరథము రథము
పెనువేల్పుఁ గోర్కులఁ బిదికెడిధేనువు
మెట్టపట్టులకును బుట్టినిల్లు

గీ. హరునియష్టాంగములకును నాదివేల్పు
కడఁగి రత్నాదివస్తువుల్ గలుగుపెట్టె
యల్లమలయాద్రిక్రిందటి యంటుబిళ్ల
భవ్యగంధాదిగుణముల ధరణి ధరణి.

వేంకటనగాధ్యక్షా జగద్రక్షకా!

శా. ఓహో పిల్చినఁ బల్కవేమి దయ లేదో కాక దిక్పాల సం
దోహస్తోత్రమహార్భటిన్ వినగరాదో కాక ప్రాఁతప్పులం
దూహల్ సేయుచు వడ్డికాసులకునై యూరూరవర్తించెదో
ఆహా మేలు మఱేమి వేంకటనగాధ్యక్షా జగద్రక్షకా!

దేవతాస్తుతి స్తబకము

మ. కుడిహస్తం బిటు చూపుచందమిది వైకుంఠం బనేయందమో
జలధివ్రాతపరీత భూభువన రక్షాదక్షిణంబైన నీ
యడుగుల్ చూడుమనేవొ కాకయొకయొయ్యారంబొ సందేహమై
యడిగే, నానతియిమ్ము వేంకటనగాధ్యక్షా జగద్రక్షకా!

మ. గతమే వింటిని నీచరిత్రములు లెక్కింజాల మాయయ్య యా
శ్రితరక్షామణి నీవెకావె మఱివేఱే లేదు నీపాదమే
గతి లోకంబుల కాదివంద్యమసగ్రవ్యగ్రమాయామయో
ద్ధతభూతాళికి రక్ష వేంకటనగాధ్యక్షా జగద్రక్షకా!

శా. ఆసీనంగరుపచ్ఛదంబువలెవా టాశంఖచక్రాదిసం
ధానానూనవిలాస మాఘనఘనోద్యత్స్వత్వ మాలోకర
క్షానామం బణిమాదిభాసుర పదాబ్జద్వంద్వ మజ్ఞారె నే
త్రానందమ్ముగఁ గంటి వేంకటనగాధ్యక్షా జగద్రక్షకా!

వేంకటాచలపతీ ! కలశాంబుధికన్యకాపతీ !

ఉ. శ్రీయలమేలుమంగ కుచసీమలనుండినకుంకుమాంకసు
శ్రీయురమందుఁ నేత్రములఁ జెక్కుల విభ్రమముల్ ఘటింపఁగాఁ
బాయక శేషశైలమునఁ బాల్పడ నిల్చిన తండ్రి కావవే
ధీయుత వేంకటాచలపతీ కలశాంబుధి కన్యకాపతీ!

ఉ. కంటిని శంఖచక్రములు కంటిని మీపులుకాపుతీర్థ ని
ష్కంటకవాసనారుచులు గంటిని మీ చరణాంబుజాతముల్
తొంటి నిరూఢపాపములఁ దూలుచు మీమధురప్రసాదముల్
తింటిని వేంకటాచలపతీ కలశాంబుధి కన్యకాపతీ!

ఉ. నీవు త్రిలోకకర్తవని నే శిలనీటనువేసితేల్తు స
త్యావని నీవెకాని మఱిదైవములేదని మద్దుచూతు స
ర్వావళిఁ బట్టి యంత్రితలమంటుదుఁజూడుము బంటుశక్తులన్
దేవర వేంకటాచలపతీ కలశాంబుధి కన్యకాపతీ!

ఉ. నీపదభక్తి నాహృదయనిర్మలపీఠిక నిల్పె నాథవం
బేపు వహించె నాసుకృత మేర్పడె నేఁడుగదయ్య తండ్రి హృ
త్పాపసముద్ర ముద్ధవిడి దాటుట మీకరుణాకటాక్షపున్
దేపను వేంకటాచలపతీ కలశాంబుధి కన్యకాపతీ!

చం. నిద్దపుటాస్యరంగమున నిల్పి ప్రబోధపుఁ గాసెగట్టి యే
ప్రొద్దును వెంటఁదంబురనుబూనిచి తాత్త్వికనాట్యశాస్త్రపున్
బుద్ధులు సెప్పి నా హృదయపుత్రిక మీకును మేలుపాడఁగా
దిద్దితి వేంకటాచలపతీ కలశాంబుధి కన్యకాపతీ!

చం. గురుపదసాధనంబు లివిగో భవదంకము లుండుఁ జూడవో
సిరి దళకౌస్తుభమ్మయవి శ్రీ తులసీవనమాలికావళుల్
మురిపెపుశంఖచక్రములు ముద్రలు మీఱిరుచూర్ధ్వరేఖలున్
దిరుమణి వేంకటాచలపతీ కలశాంబుధి కన్యకాపతీ!

ఉ. అక్షముఁడైన నేర కెదురాడిన దుర్జనుఁడైన తండ్రిసం
రక్షణలేక బిడ్డఁడు సురక్షితుఁడై మనునే జగత్త్రయా
ధ్యక్షుఁడ వీవు దాసజనదక్షసురక్షణదక్షిణక్షమా
దీక్షిత వేంకటాచలపతీ కలశాంబుధి కన్యకాపతీ!

అలమేలుమంగాస్తవము

సిరి నెఱి నీలపురంగు బెడంగుల - చిన్నరి పొన్నరి పెన్నెఱితురుమును
మురువగు పాపటచుక్కను చుక్కను - మొత్తపు ముత్తెపు సరిసిందురమును

నుదయారుణకరబింబ ప్రతిబిం - బోద్యద్ధగధగితశిరోమణియును
ముదురరచందురు నుదురు చలములన్ - మొలచెనొయనజనుముఖతిరు మణియును
పచ్చలరచ్చల బొగడల మొగడల - పజ్జలసజ్జల వజ్రపుమురువును
విచ్చలవిడివిడి కెంపులమంపుల - విరివినెరవుకొనుబవిరెలహరువును
మగరా కమ్మలకళ్కులతళ్కుల - మంచిన చక్కని చెక్కుల పెక్కును
పగడపు జగడపు మోవిసుపాణియు - పసిమి మిసిమిగల ముక్కరనిక్కును
చంపకసుమపరిహాసిక నాసిక - చక్కందనముల నింపగుసొంపును
యొరపుగఁబరపుగ దయకుదయంబై - యొలపుసొలపుదగు చూపులకోపులు
మురిపెపు ముచ్చట ముసిముసినగవుల - మొలచిన చిలుకలకలుకుల ప్రోవులు
కులుకు కలికివాలుందెలి గన్నుల - కొమరుల మరుతామర నగుమోమును
అల చిందము చందము గలగళమున - నమరిన మంగళసూత్రపు గోమును
తుదలమొదల సిరిమేలగు జతనల - దొల్కుకళ్కుకుతికంటుత్తండలు
ఉదిరిపసిఁడి మొగ్గలనిగ్గుల జ - గ్గొందగఁ బొందగు సందిటిదండలు
వలయపు సొలపుల ఝణఝణరవముల - వలనవలనమగు శ్రీహస్తమ్మును
జక్కవనదకలచన్నుంగవపై - సౌరై తీరై తగుహారమ్ములు
చిక్కఁగఁజక్కఁగ మేనంబూసిన - సిస్తగు కస్తురి గంబూరంబును
నవనిధులునుగల శ్రీవర్ణనక - ర్ణముల నెదుర్కొనుమణిభుజకీర్తులు
సవరణజల్తార్ రైకనలుపు పై - బొందిన చక్కనిపతిమలమూర్తులు
చివ్వన నాభిబిలమ్మున వెడలిన - చీమలచాలనఁ దగునూఁగారును
చివ్వకు నాకొ నీకొ నని బలు - సింగముఁ జెనకెడు కౌనుందీరును
మెచ్చుల కుచ్చెల నెరిపై నొరపై - మెలఁగిచెలఁగు మణికాంచీదామము
గ్రుచ్చుకొనఁగ మానికమున్ జెక్కిన - కొలుకుల యొడ్డాణపుబలుసీమము
కిసమసనిసుమున్ దీవులతీవులఁ - గేరు తిరుపిరుదరుదు నొయారము
మినుకుమినుకుమని కదలిన మెరసెడు - మెఱుఁగుటొయారపుటూరులబీరము
నందంబు హళాహళికాహళి యలు - పలుఁదలమిన జిగిబిగి చిలుఁదొడలును

కెందామరలన్ గని తా మరలన్ - గెలిచిన మృదుపదములం నిలుకడలును
చిటిపొటి వ్రేళ్లన్ జిటుకుపొటుక మనఁ - జిటికెడు మట్టపు మట్టెలభంగులు
పెటుకున జిలిబిలి గలిబిలిగల బొ - బ్బిలి కాయల నిబ్బరపు బెలుంగులు
బడిబడి గలుగలు గల్లన మొరసెడి - బంగరు టందియకవసింగారము
నడుగుల పైఁబడు బడుగులగాచుట - కయిపెట్టిన గండర పెండారము
శతకోటిరతి ప్రతిభాభాసుర - సౌందర్యపుఁ దిరుమేని విలాసము
సతతానత సంరక్షణదీక్షా - సంరంభ సమగ్రసముల్లాసము
కలిగిచెలఁగు శ్రీ వేంకటనిలయుని - ఘనపక్షస్స్థల సింహాసనమున
నెలకొని యలమేల్మంగాదివ్య వి - నిర్మలనామమునందగు ప్రియమున
సకలజగమ్ముల బొజ్జను నిడికొని - సాకిన తల్లని నినుఁగొనియాడెద
ముకుళితకరకమలుఁడనై నీకున్ - మ్రొక్కెద నిఁక నాలేములు వీడెద
మాం దీన మనాథం పాహి రమే - మకుటాలంకృతకల్పకకుసుమే
మాం దేవి కృతార్థం కురు పరమే - మంజులచంద్రస్ఫురదురుసుషమే
తుభ్యం మంగళ మధిగతపుణ్యే - తుభ్యం మంగళ మతిలావణ్యే
తుభ్యం మంగళ మార్తశరణ్యే - తుభ్యం మంగళ మఖిలజనగణ్యే
శ్రీ వరలక్ష్మి జనని నమస్తే - క్షీరాంబుధి సజ్జనని నమస్తే
భావభవాబ్జజ జనని నమస్తే - పాహి మాం జగజ్జనని నమస్తే.

నవ శేషాచలనాథ నమస్తే

శ్రీ వేంకటగిరిదేవ నమస్తే - నవశేషాచలనాథ నమస్తే
భూవినుత మహాపురుష నమస్తే - మీనశరీరము పూని సోమకుని
చానదంచియును జదువులు ధాతకు - దయచేసిన మాధవుఁడ నమస్తే
శరనిధి మంధరగిరి మునిఁగినచో - గురు కమఠాకృతిఁ గుధరంబెత్తియు
సురులకు నమృతము సూరగనిచ్చిన - పరమాత్మదయాపరుఁడ నమస్తే
ధరచుట్టుకొనుచు దానవుఁబొలిగొని - కిరిరూపంబున మెరసిలోకముల

నలరించిన దైత్యారి నమస్తే - హరిఁ జూపర వోరని బాలునిపై
చురచుర జూచెడు సురవైరిని నర - హరివై కంభమునందు జనించియుఁ
బరిమార్చిన ఘనబలుఁడ నమస్తే - బలి నణఁగించెడు తలపున వటువై
ఇల మూఁ డడుగుల నిమ్మని వేడియు - పుడమియుదివి రెం డడుగులఁ
కడుశూర త్రివిక్రముఁడ నమస్తే - ధరణీవరులతి దర్పంబున మై [గొలిచిన
మరచినవారల మర్దించుటకై - జమదగ్ని మునీశ్వరురాముఁడ వగు
నమిత మహాసత్వాఢ్య నమస్తే - రవికులమున దశరథరాముఁడవై
దివిజవైరిఁ బంక్తిముఖునిఁ గూల్చిన - మునిజనావనామోద నమస్తే
ధరణీభారము పరిహరించుటకు - అరయఁగ వసుదేవాత్మజుండవై
కంసాది మహాగర్వాంధుల వడి - హింసించిన లోకేశ నమస్తే
త్రిపురరాక్షసస్త్రీల మానములు - నిపుణతఁ జెఱపగ నీవు బుద్ధవై
హరుచాపమ్మున శరమై నిల్చిన - సురలోకస్తుత సుగుణ నమస్తే
తురగారోహణ మొనరంజేయుచు - మెరయుకల్కివయి తిరిగి జగమ్ముల
నిరవుకొల్పు దేవేశ నమస్తే - పరగ ననంతాంతర రూపమ్ములు
ధరియించి విరాట్పురుషుఁడు నీవై - పరమానందం బలరఁగ సుస్థిర
పరుఁడగు శ్రీగోపాల నమస్తే - అపరాధసహస్రానీకమ్ముల
నపరబుద్ధియుతుఁడై నేఁ జేసిన - గృపతోడుత రక్షింపగవలయును
విపుల బుద్ధియును విమలజ్ఞానము - భవదంఘ్రిద్వయభక్తియు నొసగుచు
భువనపావనాంబుజభవవందిత - మఱి మీగుణగరిమంబుల నొప్పెడి
వరమంజరి యెవ్వరు పఠియించిన - వ్రాసిన విన్నను వరసౌఖ్యమ్ములు
దాసీసుత మిత్రామోదమ్ములు - ధనకనక సమస్తైశ్వర్యమ్ములు
ఆయుష్యములు చిరారోగ్యమ్ములు - చారురూపములు సకల విద్యలను
ఘనసద్గుణముల పెనుపొందుదు రిల - నీకృతివసుమతి నినచంద్రాదులు
భూమీధరములు పొలుపగుతారలు - నెన్నివత్సరము లిరవై యుండెదు
నన్ని హాయనము లతి విలసితమై - యుండగ రక్షణ మొనరం జేయుము
పాండవపాలన పరమదయానిధి - తవదాసోహం తవదాసోహం
నవశేషాచలనాథ నమస్తే - నవశేషాచలనాథ నమస్తే.

కందుకూరి జనార్దనాష్టకము

సిరులు మించిన పసిమిబంగరు జిలుగుదుప్పటి జారగా
చరణపద్మముమీద దేహము చంద్రకాంతులు దేరగా
మురువుచూపగ వచ్చినావో మోహనాకృతి మీరగా
గరుడవాహన దనుజమర్దన కందుకూరిజనార్దనా! 212

ఆనపెట్టిన రాకపోతివి ఆయెబో అటుమొన్ననూ
పూనిపిలువగ వినకపోతివి పొంచిపోవుచు మొన్ననూ
నేనుచూడగ గడచిపోతివి నీటుచేసుకు నిన్ననూ
కానిలేరా! దనుజమర్దన కందుకూరిజనార్దనా! 213

నిన్నరాతిరి చవికలోపల నీవు చెలి కూడుంటిరా
ఉన్నమార్గము లన్నియును నే నాకతెచేతను వింటిరా
విన్నమాత్రము గాదురా నిను వీథిలో కనుగొంటిరా
కన్నులారా దనుజమర్దన కందుకూరిజనార్దనా! 214

చిత్తరంబున మొలకకెంపులు పెదవి నెవ్వతె ఉంచెరా
గుత్తమైన మిటారిగుబ్బలగుమ్మ యెవ్వతె మెచ్చెరా
చిత్తగించక జీరువారను చెక్కులెవ్వతె నొక్కెరా
కత్తిగోరుల దనుజమర్దన కందుకూరిజనార్దనా! 215

దబ్బులన్నియు తెలుసుకుంటిని తప్పబాసలు సేయకూ
మబ్బుదేరెడికన్నుగవతో మాటిమాటికి డాయకూ
ఉబ్బుచేసుక తత్తరంబున నొదలిపై చెయివేయకూ
గబ్బితనమున దనుజమర్దన కందుకూరిజనార్దనా! 216

అందబాయక కూడియుంటివి ఆయె బోయెను నాటికి
ఖండి మండిపడంగనేటికి కదలు మెప్పటిచోటికి
ఉండరా నీమాటలకు నేనోర్వజాలను మాటికి
గండిదొంగవు దనుజమర్దన కందుకూరిజనార్దనా; 217

అలుకలన్నియు దీర నివు నాఅంద కెప్పుడువస్తివి
పిలిచి నవరత్నాలసొమ్ములు ప్రేమతో నెపుడిస్తివి
వలచి వలపించియును గూరిమి వదల కెప్పుడు మెస్తివి
కలసి వేడుక దనుజమర్దన కందుకూరిజనార్దనా। 218

కొదవ లన్నియు దీర్చుకొంటివి గుణము వెరిగీ శయ్యను
అద నెరిగి నన్నేలితివి విరవాదిపూవులశయ్యను
మదనకేళికి నీవె జాణవు మారుతాపము మాన్పరా
కదియ రారా దనుజమర్దన కందుకూరిజనార్దనా। 219

నయన రగడ (శివభక్తి దీపిక)

శ్రీ పార్వతీశుఁ జూడక
పాపాత్ముఁడ నగుచుఁ బోవఁ బథమునఁ జషుల్
దీపించు దృష్టి తొలఁగిన
శ్రీపతి నడుగంగఁ గర్త శివుఁడని చెప్పెఁ. 220

శ్రీశైలవల్లభుని శిఖరంబుఁ బొడగంటి
కాశీపురాధీశు గౌరీశుఁ బొడగంటి
సర్వలోకేశ్వరుని సర్వేశుఁ బొడగంటి
సర్వసంరక్షకుని సర్వంబుఁ బొడగంటి
పరమాత్మ నీశానుఁ బరమేశుఁ బొడగంటి।
పరమ యోగీంద్ర హృత్పదనిలయుఁ బొడగంటి
చంద్రార్క శతకోటి సంకాశుఁ బొడగంటి
చంద్రార్క శిఖినేత్రు శంకరునిఁ బొడగంటి
రూపింపఁ బ్రకటస్వరూపంబుఁ బొడగంటి
నాపరంజ్యోతియై యమరుదేవునిఁ గంటి
వేదంబు లీశ్వరుని వినుతింపఁ బొడగంటి
నాదిదేవుఁడు రుద్రుఁడని శ్రుతులఁ బొడగంటి
శ్రుతి 'యేక ఏవ రుద్రో' యనఁగఁ బొడగంటి
శ్రుతి 'పరంబ్రహ్మ' మని శూలిఁబల్కుటఁగంటి

ముక్కంటికై శ్రుతుల్ మ్రొక్కఁగాఁ బొడగంటి
ముక్కంటిలీలచే మ్రోయుచుండఁగఁ గంటి
భర్గుఁడే తత్పరాత్పరుఁడనఁగఁ బొడగంటి
భర్గుఁ దర్కునిలోనఁ బ్రభ వెలుంగుటఁగంటి
బ్రహ్మాండములకోట్లు భర్గులోఁ బొడగంటి
బ్రహ్మాండమాలికా భరణభూషితుఁ గంటి
విశ్వరూపంబైన విశ్వేశుఁ బొడగంటి
విశ్వచక్షుని విశ్వవేద్యు నభవునిఁ గంటి
మూఁడు మూర్తుల కాదిమూర్తి దేవునిఁగంటి
మూఁడు మూర్తులలోన ముక్కంటిఁ బొడగంటి
నష్టమూర్తుల కీర్తు లమరంగఁ బొడగంటి
నిష్టభోగములెల్ల నిచ్చు వేల్పని కంటి
నజ్ఞానతిమిరసంహారసూర్యునిఁ గంటి
సుజ్ఞాన సంశీల సులభ మోక్షముఁ గంటి
నక్షరత్రయరూప మక్షయునిఁ బొడగంటి
దక్షాధ్వరధ్వంస ధన్యవేషునిఁ గంటి
విమలాత్ము నాద్యంత విరహితునిఁ బొడగంటిఁ
గమలలోచన నయనకమల పూజితుఁ గంటి
వృషభేంద్రవాహనుని విషకంఠుఁ బొడగంటి
వృషభధ్వజుండైన వేదవేద్యునిఁ గంటి
ధవళసంకాశంబు దశబాహుఁ బొడగంటి
భవదుఃఖ సంహారుఁ బంచవదనుని గంటి
పురవైరి నంధకాసురవైరిఁ బొడగంటి
కరివైరి గంకాళకరధాముఁ బొడగంటిఁ
గారుణ్య సాగరునిఁ గల్యాణుఁ బొడగంటి
నారాయణప్రియుని నాగకంకణుఁ గంటి
మహినొప్పు శ్రీశైల మహిమ నేఁ బొడగంటి
బహువేదశాస్త్రముల్ ప్రణుతి సేయుటఁగంటి
భూలోకకైలాస పుర మనఁగఁ బొడగంటి
ఫాలాక్షుఁడచ్చోటఁ బాయకుండుటఁగంటి

ధృతిఁ దూర్పు మొగసాల త్రిపురాంతకముఁ గంటి
నతులజ్యోతిర్లింగ మట యామ్యమునఁ గంటిఁ
బలు పశ్చిమద్వార బ్రహ్మేశ్వరముఁ గంటి
జెలువొందు నుత్తర శ్రీమహేశ్వరుఁ గంటి
క్షితి లక్షకోట్లకును శివతీర్థములు గంటి
చతురొప్పఁ బదికోట్ల శక్తిరూపులఁ గంటి
దివ్యస్థలంబులను దివ్యులను బొడగంటి
దివ్యయోగీంద్రులను దివ్యమహిమలఁ గంటి
రంగొందు పాతాళగంగ నేఁ బొడగంటి
గంగపాతాళంబు గంగఁ గలియుటఁ గంటి
గంగలోఁ ద్రిజగముల్ గదలకుండుటఁ గంటి
గంగలో సురమునులు గదలకుండుటఁ గంటిఁ
బుణ్య కుండము లెల్లఁ బొలుపారు నని కంటిఁ
బుణ్యజలములతోడఁ బొసఁగ ధారలు గంటి
సరి నొప్పు బంగారు శైలంబుఁ బొడగంటిఁ
బరికింప నవరత్న పర్వతంబులు గంటి
నెనసి యోగస్థలము లెల్లచోఁ బొడగంటి
ఘనబిలంబులు గుహలు గహ్వరంబులు గంటి
కామరూపుల గిరులఁ గణఁకతోఁ బొడగంటి
కామరూపుల నున్న కల్పతరువులఁ గంటిఁ
బరపర్వతంబులును బరవృక్షములు గంటి
ధరణిఁ బ్రొద్దాకచాయ తరులు గిరులును గంటి
గిరులు నీడలులేక క్రిక్కిఱియఁ బొడగంటి
తరులు నీడలులేక తనరుచుండుటఁ గంటి
నీడ దిరుగని శైలనికరంబుఁ బొడగంటి
నీడ దిరుగని తరులు నియతి నుండుటఁ గంటి
వృక్ష మొక్కటి సర్వ వృక్ష ఫలములు గంటి
వృక్ష మొక్కటి సర్వ వృక్షజాతులు గంటి
నగపక్షి మృగతరులు నాట్యమాడుటఁ గంటి
నగపక్షి మృగతరులు నాథుఁ గొల్చుటఁ గంటి

నరసురాసురు లుమానాథుఁ గొల్చుటఁ గంటి
హరివిధీంద్రాదు లట నభవుఁ గొల్చుటఁ గంటి
రుద్రుఁ గొల్చిన పెక్కు రుద్రులను బొడగంటి
రుద్రగణముల వివిధరూపధారులఁ గంటి
రూఢి తపములు సేయు ఋషులనేఁ బొడగంటి
కూడి మ్రోసెడు వేదఘోషంబుఁ బొడగంటి
సురదుందుభుల మ్రోఁత సొంపారఁ బొడగంటి
సురసతులు నాట్యంబు సొరిది నాడుటఁ గంటి
నాంగికమ్ముగ నాడు భృంగీశుఁ బొడగంటి
సంగీతనాదములు సకలదిక్కులఁ గంటిఁ
బరగ శ్రీశైలంబు భావమునఁ బొడగంటి
దురితంబు లన్నియును దొలఁగి పోవుటఁ గంటి
శ్రీపర్వతేంద్రంబు శిఖరంబుఁ బొడగంటి
శ్రీపార్వతీనాథుఁ జేరికొల్చుటఁ గంటి
నాదివ్యలింగంబు నర్చింపఁ బొడగంటి
మోదమున సాయుజ్య ముక్తి నీయఁగఁ గంటిఁ
బర్వతలింగంబుఁ బ్రాణేశుఁ డని కంటిఁ
బర్వతేశ్వరుహృదయ పద్మనిలయునిఁ గంటి
శ్రీకంఠు శ్రుతివచ శ్శితికంఠుఁ బొడగంటి
లోకేశు నిజభక్త లోకేశుఁ బొడగంటి
నజు నజరు నమరు నవ్యయు నీశుఁ బొడగంటి
గజకృత్తిధరు దయాకరు జగద్గురుఁ గంటిఁ
గ్రతువైరిఁ బురవైరిఁ గామారిఁ బొడగంటిఁ
బతి నుమాపతి నాదిపతి లోకపతిఁ గంటిఁ
బతి సర్వపతి దేవపతి యీశుఁ డని కంటిఁ
బతిభక్తులకు నాదిపతి శంభుఁడని కంటి
నతికాముఁ బ్రతికాము ననిలోముఁ బొడగంటి
నతిశుద్ధు నతిబుద్ధు నతిబౌద్ధుఁ బొడగంటి
శివకథామర్మములు శివధర్మములు గంటి
శివమూల మంత్రములు శివతంత్రములు గంటి

తారకబ్రహ్మంబు తత్త్వంబుఁ బొడగంటి
హారకర్పూర నీహారాద్రి నిభుఁ గంటి
నిర్వాణ నిస్సీమ నిష్పాపరుచిఁ గంటి
దుర్వార దుస్సార దుర్భేదహరుఁ గంటి
ప్రణవాది మంత్రప్రపంచంబుఁ బొడగంటి
నణిమాది గుణదూర మగువీథిఁ బొడగంటి
షట్తర్క షట్కర్మ షట్చక్ర గతిఁ గంటి
షట్త్రింశ దుత్తర స్థల లక్షణముఁగంటి
అక్షరత్రయరూప మగునబ్ధిఁ బొడగంటి
నక్షరాంబుధిలోన నమృతంబుఁ బొడగంటి
నక్షరగ్రామంబు లందైదు పొడగంటి
నక్షరపు లక్షణము లన్నియును బొడగంటి
నమితశబ్దబ్రహ్మమంతయును బొడగంటి
విమలశబ్దబ్రహ్మ విభవ మేర్పడఁగంటి
చార నవసరము లేక శ్రుతు లున్కిఁ బొడగంటి
హరతత్త్వ నిరతులై యతు లున్కిఁ బొడగంటిఁ
గర్మంబు లందు దగ్గఱరామిఁ బొడగంటి
ధర్మముల్ తమత్రోవ తలపింపఁ బొడగంటి
శివభక్తి సంసార సీమదాఁటుటఁ గంటి
నవివేకులకు భక్తి యలవికా దని కంటి
నొగి నభవులో లోక ముదయింపఁ బొడగంటి
నగణిత క్రమశైవ మది దైవమని కంటి
నిరవొప్ప హరతత్త్వమే యంద మని కంటి
హరతత్త్వ మక్షీణ మానంద మని కంటి
రుసులెల్ల శైవస్వరూపులని పొడగంటి
విస మమృతమును జేయు విమలచిత్తులఁ గంటి
బసవన్న నన్నేలు భర్తగాఁ బొడగంటి
బసవన్న మాపాలివర మేశుఁ డని కంటి
బసవాక్షరత్రయము పావనం బని కంటి
బసవన్న భక్తులకుఁ బరుసవే దని కంటి

బసవా యనినఁ బాయుఁ బాపంబు లని కంటి
బసవా యనిన మోక్షపద మబ్బునని కంటి
కదఁగి కన్నవఁ డీశుఁ గాలిఁ దన్నుటఁ గంటి
జడలతో గండూషజలము లుమియుటఁ గంటి
మిఱుమిండఁ డెంతయును మేటియని పొడగంటి
గఱకంఠుపైఁ గినిసి గంటివేయుట గంటి
ధరణి వేశ్యయు నంబి తర్కింపఁ బొడగంటి
నిరువురకుఁ బరమేశుఁ డెదుర నిల్చుటఁ గంటి
గొడుకుఁ జంపినఁ గాని కుడువ నను పతిఁ గంటిఁ
గొడుకుఁ జంపించియును కుడువ నను పతి గంటి
నెదరు దిరిగిన కంచి యేడు వాడలు గంటిఁ
గొడుకుతోడనె కూడి కొని పోవఁ బొడగంటి
బల్లాళుపత్నిఁ దాపసుఁడు వేఁడుటఁ గంటి
నిల్లాలి బల్లాళుఁ డిచ్చి మ్రొక్కుటఁ గంటి
గఱకంఠునకు నక్కగారు దక్కుటఁ గంటి
నెఱుకమై శ్రీశైల మెక్కుడిగ్గమిఁ గంటి
మతిమంతు మడివాలు మాచధీమణిఁ గంటిఁ
జతురుఁడై యేనుఁగును జావ నుదుకుటఁ గంటి
భక్తు లప్రతిహత ప్రథిత మతులని కంటి
భక్తులకుఁ బ్రత్యర్థిపరులు లేరని కంటి
భక్తులకు నెందు నాపదలు లేవని కంటి
భక్తు లాపదలచేఁ బట్టువడ రని కంటి
భక్తు లహి కేయూర పద బద్ధు లని కంటి
భక్తు లతి నిర్వాణ పదసిద్ధులని కంటి
భక్తులు జగత్త్రాణ పదలోలు రని కంటి
భక్తులు సదానంద పదశీలు రని కంటి
భక్తు లేపదవులును బడయ నొల్లమిఁ గంటి
భక్తులకు నేరుచల్ భక్తిఁ బోలమిఁ గంటి
భక్తు లద్భుతకర్మ పారీణు లని కంటి
భక్తు లద్భుత పుణ్యఫలభాగులని కంటి

భక్తుల కుమాభర్త ప్రాణంబులని కంటి
భక్తు లుద్భట దోషభవ ముక్తు లని కంటి
భక్తు లసదృశభోగ భాగ్యైకు లని కంటి
భక్తు లిహపరభోగ భాగ్యైకు లని కంటి
శివభక్తు లశర శ్రీకరము లని కంటి
శివభక్తు లాచారశేఖరము లని కంటి
శివభక్తి దూషకులు చిరపాపు లని కంటి
శివభక్తి దూషకులు చెడిపోదు రని కంటి
శివభక్తి కల్యాణసీమ దాఁటుట గంటి
శివభక్తి యభిమత స్థితికర్త యని కంటి
శివభక్తి శత్రులకు శివము లేదని కంటి
శివభక్తి మిత్రులకు శివసౌఖ్య మని కంటి
నిశ్చలము భక్తులకు నెఱయఁ జేకుఱఁ గంటి
దుశ్చరిత భక్తులకుఁ దొలఁగించు నని కంటి
త్రిభువనము భక్తులకుఁ దృణకణము లని కంటి
సభలందు భక్తులకు జయవాద మని కంటి
భక్తి యేవేదములు వదయలే వని కంటి
భక్తి యేవాదముల్ వదయలే వని కంటి
భక్తి యింద్రాదులును బదయలేరని కంటి
భక్తి సూర్యాదులును బదయలేరని కంటి
భక్తి బ్రహ్మాదులును బదయలేరని కంటి
భక్తి విష్ణ్వాదులును బదయ లేరని కంటి
భక్తి సత్యముచేతఁ బ్రభవించు నని కంటి
భక్తిరుచి సద్ గుణప్రారంభ మని కంటి
భక్తి గురుకారుణ్య ఫలమూల మని కంటి
భక్తి చాతుర్వర్గ ఫలదాయి యని కంటి
భస్మ ధారికిఁగాని భక్తి లే దని కంటి
భస్మంబు భక్తియును బావనం బని కంటి
భస్మ ముత్తమలోక పాథేయ మని కంటి
భస్మ త్రిపుండ్రంబు పరమార్థ మని కంటి

భస్మంబు శ్రుతులెల్లఁ బాటించు నని కంటి
భస్మంబు యోగసంపద మూల మని కంటి
భస్మంబు సర్వసంపత్కారం బని కంటి
భస్మంబు శివయోగ ఫలవృక్ష మని కంటి
భస్మ మిహపరములకుఁ బట్టుఁగొమ్మని కంటి
భస్మంబు మాపాలి పరమేశుఁ డని కంటి
భస్మంబు త్రైలోక్య పావనం బని కంటి
భస్మంబు కర్మాబ్ధిబాడబం బని కంటి
భస్మంబు ఋషులెల్ల భక్తిఁదాల్చుటఁ గంటి
భస్మంబు హర్యజులు భక్తిఁదాల్చుటఁ గంటి
రుద్రాక్ష రుద్రనేత్రోద్భవంబని కంటి
రుద్రాక్ష రుద్రస్వరూప మని పొడగంటి
రుద్రాక్ష వేదముల రూపు బల్కుఁట గంటి
రుద్రాక్ష బ్రహ్మాది ఋషులు గట్టుటఁగంటి
రుద్రాక్ష భవగజము ద్రుంచునని పొడగంటి
రుద్రాక్ష పాపములు రోలఁ దోలుటఁ గంటి
రుద్రాక్ష పుణ్యములు రొక్క మిచ్చుటఁ గంటి
రుద్రాక్ష జపమునకు రుద్రుఁ డౌనని కంటి
రుద్రాక్ష ధరుఁడు శ్రీరుద్రుఁడౌనని కంటి
రుద్రాక్ష ఫలమహిమ రుద్రుఁ డిచ్చుట గంటి
సకల నిష్కళమంత్ర సంబంధ మని కంటి
నకలంక మగుమంత్ర మపవర్గ మని కంటి
పాదతీర్థముఁ ద్రావఁ బాపహర మని కంటిఁ
పాదతీర్థముఁ ద్రావ ప్రాణరక్షనికంటి
పాదతీర్థముఁజిల్కఁ బసిడియౌ ననికంటి
పాదతీర్థము .... ప్ర మదరస మని కంటి
బాదతీర్థముఁ ద్రావ ఫల మెక్కుడని కంటిఁ
బాదతీర్థము వేదభక్తిరస మని కంటిఁ
బాదతీర్థము తీర్థ ఫలసార మని కంటిఁ
బాదతీర్థముఁ ద్రావ భవహరంబని కంటి

ధరఁ బ్రసాదస్థలము తలఁపలేనని కంటి
సరిఁ బ్రసాదస్థలము చవి యెఱుంగుటఁ గంటి
నెలకొని ప్రసాదంబు నిలుప రాదని కంటి
మలసి ప్రసాదంబు మలహరం బని కంటి
గొనకొని ప్రసాదంబు కుడువవలె నని కంటి
వనిగొని ప్రసాదంబు భవహరంబని కంటిఁ
గుమతి ప్రసాదంబు కుడువరా దని కంటి
విమల ప్రసాదంబు విడువరా దని కంటిఁ
దెలియరు ప్రసాదంబుతెఱఁ గజ్ఞులని కంటి
మలదేహికిఁ బ్రసాద మలవి కాదని కంటి
మునుకొని ప్రసాదంబు ముట్టరా దని కంటిఁ
దనియరు ప్రసాదంబు తత్త్వజ్ఞులని కంటి
నెనయ రుచు లీశునకు నీవలయు నని కంటి
గొనకొనక నిల్చి మఱి కొనవలయు నని కంటి
ననుదినము నర్పించు నాతఁ డతఁ డని కంటిఁ
బెనఁగి ప్రసాదంబుఁ బెట్టరా దని కంటి
భర్గోపకృతులు సద్భక్తులని పొడగంటి
స్వర్గాది భోగముల్ నరకుగా వని కంటి
గలదు లే దనరాదు కైవల్యమని కంటిఁ
గలదన్న చోటనే కలఁ డీశుఁ డని కంటి
తత్త్వంబు లారుద్రుఁ డడవలే వని కంటి
సత్త్వాది గుణకోటి సంఖ్య కేమని కంటి
నఖిలేశునకు నాది యరయరా దని కంటి
నఖిలైక్యునకు నంత్యమరయ రాదని కంటి
నఖిలేశునకు నెక్కు డరయ లే దని కంటి
నఖిలాండనాయకుం డాదియని పొడగంటి
నఖిలంబుఁ బుట్టించు నభవుఁ డని పొడగంటి
నఖిలంబు హరునందు నణఁగునని పొడగంటి
సంసార హరమైన సర్వేశుఁ బొడగంటి
హింసకులు వడయలే రిహపరము లని కంటి

సచరాచరానేక జగదుద్భవముఁ గంటి
నచరంబున జగమ్ము లన్నియును బొడగంటి
కా దహంకారమమకారంబుఁ బొడగంటి
లే దితర పరతత్త్వ లేశంబుఁ బొడగంటి
సత్యద్భుతాకార మాకార మని కంటి
ప్రత్యక్ష మానంద పాకంబుఁ బొడగంటిఁ
బుణ్య పాపము లీశుఁ బొందనేరమిఁ గంటి
గణ్యముల్ శ్రుతు లీశుఁ గాననేరమిఁ గంటి
వేదము లుమానాథు వెదకి కానమిఁ గంటి
నాదిదేవుఁడు శంభుఁ డని శ్రుతులఁ బొడగంటిఁ
బంచవింశతిమీఁదఁ బతి రుద్రుఁడని కంటిఁ
బంచాశదక్షర ప్రభవంబుఁ బొడగంటి
నీలోకనిర్వాహ మీశానుఁ డని కంటి
నీలోకసన్నాహ మీశానుఁ డని కంటి
నీలోకనిస్తార మీశానుఁ డని కంటి
నీలోకనిర్వాణ మీశానుఁ డని కంటి
బ్రహ్మాది సురలెల్లఁ బశువు లని పొడగంటి
బ్రహ్మ విష్ణ్వాదులకుఁ బతి రుద్రుఁ డని కంటి
బ్రహ్మ విష్ణువుల కౌ వాదంబుఁ బొడగంటి
బ్రహ్మపద మిద్దఱును బడసి కానమిఁ గంటి
నంత లోకప్రభువు నరచేతిలోఁ గంటి
బూజించు భక్తులకు శివుఁడు లోనని కంటి
శివభక్తి తుదముట్టఁ జేరఁగాదని కంటి
శివభక్తి తుదిముట్టఁ జేరలే నని కంటి
శివభక్తి శ్రుతుల కాశ్రితమగుట పొడగంటి
శివభక్తి నతుల కాశీర్వాదమని కంటి
నాసనన్యాస కరుణాతీతుఁ బొడగంటి
దాసోహ మనుత్రోవ తలనున్న శివుఁ గంటి
ద్రోహు లద్వైతులకుఁ దొలఁగి పోవుటఁ గంటి
దేహదోషాతీత దివ్యభోగముఁ గంటి

సుఖదుఃఖములు శివుని సోఁకనేరమిఁ గంటి
నఖిలబీజములు సోమాదిత్యులని కంటి
నా రెండు వెలుఁగులే హరుకన్ను లని కంటి
గౌరీశుఁడే సర్వకర్త యనఁగాఁ గంటిఁ

....

గారుణ్యమున శివుఁడు కనుపించె నని కంటి
కలుకుమాటల భక్తిగలుగ నేరమిఁ గంటి
నెఱుఁగరా దెవ్వరికి నీశాను నని కంటి
మనదధీచుని దక్ష మఖముననుఁ బొడగంటిఁ
బెనుపొంద శ్రుతుల శాపించి విడుచుటఁ గంటిఁ
బరగ శివమంత్రంబు ప్రబలి పొందుటఁ గంటిఁ
బరికింప శివభక్తి పదమెక్కు డని కంటి
శరధిఁ దరువఁగ సద్విషాగ్ని పొంగుటఁ గంటి
సురలెల్ల గరళంబుఁ జూచి పాఱుటఁ గంటి
గరళ మప్పుడు లోకకర్త మ్రింగుటఁ గంటి
గరకంఠనామంబు గణుతి కెక్కగఁ గంటి
క్షేమదస్ఫుట సౌఖ్యఖేటంబుఁ బొడగంటి
సోమ ఖండాఖండ జూటంబుఁ బొడగంటి
భరిత నయనాభీల భాలంబుఁ బొడగంటి
సురచిర స్ఫుటజైత్ర శూలంబుఁ బొడగంటి
క్రతుహరుని శుద్ధ కంకాళంబుఁ బొడగంటి
జితగజాజిన మహాచేలంబుఁ బొడగంటి
గురుమౌళి సురసరిత్కూలంబుఁ బొడగంటి
గిరిసుతా తనుబాగకీలంబుఁ బొడగంటి
నతిసుందరాకార మాది వృషభునిఁ గంటి
రతిరాగ భస్మాంగరాగంబుఁ బొడగంటి
గురుకుచము కచము ననుకూలంబుఁ బొడగంటి
హరినేత్ర పూజితుని నాదిమూలముఁ గంటిఁ
బరికింప నాలోని పాపంబు కడ గంటి
నరసిపాపము నన్ను నంటరా దని కంటి

బహుపాపధరుఁ డేల భక్తుఁడౌనని కంటి
బహుపాపములు నన్నుఁ బట్టి విడుచుటఁ గంటి
నయముగా నయనములు నాకీయఁ బొడగంటి
భయభక్తు లీ భర్గు పాదములు పొడగంటి
నిది పుణ్య మనికంటి నిది గణ్యమని కంటి
నిది యోగ మనికంటి నిది భోగమని కంటి
నిది ధర్మ మనికంటి నిది మర్మ మనికంటి
నిది నిత్య మనికంటి నిది సత్య మనికంటి
నిది పుణ్యములకెల్ల నెక్కుడని పొడగంటి
నిది గణ్యముల కెల్ల నెక్కుడని పొడగంటి
నిది యోగముల కెల్ల నెక్కుడని పొడగంటి
నిది భోగములకెల్ల నెక్కుడని పొడగంటి
నిది ధర్మములకెల్ల నెక్కుడని పొడగంటి
నిది మర్మములకెల్ల నెక్కుడని పొడగంటి
నిది నిత్యములకెల్ల నెక్కుడని పొడగంటి
నిది సత్యముల కెల్ల నెక్కుడని పొడగంటిఁ
గణఁగి సంసారంబు కడగంటి నని కంటిఁ
గణఁగి శ్రీగిరి చెన్ను కారుణ్య మని కంటి
ఘనుఁడు రంగన దూషకరగండఁ డని కంటి
జనకల్పతరువులో జయశాలి యని కంటిఁ
దవిలి రంగనమంత్రి ధన్యకృతి యని కంటి
భువిలోనఁ బ్రోలాంబ పుణ్యవతి యని కంటి
నింక శ్రీగిరిఁ జేర సేఁ గందు నని కంటి
శంకరుని కృప వడయ సమయమిది యని కంటి
నిఁకను నాయెత్తు కృతు లిత్తునని పొడగంటి
నిఁకఁ గృతుల్ చెప్ప నా కేమిభయమని కంటి
వడిఁ గృతుల్ నాయెత్తు వచ్చునని పొడగంటి
మృడుఁ డింక నాకృతుల్ మెచ్చునని పొడగంటిఁ
దనర శ్రీరంగకవి దాత యని పొడగంటి

....

భువిలోపలఁ బ్రసిద్ధ పుణ్యుఁ డనఁగాఁ గంటి
శివభక్తి దీపికాశీతాంశు వని కంటి
శ్రీగిరీశునకు నర్పింతు నని పొడగంటి
శ్రీగిరీశ్వరునికృప చెన్నలరు నని కంటి. 221

నమశ్శివాయ రగడ (శివమంత్ర వర్ణనము)

కII శ్రీకాము లతులకీర్తి
శ్రీకాము లుమాధినాథచిత్తానంద
శ్రీకాములు సద్భక్తిం
జేకొనుఁడు 'నమశ్శివాయ' చెప్పెద మీకుఁ. 222

నమశ్శివాయ

శ్రీగిరీశ వశ్యమంత్ర సేకరము నమశ్శివాయ
ఆగమోపదిష్ట విధి మహాకరము నమశ్శివాయ
పంచవర్ణ పంచరూప భాసురము నమశ్శివాయ
అంచితానురక్త జిత గజాసురము నమశ్శివాయ
సునిశితోపనిష దధీత సుస్వరము నమశ్శివాయ
కనదనూన భక్తిరస వికస్వరము నమశ్శివాయ
పారలౌకిక ప్రధాన భాషణము నమశ్శివాయ
భూరిపుణ్య హేతుభూత భూషణము నమశ్శివాయ
సతత జన్మ దాహ దగ్ధ చందనము నమశ్శివాయ
నత విశిష్ట భక్తబృంద నందనము నమశ్శివాయ
శ్రుతిశిర స్సహస్ర రత్న సుందరము నమశ్శివాయ
మత కుతర్క శరధి మథన మందరము నమశ్శివాయ
దారువన మునీంద్ర ముఖ్యధర్మము నమశ్శివాయ
దూర దూర హత నికృష్ట దుర్మదము నమశ్శివాయ
తరుణ చంద్ర జూట దర్ప దర్పణము నమశ్శివాయ
హరణ భరణ శక్తి కృత సమర్పణము నమశ్శివాయ
పరమభక్త మహిత హిత విభావనము నమశ్శివాయ

చిరతరప్రభావ భావజీవనము నమశ్శివాయ
వామదేవ తత్త్వ లేశ వాచకము నమశ్శివాయ
సోమపాన ఫల సహస్ర సూచకము నమశ్శివాయ
నరకహర విశిష్టమంత్ర నాయకము నమశ్శివాయ
ధరణిసుర సుధీ విధా విధాయకము నమశ్శివాయ
దారుణాధి జలధిమగ్న తారకము నమశ్శివాయ
కారణప్రధాన వస్తుకారకము నమశ్శివాయ
బాధపాప ఘోరకృత్య పాచకము నమశ్శివాయ
మూఢ గూఢ మోహబంధ మోచకము నమశ్శివాయ
కర్మదోష హరవిచార కారణము నమశ్శివాయ
ధర్మ మర్మ మూలమంత్ర ధారణము నమశ్శివాయ
ప్రస్తవ ప్రశస్త భరణ పండితము నమశ్శివాయ
మస్తకాయమాన విభవమండితము నమశ్శివాయ
రక్త భక్త నిత్య సత్య రక్షణము నమశ్శివాయ
భక్తలోక హృదయశోక భక్షణము నమశ్శివాయ
భజనధన్య సుజన వజ్రపంజరము నమశ్శివాయ
కుజనదృష్టి దోషకంజ కుంజరము నమశ్శివాయ
సర్గదుష్ట దుష్టచిత్తశాసకము నమశ్శివాయ
భర్గరూప దుర్గలసదుపాసకము నమశ్శివాయ
పురభి దభిమతానురక్త పోషకము నమశ్శివాయ
సురభవన కళంకపంక శోషకము నమశ్శివాయ
పాశుపత పథ ప్రవృద్ధ పాలనము నమశ్శివాయ
క్లేశ పాశ వలన దళన ఖేలనము నమశ్శివాయ
యోగిహృదయ సదయ జల పయోధరము నమశ్శివాయ
భోగిభూష పక్షవిభవ భూధరము నమశ్శిహాయ
దురితహత నికృష్టదుష్ట దుర్భరము నమశ్శివాయ
నిరతిశయ దయాశమాది నిర్భరము నమశ్శివాయ
భవవిపినాపౌక్ష దహన పాటవము నమశ్శివాయ
కవిముఖప్రసిద్ధ నియమ కాటవము నమశ్శివాయ
నికటపుణ్య తంత్రనిచయ నిశ్చయము నమశ్శివాయ

ప్రకటధీర భావభర తపశ్చయము నమశ్శివాయ
భూతనాథ చరణకమల పూజనము నమశ్శివాయ
ప్రాతఃప్రశస్త వస్తుభాజనము నమశ్శివాయ
శోషణాది శుద్ధికరణ శోధితము నమశ్శివాయ
పోషితాగమ ప్రమేయ బోధితము నమశ్శివాయ
ప్రసవశరవికార భావభంజనము నమశ్శివాయ
రసికభక్త రాజలోకరంజనము నమశ్శివాయ
కలుషగజనికాయ సింహగర్జనము నమశ్శివాయ
వలభిదాది చపలభజన వర్జనము నమశ్శివాయ
శరణగణ గణాధినాథ శాతనము నమశ్శివాయ
నరసురేశవినుతనత సనాతనము నమశ్శివాయ
ఘనఘనాఘచండ విపినఖండనము నమశ్శివాయ
మననమథిత శివరహస్యమండనము నమశ్శివాయ
కుతలజాత భర్గరూపగురువనము నమశ్శివాయ
తతఫలప్రదాన కల్ప తరువనము నమశ్శివాయ
మారమథన పరులలోని మంతనము నమశ్శివాయ
చేరి శివునిఁగొలుచువారి చింతనము నమశ్శివాయ
కలయ వెదకి శ్రుతులు దొలుతఁ గన్నయది నమశ్శివాయ
ఒలసి మంత్రకోటి గొలువ నున్న యది నమశ్శివాయ
నరకలోకవాసికైన నాకదము నమశ్శివాయ
విరసమతికి నైన నురువివేకదము నమశ్శివాయ
అల్ప పుణ్యమతుల కెందు నందనిది నమశ్శివాయ
కల్ప కోటిశతములందుఁ గందనిది నమశ్శివాయ
పురహరునకు మొదలఁ మొదలఁ బుట్టినది నమశ్శివాయ
పరమధర్మ నిరతు లర్థిఁ బట్టినది నమశ్శివాయ
శివుఁ డజాది సురల కెల్లఁ జెప్పినది నమశ్శివాయ
కవసి వాసవాది సతులఁ గప్పినది నమశ్శివాయ
దురితహరుఁడు దొడవుగాఁగఁ దొడిగెడిది నమశ్శివాయ
కరణదుఃఖ మలిన హతులఁ గడిగెడిది నమశ్శివాయ
ఒరవోక సర్ప సమితి నుండెడిది నమశ్శివాయ

పారిజాతఫల సమృద్ధిఁ బండెడిది నమశ్శివాయ
దురితవితతిఁ దూరుపాఱఁ దోలెడిది నమశ్శివాయ
వరము లోలి నిచ్చుచోట వ్రాలెడిది నమశ్శివాయ
మునులు ఘనులు మించి తలఁచి మ్రొక్కెడిది నమశ్శివాయ
ఇనశశిశిఖినయనవీథి నెక్కెడిది నమశ్శివాయ
ఓటలేక పుణ్యపథము లూతెడిది నమశ్శివాయ
మేటిసుకృతకోటి నెల్ల మీతెడిది నమశ్శివాయ
తిర మిడుకొని విబుధవరులఁ ద్రిప్పెడిది నమశ్శివాయ
గురుముఖప్రవర్తమగుచుఁ గ్రొప్పెడిది నమశ్శివాయ
బహువిధ ప్రమాదములను బాపెడిది నమశ్శివాయ
సుహితపుణ్య భోగవంక్తిఁ జూపెడిది నమశ్శివాయ
మూల మీ నమశ్శివాయ ముఖ్య మీ నమశ్శివాయ
శీల మీ నమశ్శివాయ శిఖర మీ నమశ్శివాయ
సుపథ మీ నమశ్శివాయ శుద్ధ మీ నమశ్శివాయ
నిపుణ మీ నమశ్శివాయ నిత్య మీ నమశ్శివాయ
గగన మీ నమశ్శివాయ గర్త మీ నమశ్శివాయ
నిగమ మీ నమశ్శివాయ నిఖిల మీ నమశ్శివాయ
వీర మీ నమశ్శివాయ విమల మీ నమశ్శివాయ
సార మీ నమశ్శివాయ సౌఖ్య మీ నమశ్శివాయ
ధనద మీ నమశ్శివాయ ధన్య మీ నమశ్శివాయ
జనన మీ నమశ్శివాయ జన్య మీ నమశ్శివాయ
యోగ మీ నమశ్శివాయ యోగ్య మీ నమశ్శివాయ
భోగ మీ నమశ్శివాయ భోగ్య మీ నమశ్శివాయ
సరస మీ నమశ్శివాయ సత్య మీ నమశ్శివాయ
పరమ మీ నమశ్శివాయ బ్రహ్మ మీ నమశ్శివాయ 223

కం. ఈయష్టోత్తరశతముం
బాయక పఠియించునతఁడు పరమానంద
శ్రీయుక్తుఁడు రైయుక్తుఁడు
ధీయుక్తుఁడు నైతనర్చు దివ్యమహత్త్వా. 224

చం. అనిమనరంగనాథుఁడు దయానిధి శ్రీగిరినాథుమీఁదఁ జె
ప్పిన శివమంత్రవర్ణనము చిత్తసముద్గత భక్తియుక్తి వ్రా
సినఁ గొనియాడినన్ వినినఁ జెల్వెసలారఁ బఠించినన్ జగ
జ్జనులకుఁ బుణ్యసంపద లసంఖ్యములై సమకూరు నిమ్మహిన్. 225

రంగనాథుని శివకవిత్వము

రంగనాథుఁడను కవీశ్వరునిఁగూర్చి యిటీవల చెలరేగిన వాద దావాగ్నిలోఁ జిక్కు వడి నే నొదలు కాల్చుకొనఁజాలను. ప్రాచీన కావ్య లక్షణ శాస్త్ర కవిచరిత్రాది పరిజ్ఞానము గొల్పుటలో నాకుఁ బ్రాచీన లక్షణ గ్రంథకర్తలు పితృ తుల్యులు. ఉహ్వాని యువ్వేత్తున వారి పరిజ్ఞానము నుత్తుత్తి దానిఁగా నే నూఁదివేయఁ జాలను. వారు భ్రమ ప్రమాదములు లేనివారనఁ గాదు. ప్రబల ప్రమాణములచే నట్టి వట్టిసరకును నిరూపించి కొట్టివేయుట లగ్గు. రంగనాథునిఁ గూర్చి యుపలబ్ధాంశముల నెత్తి చూపుటకే నాయీ యుపక్రమము. ఇందు ప్రామాణ్య చర్చను ప్రాజ్ఞులు కావింపఁగలరు గాక!

i

కర్ణాటక కవియగు తొంటెదార్యకవి 'పాల్కుఱికి సోమేశ్వర పురాణము'న రంగనాథుని విషయము నిట్లు చెప్పినాఁడు. చక్రపాణి రంగనాథుఁడను వైష్ణవునితో సోమనాథునకు మతవిషయమునఁ దగవు వాటిల్లెను. ఆ శైవుని దర్శింపఁడుగాన సోమనాథుఁడు తెరచాటున నుండి వాదముచేయ నంగీకరించెను. కాని యావైష్ణవుని జయించుటకు సోమనాథుని పుత్రుఁడగు చతుర్ముఖ బసవేశ్వరుఁడే తలపడెను. వారిర్వురకు గొప్ప వాదము జరిగెను. రంగనాథుఁ డోడిపోయెను. పరాజయదుఃఖముతో నారంగనాథుఁడు శ్రీశైలమార్గముననే తిరిగిపోయెను. శ్రీశైల మల్లికార్జునిఁజూడక ద్వేషబుద్ధితోనే యరిగెను. ఆ శివద్వేషముచే నాతనికిఁ గన్నులు గ్రుడ్డివయ్యెను. అహోబలమున కరిగి యాతఁడు నరసింహస్వామిని బ్రార్థించెను. ఆ స్వామివలన స్వప్నమున శివాధిక్యబోధమును బడసి లజ్జితుఁడై తిరిగి శ్రీశైలమునకువచ్చి మల్లికార్జునుని బహువిధములఁ బ్రస్తుతించెను. ఒక కన్ను వచ్చెను. పదపడి పాలుకురికికి వచ్చి సోమనాథునిఁ

దర్శించి యపచారము క్షమింపఁ బ్రార్థించెను. సోమనాథుఁ డనుగ్రహించెను. రెండవ కన్నును వచ్చెను. రంగనాథుఁడు శైవదీక్ష నొసఁగుమని సోమనాథునిఁ బ్రార్థించెను. పుత్రుఁడగు చతుర్ముఖ బసవేశ్వరునిచేత సోమనాథుఁ డాతని శివ దీక్షితుని జేయించెను. రంగనాథుఁ డప్పుడు వీరభద్ర విజయ శరభచరిత్రాదులను రచియించి గురుపాదముల కర్పించెను."

ii

పాల్కురికి సోమనాథపురాణమే కాక కర్ణాటకకృతి యగు గురురాజ చరిత్రముగూడ నీ చక్రపాణి రంగనాథుని చరిత్రమును జెప్పుచున్నది. తొంటె దార్యకవి చెప్పినట్టే యా గురురాజచరిత్రకర్త సిద్ధనంజేశకవియు రంగనాథుని యోటమిని జెప్పినాఁడు. 'వీరభద్ర విజయము' 'శరభలీల' యను గ్రంథములనే కాక యాతఁడు శ్రీగిరినాథవిక్రమ మని యేనూఱు సీసపద్యముల తెలుఁగు గ్రంథమును గూడ రచించెనట! దానినే సంస్కృతమునఁగూడ రచించెనట! ఆ కవి యిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు.

'శ్రీ శైలశరకును సీసంగ ళేనూఱు
లే సప్ప పద్యంగ ళెంటు సావిరగళం
భాసురద దండకం సాహ్రస తారావళియు నాల్కు లయగ్రాహియు
ఆశతక వృత్తగళు దోధకం సావిరవు
భాసురద తోటకం నూఱు రగళెగ ళేడు
భాషిసిద మత్తకోకిల మూఱుసాసిరం గీతియం నాఱునూఱు
సరస మంజెర వెంటు కందంగ ళైనూఱు
విరచిసిద కృతియు మూవత్తాఱు గద్యగళు
నిరువ మూవత్తాఱు పుళయశతకం నొప్పు మిగిలు సర్వేశనిమగె' 226

ఇందు 'శ్రీగిరినాథ విక్రమము' అనుపేర శ్రీశైల మల్లికార్జునిపై నైదువందల సీసపద్యములను, నెనిమిదివేల పద్యములుగల మరొక గ్రంథమును, వేయిపాదములు గల దండకమును, నొక తారావళిని, నాలుగు లయగ్రాహులను, నొకవృత్త శతకమును, వేయిదోదక వృత్తములను, నూఱు తోటక వృత్తములను, నేఁడు రగడలను, మూఁడువేల మత్తకోకిలలను, నాఱు వందల గీత పద్యములను, నెనిమిది మంజరులను, నైనూఱు కంధములను,

ముప్పదియాఱు గద్యములను, ముప్పదియాఱు ఉభయశతకములను చెప్పినట్లు ఈ పద్యమునందున్నది. ఇతని యీ కృతులెల్ల నిప్పుడు మనకు గానరావు.

iii

కాని శివదూషణచేఁ గన్నులుపోఁగా శివస్తుతిచేఁ గన్నులు తెచ్చికొన్న ట్లుగా రంగనకవి రచించినట్లుగా శ్రీగిరిమల్లికార్జునినిమీఁద రగడ యొకటి యున్నది. 'శివభక్తిదీపిక' యని దానికిఁబేరు. దానికే 'నయనరగడ' యని నామాంతరము.

iv

నేఁడు శివమంత్రవర్ణనము అను పేర మఱియొక రగడ రంగనాథుఁడు రచించినదిగానే దొరకినది. నమశ్శివాయరగడ యని దీనికి నామాంతరము. దీని కడపట నీక్రింది పద్యమున్నది.

'అని మనః (మును?) రంగనాథుఁడు దయానిధి శ్రీగిరినాథుమీఁద జె
ప్పినశివమంత్రవర్ణనము చిత్తసముద్గత భక్తియుక్తి వ్రా
సినఁ గొనియాడినన్ వినినఁ జెల్వెసలారఁ బఠించినన్ జగ
జ్జనులకుఁ బుణ్యసంపద లసంఖ్యములై సమకూఱు నిమ్మహిన్. 227

ఈ పద్యమును రంగనాథుఁడే రచించెనో లేక తర్వాతికాలమున నితరుఁడే రచించెనో? ఈ రెండు రగడల నిప్పుడిక్కడఁ బ్రకటించినాఁడను. సిద్ధనంజేశ కవి పద్యములో లెక్కింపఁబడిన రంగనాథుని రగడ లేడింటిలో నిప్పటికి రెండు రగడలు దొరకిన వనవచ్చును. 1. శివభక్తిదీపిక యను నయనరగడ 2. శివమంత్రవర్ణన మను నీ నమశ్శివాయ రగడ.

v

శివభక్తిదీపిక వ్రాఁతప్రతిలో కడపట నిట్లున్నది.

'వైష్ణవ చక్రపాణి రంగనాథుఁడు శైవ దీక్షాధారణమైన తర్వాతను చేసిన నయనరగళ'

vi

'ఏకశిలానగర వృత్తాంతము'లో రంగనాథుని గూర్చి యిట్లున్నది.

'రంగనాథుఁడు అందోళికపై నెక్కి చనుదెంచునప్పుడు త్రిపురాంతక దేవుని గోపురంబు జూచి 'అదియేమి' యని యడిగిన నావివరాలు త్రిపురాంతక గోపురంబని పలుకుటయు నాశివభవనంబు జూడనొల్లక మైనపుఁజడ్డు కప్పించు కొనియె. అప్పుడు రంగనాథుని నేత్రంబులు గానరాక జాత్యంధుని వలెనే మగిడి శ్రీరంగానకు పోయి యద్దేవుని బ్రసన్నుని జేసికొని నేత్రంబులు పోయె నని మొఱయాడుటయు, నద్దేవుండు కరుణించి త్రిపురాంతక దేవుణ్ణి వేడు కొమ్మనుటయు రంగనాథుండు మళ్ళీ త్రిపురాంతకమున కేతెంచి యద్దేవునకు సమస్కరించి తనయెత్తుకృతులు సమర్పింతునని వ్రతంబుచేసి భక్తి మయం బగు రగడ చెప్పిన నద్దేవుండు ప్రసన్నుండై రంగనాథునకు నిరుకన్నుల నొస గుటయు రంగనాథుఁడు పాలకూర్తికిం జని సోమనాథునిచే శివదీక్షగైకొనియె. ఆయయ్యవద్ద శైవరహస్యంబులు తెలిసికొనుచుండె. అంత నిక్కడ ప్రతాప రుద్రుండు రంగనాథుని ప్రభావంబువిని యాశ్చర్యంబు నొందెను'. రంగ నాథుని గూర్చిన పై కథ నిన్ననో నేఁడో యెవరో సృష్టించిరని యుజ్జగింప వీలులేనిది.

vii

శ్రీనాథుని సమకాలపువాఁడగు కొలని గణపతి దేవుఁడు తన 'శివయోగ సారము'న చక్రపాణి రంగనకవి నిట్లు స్తుతించినాఁడు.

'అసమశివభక్తిరసమా
ననునిం బాల్కురికి సోమనాథుని, గవిరా
జ సమున్నతయశు సద్యః
ప్రసాది యగు చక్రపాణి రంగనఁ గొలుతున్' 228

viii

గురురాజకవి పద్యమున రంగనాథుఁడు నూఱు తోటక వృత్తములను గూడ రచించినట్లు కలదు. ఛందో గ్రంథములలో రంగనాథుని తోటకము లివి రెండు కానవచ్చినవి.

బాలబోధచ్ఛందస్సులో—

తోటకము. ఉపవాసము లెల్లను నుండుట నీ
కృప వచ్చుటకా యది రిత్త సుమీ
యపవిత్రునిఁ బుల్లని యంబలికై
సుపవిత్రునిఁ జేయుట సుద్ది గదే. 229

హనుమచ్ఛందస్సులో—

తోటకము. చెలువార గజాజినచేలముతో
గళనీలిమతో నహికంకణుఁడై
తలఁ జంద్రకళం గల దైవము మా
కులదైవము దైవతకోటులలోఁ. 230

వీనినిబట్టి సిద్ధనంజేశకవి చెప్పిన తోటకవృత్తములను రంగనాథుఁడు రచించుట సమర్థిత మగుచున్నది.

రంగనాథుని యనుకరణము కావచ్చును, కాశీఖండమున శ్రీనాథుఁడు కూడ తోటకవృత్తరచనము చేసినాఁడు.*

ix

బాలబోధచ్ఛందమున రంగనాథునిదిగా నీక్రింది కందపద్యము కలదు.

కll ఫాలతల భస్మరేఖలు- 231

ఇది సమగ్రముగా లేదు. ఇది సిద్ధనంజేశకవి పేర్కొన్న నూఱు కందములలోఁ జేరినదేమో!

---

* ఈ పట్టున శ్రీ ప్రభాకరుల నోట్సులో క్రింది యంశము కలదు.

"ఎఱ్ఱాప్రెగడ-వనక్రీడపట్టు.

తోదకం. "తాలిమి దూలిన తాపసపత్నుల్
ప్రీశమనంబున పీడ్కొని చేరన్
లోలమదాలసలోచన పంక్తిన్
జాలఁగ నొప్పెను శంకరలీలన్ 232

x

ప్రయోగరత్నాకరములో రంగనాథుని మిత్రవిందాపరిణయములోనిదిగా నీక్రింది పద్యభాగ మున్నది.

"వనమాలి గొలుచు నందుననె యెల్లప్పుడు" 233

xi

పలువురు శివకవులు కవిస్తుతిలో రంగనాథుని శివకవినిగా స్తుతించినారు మచ్చుకు ఒకటి.

భద్రకవి లింగకవి రంగనాథ ప్రశంస.

'దండితోఁ బండితత్రయముఁ గీర్తించి
సకలవేదపురాణశాస్త్రేతిహాస
నికరార్థములు ప్రమాణించి సద్భక్తి
శ్రీమతి నుద్ధరించిన పాలకుఱికి
సోమనాథేశ్వరు సొంపుతోఁ గొలిచి
రంగద్విశాలాంతరంగంబునందు
రంగనాథునిఁ గవిరాజున్యుఁ దలఁచి
యసమానచరితుఁ బ్రత్యగ్రకల్యాణ
బసవేశుఁ బిడుపర్తి బసవేశుఁ గొలిచి' (సానందోపాఖ్యానము) 234

xii

వైష్ణవుఁడైన చక్రపాణి రంగనాథుఁడు శైవుఁడై రంగనకవి యయినాఁడు. ఇట్లే శైవుఁడైన తెనాలిరామలింగకవి వైష్ణవుఁడై రామకృష్ణుఁ డయినాఁడు.

xiii

రంగనాథుని పద్యములుగా ప్రబంధరత్నావళిలో నీపద్యము లున్నవి. ఇవికూడ (శ్రీశైలమల్లికార్జున) శివ స్తవపరములేకాన, వయి రంగనాథుని రచనములే యగుట సుస్పష్ట మయినది.

అదలని తేరు తేరికిని నాదరువై తగు విల్లు వింటికిం
గుదురగు నారి నారివయిఁ గూన్కి శరంబు శరంబు బొద్దునం
బొదలిన యంత యంతముఖముల్ నిజవాసములైన గుబ్బముల్
చెదరక నీకు నెట్టి పని సేయు నయా! గిరిజాధినాయకా! 235

ఓజా చేముట్టక యొగ్గానఁ బట్టక
చక్కఁగా దివిఁ బాఱు చక్రములును
లాయానఁ గట్టక లలి మేఁత వెట్టక
వర్ణహీనంబైన వారువములు
తపనవెట్టక జీవితము కాసు ముట్టక
సత్త్వసంపదఁ జూపు సారథియును
కదచీలఁ దట్టక ఘనముగా మెట్టక
గంభీరసంపద గలుగునిరుసుఁ

గలిగి తనరారునరదంబుఁ గడఁక నెక్కి
త్రిపురవిజయంబుఁ జేకొన్న దేవదేవుఁ
డిందుశేఖరుఁ డానందమందిరుండు
మనలఁ గరుణావిధేయుఁడై మనుచుఁగాతః 236

గోశతపంచవార్ధులును గోయుగవార్ధులు గోత్రివార్ధులున్
గోశరవార్ధులున్ విదితగోశర (వార్ధులు) పంచవార్ధు లా
కేశవతల్ప పద్మభవ కేకిపవాహన దానవేశ దే
వేశుల కిచ్చునట్టి పరమేశ్వరుఁ డీవుత మా కభీష్టముల్. 237

xiv

పొత్తపి వెంకటరమణకవి రచించిన లక్షణశిరోమణి యను లక్షణ గ్రంథములో 'అచ్చవెల్లి రంగన్న గారు' అను పేర రంగనాథ రామాయణ ద్విపద లుదాహరింపఁబడినవి. 'అచ్చవెల్లి' యను గ్రామము నేఁడు కడపజిల్లా పులివెందల తాలూకాలో నున్నది.

xv

ఒకానొక లక్షణ గ్రంథమున నిట్లున్నది.

రంగనాథయ పద్యము : —

ఉ. మంచెన చూచితే శివసమాహితచిత్తులు పద్మవాసనా
కుంచనచంచదున్మిషితకోమలమూల సరోజకర్ణికా
భ్యంచితబిందునాదరసభవ్యనిరంతరశబ్దవల్లి శీ
లించుతెలుంగు శ్రీగిరిఁ జలింపనిమర్త్యనిలింపు లింపునన్. 238

పండిత - కవి - ప్రశంసా స్తబకము

సంస్కృత కవులు

బిల్హణుఁడు

ఈతఁడు కాశ్మీర దేశమువాఁడు. ఆంధ్రదేశమున క్రీ॥ పదవ శతాబ్ది నాఁట చాళుక్యరాజగు సోమేశ్వరుని యాస్థానమునఁ బెక్కేండ్లు కవీశ్వరుఁడుగా నుండి యా రాజు చరిత్రమునే విక్రమాంకదేవచరిత్ర మను పేరఁ బ్రశస్త కావ్యముగా రచించినాఁడు. ఏదో కోపమువచ్చి తుదకు విక్రమాంకదేవుఁ డీతని సర్వస్వమును హరించి దేశమునుండి వెడలఁగొట్టఁగాఁ జెప్పిన శ్లోకము:-

శ్లో॥ సర్వస్వం గృహవర్తి కుంతలపతి ర్గృహ్ణాతు తస్మై పున
ర్భాండాగార మఖండ మేవ హృదయే జాగర్తి సారస్వతమ్
రేః క్షుద్రాః త్యజత ప్రమోద మధునా ప్యాయాంతి మన్మందిరం
హేలాందోళిత కర్ణతాళకరటి స్కంధాదిరూఢాః శ్రియః 239

తొలుత రాజాస్థానమునఁ బ్రవేశము కలుగకపోఁగా నందుకై పండితుల వెంట రాజద్వారాశ్రయము జరుపునాళ్ళలో నాతఁడు చెప్పికొన్నది.

శ్లో॥ రాజద్వారే స్మరాగారే విశంతి ప్రవిశంతి చ
దండవ త్పండితా స్సర్వే బిల్హణో వృషణాయతే. 240

ఆతని వైదుష్యదర్పము :-

శ్లో॥ బిందుద్వంద్వతరంగితాగ్రసరణిః కర్తా శిరోబిందుకం
కర్మేతి క్రమశిక్షితాన్వయకలా యే కేపి తేభ్యోంజలిః
యే తు గ్రన్థసహస్రశాణకషణత్రుట్యత్కలంకై ర్గిరా
ముల్లాసైః కవయంతి బిల్హణకవి స్తేష్వేవ సన్నహ్యతి. 241

రాజద్వారము నాశ్రయించి చెడిన బిల్హణాదులఁగూర్చి యెవరో చెప్పిన శ్లోకము:-

శ్లో॥ జీవన్నేవ పిశాచతా ముపగతః ఖ్యాతః కవి ర్బిల్హణః
ఛందోగోయ మితి ప్రభాకరగురు ర్దేశా త్సముత్సారితః
మాతంగత్వ ముపేయివాౙ వరరుచిః ప్రఖ్యాతనామాపిసౙ
రాజద్వార ముపాశ్రితైః ఖలు జనైః కిం కిం స సంభావ్యతే॥ 242

పెద్దిభట్టు

ఈతఁడు వెలుగోటి సింగభూపాలునినాఁటివాఁడు. మల్లినాథుని పేర నీతఁడే గ్రంథములు రచించెనని ప్రతీతి. అందు కీ యైతిహ్య మున్నది. మల్లినాథుఁడును పెద్దిభట్టు నన్నదమ్ములు. మల్లినాథుఁడు మందబుద్ధి గలవాఁడు. పెద్దిభట్టు పెద్దబుద్ధి గలవాఁడు. వీరు నివసించు గ్రామము చేరువ నడవిలో నొక యోగీశ్వరుఁడు తపస్సు చేసికొనుచుండెను. మందబుద్ధి యగు మల్లినాథుఁడు తత్పరతతో నాయోగీశ్వరుని శుశ్రూషించుచుండెను. పెద్దిభట్టును సకృత్తుగా సందర్శించుచుండెడివాఁడు. మల్లినాథుఁ డొకప్పుడు కార్యవశమున గ్రామాంతరమున కరిగెను. అన్నగారిచే నాజ్ఞప్తుఁడై యప్పుడు పెద్దిభట్టాయోగి నారాధించుచుండెను. అది యా యోగికి నిర్యాణకాల మయ్యెను. మల్లినాథుఁడు దగ్గఱ లేఁడయ్యెను. తన కిన్నినాళ్లు చేసిన శుశ్రూషకై యా యోగి మల్లినాథునకు సారస్వతము నుపదేశించి యుద్ధరింపఁ దలఁచెను. కాని యట్లు తటస్థింప దయ్యెను. అప్పుడు సేవించుచుఁ జెంతనున్న పెద్దిభట్టును జూచి మీయన్నకుఁ జేయఁదలంచుకొన్న యుపదేశము నాతని యసన్నిధిచే నీకుఁ జేయుచున్నాను. దీని ఫలము మీ యన్నగారికే చెందఁజేయుదువు గాక యని యొక మంత్ర ముపదేశించి యా యోగి సిద్ధిపొందెను. పెద్దిభట్టంతతో మహోపాధ్యాయుఁ డయ్యెను. గుర్వాజ్ఞ చొప్పున నాతఁడు తాను రచించిన గ్రంథముల నన్నింటిని నన్నగారగు మల్లినాథునిపేర నే ప్రకటించెను.

మల్లినాథుని వైదుష్యము

గ్రంథములందు మల్లినాథుఁడని పేరున్నది. కావున నా పేరే పేర్కొని యెదను. ఈయన స్వతంత్ర గ్రంథము లంతగా రచించినట్టు కానరాదు. హెచ్చుగా వ్యాఖ్యాన గ్రంథములే యగపడుచున్నవి. రఘువంశ కుమార

సంభవ మేఘసందేశ కిరాతార్జునీయ శిశుపాలవధములకుఁ బంచకావ్యములన్న పేరుకల్గుటయును, సంస్కృత భాష నభ్యసించు విద్యార్థు లీ గ్రంథములనే ప్రధానముగా నారంభించి చదువుటయును, సుగమములైన మల్లినాథ వ్యాఖ్యలు వెలసిన తర్వాతనే యేర్పడిన దని కొందఱు తలంచుట కలదు. కాని తార్కిక రక్షటీకలో మల్లినాథుఁడే "స్ఫుటీకృతం చైత దస్మాభిః పంచ కావ్యటీకాసు" అనుటవలన నాయననాఁటికే యా గ్రంథములకుఁ బంచకావ్యసంజ్ఞ కలదని యేర్పడుచున్నది. ప్రధానముగా విద్యార్థు లాగ్రంథములనే చదువుటకుఁ గారణము మల్లినాథ వ్యాఖ్యలు కావచ్చును. రఘువంశాది కావ్యములకు మల్లినాథునకుఁ బూర్వకాలమందే పదులకొలఁది వ్యాఖ్య లున్నవి. కాని ఈయన వ్యాఖ్యలు వెలసిన తర్వాత వానికిఁ బ్రచారము తగ్గినది. ముద్రణాది సౌకర్యము లేని యాకాలముననే మన మల్లినాథుని గ్రంథము లాసేతుశీతాచలము వ్యాపించినవి. ఇట్టి వ్యాప్తికి వాని ఘనతయే కారణము.

మల్లినాథుఁడు రచియించిన గ్రంథము లివి తెలియవచ్చుచున్నవి. రఘువంశ, కుమారసంభవ, మేఘసందేశ, కిరాతార్జునీయ, శిశుపాలవధము లను పంచకావ్యములకు వ్యాఖ్యలు; నైషధవ్యాఖ్య, భట్టికావ్యవ్యాఖ్య, ఏకావళీవ్యాఖ్య, తంత్రవార్తికటీక, స్వరమంజరీవ్యాఖ్య (పరిమళము), తార్కికరక్షటీక, జ్యౌతిష గ్రంథము. రఘువీర చరితము — ఇది మల్లినాథకృతి యగునో కాదో!

పెద్దిభట్టు సింగభూపతి కాలమున నున్న వాఁ డనుటకు సాధకముగా నీ క్రింది శ్లోకము దొరికినది. తర్వాత దీనిని చమత్కార చంద్రికలో చూచితిని.

శ్లో॥ కిం వాససా చీకిరిబాకిరేణ కిం దారుణా వంకరటింకరేణ
శ్రీసింగభూపాల విలోకనార్థం వైదుష్య మేకం విదుషాం సహాయమ్.243

పెద్దిభట్టొకనాఁడు చీఁకిరి బాఁకిరి చినుఁగులప్రాఁత కట్టుకొని, వంకర టింకర కఱ్ఱ చేతఁ బట్టుకొని సింగభూపతి విద్వత్సభకుఁ బోవుచుండఁ ద్రోవలో నెవరో యడిగిరఁట. "తాతగారూ! రాజసభ కిట్టి వేషముతోఁబోవుచున్నారే" మని. అప్పుడాయన పై శ్లోకము చెప్పెనట!

రెండవయర్థము:-పల్లకీ లేకపోయిన నేమి యని; పల్లకికి చీకిరి బాకిరి కుచ్చులు, వంకర టింకర బొంగు ఉండును మఱియుఁ బెద్దిభట్టు గణాధిప

ప్రసాదము గలవాఁడని చంపూరామాయణవ్యాఖ్యాది శ్లోకములం దున్నది. రఘువంశాది వ్యాఖ్యలందుఁ బ్రధానముగాఁ జేసిన గణపతి స్తుతిశ్లోకములున్నవి.

పెద్దిభట్టుపేర నీ క్రింది కథలను గొందఱు చెప్పుచున్నారు. "పెద్దిభట్టు తోడల్లుఁడు ఘనాంతము వేదవిద్య నేర్చినవాఁడు. మంచి కంఠపుష్టి కలవాఁడు. పెద్దిభట్టు మంచి సంస్కృత సాహిత్యము, శాస్త్రపాండిత్యముఁ గలవాఁడుగదా! పెద్దయల్లుఁ డగు నా వేదముగ్ధుఁడును, చిన్న యల్లుఁడగు నీ శాస్త్రచతురుఁడును నత్తవారింటి కేక కాలమున నొకప్పుడేతెంచిరి. అత్తమామ లా పెద్ద యల్లు నలక్ష్యముతో నగౌరవముతోను, నీ పిన్న యల్లుని మన్నన మర్యాదల తోను జూడసాగిరి. అతని వేదవైదుష్యమును వెక్కిరించి యీతని శాస్త్ర చాతుర్యమును సన్నుతించిరి అతనికి నడవలోఁ జాఁపమీఁదను, నీతనికిఁ బడుక గదిలోఁ బట్టెమంచముమీఁదను శయనవిధాన మేర్పఱచిరి. పెద్దాతఁడు కోపమునఁ గుములుచుండెను పిన్నాతఁ డుత్సాహమున నుప్పొంగుచుండెను. పడుక గదినుండి రాత్రి లఘుశంకకు బయలి కేఁగుచు నీ పిన్నాతఁడు త్రోవలో నడవలోఁ బండుకొనియున్న తోడియల్లు నొకతన్ను తన్ని యెఱుఁగక ప్రమాదమునఁ దన్నినట్లు నటించి "క్షమధ్వమ్" అని బుజ్జగించి పోవుచుండెను. ఒక నాఁడాయెను. రెణ్ణాళ్లాయెను. అనుదినము నట్లే తన్నుచు "క్షమధ్వమ్" చెప్పుచుండ సాగించెను. ఒకనాఁడు రెణ్ణాళ్లోర్చుకొనెను. కాని పెద్దయాతఁ డా మీఁద నాఁగఁజాలఁడయ్యెను. మూఁడవనాఁడు నట్లే యాతఁడు తన్ని "క్షమధ్వము" చెప్పెను. కోపాటోపముతో లేచి యా పెద్దయాతఁ డీ చిన్న యాతని సిగ పట్టుకొని వంగలాగి "పొగరుబోతా! ప్రతిదినముఁ దన్నుచు నొకటే క్షమధ్వము చెప్పసాగించితివి. నీకొక క్షమధ్వము వచ్చిన నాకు ముప్పది రెండు శ్రయధ్వములు వచ్చును. ఏ మనుకొన్నావో నా దెబ్బ చూచికొ"మ్మని ప్రథమా ద్వితీయేమ శ్రయధ్వం, ద్వితీయా స్తృతీయేమ శ్రయధ్వం, తృతీయా శ్చతుర్థేమ శ్రయధ్వం (ఇట్లు ముప్పది రెండు శ్రయధ్వములు గల వేదమంత్ర మున్నది) అని సస్వరముగాఁ జదువుచు నొక్కొక గ్రుద్దు చొప్పున ముప్పది రెండు గ్రుద్దులు వెన్నెముకలు విఱుగునట్లు వీఁపుమీఁదఁ దగిలించెను. అవమానితుఁడై పిన్న యల్లు డడఁగి యుండెను. అనేకు లీ కథను బెద్దిభట్టు పేరఁ జెప్పదురు. తన్నులు తగిలినవనుటకు శ్రయధ్వములయిన వనుట పారిభాషికముగా వైదికుల వాడుకలో నున్నది.

ఎల్లప్పుడును సుకవి సూక్తి రసాస్వాదన తత్పరుఁడుగా నుండు నీ పెద్దిభట్టు స్త్రీ వర్ణనమున మంచి మంచి శ్లోకములను జదువుచుండఁగా వినుచున్నదై యాతని యిల్లా లొకనాఁ డిట్లు వేఁడికొన్నదట. "వారిని వారిని వర్ణించిన శ్లోకములను జదువుదురే గాని నన్నొకనాఁడైన వర్ణింపరైతిరి గదా!" యని. నాఁడిట్లు వర్ణించినాఁడు పెద్దిభట్టు.

శ్లో॥ మేరుమందర సమానమధ్యమా తింత్రిణీదళవిశాలలోచనా
అర్కశుష్క ఫలకోమలస్తనీ పెద్దిభట్ట గృహిణీ విరాజతే. 244

గ్రంథ వ్యాఖ్యానదీక్షతోఁ గాలమెల్లఁ గడపుచుఁ బెద్దిభ ట్టింటిపని నంటించుకొనకుండెను. ఇత్యర్థః, ఇతిభావః అనుచు నీయన కూరుచుండుట వలన నిల్లాలికి గృహనిర్వాహము దుష్కర మగుచుండెను. ఒకనాఁ డొక యాప్తవిద్వాంసుఁ డతిథియై యింటికి రాఁగా నేఁడేమి కూరగాయలు వండెదవని పెద్దిభట్టు భార్య నడిగెను. ఆమె యిట్లు బదులు చెప్పెను. "ఇత్యర్థముల కూర-ఇతిభావముల పులుసు- వండెదను. మీరింట నిండ నించుచున్న పదార్థములివే కదా!"

ఈతఁడు శ్రీ హర్షనైషధమునకు వార్ధక్యమున వ్యాఖ్య గావింపనారంభించెను. జీవిత సంశయముచేఁ దొందర తొందరగా రచించుట చేత నా వ్యాఖ్య యపర్యాప్తకముగా నుండెను. అది చూచి యొక పండితుఁ డింత లఘువుగా రచించుచున్నా రేమని యడుఁగగా "మాఘే మేఘే గతం వయః" (మాఘమున, మేఘ సందేశమున వయస్సు కడచెను) అని పెద్దిభట్టు బదులు చెప్పెను. ఇట్టి కథలు మఱికొన్ని యున్నవి.

బాణుఁడు

ఈతఁడు క్రీ॥ 8-వ శతాబ్దినాఁడు హర్షవర్ధనుఁడను రాజునాస్థానమున నుండి కాదంబర్యాది దివ్య గ్రంథముల రచించిన మహా కవి. ఈతఁడు మరణింపఁగా నీతని మిత్రుఁ డింకొక కవీశ్వరుఁడు చెప్పిన శ్లోకము.

శ్లో॥ ధ్వస్తః కావ్యోరుమేరుః కవిపణిమహారత్న రాశి ర్విశీర్ణః
శుష్కశ్శబ్దౌఘసింధుః ప్రళయ ముపగతో వాక్యమాణిక్యకోశః
దివ్యోక్తీనాం నిధానం నిధన ముపగతం హా హతా దివ్యవాణీ
బాణే గీర్వాణవాటీ ప్రణయిని విధినా శాయితే దీర్ఘనిద్రామ్. 245

కపర్దిస్వామి

ఈతడు మల్లినాథుని వంశమునఁ బూర్వుడట.

శ్లో॥ అంబా కుప్యతి నమయా
నస్నుషయా సాపి నాంబయా నమయా
అహమపి నతయా నతయా
వద రాజన్ కస్య దోషోయమ్. 246

శాకల్య మల్లుభట్టు

ఈతఁడు రామాయణ యుద్ధకాండ శేషమును పూరించిన యయ్యలార్యుని బంధువు. విద్యానగరపు హరిహర రాయల సమకాలపువాఁడు.

శ్లో॥ ఏకోఽభూ త్పులినా త్తతస్తు సలినా చ్చాన్యోఽపి నాకోరభూత్
ప్రాచ్యాస్తే త్రయఏవ దివ్యకవయో దీవ్యన్తు దేవ్యా గిరా
అర్వాంచో యది గద్యపద్యరచనా చాతుర్యవాగుద్ధతా
స్తాన్సర్వా నతిశయ్య ఖేలతితరాం శాకల్యమల్లః కవిః 247

అహో నారద శక్ర కిం క్వను గతో భూలోక మాలోకితుం
కో రాజా భువి విక్రమీ హరిహరో ధత్తే కియన్మండలమ్
అపూర్వార్ణవ మాపరార్ణవ ....
పూర్ణ స్తత్కవయో గజేంద్రవిజయీ శాకల్యమల్లః కవిః. 248

అభ్యుద్ధృతా వసుమతీ దళితోరివర్గః
క్రోడీకృతా బలవతా బలిరాజలక్ష్మీః
ఏకత్రజన్మనికృతం యదనేన యూనా
జన్మత్రయే తదకరోత్ పురుషః పురాణః 249

లొల్లవారు

వీరిలోఁ గడపటివాఁ డగులక్ష్మీధరుఁడు బహు మహా గ్రంథకర్త. గజపతి ప్రతాపరుద్రునియు శ్రీకృష్ణ దేవరాయలయు నాస్థానములలో విద్వత్కవిగా నుండినవాఁడు.

శ్లో॥ శేషాశేషోక్తిభూషాః కణచరణ చణగ్రంథ సౌగంధ్య జిఘ్రా
భట్టోక్తి ప్రౌఢిలీఢా గురుగురుతరగీ ర్గుంభశుంభద్విజృంభాః
నిశ్శంకా శ్శంకరోక్త్యా పశుపతిమతనిర్వాహకా స్సాంఖ్యసఖ్యా
యస్య శ్రీలొల్లలక్ష్మీధర విబుధమణే ర్భాంతి వాచాం నిగుంభాః 250

శ్లో॥ వయమిహ పదవిద్యాం మంత్ర మాన్వీక్షకీం వా
యది పథి విపథే వా వర్తయామ స్సపంథాః
ఉదయతి దిశి యస్యాం భానుమాన్ సైవ పూర్వా
సహి తరణి రుదీతే దిక్ప రాధీనవృత్తిః 251

శ్లో॥ సాయం సంపుల్లమల్లీ సుమసురభిసుధా మాధురీ సాదురీతిః
ప్రేంఖత్పుంఖానుపుంఖ స్ఫురదమరసరి ద్వీచివాచాలవాచః
లొల్ల శ్రీలక్ష్మణాఖ్యో గుణమణిజలధి ర్భాసతే భూసురాళీ
కేళీనాళీకపాళీ దశశతకిరణో విద్వదగ్రేసరోఽసౌ. 252

శ్లో॥ యః కర్ణాటవసుంధరాధిపమహాస్థానే సువర్ణాయితో
యో విద్వన్నికషాయితో నృపగృహే వేమాఖ్య పృథ్వీశితుః
శ్రీమల్లొల్లటభట్టశిష్య యితి యో లొల్లాఖ్యయా శ్రూయతే
శ్రీశేషాన్వయశేఖర స్స హి మహాదేవో విపశ్చి న్మహాన్ 253

శ్లో॥ నికషాయితు మీహే వా సువర్ణాయితు మేవ వా
సువర్ణాయితు మేవే హే నికషో న హ్యలంక్రియా 254

శ్లో॥ తర్కన్యక్కృత వావదూకనిచయం వాదిత్వ మాస్తాం మమ
వ్యాఖ్యాతృత్వ ముదారశిష్యనివహ శ్లాఘ్యం తథా తిష్ఠతు
స్వర్లోకాచ్ చ్యవమానసిద్ధతటినీ కల్లోలసల్లాపినా
ముల్లాసావచసాం న కస్య మనసాం మత్కా శ్చమత్కారిణః 255

శ్లో॥ గతోఽయం శంకరాచార్యో వీరమాహేశ్వరో గతః
షట్చక్రభేదనే కో వా జానీతే మత్పరిశ్రమమ్. 256

జగన్నాథ పండిత రాయలు

ఈతఁడు క్రీ. 1650 ప్రాంతము వాఁడు.

శ్లో॥ కవయతి పండితరాజే కవయ స్త్వన్యేఽపి విద్వాంసః
నృత్యతి పినాకపాణౌ నృత్య న్త్యన్యేపి భూతవేతాళాః 257

శ్లో॥ మాధుర్యై రపి దుర్యై ర్ద్రాక్షాక్షీ రేక్షుమాక్షి కాదీనామ్
వన్యైవ మాధురీయం పండిత రాజస్య కవితాయాః 258

శ్లో॥ గిరాం దేవీ వీణాగుణరణనహీనాదరకరా
యదీయానాం వాచా మమృతమయమాచామతి రసమ్
వచ స్తస్యాకర్ణ్య శ్రవణసుభగం పండితప తే
రధున్వ న్మూర్ధానం నృపశు రథ వాయం పశుపతిః॥ 259

శ్లో॥ మధుద్రాక్షా సాక్షాదమృత మథ వామాధరసుధా
కదాచిత్కేషాంచి త్ఖలు హి విదధీరన్న పి ముదమ్
ధ్రువం తే జీవన్తోఽ ప్యహహ మృతకా. మన్దమతయో
న యేషా మానన్దం జనయతి జగన్నాథ భణితిః॥ 260

శ్లో॥ ఢిల్లీశ్వరో వా జగదీశ్వరో వా
మనోరథాన్ పూరయితుం సమర్థః
అన్యై ర్నృపాలైః పరిదీయమానం
శాకాయ వా స్యాత్ లవణాయ వా స్యాత్॥ 261

శ్లో॥ నిర్మాణే యది మార్మికోసి నితరా మత్యంతపాకద్రవన్
మృద్వీకా మధుమాధురీ మదుపరీ హారోద్ధురాణాం గిరామ్
కావ్యం తర్హి సఖే సుఖేన కథయ త్వం సమ్ముఖే మాదృశాం
నోచేద్దుష్కృత మాత్మనాకృతమివ స్వాంతాద్బహి ర్మాకృథాః॥ 262

శ్లో॥ యవనీ నవనీతకోమలాంగీ
శయనీయం యది యాతి చే త్కదాచిత్
అవనీతల మేవ సాధు మన్యే
నవనీ మాఘవనీ వినోద హేతుః॥ 263

శ్లో॥ న యాచే గజాళిం న వా వాజిరాజిం
నవిత్తేషు చిత్తం న మే కించిదస్తి
ఇయం సుస్తనీ మస్తకన్యస్తహస్తా
లవంగీ కురంగీ దృగంగీకరోతు. 264

సుసర్ల బ్రహ్మన్న శాస్త్రి

ఈతఁడు కృష్ణామండలమున పెదకళ్లేపల్లి వాస్తవ్యుఁడు.

శ్లో॥ క్షేత్రం దాశరథిః ఖిలం నిజపదస్పర్శేన దోషోజ్ఝితం
తర్కజ్ఞస్య హి గౌతమీతటజుషో విప్రస్య స ప్రత్యదాత్
గోదాసప్తకతీరసంస్థితిజుషాం షడ్దర్శనీదర్శినాం
శ్రీతిమ్మక్షితిపోఽఖిలం తదకరస్పర్శం విధత్తేఽధునా॥ 265

శ్లో॥ తద్ధిత స్తద్ధిత స్త్వద్ధిత స్త్వద్ధితః
సద్ధిత స్సద్ధితో మద్ధితో మద్ధితః
ఏక ఏవ హ్యసౌ తిమ్మ రాజప్రభు
స్తద్ధిత స్త్వద్ధిత స్సద్ధితో మద్ధితః॥ 266

నడిమింటి మంగళేశ్వరశాస్త్రులు

విశాఖపట్టణంజిల్లా పార్వతీపురము తాలూకాలోని నాగూరను నగ్రహారమున మీఁదఁ బేర్కొన్న నడిమింటి మంగళేశ్వర శాస్త్రులను నుద్దండ విద్వాంసుఁడు జన్మించెను. ఇప్పటికి నెనుబది యేండ్లక్రిందటివఱకు నీతఁడు జీవించియుండెను. విశాఖపట్టణ మండల మందేగాక సర్వాంధ్రదేశమందును నీపండిత ప్రకాండుని పేరు ప్రఖ్యాతమయినది. వ్యాకరణశాస్త్రమం దీయన మహాపండితుఁడు. తెనాలి రామలింగనివిధము వాఁడు. సుకవి. సంస్కృత భాషాపరిచయము గోరు బాలురకయి సమాసకుసుమావళి యను పేర నీయన రచియించిన లఘుగ్రంథము మనదేశమున బహువ్యాప్తికలది. సంస్కృతభాషాభ్యాసము సేయు ప్రతివిద్యార్థియు నాగ్రంథప్రతిని జదువుచున్నాఁడు.

1. బొబ్బిలి సంస్థానమునకు వీరి యగ్రహారము చేరువనున్నది. ఆ కారణమున బొబ్బిలి ప్రభువులతో నీయనకుఁ దఱచుగా సమాగమము కల్గు చుండెడిది. నక్క యెడమ వైపునుండి కుడి వైపునకుఁ బోయిన మంచిదా కుడివైపునుండి యెడమవైపునకుఁబోయిన మంచిదా యని యొకనాఁడు బొబ్బిలి రాజుగారు విద్వద్గోష్ఠిలో మంగళేశ్వర శాస్త్రులుగారి నడిగిరి. శాస్త్రులుగా రిట్లు బదులు చెప్పిరి: అది కఱవలేదుగదా!! కఱవకుండ నెటుపోయినను మంచిదే.

2. బొబ్బిలిరాజుగారు మీకు ఊరు + ఇచ్చెద మనుచున్నారని తదాస్థానో ద్యోగియగు తనమిత్రుఁడొకఁడు చెప్పఁగా దానితత్త్వ మెఱిఁగిన యాయన యిట్లు బదులు చెప్పెను. "మీరాజుగా రెప్పుడూ ఊరిస్తూనే వుంటారులెండి"....

3. బొబ్బిలిరాజుగారు సీతారామపురమను పేరుగల తమ సంస్థాన గ్రామమున వేంచేసియున్న గోపాలస్వామియే యజమానుడుగా నొకప్పుడు యజ్ఞము చేయించినారట. ఆ యజ్ఞమునకు విచ్చేయను మన మంగళేశ్వర శాస్త్రులుగారికిని ఆహ్వానపత్రిక వచ్చెను. దాని కీయన యిట్లు బదులు వ్రాసి పుచ్చెను. 'ప్రభూ! శ్రీ వేణుగోపాలస్వామివారు స్వయముగాఁ జేయుచున్న యజ్ఞమును దర్శింప నేను దప్పక రావలసినవాఁడనే కాని నాకిక్కడ నొక్క చిక్కు తటస్థించినది. మాగ్రామమున రేగాలమ్మయని గ్రామదేవత కలదు. ఆమెను మా యూరనే నెలకొనియున్న పోతురాజును దేవరకిచ్చి పెద్దలు పెండ్లి చేసినారు. రేగాలమ్మ యెన్నాళ్ళకును సమర్తాడదయ్యెను. పోతురాజు బ్రహ్మ చర్యమున నిల్వఁజాలక తనకిట్టి యసందర్భ వివాహ మేల చేయవలెనని మాగ్రామమువారిమీఁద మహాగ్రహావిష్టుఁడై యున్నాఁడు. మేమందఱము పోతు రాజుగారివలన భీతిగొనియున్నాము. మా యదృష్టవశమున నీనాటికి రేగాలమ్మ పెద్దమనుష్యురాలయినది. మీరు శ్రీ వేణుగోపాలస్వామి వారి యజ్ఞమునకుఁ బెట్టించిన సుముహూర్తము చాల దొడ్డదగుటచే మేము నదే సుముహూర్తమున సౌభాగ్యవతియగు రేగాలమ్మకు గర్భాధానమంగళము జరిపింప నిదివఱకే నిర్ణ యించి పోతురాజుగారి నాశ్వాసపఱచి ప్రయత్నములు జరుపుచున్నాము. గ్రామ మునఁ బెద్దవాఁడనగుటచే నేనాశుభకార్యమున కుండితీఱవలయును. అప్పుడుండ కున్నను, సుముహూర్తము మార్చినను బోతురాజుగారికి మహాగ్రహము వచ్చును.

ఈ కారణమున శ్రీ స్వామివారి యజ్ఞమునకు రాజాలనందుకు నన్ను క్షమింప వేఁడెదను.

4. బొబ్బిలిసంస్థాన గ్రామ వాస్తవ్యులగు నొకరియింటఁ గొంత సొమ్ము దొంగలు దోచుకొని పోయిరట. దానిని విచారింప రాజుగారి కాయింటియతఁడు విన్నవించుకొనెను. కన్నము త్రవ్వక చేసిన దొంగతికము విచారింప సాధ్యము కానిదనియు నట్టి దొంగతికములను గూర్చి యింకమీఁద దమకు విన్నవము లంపుకొనరాదనియు ద్రోసిపుచ్చి యట్లే దండూరా వేయించిరట. దానిమీఁద నీ కవి చెప్పిన శ్లోకము:

శ్లో॥ చోరస్సద్మోర్ధ్వ బేదాదర రవిఘటనా తత్ప్రి ఘూణా ప్రఘానా,
దేడూకచ్ఛేదనాద్వావిశతి యదిగృహంతత్రనో నోవిచారః,
కింత్వస్మాకం సురంగాకలనయితి పురే ఘోషయామాసయస్మా
త్తస్మాదేతత్సురంగాధిప ఇతి బిరుదం ప్రోచురేతత్పురస్థాః. 267

5. తురుష్కులను గూర్చి యీయన యీ క్రింది శ్లోకమును జెప్పెనటః

శ్లో॥ తురకః కరకశ్చైవ ద్వావేతౌ మలమోచకౌ,
తురకోదర్శనాదేవ కరకస్తు నిషేవణాత్. 268

6 ఈయనకు రుక్మేశ్వరశాస్త్రిలను అన్నగారు గొప్ప విద్వాంసుఁడుండెను. వీరిరువురును రాజకార్యవశమున నొకప్పుడు విశాఖపట్టణము వచ్చి యక్కడ శిష్యులతో స్వయంపాకము చేసికొనుచుండిరి. ఒకనాఁడు రుక్మేశ్వర శాస్త్రిలు తమ్మునితో నిట్లనియె. "అబ్బి, కూరగాయలకై బాజారునకు వెళ్లు చున్నాను. నే నేకూర తెచ్చినను యేదో యాక్షేపము చేయుచుందువు. నీకు సరిపడు పదార్థములు నాకు తెలియకున్నవి; నేడేమి తెమ్మందువో చెప్పుము" అనెను. మంగళేశ్వర శాస్త్రిలు కోపముతో నేతెమ్మన్నది తెచ్చెదరేని మాణిక్యము తెండు, అనెను. రుక్మేశ్వరశాస్త్రిలు చెప్పిన శ్లోకము:—

శ్లో॥ మాణిక్య క్రయణం లోకే మంగళాయ భవేత్కిల,
మంగళే సహజేఽస్మాకం మాణిక్యాత్కిం ప్రయోజనమ్. 269

7. మంగళేశ్వరశాస్త్రిగారికి గోపాలశాస్త్రి యను కుమారుఁడు ప్రయోజకుఁడు విద్వాంసుఁడుండెను. తండ్రి జీవించియుండగానే యాతఁడు చనిపోయెను. ఎప్పుడును ఎల్లరను వెక్కిరించు స్వభావమే కలవాడగుటచేత గ్రామస్థులందరు నీయనను లోలోన ద్వేషించుచుండిరి. ఈయనను సాధింప వారికెన్నడును తఱి దొరకకుండెను. ఇప్పుడురా సమయ మనుకొని వారెవ్వరును శవమును మోయ రారైరి. అట్టి దుఃఖసమయమందు కూడ యీతని చాతుర్యము కుంఠితము కాలేదు. ఇట్లనెనట:—కొడుకు గోపాలశాస్త్రి బ్రతికి నిర్వాహకుఁడే. చచ్చి నిర్వాహకుఁడే యైనాడే:—ఈ కథను విశ్వగుణాదర్శాది గ్రంథకర్త శ్లేషయమక చక్రవర్తి అర్కాణిపాలెం వేంకటాచార్యుల పేరఁ గొందరు చెప్పుచున్నారు.

8. విజయనగర ప్రభువైన నారాయణగణపతి సన్నిధానమునకు సమ్మానము వడయుటకై యొకప్పు డొక మాధ్వ పండితుఁడు వచ్చెనట. రాజుగా రాయనవైదుష్యోన్మేషమును బరీక్షింపను బండితసభ కూర్చించిరి. ఎందరో పండితు లందు వచ్చియుండిరి. మంగళేశ్వర శాస్త్రిలును బ్రచ్ఛన్నముగా నచ్చటికి వచ్చియుండెను. మాధ్వ పండితుఁడు మతవిషయోపన్యాసముచేయ ననుజ్ఞగొని యద్వైతవిశిష్టాద్వైతములను ఖండింప నారంభించెను. అద్వైతము శాబ్దప్రమాణ బాధితమని చెప్పుచు "భిదాసత్యం భిదాసత్యం భిదాసత్యమ్" అని శ్రుతి వాక్యమున్నట్టు వైదికస్వరముతోఁ బల్కెనట. తోడనే మంగళేశ్వర శాస్త్రిలు "భిదాసత్య మితి యోవదతి స చండాలో భవతి స చండాలో భవతి స చండాలో భవతి" యని యంతకంటె రంజకముగా నుచ్చస్వరముతో శ్రుతిరీతిని బఠించెనట! అందఱు నబ్బపడి యీయన కేసిచూచిరి. రాజుగా రభిముఖులైరి. ఎక్కడిదీ శ్రుతివాక్య మని యడిగిరి. మంగళేశ్వరశాస్త్రి లిట్లు పలికెను: 'ప్రభూ! మన మాధ్వాచార్యులుగారు సెలవిచ్చిన శ్రుతివాక్యము పూర్వపక్షవాక్యము. ఇది సిద్ధాంతవాక్యము. రెండును ఒక యనువాకమందలివే. తొమ్మిదవ యష్టమున నున్నవి. వారు పూర్వపక్ష గ్రంథమువఱకే చదువుకొన్నారు కాఁబోలును! కనుక నీ గ్రంథము వారుదహరింపఁజాలక పోయినారు. నేను తొమ్మిదవ యష్టమును బూర్ణముగా నేకరువుపెట్టఁగల్గుదును, అనెను. మాధ్వాచార్యులుగారి ముఖము మకమక లాడెను. అంతకుముందు ప్రఖ్యాతినిబట్టి వినుకలిమాత్రమే కలిగియున్న మంగళేశ్వర శాస్త్రిల నప్పుడు కనుకలి కలిగినందులకు సంతోషించి నారాయణగజపతి చేరికయొసఁగి గౌరవించెను. అప్పుడు మంగళేశ్వర శాస్త్రి లీ శ్లోకముతో రాజు వాశీర్వదించెను.

శో॥ పూషవాడాన్వయాబ్ధిందో! స్వస్తి నారాయణ ప్రభో!
నేత్రే గాత్రే తదా శ్రోత్రే! వక్త్రే పుష్పేషు శోభతే. 270

9. ఈ శ్లోకమందలి గుట్టును చక్కని సంస్కృత సాహిత్యము గల వారు గుర్తింపఁగల్గుదురు; శ్లోకచాతుర్యమునకు మెచ్చి రాజీయనను మిక్కిలి సమ్మానించెను. ఆ సందర్భమందే "శాస్త్రిలుగారూ మీపాండిత్యమునకును, జాతుర్యమునకును దగినట్టుగా లేదండీ ఇంటి పేరు, నడిమింటివారు. మొదటింటి వారుగాక నడిమింటివారయితిరి" అనెనట. రాజుకు ఈయనపల్కిన బదులు: "ప్రభూ! ఏ యిల్లయినను బూసపాటి చేయదా?"

10. మంగశేశ్వరశాస్త్రి లొకప్పుడు తమయూర నొకరియింట వివాహ ముహూర్తము జరుగుచుండఁగాఁ దాంబూలమునకు వెళ్లెను. మంగళసూత్ర ధారణ సమయమునఁ బురోహితుఁడు వరునిచే "మాంగల్యతంతునా నేన మమజీవన హేతునా! కంఠే బధ్నామి సుభగే త్వం జీవ శరదాం శతమ్" అన్న శ్లోకమును బఠింపించుచుండెను. మంగశేశ్వరశాస్త్రిలు పెదదిరిగి యక్కడ నున్నవారితో మీ కీశ్లోకమున కర్థము తెలిసినదా యనెను. ఏదో కొంటెతన ముండుననుకొని వారు తెలియలేదు సెలవిండని కోరిరి. శాస్త్రిలుగారుచేసిన యనర్థమిది-మాంగల్యతంతు-న ఇది మాంగల్యతంతువుకాదు, నేను ముసలి ముండకొడుకను. ఇట్టినాకింక నెక్కడిమాంగల్యమనిభావము. అనేన మమ-జీవనహేతు. న (నా?) దీనిచే నా బ్రతుకుఁదెరువును జెడినది. రెండెకరాలో మూఁడెకరాలో ఉన్నయాస్తి కాస్త తెగ నమ్ముకొన్నాను. జీవనోపాధిపోయిన దనిభావము. కంఠే-బధ్నామి, నీకు త్రికకు త్రాడుకట్టుచున్నాను. నావల్ల నీకు సౌఖ్యములేదు సరికదా ఇదొక నిర్బంధముకూడ నీకు కల్గినది అని భావము. సుభగే-సుభగురాలా! (పరికరాలంకారము) త్వం-నీవు. సుభగురాలవు గనుక, శరదాంశతమ్ = నూతేండ్లపాటు జీవ = జీవించుము.

11. విజయనగరసంస్థానమున వసంతరావను దుబాసియుండెను. ఏదో పనియుండి మంగశేశ్వరశాస్త్రి లాయనదగ్గఱ కేఁగెను. కుమార సంభవము చదువుచున్న శిష్యుఁడు వెంటనుండెను. అనంతరావుగారు పండితులచేఁ బొగడించుకొనఁ గోరికకలవాఁడని యీయన యెఱిఁగెను. ప్రాచీనశ్లోకములకు సందర్భానుసారముగా నానార్థములను జెప్పు చాతుర్యము మంగశేశ్వరశాస్త్రులు

గారికిఁ గలదని విని యనంతరావుగారును గోరిరి. ఏదేని శ్లోకమునకు వింత యర్థమును సెలవిందని:- మంగశేశ్వరశాస్త్రిలును వెంటనున్న శిష్యుఁడు చదువుచున్న కుమారసంభవశ్లోకము నెత్తుకొని యర్థముచెప్పెను.

శ్లో॥ అనంతరత్న ప్రభవస్యయస్య॥
హిమన్న సౌభాగ్యవిలోపిజాతమ్.
ఏకోహి దోషో గుణసన్నిపాతే
నిమజ్జతీందోః కిరణేష్వివాంకః. 271

అర్థమిది : హేఅనంతరత్న = రత్నమువంటి ఓయనంతరాయా! హి=ఎందువలన, జాతమ్=(నీయొక్క) పుట్టుక, మన్నసౌభాగ్యవిలోపి = నా (మంగశేశ్వరశాస్త్రిల) యిబ్బందినితీర్చునది (నఞర్థక న శబ్దముతో సుప్సుపా, అన్న విధినే సమాసము) యైనదో, అందువలన, అయస్య = శుభకర్మమునకు, ప్రభవసి = తగుచున్నావు (కాని) ఏకః= ఒక్కటి, అహిదోషః=సర్పదోషము, (కలదు.) అనఁగా సర్పమునకు రెండునాల్కలుండును. అట్లే, నీవు రెండు భాషలాడుదువు. (దుబాసీ, ద్విభాషి), ఇది, గుణసన్నిపాతే=గుణసమూహమున, నిమజ్జతి = మునుఁగుచున్నది. ఇందోఃకిరణేషు = చంద్రకిరణములందు, అంక ఇవ, కళంకమువలె:-

12. మంగశేశ్వరశాస్త్రిలుగారు జగన్నాథస్వామిని సేవింపఁ గోరి యొకతూరి పూరి (జగన్నాథక్షేత్రము) కరిగిరట! పాండిత్య ప్రఖ్యాతిని విని యక్కడి యోఢ్ర విద్వాంసులు వీరిని దర్శింప నరుగుదెంచిరి. అప్పుడీయన మంచి నిడుపును వెడలుపును గలమఱ్ఱియాకులను కోసికొనివచ్చి విస్తళ్లు కుట్టు చుండెను. జగన్నాథక్షేత్రమున కరిగినవా రెవరును మఱ్ఱియాకు విస్తరిలో భుజింపరు. తర్వాతఁగూడ భుజింప రనఁగా నక్కడ నున్నప్పుడది యత్యంతము నిషిద్ధమే యగును గదా! ఈ కారణముచే నా క్షేత్రమున మఱ్ఱిచెట్లు చక్కఁగాఁ బెరిగి మంచియాకులతో నుండును. విలక్షణప్రతిభ గలవాఁ డగుటచే నీయన యా యాకులను కోసికొనివచ్చి విస్తళ్లుకుట్ట నారంభించెను. ఆ యోఢ్రపండితు లది చూచి శాస్త్రిలుగారి నాక్షేపించిరి. "అయ్యా! మఱ్ఱియాకులో భుజించుట నిషిద్ధము. అందును జగన్నాథ క్షేత్రమున భుజించుట యత్యంతనిషిద్ధము. అనుకరణీయమగు వర్తనముతో నుండవలసిన మీరిట్లు

చేయుట పాడికాదు" అన శాస్త్రులుగారు మఱ్ఱియాకులో భుజించుట యేల నిషిద్ధ మయ్యెనని వారి నడిగిరి. "శ్రీనారాయణమూర్తి వటపత్రశాయి. స్వామివారికి శయ్యగా నగుటచే నత్యంత పూజ్యమయిన వటపత్రమున భుజించుట నిషిద్ధ మగును. ఈ క్షేత్రము స్వామివారి యవతార క్షేత్రము. ఇక్కడ భుజించుట యత్యంత నిషిద్ధము" అని వారు బదులు చెప్పిరి. శాస్త్రులుగారు వెడనవ్వు నవ్వి యిట్లనిరి, "ఇట్టి యవతార క్షేత్రమున శ్రీ స్వామివారి యవతారమూర్తులనే మద మడాయించి యాహారించుచున్న మీ కాయన శయ్యయైన వటపత్రమున భోజ నము నిషిద్ధమాయెనా! సెబాసు"! — ఓఢ్రులు మత్స్యభుక్కులు. శ్రీ నారా యణమూర్తి మత్స్యావతారము నెత్తెను. కావున వారు శ్రీ నారాయణుని యవ తారమూర్తులనే యారగించువారగుదురు —శ్రీ శాస్త్రులగారి బెట్టిదపు సమాధాన మునకు వారు నిట్టూర్పు పుచ్చి యూరకుండిరి.

13. మంగళేశ్వరశాస్త్రులుగారి నొకప్పు డధికారగర్వితుఁడగు నొక యభ్యున్నతుఁడు చేయెత్తక 'నమస్కారమండీ' యనెనట. శాస్త్రులుగారు "దీర్ఘమాయురస్తు" అని యాశీర్వదించిరి. దీర్ఘమ్-ఆయుః-మాయుః అస్తు అనియు నిక్కడ రెండు దెఱఁగుల చేదముకల్గును. మొదటి విధమునకు దీర్ఘా యుష్మంతుఁడ వగుమని యర్థము. రెండవ విధమునకు నీకు గొప్ప పైత్యము కల్గుగాక యని యర్థము. శాస్త్రులగారి శబ్దోచ్చారము ద్వితీయార్థస్ఫోరకము గానే యుండెను.

14. అట్లే మఱొకప్పు డొకయుద్యోగి యాయన గుమ్మము దాఁటి లోనికిఁ బోవుచుండఁగాఁ బరిహాసపూర్వకముగా 'దండాలండీ' అనెనట! మాటా డక శాస్త్రులుగారు లోనికరిగి కొంతసేపటికిఁ దిరిగి వచ్చిరి. ఆ యుద్యోగి యడిగెను: "శాస్త్రులుగారూ! మీరు విశేషజ్ఞులు. నమస్కరించినప్పుడు ప్రత్య భివాదము చేయవలదా" యని. కోపము చిప్పిలఁగా నీతఁ డిట్లు బదులుచెప్పెను. అయ్యా, మీరు గుమ్మమున కావల నొక కాలు, ఈవల నొక కాలు నుండఁగా నడుమ నమస్కరించితిరి. దానికి నేనేమి ప్రత్యభివాదము చేయుదును! ఇందు జుగుప్సిత మగునర్థ మున్నది. ఇట్టిదే యింకొకటి.

15. మంగళేశ్వరశాస్త్రులుగారు కుమార్తె నత్తవారింటికిఁ బంపవలసి యుండెను. ఈ సందర్భము విని బొబ్బిలిరాజుగారు వారిని సత్కరింపవలసి నదిగా రాజపురుషుని కాజ్ఞాపించిరి. రాజాజ్ఞానుసార మాతఁ డేదో యీయవలసి

నది యిచ్చి పంపక పీరిని వికటముగాఁ బ్రశ్నించెను. 'అయ్యా, మీరు కుమార్తె నత్తవారింటికిఁ బంపునప్పుడేమి పెట్టిపంపెదరండీ?' అని. ఈయన బదులు— 'చిత్తము! మేము బీద బ్రాహ్మణులము! ఏమున్నది! ఇంత పసుపు కుంకుమ చీర రవిక యిచ్చి పంపెదము. తమవలె మేమేమి రాజాశ్రయసంపన్నులమా వేలు పెట్టి పంపుటకు?'

16. నరసరాజును నాతనిమీఁద జెప్పిన శ్లోకము ;—

శ్లో॥ యాగక్రియార్థం ఖలు వృక్షరాజో వర్ణక్రియార్థం ఖలు భృంగరాజః
తులాక్రియార్థం ఖలు విత్తరాజో న కించిదర్థం భువి నర్సరాజః 272

17. దక్షిణామూర్తి విగ్రహమును స్వర్ణకారుఁడు హరింపఁగాఁ జెప్పినది:-

శ్లో॥ భూత్వా పౌల్కసకాత్ ప్రపద్య రజకా నాభాష్య పౌరాణికా
గానస్థాన ముపేత్య చాకుకరణా నాలింగ్య నత్వా కవీ,
వేశ్యాసద్మని సంప్రవిశ్యచ గతా వైద్యస్య పాణిగ్రహం
భూయో హంత సువర్ణకారసదనే సానంద మాస్తే మృషా॥ 273

శ్రీ ప్రభాకరుల నోట్సు నెం. 20 పుట 95లో ఈ క్రింది శ్లోకమున్నది. ఇందు పుట 110 లో దీనిని చేర్చి చదువదగును.

"శాకల్య మల్లస్య .-
దేవ త్వద్యశ ఏవ కిం సితసితం రామే శశాంకే మరు
ద్వాహే స్వర్గగజే హరే ఫణిపతౌ వాణ్యాం వృషేఖేరుచిః
అన్యేషాంతు తదంబరే తదుదరే తద్వ్యాఞ్జనే తన్మదే
తత్కంఠేచ తదీక్షణే తదలకే తత్పోత్రకే తత్పథి!" 274

తెలుగు కవులు

వేములవాడ భీమకవి

ఈ కవీశ్వరుఁడు పండ్రెండవ శతాబ్ది పూర్వార్థమున నున్నవాఁడగును. 'లేములవాడభీమకవి' యను పేరు కొన్నిపద్యముల యతిస్థానస్థాపితమై కలదు. ఆతఁడు నీతఁడును వేఱో! ఒక్కరో! ఈతఁ డాంధ్రకర్ణాటభాషలలో గొప్ప కవి.

సీ. గడియలోపలఁ దాడి కదగి ముత్తునియగాఁ
దిట్టినమేధావిభట్టుకంటె
రెండుగడెల బ్రహ్మదండిముం డ్లన్నియు
డుల్లఁ దిట్టినకవిమల్లుకంటె
మూఁడుగడెలకుఁ దా మొనసి యత్తినగండి
పగులఁ దిట్టినకవిభానుకంటె
అఱజాములోపలఁ జెఱువునీ ళ్ళింకంగఁ
దిట్టినబడబాగ్నిభట్టుకంటె

ఆ.వె. ఉగ్రకోపి నేను నోపుదు శపియింపఁ
గ్రమ్మఱింప శక్తి గలదు నాకు
వట్టిమానఁ జిగురు పుట్టింప గిట్టింప
బిరుదులేములాడ భీమకవిని. 275

ఈతఁడు శైవుఁడు. పాల్కురికి సోమనాథుఁ డాంధ్రమున రచియించిన బసవపురాణము నీతఁడు కన్నడించెను. "సోమగురు వాక్యములు సొన్పి భీమ సుకవి, గరిమబసవపురాణంబు కన్నడించె" - తెలుఁగున నృసింహపురాణమును రచియించెనట! కవిజనాశ్రయముకూడ నీతనిదే యందురు. ఈతని నివాసము దాక్షారామముగాక నైజాంరాష్ట్రమందలి వేములవాడ గ్రామమని కొంద అందురు. అది చింత్యము. నృసింహపురాణమందలి దని యీపద్యము లక్షణ గ్రంథములం దుదాహరింపఁబడెను.

క. ఈ క్షితికి వచ్చి ముందుగ
దాక్షారామమున వారతరుణులనృత్యం
బీక్షించి యంతకంటెను
దక్షిణమున నేర్చి రంభ తగ వేర్పదఁగన్ 276

నృసింహపురాణమున.

క. కెంజిగురునకుం గఠినత
వంజకుఁబాల్ పిచ్చుగుంటువానికిఁ బరువున్
నంజుడుకుఁ గమ్మఁ దావియు
లంజెకు మే లెందు లేదురా విటరాయా? 277

కోమట్ల నీతఁడు తిట్టెను.

చ. గొనకొని మర్త్యలోకమునఁ గోమటి పుట్టఁగఁ బుట్టెఁ దోన బొం
కును గపటంబు లాలనయుఁ గుచ్చితబుద్ధియు రిత్తభక్తియున్
సనువరిమాటలున్ బరధనంబును గ్రక్కున మెక్కఁ జూచుటల్
కొనుటలు నమ్ముటల్ మిగులఁ గొంటుఁదనంబును మూర్ఖవాదమున్. 278

ఉ. కోమటి కొక్క టిచ్చి పది గొన్నను దోసము లేద; యింటికిన్
నేమ మెఱింగి చిచ్చిడినఁ జెందద పాపము; వాని నెప్పుడే
నేమరుపాటున న్మఱియు నేమియొనర్చిన లేద దోస మా
భీముని లింగమాన! కవిభీముని పల్కులు నమ్మి యుండుఁడీ! 279

ఉ. వేములవాడభీమ! భళిరే! కవిశేఖరసార్వభౌమ! నీ
వేపని యానతిచ్చితివి యిమ్ములఁ గోమటిపక్షపాతివై
కోమటి కొక్క టిచ్చి పదిగొన్నను దోసములే దటంటివా
కోమటి కొక్క టీక పదిగొన్నను ధర్మము ధర్మపద్ధతిన్. 280

భీమకవి యొకప్పుడు గుడిమెట్టయను గ్రామమున కరిగెనట! సాగి పోతురా జనురా జాలని గుఱ్ఱము నక్కడఁ దనసాహిణమునఁ గట్టిపెట్టించి

యం-తఁడు వేఁడినను విడిపింపఁ దయ్యేనట; దాని పైఁగోపించి భీమకవి చెప్పిన పద్యము -

చ. హయ మది సీత, పోతవసుధాధిపుఁ డారయ రావణుండు, ని
శ్చయముగ నేను రాఘవుఁడ, సహ్యజ వారిధి, మారుఁ డంజనా
ప్రియతనయుండు, లచ్చన విభీషణుఁ, డాగుడిమెట్ట లంక, నా
జయమును బోతరక్కసునిచావును నేడవనాఁడు చూడుఁడీ! 281

సాహిణిమారుఁ డనుదండనాథుఁడు చాళుక్యచొక్క భూపతి నెదిరించెనట! భీమకవి యామారుని శపించి చొక్కభూపతికే జయము చేకూర్చెనట-

ఉ. చక్కఁదనంబుదీవి యగుసాహిణిమారుఁడు మారుకై వడిꠂ
బొక్కి పడంగలండు చలముꠂ బలముꠂ గలయాచళుక్యపుం
జొక్కనృపాలుఁ డుగ్రుఁడయి చూడ్కులమంటలు రాలఁజూచినꠂ
మిక్కిలి రాజశేఖరునిమీఁదికి వచ్చిన రిత్తవోవునే! 282

చాళుక్యచొక్కభూపాలుఁ డొకప్పుడు భీమకవిమాహాత్మ్యమును ప్రత్యక్షముగా నెఱుఁగఁగోరి "స్వామీ! మీరాడినది యాట పాడినదిపాట యగునందురు. వినోదార్థము కొండొకటి ప్రదర్శింప వేఁడెదను" అనఁగా భీమకవి నీయభీష్ట మేమని యడిగి తెలిసికొని యచ్చటి మల్లెసాలనున్న స్తంభము చివుళ్ళతో కొంపములతో వృక్ష మగున ట్లీక్రిందిపద్యము చెప్పెను.

శా. ఆసీతాభ్యుదానశృంఖళకరాభ్యాలంబిత స్తంభమా!
నేనే వేములవాడభీమకవినేనిꠂ జిత్రకూటంబులో
భూనవ్యావృతవల్లవోవలతికాపుష్పోవగుచ్ఛంబులꠂ
నానాపుష్పఫలప్రదాయివగుమా నాకల్పవృక్షాకృతిꠂ 283

అట్లే యా స్తంభము పుష్పఫలభరితమగువృక్ష మయ్యేనట! మరల దాని నీక్రిందిపద్యముఁ జెప్పి తొంటిరీతికిఁ దెచ్చెనట!

ఉ. శంభుపరప్రసాది కవిజాలవరేణ్యుఁడ నైననావచో
గుంభన మాలకించి యనుకూలత నొంది తనూనభావనన్
గుంభినిఁ జొక్కనామనృపకుంజరుపందిటిమల్లెసాలకున్
స్తంభమురీతి నీతనువు దాలిచి యెప్పటియట్ల యుండుమా! 284

భీమకవి తెలుంగాధీశునిఁ (కళింగాధీశుఁ డని కొన్నిప్రతులు,) గస్తూరి యాచించుచుఁజెప్పిన పద్యము---

మ. ఘనుఁడన్ వేములవాడవంశజుఁడ దాక్షారామభీమేశనం
దనుఁడన్ దివ్యవిషామృతప్రకటనానా కావ్యధుర్యుండ భీ
మన నా పేరు వినంగఁజెప్పితిఁ దెలుం (గళిం) గాధీశ! కస్తూరికా
ఘనసారాదిసుగంధవస్తువులు వేగం దెచ్చి లాలింపురా? 285

చోడగంగుపైఁ జెప్పిన పద్యములు---

చ. అనిమొనఁ జోడగంగఁడు మురారి ఖరారి నరుండు మాద్రిజుం
డన ఘనచక్రతోమరశరాసనకుంతము లల్కఁ బూని వ్రే
యను వడి దాయ నేయఁ బొడువన్ గళమ స్తకవత్సమర్మముల్
తునియవె నుగ్గుగావె యెదఁదూఱవె నాటవె వైరివీరులన్. 286

ఉ. భోజుఁడు మంకు ధర్మజుఁడు బొంకు శచీపతి రంకు కల్వపూ
రాజు కళంకు దైవతధరాజము డొంకు పయోధి యింకు నం
భోజభవుండు వంకు పణిభూషణదేవుఁడు సంకు పద్మినీ
రాజహితుండు క్రుంకు సరి రారు గుణంబుల నీకు ధారుణిన్. 287

భీమకవి మైలమభీమనిమీఁదఁ జెప్పిన పద్యములు---

చ. గరళపుముద్ద లోహ మవగాఢమహాశనికోట్లు సమ్మెటల్
హరునయనాగ్ని కొల్మి యురగాధిపుకోఱలు పట్టుకార్లు ది
క్కరటిశిరంబు దాయ లయకాలుఁడు కమ్మరి వైరివీరసం
హరణగుణాభిరాముఁ డగుమైలమభీముని ఖడ్గసృష్టికిన్. 288

ఉ. ఏఁటిపభీమః నీవగతు తెక్కునికొండలు చంచలాత్ములై
దూఱనియట్టి ఘోరవనదుర్గములుజ వనితావియోగులై
పాఱని త్రోవలుం దిననిపండ్లును నాఁకటఁగూర లువ్వగా
నేఁటనికట్టలుం గలవె యీలవణాంబుధివేష్టితావనిజ? 289

కళింగగంగునాస్థానమునకు భీమకవి యరుగఁగా నాతఁడనాదరమున నిది సమయముకాదు పొమ్మనెనట। దానిపై భీమన కోపించి శాప మిట్లొ సఁగెను...

ఉ. వేములవాడభీమకవి వేగమె చూచి కళింగగంగు తా
సామము మాని కోపమున సందడిదీఱిన రమ్ము పొ మ్మనెజ
మోమును జూడ దోస మిఁక ముప్పదిరెండుదినంబులావలజ
జామున కర్ధమం దతనిసంపద శత్రులపాలు గావుతజ. 290

శాపము ఫలించెను. రాజకళింగగంగు గర్వదరిద్రుఁడై పరుల కెఱుక పడకుండఁ బ్రచ్ఛన్నవేషము దాల్చి తిరిపమెత్తుచుఁ బొట్టగడపుకొనుచుండెను. భీమకవి యొకనాఁడు రాత్రి పల్లకి నెక్కి దివటీలతో నెక్కడకో పోవుచుండఁగా నాతఁడు త్రోవ నేఁగుచుఁ జీకటిలో నొకగోతఁ గూలి 'అయ్యో! కాలిదివటీయైన లే దయ్యెఁగదా' యనుకొని చింతిలెనట। అది భీమకవి విని నీ వెవ్వండవని యడుగ 'భీమకవిగారిచే జోగిచేయఁబడిన వాఁడ' ననెనట। భీమకవి 'రాజకళింగ గంగవా' యనఁగా నాతఁడు కేల్మోడ్చి రక్షింపు' డనెనట। అంతట.

ఉ॥ వేయుగజంబు లుండఁ బదివేలు తురంగములుండ నాజిలో
రాయల గెల్చి సజ్జనగరంబునఁ బట్టముగట్టుకో వడిజ
రాయకళింగగంగు కవిరాజ భయంకరమూర్తిఁజూడఁగాఁ
బోయెను మీనమాసమునఁ బున్నమవోయినషష్ఠినాఁటికిజ. 291

అని యాశీర్వచించి తిరిగి లబ్ధరాజ్యునిఁ జేసెనట।

ఉ॥ రామునమోఘబాణమును రాజశిఖామణికంటిమంటయుజ
భీముగదావిజృంభణ ముపేంద్రునివజ్రము చక్రిచక్రముజ
దామరచూలివ్రాఁతయును దారకవిద్విషుఘోరశక్తియుజ
(వే) లేములవాడ భీమకవి లేశము తిట్టిన రిత్తవోవునే 292

ఒక బ్రాహ్మణుని దొడ్డిలోని పేరాముదపాకులు భీమకవి తాలూకు నౌకరొ కఁడు మందుకని కోసికొనఁబోగా నాయింటి బ్రాహ్మణుఁ డానౌకరును బారతోఁ గొట్టెనఁట! ఆ బ్రాహ్మణుఁ డదఁగారునట్లు భీమకవి శపించెను.

క॥ కూరడుగము కాయడుగము
నారయఁగా నుల్లి బచ్చ లల్ల మడుగ మా
పేరాముదపా కడిగినఁ
బారమ్మున నేసె నట్టె బాపఁడు ద్రెళ్లఁగ. 293

అనుగ్రహించి భీమకవి జన్నమాంబయను నామెకు గండమాలావ్యాధిని పద్యరచనచే గుదిర్చెను.

క॥ ఘనరోగంబుల బలమా
కనుగొనఁగా జన్నమాంబ కర్మపు ఫలమా
నినుఁ బ్రార్థించెద వినుమా
మునుకొని యోగండమాల! మునుగకు జనుమా! 294

కొన్నాళ్ల కామెమీఁద మరలఁగోపించి శపించి మరల నావ్యాధి నామెకే వచ్చునట్లు చేసెనట. ఈతని పద్యములు పెక్కులు 'మైలను భీమన' మీఁదివి. అక్కడ చూచునది.*

కవిసార్వభౌముఁడు శ్రీనాథుఁడు

క్రీ.శ. 1380 ప్రాంతమున జనియించి 1450 తర్వాతవఱకు జీవించి పూర్ణపురుషాయుషజీవియై యనేక సుకవిరాజసమ్మానములఁ గాంచి యాంధ్ర కవిమండలియం దనన్యసామాన్యమైన సుప్రతిష్ఠనంది మహాభోగముల ననుభ వించుటయగాక తుదకుఁ గష్టములఁగూడఁ జవిసూచి బృహస్పతికి సయితము గుండియలు దిగ్గురనునట్లు స్వర్గమున కరిగిన యాయుద్దండపండితకవిని దెల్గు

* చాటుపద్యమణిమంజరి-ప్రభు-మంత్రి ప్రశంసాస్తబకమున ఈ విషయము చూడఁదగును. మఱియు భీమకవిని గూర్చిన మరికొన్ని వివరములకు వేటూరివారి ప్రబంధరత్నావళి; మీగడతఱకలు చూడఁదగును.

దేశమున మాతృభాషాభిమానులలో నెఱుంగనివా రుండరు. ఈమహాకవిచే శృంగారనైషధాదులగు ప్రబంధములే కాక యింక ననేకములగు చాటుపద్యము లును రచయింపఁ బడినవి. అందు రసోత్తరము లిందుదాహరింపఁబడును.

శ్రీనాథుఁడు కర్ణాటాంధ్రరాజ్యాధీశ్వరుఁడగు సంబురాయని తెలుంగు రాయలయొద్ద కరిగి యాతని నాశీర్వదించినది--

శా. ధాటీఘోటకరత్నఘట్టనమిళద్ధాత్రీమిషత్కల్యాణఘం
టాటంకారవిలుంఠలుంఠిమహోన్మత్తాహితక్షోణిభృ
త్కోటీరాంకితకుంభినీధరసముత్కోటాటవీఝాట క
ర్ణాటాంధ్రాధిప! సాంపరాయని తెలుంగా! నీకు బ్రహ్మాయువౌ. 295

ఆనృపాలునిఁ గస్తూరి యాచించుచుఁ జెప్పిన పద్యము---

శా. అక్షయ్యంబుగ సాంపరాయని తెలుంగాధీశ! కస్తూరికా
భిక్షాదానము సేయురా సుకవిరాడ్బృందారక శ్రేణికిన్
దాక్షారామచళుక్యభీమవరగంధర్వాప్సరోభామినీ
వక్షోజద్వయకుంభికుంభములపై వాసించుఁ దద్వాసనల్. 296

వెల్లోటిరాజును బండితకవియునగు సర్వజ్ఞ సింగభూపాలు నాస్థానము నకుఁ బోయి యానృపాలుని కొల్వుకూటమునకు ముందుఁ బూజింపఁబడుచుం డెడు శారదావిగ్రహమును గాంచి యాతఁడు చెప్పినపద్యము---

సీ. దీనారటంకాలఁ దీర్థమాడించితి
దక్షిణాధీశుముత్యాలశాల
పలుకుఁదోడై తాంధ్రభాషామహాకావ్య
నైషధగ్రంథసందర్భమునకు
పగులఁగొట్టించి తుద్భటవివాద ప్రౌఢి
గౌడడిండిమభట్టుకంచుఢక్క
చంద్రభూషక్రియాశక్తి రాయలయొద్దఁ
బాదుకొల్పితి సార్వభౌమ బిరుద

గీ. మెటులు మెప్పించెదో నన్ను నింకమీఁద
రావుసింగమహీపాలు ధీవిశాలు
నిండుకొలువున నెలకొనియుండి నీవు
సరససద్గుణనికురుంబ! శారదాంబ! 297

సింగభూపాలుపైఁ జెప్పినది-

క. సర్వజ్ఞ నామధేయము
శర్వునకే రావుసింగజనపాలునకే
యుర్వింజెల్లును దక్కొరు
సర్వజ్ఞుం డనుట కుక్క సామజ మనుచే. 298

ఆయాస్థానమున నొక బట్టుకవి యిచ్చిన సమస్య- "కుక్కవో నక్కవో ఫణివో క్రోఁతివో పిల్లివో బూతపిల్లివో". కవి సార్వభౌముని పూరణము-

ఉ. తక్కిన రావుసింగవసుధావరుఁ దర్థుల కర్థ మిచ్చుచో
దిక్కులలేనికర్ణుని దధీచిని ఖేచరు వేల్పుమ్రానుఁ బెం
పెక్కిన కామధేనువు శిబీంద్రుని నెన్నుదు భట్ట! దిట్టవై
కుక్కవో! నక్కవో! ఫణివో! క్రోఁతివో! పిల్లివో; బూతపిల్లివో! 299

శ్రీనాథుఁడు రెడ్లయాస్థానకవి. రెడ్లకు వెల్గోటివారికి వైరము. ఈతఁడు తిరిగి రెడ్లయాస్థానమునకుఁ బోఁగాఁ దమ శత్రువగు సింగమనేని నట్లు పొగడి నందుకు వారు కుపితులై యిచ్చకాలమారివని చుల్కనచేసి పల్కిరట! నేనా పద్యమున నాతనిగూఢముగా వెక్కిరించితినేగాని పొగడలేదని శ్రీనాథుఁడిట్లా పద్యమున కన్వయము చెప్పెనట! "సర్వజ్ఞనామధేయము శర్వునకే. రావు సింగ జనపాలున కేయుర్విం జెల్లును? (శివునిఁగాక) తక్కొరు సర్వజ్ఞుం డనుట కుక్క సామజ మనుచే.

వేఱొకప్పుడు వెల్గోటి మాదయలింగమనేఁడు రెడ్లకతాఁని గైకొనఁగా న్నాతనిని దిరిగి రెడ్లకడకుఁ జేర్చుటకై శ్రీనాథుఁ డాతనికడ కరిగి పొగడిన పొగడ్త-

సీ. జగనొబ్బగండాంక సంగ్రామనిశ్శంక
జగతీశ రాయవేశ్యాభుజంగ
అఖిల కోటలగొంగ యరిరాయమదభంగ
మే లందు ధరణీశమీసజాల
మూరురాయరగండ ముఱియు రాజులమిండ
యభివృద్ధి మీరు చౌహత్తమల్ల
ఘనగాయగోవాళకామినీ పాంచాల
బ్రహ్మయు శశివంశ పరశురామ

గీ. దండిబిరుదులసురతాణిగుండెదిగుల
బళిర యల్లయవేముని వగరమిండ
రమణమించిన మేదిని రావుబిరుద
సంగరాటోపః మాదయలింగ భూపః 300

కర్ణాట రాజ్యమున కఱిగినప్పు డారాజు మీవాసస్థల మెట్టిదనఁగాఁ జెప్పినది -

సీ. పరరాజ్య పరదుర్గ పరవైభవ శ్రీలఁ
గొనకొని విడనాడు కొండవీడు
పరిపంథి రాజన్యబలముల బంధించు
కొమరు మించినబోడు కొండవీడు
ముగురు రాజులకును మోహంబు పుట్టించు
గుఱుతైన యుత్రాడు కొండవీడు
చటులవిక్రమ కళాసాహసం బొనరించు
కుటిలాత్ములకు గాడు కొండవీడు

గీ॥ జవనఘోటక సామంతసరసవీర
భటనటా నేకహాటక ప్రకటగంధ
సింధురారవమోహన శ్రీలఁ దనరు
కూర్మి నమరావతికి జోడు కొండవీడు. 301

అక్కడ రాజసమ్మానమునకుఁ గాలయాపనము కొంత సంభవింపఁగా నాదేశపు విధము తనకు సరిపడక కర్ణాటరాజ్య లక్ష్మిం బ్రార్థించుచుఁ జెప్పిన పద్యము.

శా॥ కుల్లాయుంచితిఁ గోఁకసుట్టితి మహాకూర్పాసముం దొడ్గితిన్
వెల్లుల్లిం దిలపిష్టమున్ మెసవితిన్ విశ్వస్త వడ్డింపఁగా
సల్లా నంబలి ద్రావితిన్ రుచులు దోసంబంచుఁ బోనాడితిం
దల్లీ! కన్నడ రాజ్యలక్ష్మి! దయలేదా నేను శ్రీనాథుఁడన్. 302

తొలుత నీతఁడు కొండవీటిరెడ్లయాస్థానకవి. ఆరాజ్య మంతరించిన తర్వాత రాజమహేంద్రవరమున రాజ్యమేలునల్లయవేమ వీరభద్రారెడ్లయొద్దఁ జేరెను. వేముని వర్ణించిన వర్ణనము.

సీ॥ రాజనందనరాజరాజాత్మజులుసాటి
తలఁప నల్లయవేమధరణిపతికి
రాజనందనరాజరాజాత్మజులుసాటి
తలఁప నల్లయవేమధరణిపతికి
రాజనందనరాజరాజాత్మజులుసాటి
తలఁప నల్లయవేమధరణిపతికి
రాజనందనరాజరాజాత్మజులుసాటి
తలఁప నల్లయవేమధరణిపతికి

గీ॥ భావభవభోగ సత్కళా భావములను
భావభవభోగ సత్కళా భావములను
భావభవభోగ సత్కళా భావములను
భావభవభోగ సత్కళా భావములను. 303

ఉ॥ వీరరసాతిరేక రణవిశ్రుత ! వేమనరేంద్ర ! నీయశం
బారభమానతారకరహారవిలాసము నీభుజామహం
బారభమానతారకరహారవిలాసము నీపరాక్రమం
బారభమానతారకరహారవిలాసము చిత్రమారయన్. 304

వేమ వీరభద్రారెడ్లు ప్రతివర్షమును సింహాచలపు నృసింహస్వామికిఁ దిరునాళ్లు జరిపించుచుండెడివారు. శ్రీనాథుఁడును వారితో నచ్చటికరిగెడివాఁడు. ఆపర్వతముమీఁదికి యాత్రార్థము వచ్చునానా స్త్రీలను జూచి యాతఁడు వర్ణించిన వర్ణనము-

సీ॥ హరినీలములకప్పు లణఁగించునునుగొప్పు
విడఁ బువ్వుఁదండ తా వీడఁబాఱ
కోటిచందురుడాలు గోటమీటఁగఁజాలు
మొగముఁగుంకుముచుక్క సొగసుగుల్క
అలజక్కవలచెక్కు లణఁగఁద్రొక్కఁగ నిక్కు
పాలిండ్లపై నాఁచుపైఁట జాఱ
ఇసుకదిన్నెలమెట్టు పసిఁడిచెంపలఁగొట్టు
పిఱుఁదుపై మొలనూలు బెళుకుదేర

గీ॥ చిగురుఁగెమ్మోవిఁబగడంపుజిగియు మెఱయ
మాట లాడఁగఁ గనుదోయితేట లమరఁ
జెమట లూరంగ సింహాద్రి చేరవచ్చె
భోగపుటభామ యాంధ్రనియోగిభామ. 305

సీ॥ విడినకొప్పున జాజివిరు లొప్పుగా రాలఁ
జిట్టికుంకుముచుక్కబొట్టు చెదర
చక్కఁగాఁ బటువారుసందెదుకుచ్చెళ్ళు
చెలఁగు మెట్టియలపైఁ జిందులాడ
కొదమగుబ్బలఁ బైఁటకొంగు సయ్యన జాఱ
ముక్కునత్తొకవింతముద్దు గుల్క
మొలగంట లిమ్ముగుఁమ్రోఁతతో రంజిల్లఁ
గనకంపుటందియల్ ఘల్లు రనఁగఁ

గీ. బొసఁగఁ గప్రంపువీడెముల్ పొందుపఱిచి
యనుఁగుజేడెలతో ముచ్చ టాడికొనుచు
నలరుసింహాద్రిపై కెక్కె హర్షమునను
వచ్చెఁ గలకంఠి వేపారిమచ్చెకంటి. 306

శా. రా పాడంగలగుబ్బచన్నుఁగవతో రాకేందుబింబంబుపైఁ
దూ పేయంగలముద్దునెమ్మొగముతోఁ దోరంపుమైదాయతోఁ
జూపున్ ముద్దుల బాలసంఘములతో సొంపారుతేనవ్వుతో
వేపార్యంగన వచ్చెఁ గాసెబిగితో వేణీభరచ్ఛాయతోన్. 307

సీ. వలు తెఱంగులరంగు పద్మరాగలపీణె
చకచకత్ప్రభల సాక్షాత్కరింప
సొంపుతో రవచెక్కడంపుముంగరచాయ
పగడంపుమోవిపైఁ బరిఢవిల్ల
విరిసి యోసరిలి క్రిక్కిఱిసినచనుదోయి
బిగువున నెఱతైక పిక్కటిల్ల
ఒసపరియొయ్యారిముసుఁగులో నెఱివేణి
కొమరాలిమూపున గునిసియాడ

గీ. విరులతావియు నెమ్మేనివెనుకకచ్చ
పెళపెళక్కనుచిఱుదొడల్ బెడకునడుము
వలుదపిఱుఁదులు కలికిచూపులబెడంగు
లొలయఁ గన్గొంటి వేపారికలువకంటి. 308

క. రంభాస్తంభము లూరువు
లంభోరుహనిభము లక్షు లతనుశరంబుల్
జంభాసురారిమదగజ
కుంభము లీసంబివారికోడలికుచముల్. 309

క. అద్దిర కులుకులు బెలుకులు
నిద్దంపు మెఱుంగుఁదొడలనీటులు గంటే
దిద్దుకొని యేలవచ్చును
ముద్దియ యానంబిపడుచు ముచ్చట దీఱన్? 310

సీ. పొలుపొందగఁ విభూతిబొట్టు వెన్నొసలిపైఁ
దళుకొత్తుచెమట కుత్తలపడంగ
సొగసుగాఁ బూదండ జోఁపినకిగ్గొప్పు
జాఱఁగా నొకచేత సరుదుకొనుచు
బిగిచన్నుఁగవమీఁద బిరుసుఁబయ్యెదచెంగు
దిగజాఱి శివసూత్రమగపడంగ
ముక్కున హురుమంజిముత్యాలముంగర
కమ్మవాతెఱమీఁద గంతులిడఁగ

గీ. కౌను జవ్వాద మట్టియల్ గదిసి మ్రోయఁ
గమ్మవిలు కాని జాళువాబొమ్మయనఁగ
మెల్ల మెల్లన సింహాద్రిమీఁద కేఁగెఁ
గన్నెపూఁబోఁడి యగసాలి వన్నెలాఁడి. 311

అక్కడఁ దంబురా చేతఁబూని గానముసేయుచు వచ్చు సాతానివెలఁదిపైఁ జెప్పినది.----

సీ. మీఁగాళ్ళ జీరాడుమేలైనకుచ్చెళ్ళ
తీరున మడిచీర తీర్చి కట్టి
బిగువుగుబ్బలమీఁద నిగనిగ ల్దళుకొత్తు
నొరపయ్యెదకొంగు జాఱవైచి
వలపల కొకవింత గలుగఁగా గొప్పలొ
కురులు నున్నగ దువ్వి కొప్పువెట్టి
నెలవంక నామంబు సలలితంబుగ నుంచి
తిరుచూర్ణ మామీఁదఁ దీర్పుచేసి

గీ ఓరచూపుల విటులఁ దా నూరడించి
గిల్కు మెట్టెలరవరవల్ గుల్కరింపఁ
జికిలిచేసినతామ్రంపుఁజెంబు పూని
వీధి నేతెంచె సాతానివేడ్కలాఁడి. 312

అట దుకాణమునఁ దములపాకులు కొనఁబోయి చెప్పినది. -

చ. తొలకరిమించుఁదీవగతి తోఁప దుకాణముమీఁద నున్నయ
య్యలికులవేణితోఁ దములపాకుల బేరము లాడఁబోయి నే
వలచుటకేమి శంకరునివంటిమహాత్ముఁడు లింగరూపియై
కులికెడుదానిగబ్బిచనుగుబ్బలసందున నాట్య మాడఁగన్. 313

ఉ. అంగడివీథిఁ బల్లవుల కాసగ మామిడిపండు లమ్ముచున్
జంగమువారిచిన్నది పిసాళితనంబునఁ జూచెఁబో నిశా
తాంగజబాణకైరవసితాంబుజమత్తచకోరబాలసా
రంగతటిన్నికాయముల రంతులు సేసెడు వాఁడిచూపులన్. 314

సీ. బాలేందురేఖసంపద మించి విల్లసిల్లు
నాసటితళ్కులనీటు నూఱు సేయు
భ్రమరికాహారినీలచమరవాలములఁ బోల్
వేణీభరముచాయ వేయు సేయు
దర్పణద్విజరాజధాళధళ్యప్రభ
లపనబింబస్ఫూర్తి లక్ష సేయు
కోకహాటకశైలకుంభికుంభారాతి
కుచకుంభయుగళంబు కోటి సేయు

గీ. జఘనసీమకు విలువ లెంచంగ వశమె
దీనిసౌందర్యమహిమంబు దేవుఁ డెఱుఁగు
నహహ! యెబ్బంగి సాటిసేయంగవచ్చు
భావజునికొల్వు జంగముభామచెల్వు. 315

మ. విమలాంభోరుహపత్రజైత్రములుగాఁ బెంపారునేత్రమ్ములన్
గమనీయంబగుకజ్జలం బునిచి రేఖాసౌష్ఠవం బొప్ప నా
గముతోఁ జేసినసిందురంబు నుదుటం గాన్పింపఁ బయ్యెంటయున్
యమునాతైకయు దాఁటి పూఁపచను లొయ్యారంబు సూపన్ దుకా
ణముపై బొందిలి దోర్తు నిల్చె ముఖచంద్రస్ఫూర్తి శోభిల్లఁగన్. 316

నీలాటిరేవున స్నానమునకై యరిగి యచ్చటనున్న నానావనితలఁ జూచి చెప్పిన పద్యములు---

ఉ. పీసపుముక్కునత్తు నరపీసపుమంగళసూత్ర మమ్మినన్
గాసునురానికమ్మ లరకాసునుగానివి పచ్చపూసలున్
మాసినచీర గట్టి యవమాన మెసంగఁగ నేఁడు రాఁగ నా
కాసలనాటివారికనకాంగిని జూచితి నీళ్ళ రేవునన్. 317

క. పూజారివారికోడలు
తా జాఱఁగ బిందె జారి దబ్బునఁబడియెన్
మైజాఱుకొంగు దడిసిన
బాజారే తిరిగి చూచి పక్కున నవ్వెన్. 318

శా. పొచ్చెం బింతయు లేనిహంసనడతోఁ బొల్పొందులేనవ్వుతోఁ
బచ్చల్దాపినకుల్కుముంగరలతో బాగైనకెమ్మోవితో
నచ్చంబైనముసుంగువెట్టి చెలితో నామాటలే యాడుచున్
వచ్చెంబో కుచకుంభముల్ గదలఁగా వామాక్షి తా నీళ్ళకున్. 319

ఉ. శ్రీకరభూషణంబులును సిబ్బెపుగుబ్బలు ముద్దుఁజెక్కులున్
గోకిలవంటిపల్కులును గొల్చినఁ జేఱలఁ గేరుకన్నులున్
బ్రాకటదేహకాంతియును బంగరుబొమ్మకు హెచ్చు వచ్చు నీ
చాకలవారిజవ్వనికి సాటికిరా రిఁకఁ దొంటిజవ్వనుల్. 320

క. నీలాటిరేవులోపల
మేలిమితోఁ దీర్చినట్టు మెఱసి నిలుచుచున్
దాలిమిని వాలుఁజూపుల
బాలామణి గుట్టు బైటఁబడఁగాఁ జూచెన్. 321

కొండవీట నున్నప్పు డెడనెడఁ బల్నాటిసీమకు శ్రీనాథుఁడు పోవుచుండెడివాఁడు. పల్నాటిసీమపై నితనికిఁగల యనాదరము ననేకపద్యములఁ బట్టి తెలిసికొననగు. పల్నాటివారికిఁ గారెమపూఁడి కాశియట.

ఉ॥ వీరలు దివ్యలింగములు విష్ణువు చెన్నఁడు కల్లిపోతురా
జారయఁ గాలభైరవుఁడు సంకమశక్తియ యన్నపూర్ణయుఀ
గేరెడుగంగధారమడుఁగే మణికర్ణిక గాఁ జెలంగు నీ
కారెమపూఁడిపట్టణము కాశిగదా పలినాటివారికిఀ. 322

పల్నాటిసీమపై నీతనికిఁ గలయనాదరము-

క॥ రసికుఁడు పోవఁడు పల్నా
డెసఁగంగా రంభయైన నేకులె వడుకుఀ
వసుదేశుఁడైన దున్నును
గుసుమాస్త్రుం డైన జొన్నకూడే కుడుచుఀ. 323

పల్నాటిసీమలో నెంతోలోఁతు త్రవ్వినఁగాని నీళ్లూరవు. అక్కడి చేఁత్రాళ్ళు కొండవీటిచేఁత్రాళ్లకు ద్విగుణితములై యుండవలయును. అంతలోఁతు త్రవ్వినను గొన్నిచోట్ల నీరూరక రాతిచట్టు వచ్చును; కాన నీళ్లకై యెంతో సొమ్ము భంగపడవలసి వచ్చుచుండును. ఈ విషయమునఁ జెప్పినపద్యము-

ఉ॥ అంగడి యూరలేదు వరియన్నములేదు శుచిత్వమేమిలే
దంగన లింపులేరు ప్రియమైన వనంబులులేవు నీటికై
భంగపడంగఁ బాల్పడుకృపావరు లెవ్వరులేరు దాత లె
న్నంగను సున్న గాన పలినాటికిఁ మాటికిఁ బోవ నేటికిఀ?. 324

పల్నాటి ప్రాంతములందు గ్రామమున కెవ్వరేని పెద్దలు వచ్చిన గ్రామ పురోహితునింట విడిదల సేయింతురు. శ్రీనాథుఁ డొక పురోహితునింట విడిసి యచ్చటి రోఁత నిట్లు వర్ణించె. (ఆవైపులఁ బురోహితు లూరిలోని తమయాత్రి తులయిండ్ల కనుదినమును విస్తళ్ళు కుట్టియిచ్చుచుండవలెనఁట! దానికై! నిల్వ చేసి యుంచుకొన్న విస్తరాకులు గలవు).

ఉ॥ దోసెఁడుకొంపలోఁ బసులత్రొక్కుడి మంచము దూదరేణముఀ
బాసినవంటకంబు పసిబాలురశౌచము విస్తరాకులుఀ
మాసినగుడ్డలుఀ దలకుమాసినముండలు వంటకుండలుఀ
రాసెడుకట్టెలుం దలఁపరాదు పురోహితులింటికృత్యముల్. 325

సీ॥ చిన్న చిన్న రాళ్లు చిల్లరదేవళ్లు
నాగులేటినీళ్లు నాఁపరాళ్లు
సజ్జజొన్నకూళ్లు సర్పంబులును దేళ్లు.
పల్లెనాటిసీమ పల్లెటూళ్లు 326

క॥ జొన్నకలి జొన్నయంబలి
జొన్నన్నము జొన్నపిసరు జొన్నలె తప్పన్
సన్నన్నము సున్నసుమీ
పన్నుగఁ బల్నాటిసీమ ప్రజ లందఱకున్. 327

త్రోవను మంచినీరు దొరకక చెప్పినది :-

క॥ సిరిగలవానికిఁ జెల్లును
దరుణులు పదియాఱువేలఁ దగఁ బెండ్లాడన్
దిరిపెమున కిద్దరాండ్రా
పరమేశా! గంగ విడుము పార్వతి చాలున్. 328

ఒకప్పుడు పల్నాటిలో నొకరింట నీతనికి జొన్నకూడును, జింత చిగురును బచ్చలియాకును గల్పివండినయుడుకుఁగూరయు, వడ్డింపఁగా జెప్పిన పద్యము-

ఉ. పుల్లసరోజనేత్ర! యలపూతనచన్నులచేఁదు ద్రావి నాఁ
డల్లఁ దవాగ్ని మ్రింగితి నటంచును నిక్కెదవేల తింత్రిణీ
పల్లవయుక్తమౌ నుడుకుబచ్చలిశాకము జొన్నకూటితో
మెల్లన యొక్కముద్ద దిగ మ్రింగుము! నీపస కానవచ్చెడిన్ 329

గురిజాల సీమను గల పులిపాడనుగ్రామమునకు శ్రీనాథుఁడు పోఁగా నాతని యెడ నచ్చటి శేషయ్య యనుకరణమును హనుమయ్య యను కాఁపును పుల్లయ్య యను రెడ్డియును ననాదరము చూపిరట! దానిపై నాతఁడు చెప్పిన పద్యము-

గీ. ఊరు వ్యాఘ్రనగర మురగంబు కరణంబు
కాఁపు కపివరుండు కనవు నేఁడు
గుంపు గాఁగ నిచట గురిజాలసీమలో
నోగు లెల్లఁ గూడి రొక్క చోట। 330

నెమలూరుపైఁ జెప్పినది.

క. నెమలిపురి యమపురముగా
యముఁ డాయెను బసివిరెడ్డి యంతకు మిగులన్
యమదూతలైరి కాఁపులు
క్రమ మెఱుఁగని దున్నలైరి కరణా లెల్లన్। 331

అడిగొప్పుల పై జెప్పినది.

క. గుడిమీఁది క్రోఁతితోడను
గుడిలోపలినంబివారికోడలితోడన్
నడిపీథిలంజెతోడను
నడిగొప్పులయోరుగాలి నడిగితి ననుమీ। 332

మనర(?) రాజ్యముపైఁ జెప్పిన పద్యములు.

ఉ. గొంగడి మేలువచ్చడము కుంపటి నల్లులు కుక్క మంచమున్
జెంగట వాయుతైలము లజీర్ణపుమందులు నుల్లిపాయలున్
ముంగిట వంటకట్టియల మోపులు దోమలు చీఁపోతులున్
రంగ! వివేకి కీమనరరాజ్యము కాఁపుర మెంతరోఁతరా। 333

ఉ. వంకరపాగలున్ నడుమువంగినకత్తులు మైలకోఁకలున్
సంకటిముద్దలుం జనుపశాకములుం బలుపచ్చడంబులుం
దెం కగునోరచూపులును దేఁకుపదప్పినయేసబాసలున్
ఱంకుల బ్రహ్మ యీమనరరాజ్యము నెట్లు సృజించె? నక్కటా। 334

ఉ. ఆదరణంబు సున్న వినయంబు హితంబును బొంకు సత్యమూ
లేదు దయారసం బది హుళిక్కి పసాపదువేళ పక్షికిలో
పేదపుఁబెట్టు దిట్టబలిభిక్షముఁ .. ..త
త్త్వాదులఁ బుట్టఁజేసినవిధాత ప్రజాపతి గాకయుండునే? 335

రేనాటిని గూర్చి—

క. గరళము మ్రింగితి నంచుం
బురహర! గర్వింపఁబోకు పో! పో! పో! నీ
బిరు దింకఁ గానవచ్చెడి
మెఱసెడిరేనాటిజొన్న మెదుకులు తినుమీ! 336

పడమటిసీమ వ్యాపారులపైఁ జెప్పిన పద్యము—

శా. దస్త్రాలున్ మసిబుఱ్ఱలుం గలములుం దార్కొన్న చింతంబళుల్
పుస్తుల్ గారెడుదుస్తులుం జెమటకంపుం గొట్టు నీర్కావులుం
అస్తవ్యస్తపుఁగన్నడంబును భయంబై తోఁచుగడ్డంబులున్
'వస్తూ చూస్తిమి రో స్తిమిన్' బడమటన్ వ్యాపారులం గ్రూరులన్. 337

శబరకాంతలు :-

క. గిటగిటనగు సెన్నడుముల
పుటపుటనగుచన్నుఁగవలు పున్నమనెలతో
జిటపొటలాడెడు మొగములు
కటితటములకొమరు శబరకాంతలకమరున్. 338

గీ. వీనులకు విందులై తేనెసోన లెనయ
ముందురాగంబునను జగన్మోహనముగ
పాడె నొకజాలరిమిటారి యీడులేని
కాకలీనాదమున నోడగడపుపాట! 339

శ్రీనాథుఁడు పద్మసాలెమిటారిపైఁ జెప్పినపద్యము.

సీ. పడుగేరుచోఁ జూచుఁ గుడియెడమల యందు
సంచరించెడివిట సముదయములఁ
బోగులు గట్టుచోఁ బొరుగిండ్లచిన్నప్రా
యపుటింతులకు నుపాయములు గఱపుఁ

గండెలుచుట్టుచోఁ గన్బ్రామసైఁగతో
సొగసుకాండ్రకుఁ డెంకిచోటుఁజూపు
అచ్చు వేయదుకుచో హాస్యరసంబునఁ
జెలికత్తెలను మాఱుపలుకరించు

గీ. నావలీవలి సతులతో హాస్యమాడు
మోకుబిగియించుచోఁ బతిమోసపుచ్చుఁ
గుంచెపిడి పట్టియాడ్చుచుఁ గొమరు ముగులుఁ
బద్మసాలెది వగఁదేఱి బలుమిటారి! 340

జంగమురాలిమీఁదఁ జెప్పినది:-

క. చెవి నివి నీలపురాలా
యువిదరొ నిను రతులఁ దనుప నొకనితరాలా
యివి రుద్రాక్షసరాలా
జవరాల మహాత్మురాల జంగమురాలా! 341

ఒకప్పుడు ధనలబ్ధి తనకు లేకపోఁగాఁ జెప్పినది :-

మ. కవితల్ సెప్పినఁ బాడనేర్చిన వృథాకష్టంబె యీబోగపుం
జవరాండ్రేకద భాగ్యశాలినులు పుం స్త్వంబేల పో పోఁచకా
సవరంగా సొగసిచ్చి మేల్ యువతివేషం బిచ్చి పుట్టింతువే
నెవరుఁ మెచ్చి ధనంబు లిచ్చెదరుగాదే పాపపుం దైవమా! 342

రాజమహేంద్రవరమున శాస్త్రపండితులతో వివాదపడి చెప్పినపద్యములలో నొకటి :-

మ. శ్రుతిశాస్త్రస్మృతు లభ్యసించుకొని విప్రుం డంత నానాధ్వర
వ్రతుఁడై పోయి కనుఁ బురందరపురారామద్రుమానల్పక
ల్పతరుప్రాంతలతాకుడుంగసుఖసుప్తప్రాప్తరంభాంగనా
వ్రతి .. ంకురపాటనక్రమకళాపాండిత్యశౌండీర్యముల్. 343

ఒకనాఁ డొకవనిత తన్నుఁ గికురింపఁగాఁ జెప్పినది:-

ఉ. హాజలజాక్షి! హా కిసలయాధర! హా హరిమధ్య! హా శర
ద్రాజనిభాస్య! హా ప్రమదతంత్రకళానిధి! యెందుఁ బోయితే
రాజమహేంద్రవీథిఁ గవిరాజు ననుం గికురించి ధర్గకం
ఠాజితకాలకూటఘుటికాంచిత మైనయమాసదీఁకటిన్? 344

కడిదిపురమున కరిగి చెప్పనవి:-

క. ముదిపిటులు విధవలంజెలు
పదకవితలు మాఱుబాసబాఁపనవారల్
చదువనిపండితవర్యులు
కదనాస్థిరవీరవరులు కడిదిపురమునన్. 345

ఉ. చీరయు ముక్కుమ్ముంగరయుఁ జెంపలగంధముఁ జుక్కబొట్టు మం
జీరఝణంఝణారవముఁ జేతులఁ గంకణనిక్వణంబు నొ
య్యారపుజాఱుకొప్పును గయాళితనంబును గాని లోన శృం
గార మొకింతలే దనుట గంటిని యీపురివారకాంతలన్. 346

రాచవీటి కరిగినప్పుడు చెప్పికొన్నపద్యము:-

చ. పసగలముద్దుమోవి బిగివ్రట్టువగుబ్బలు మందహాసముఙా
నొసటవిభూతిరేఖయుఁ బునుంగునతావి మిటారిచూపులుఙా
రసికులు మేలు మేలు బళిరా యని మెచ్చఁగ రాచవీటిలోఁ
బసిఁడిసలాకవంటి యొకబల్జవధూటిని గంటి వేడుకన్. 347

దక్షిణదేశమున కరిగినప్పుడు చెప్పినవి:-

గీ. మేఁతఁ గరిపిల్ల పోరున మేఁకపిల్ల
పారుఁబోతుతనంబునఁ బందిపిల్ల
ఎల్లపనులను జెఱుపంగఁ బిల్లిపిల్ల
అందమునఁ గ్రోఁతిపిల్ల యీ యఱవపిల్ల. 348

సీ॥ కూడు తలఁపఁ జోళ్ళు కూర కారామళ్ళు
చెవులంత వ్రేలాళ్ళు చేలు మళ్ళు
దుత్తెఁడే నాగళ్ళు దున్నపోతులయేళ్ళు
కలవు మాపటివేళ గంజినీళ్ళు
మాటమాటకు ముళ్ళు మఱి దొంగదేవళ్ళు
చేఁదైనవచ్చుళ్ళు చెఱకునీళ్ళు
వంటపిడ్కలదాళ్ళు వాడనూతులనీళ్ళు
విన విరుద్ధపుఁ బేళ్ళు వెదఁదనోళ్ళు
సఖులచన్నులబైళ్ళు చల్లనిమామిళ్ళు
వరుపైనవావిళ్ళు పచ్చపళ్లు

గీ॥ దళమయినయట్టికంబళ్లు తలలుగోళ్లు
వయిఁడికిని జూడఁ బయిఁడెత్తు ప్రత్తివిళ్లు
చలముకొని వెదకిన లేవు చల్లనీళ్లు
చూడవలసెను ద్రావిళ్ల కీడుమేళ్లు. 349

సీ॥ తొలుతనే వడ్డింత్రు దొడ్డమిర్యపుఁజారు
చెప్పలలోఁ బొగవెళ్లి చిమ్మి రేఁగఁ
పలుతెఱంగులతోడఁ బచ్చళ్లుచవిగొన్న
బ్రహ్మరంధ్రముదాఁకఁ బారు నావ
యవిసాకు వేఁచిన నార్నెల్లు నసిలేదు
పరిమళ మెంచినఁ బండ్లుసొగచు
వేపాకునెండించి వేసినపొళ్లను
గందానఁగాంచినఁగ్రక్కువచ్చు

గీ॥ నఱవవారింటివిం దెల్ల నాగదంబు
చెప్పవత్తురు తమతీరు సిగ్గులేగ
....
చూడవలసెను ద్రావిళ్ల కీడుమేళ్లు. 350

శ్రీరంగక్షేత్రమున కరిగి యచ్చట నొకబిత్తరి పైఁజెప్పినది:-

సీ॥ ఒకచెంప కోరగా నొనగూర్చి దిద్దిన
తుఱుమునుండి క్రొవ్విరులు రాల
రాతిరి నిదురఁ గూరమిఁజేసి ముడివడు
బడలిక నడుగులు తడఁబడంగ
వింతవారలఁ జూచి వెసనవ్వు నెదఁ గవ్వ
గలదంతములకాంతి వెలికిఁబాఱ
చిడిముడినడచుటఁ జెలరేఁగు గుబ్బల
పైఁ దాఁకి యొక్కింత పైఁట జాఱ

గీ॥ చెమటచేఁ దిరునామంబు చెమ్మగిల్ల
హాళి డాచేత విడియంబు గీలుకొల్పి
రంగపురిరాజవీథిఁ గానంగనయ్యెఁ
నాడుమదిఁ గోర్కులూర వైష్ణవవధూటి 351

మార్లె సీమ కరిగినప్పుడు చెప్పినవానిలో నొకటి:-

సీ॥ నడివీథిలో రాళ్లు నాగులే దేవళ్లు
పరగట సావిళ్లు పాడుగుళ్లు
ఐదువన్నెలకూళ్లు నంబటికావిళ్లు
నూరూర జిల్లేళ్లు నూటనీళ్లు
నడుముకు వడదోళ్లు నడువీథిఁ కల్రోళ్లు
కరజాలవడిసెళ్లు కాఁపుముళ్లు
... .
....

గీ॥ .... నేరెళ్లవాగునీళ్లు
సిరులఁ జెలువొందు మార్లెసీమయందు. 352

రెడ్ల ప్రాచీన రాజధానియగు నద్దంకి కరిగినప్పుడు చెప్పినది.

సీ॥ తళుకుతళుక్కను కాంతి బెళుకు కెంపులమూంగ
రందమై కెమ్మోవియందుఁ గుల్క
ధగధగద్ధగలచేఁ దనరారుబంగారు
గొలుసులింగపుఁగాయ కొమరుమిగుల
నిగనిగన్నిగలచే నెగడు చెల్వపుగుబ్బ
దోయి యొండొంటితో రాయిడింప
రాజహంసవిలాసరాజితం బగుయాన
మందు మెట్టెలు రెండు సందడింప

గీ. సరసదృక్కుల విటులను గరఁగ జూచి
పొంది కైనట్టిమోమున భూతిరేఖ
రాజకళ లొప్ప నద్దంకిరాజవీథిఁ
బొలిచె నొకకొమ్మ గాజులముద్దుగుమ్మ. 353

ఉ. గండముదప్పె నాంధ్రకవిగానికి నిన్నటి రేయిఁ బుష్పకో
దండుని గారవింపకయ తద్దయు నిల్చితిఁగాని యయ్యయో!
బండరువారిపాపికిని బైటిపసారమె యట్టె మైమయిం
బుండయి యెల్లవంకఁ జెడిపోవుదుగా! యటువోయియుండినన్. 354

మఱికొన్ని పద్యములు –

ఉ. వాలగుకన్నుదోయి బిగివట్టువగుబ్బలు కాఱుచీఁకటిం
జాలహసించుకొప్పుజిగి సారసము న్నగు మోము గల్గు నా
బాలికఁ గూలి కమ్మకొన బట్టలు నేసెడువాని కిచ్చె హా
సాలెత గాదురా కుసుమసాయకువట్టపుదంతి! యింతియే 355

ఉ. కుమ్మరవాళి బాలిక చకోరవిలోచన ముద్దుగుమ్మ యా
వమ్మదరిన్ రసామలినవస్త్రము చుంగులుజాఱఁ గట్టి తాఁ
గమ్మనిమోఁతతోఁ గరనఖమ్ముల బాండము లంగజాస్త్రిపా
తమ్మనఁ ద్రోవ దీసె విటలంపటము గుండియ లార విచ్చఁగన్. 356

క॥ ఆకదురునఁ బికరవముల్
ఆకదురున భృంగరవము నాత్మరవంబుల్
ఏకీకృతముగ నేకు ల
నేకులు విన వడికె ముదిర యేకులముదిరా! 357

ఉ॥ గుబ్బలగుమ్మ లేఁజిగురుఁగొమ్మ సువర్ణపుఁగీలుబొమ్మ యల్
గబ్బిమిటారి చూపులది కాఁపుది దానికిఁ నేల యొక్కనిం
బెబ్బులి నంటఁగట్టితివి పెద్దవు ని న్ననరాదు రోరి దా
నబ్బ! పయోజగర్భ! మగవానికి నింతవిలాసమేటికిన్? 358

శా॥ దాయాదుల్వలె గుబ్బచన్ను లొఱయన్ ధావళ్య నేత్రాంబుజ
చ్ఛాయల్ తాండవమాడఁ గేరి పురుషస్వాంతమ్మునన్ మన్మథుం
డేయం జంగమువారిచంద్రముఖి విశ్వేశార్చనా వేళలన్
వాయించెం గిరిగిండ్లు బాహుకుశలవ్యాపార పారీణతన్. 359

ఉ॥ పువ్వులు కొప్పునం దురిమి ముందుగఁ గొ నసియాడుచుండఁగా
జెవ్వనఁ జంగసాఁచి యొకచేతను రోఁకలిపూని యొయ్యనన్
నవ్వుముఖంబుతోడఁ దననందనుఁ బాడుచు నాథుఁ జూచుచున్. 360

సీ॥ బొమవింటఁ దొడిగినపూవింటి దొరముల్కి
పోల్కిఁ గస్తురి సోఁగబొట్టు దిద్ది
చకచక లీను తారకల రేకలువోలెఁ
గొలుకులు వెదలఁ గజ్జలము దీర్చి
పొడుపుగుబ్బలిమీఁద బొడమునీరెండ నా
రంగుచందురుకావి రైక దొడిగి
పిఱుఁదు పొక్కిలి యను మెఱుక పల్లము గప్పఁ
బాల వెల్లువవంటి చేల్గట్టి

గీ॥ అంచకొదమలగమి బెదరించుపోల్కి
నందెచప్పుళ్ళు ఘల్లు ఘల్లనుచు మొరయ
నడుము జవజవలాడఁ గీల్జడ ఘటించి
వచ్చె ముక్కంటిసేవకు మచ్చెకంటి. 361

సీ॥ తాటంకయుగధగద్ధగితకాంతిచ్ఛటల్
చెక్కుటద్దములపై జీరువార
నిటలేందుహరినీల కుటిలకుంతలములు
చిన్నారిమోమునఁ జిందు ద్రొక్క
బంధురమౌక్తిక ప్రకటహారావళుల్
గుబ్బచన్నులమీఁద గునిసియాడ
కరకంకణక్వణక్వణనిక్వణంబులు
పలుమాఱు రాతిపైఁ బరిఢవిల్ల

ఆ॥ ఓరచూపుల విటచిత్త మూఁగులాడ
బాహుకుశలతఁ జక్కనిమోహనాంగి
పాటఁబాడుచుఁ గూర్చుండి రోటిమీఁదఁ
బిండిరుబ్బంగఁ గన్నులపండు వయ్యె. 362

సీ॥ శ్రీరస్తు భవదంఘ్రిచికురంబులకు మహా
భూర్యబ్దములు సితాంభోజనయన!
వరకాంతిరస్తు తావకముఖనఖముల
కాచంద్ర తారకం బబ్జవదన!
మహిమాస్తు నీకటిమధ్యంబులకు మన్ను
మిన్నుగలన్నాళ్ళు మించుబోఁడి!
విజయోస్తు నీగానవీక్షల కానీల
కంఠ హరి స్థాయిగా లతాంగి!

ఆ॥ కుశల మస్తు లసచ్ఛాతకుంభకుంభ
జంభభిత్కుంభికుంభాభిజృంభమాణ
భూరిభవదీయవక్షోజములకు మేరు
మందరము లుండుపర్యంత మిందువదన! 363

సీ॥ చక్కని నీముఖచంద్ర బింబమునకుఁ
గళ్యాణ మస్తు బంగారుబొమ్మ!
నిద్దంపు నీచెక్కుటద్దంపురేకకు
నైశ్వర్య మస్తు నెయ్యంపుదీవి!
మీటినఁ బగులు నీ మెఱుఁగుఁబాలిండ్లకు
సౌభాగ్య మస్తు భద్రేభయాన!
వలపులు గులుకునీ వాలుఁగన్నులకు న
త్యధికభోగోస్తు పద్మాయతాక్షి!

గీ॥ మధురిమము లొలుకునీముద్దుమాటలకును
వైభవోన్నతి రస్తు లావణ్యసీమ!
వన్నెచిన్నెలుగల్గు నీమన్ననలకు
శాశ్వతస్థితి రస్తు యోషాలలామ! 364

సీ॥ సొగసుకీల్జడదాన! సోగకన్నులదాన!
వజ్రాలవంటిపల్వరుసదాన!
బంగారుజిగిదాన! వటువుగుబ్బలదాన!
నయమైనయొయ్యారి నడలదాన!
తోరంపుఁగటిదాన! తొడలనిగ్గులదాన!
పిడికిటనడఁగు నెన్నడుముదాన!
తళుకుఁజెక్కులదాన! బెళుకుముక్కరదాన!
సింగాణికనుబొమ చెలువుదాన!

గీ॥ మేలిమివసిండిరవకడియాలదాన!
మించిపోనేల రత్నాలమించుదాన!
తిరిగిచూడవె ముత్యాలసరులదాన!
చేరి మాటాడు చెంగావిచీరదాన! 365

క॥ కుంకుమ లేదో మృగమద
వంకము లేదో పటీరపాంసువు లేదో
సంకుమదము లేదో యకు
శంకర మగుభస్మ మేల బాలా! నీకున్. 366

శ్రీనాథుని బావమఱఁది రామయమంత్రి యనునతఁడు మంచిభోజనపుష్టి గలవాఁడట! అతఁ దొకయూరికరణము. పాఁడిపంటలుగల సంసారి. ఒకసారి బంతిని గలసి భుజించుచు శ్రీనాథుఁ డాతని నీపద్యము చెప్పి గేలికొనెను.

ఉ. గ్రామము చేతనుండి పరికల్పితధాన్యము నింటనుండి శ్రీ
రామకటాక్షవీక్షణపరంపరచేఁ గడతేఱఁ గాక మా
రామయమంత్రిభోజనపరాక్రమ మేమని చెప్పవచ్చు? నా
స్వామి యెఱుంగుఁ దత్కబళచాతురి తాళఫలప్రమాణముల్. 367

వేఱొక బంధుజనునిపైఁ జెప్పినది.

ఉ. మా కలిదిండికామయకుమారకుఁ డన్నిటఁ దండ్రివైఖరే
కాక తదన్యుఁ డెట్లగును? గాడిదకుం దురగంబు పుట్టునే?
చేకొని కొంకినక్కకును సింగము పుట్టునె? మాలకాకికిం
గోకిల పుట్టునే? చిఱుతకుక్కకు మత్తగజంబు పుట్టునే? 368

తనయెడ నత్యంతాదరము సూపిన రాజులును, రాజమంత్రులును, స్వర్గస్థులైరి. కడుపు కక్కుఱితిచేఁ గృష్ణాతీరమున బొడ్డుపల్లెను గుత్తకుఁ గొని శ్రీనాథుడు కృషిచేయ మొదలిడెను. కృష్ణవరదవలనఁ బైరు మునిఁగి పోయినది. అప్పుడు తన్నాదరించిన రెడ్డిరాజులకు గర్భశత్రువులగు నొడ్డె రాజులు రాజ్యమేలుచుండిరి. విద్యాగౌరవములేక యాయొడ్డెరాజులు శ్రీనాథునిఁ బిలుసిలుఁగులకుఁ బాల్పఱిచిరి. శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁ డీక్రింది పద్యమును జెప్పి యాంధ్ర వాఙ్మయ మున్నంతకాలమును శాశ్వతమగున ట్లారాజుల కప కీర్తిని నెలకొల్పెను.

సీ. కవిరాజుకంఠంబు కౌఁగిలించెను గదా
పురవీథి నెదురెండ పొగడదండ
ఆంధ్రనైషధకర్త యంఘ్రియుగ్మంబునఁ
దగిలియుండెనుగదా నిగళయుగము
వీరభద్రారెడ్డివిద్వాంసుముంజేత
వియ్యమందెనుగదా వెదురుగొడియ
సార్వభౌమునిభుజాస్తంభ మెక్కెనుగదా
నగరివాకిటనుండు నల్లగుండు

గీ. కృష్ణవేణమ్మ గొనిపోయె నింతఫలము
బిలబిలాక్షులు తినిపోయెఁ దిలలు పెసలు
బొడ్డుపల్లెను గొడ్డేఱి మోసపోతి
నెట్లు చెల్లింతుఁ దంకంబు లేడునూర్లు. 369

అవసాన కాలమున శ్రీనాథ మహాకవి సార్వభౌముఁడు చెప్పికొన్న పద్యము-

సీ. కాశికావిశ్వేశుఁ గలిసె వీరారెడ్డి
రత్నాంబరంబు లేరాయఁ డిచ్చు?
రంభఁగూడెఁ దెనుంగురాయరాహుత్తుండు
కస్తూరి కేరాజుఁ బ్రస్తుతింతు?
స్వర్గస్థుఁ డయ్యె విస్సనమంత్రి మఱి హేమ
పాత్రాన్న మెవ్వనిపంక్తిఁ గలదు?
కైలాసగిరిఁ బండె మైలారువిభుఁ డేఁగి
దినవెచ్చ మేరాజు తీర్పఁగలఁడు?

గీ. భాస్కరుఁడు మున్నె దేవునిపాలి కరిగెఁ
గలియుగంబున నిఁక నుండఁ గష్టమనుచు
దివిజకవివరుగుండియల్ దిగ్గు రనఁగ
నరుగుచున్నాఁడు శ్రీనాథుఁ డమరపురికి. 370

శ్రీనాథ కవిసార్వభౌముఁడు కర్ణాటాధీశ్వరుఁడగు ప్రౌఢ దేవరాయల దర్శింపఁ బోయినప్పుడు చెప్పిన పద్యము లీక్రిందివి క్రొత్తగాఁ జేకూరినవి. దేవరాయల యాస్థానమున ధర్మాధికారిగా ముమ్మకవి యను పేరి విద్వత్కవి యుండెనట। ముందుగా శ్రీనాథుఁ డాకవీశ్వరుని దర్శించి యీ క్రింది పద్యములు చెప్పెనట।

సీ॥ పంపావిరూపాక్ష బహుజటాజూటికా
రగ్వధ ప్రసవ సౌరభ్యములకు
తుంగభద్రా సముత్తుంగ వీచీఘటా
గంభీరఘుమఘుమారంభములకు
కళసాపురప్రాంత కదళీవనాంతర
ద్రాక్షాలతాఫల స్తబకములకు
కర్ణాటకామినీకర్ణ హాటకరత్న
తాటంకయుగ ధాళధళ్యములకు

గీ॥ నిర్నిబంధనిబంధమై నెనయుకవిత
తెలుఁగునను సంస్కృతంబునఁ బలుకనేర్తు
ప్రౌఢదేవేంద్రరాయ భూపాలవరుని
సమ్ముఖంబున దయఁజూడు ముమ్మసుకవి। 371

చ॥ తరువున గాండివం బిడఁడె ధర్మజునానఁ గిరీటి యేను వా
క్సరసిజనేత్రయానతి విచారముచొప్పున గర్వహీనతఁ
మరలి తెలుంగుభూమి కసమానగతిం గొనిపోవు వాఁడనై
బిరుదులు నారివాఁగుకడఁ బెట్టితి సత్కవిసార్వభౌముఁడఁ 372

ముమ్మ కవియెడ నీవిధముగా నార్జవము నెఱపెను. పిదప రాయల సందర్శన మునకు జాగగుచుండఁగా రాయల కిట్లు వార్త పంపెను: —

సీ॥ దంబు సూపి ధరాతలంబు పైఁ దిరుగాడు
కవిమీఁదఁగాని నాకవచ (?) మేయ
దుష్ప్రయోగంబుల దొరకొని చెప్పెడు
కవిశిరస్సుసఁగాని కాలు దాఁప
సంగీత సాహిత్య సరస విద్యల నేర్చు
కవులతొమ్ములు గాని కాల్చి విడువ
చదివి చెప్పఁగ నేర్చి సభయందు విలసిల్లు
కవినోరుఁగాని ప్రక్కలుగఁ దన్న

గీ॥ దంటకవులకు బలువైన యింటిమగఁడఁ
గవులవాదంబు విన వేడ్క గల్గెనేని
నన్నుఁ బిలిపింపు మాస్థానసన్నిధికిని
లక్షణోపేంద్ర! ప్రౌఢరాయక్షితీంద్ర! 373

రాయల సందర్శనము సమకూరెను. డిండిమభట్టు ప్రత్యర్థి పండితుఁడుగా నేర్పడెను. బాలను యువతినిఁ బ్రౌఢను లోలను గూర్చి రాజు నాల్గు సీసపద్యములు చెప్పఁగోరెను. శ్రీనాథుఁడు చెప్పెను. అందొకటి :—

సీ॥ కమనీయకరపల్లవము మేను గదియంగ
నొయ్యన చాఁచిన నులికిపడును
ఆలింగనమునకు నక్కునఁ జేర్చినఁ
జేదోయి యురముపైఁ జేర్చికొనును
చుంబనమ్మున కోష్ఠబింబంబు గమకింప
వదన మొయ్య నొకింత వంచుకొనును
గిలిగింత సేఁతకుఁ గినుకయు సిగ్గును
మొలవంగఁ గన్నులు మోడ్చుకొనును

గీ॥ అట్టిబాల రతిక్రీడ ననువుపఱుప
నేర్పుగల్గునె పరులకు నీకుఁగాక
రాజవరమేశ! రాజాధిరాజవిభవ!
లక్షణోపేంద్ర! ప్రౌఢరాయక్షితీంద్ర! 374

డిండిమభట్టారకునితోడి వివాద మీసందర్భమందలిది. ప్రత్యర్థిని జయించిన పిదప శ్రీనాథుఁడు చెప్పినపద్యము లివి చేకూఱినవి.

మ॥ జననాథోత్తమ! దేవరాయనృపతీ! చక్రేశ! శ్రీవత్సలాం
ఛనసంకాశ! మహాప్రభావ! హరిరక్షాదక్ష! నాబోఁటికిన్
గునృపస్తోత్రసముద్భవం బయినవాగ్దోషంబు శాంతంబుగాఁ
గనకస్నానము చేసి కాక పొగడంగా శక్యమే దేవరన్. 375

కనకస్నానమహోత్సవము జరగినది.

శా॥ కోటీ! భారతి! యార్భటిన్ మెఱయుమీ! చోద్యంబుగా నేను గ
ర్ణాటాధీశ్వరుఁ బ్రౌఢదేవనృపతిన్ నాసీరధాటీచమూ
కోటీఘోటకధట్టికాఘురపుటీకుట్టాకసంఘట్టన
స్ఫోటీధూతధరారజశ్ఛటకితాంభోటిన్ బ్రశంసించెదన్. 376

ఇత్యాదిపద్యముల దేవరాయలను స్తుతించినాఁడు.

భృంగపంచకము

ఇది శ్రీనాథ కృతి యందురు.

సౌందర్యశాలినియగు నొకనరపాలునిదేవేరి యమాత్యునకుఁ జనవుపడి యుండెను. ఒకప్పు డాభూపతి కార్యవశమున స్థలాంతరమున కరుగఁడు నామంత్రి యంతిపురమునఁ జేరుకొని రాజమహిషితోఁ గేళింతలాడుచుండెను. పుడమితేఁడును నాఁటి రేయికే మరలఁ దిరిగివచ్చుటయుఁ గోటలోనికి వచ్చిన తోడన కవాటములెల్ల బంధింపఁబడుటయు నెఱిఁగి దూతికయొక స్త్రీవృత్తాంత మమాత్యునకుఁ దెలిపి దాఁగొనుటకు భృంగాపదేశమునఁ జెప్పినది.

ఉ॥ మాయురె! భృంగమా! వికచమల్లికలన్ విడనాడి తమ్మిలో
నీయెడఁ బూవుఁదేనియల నింపుజనింపఁగఁ గ్రోలి సౌఖ్యమున్
బోయెద నన్న భ్రాంతి నినుఁ బొందదు రా జుదయించె నిప్పుడీ
తోయజపత్రముల్ వరుసతో ముకుళించెఁ జలింపకుండుమా! 377

పదమితేఁడు శయనాగారమున కరిగినపిదపఁ గొంతదడవునకు మంత్రి యిఱుకటమున దాఁగియుండఁజాలక యిటునటుఁ గదలఁగాఁ జప్పుడగుట విని మఱల నాదూతిచెప్పునది-

చ॥ అళికులవర్య! పద్మముకుళాంతరమందు వసింపనేరమిన్
జలనము సెందెదేమి నవసారసమిత్రుఁడు రాకయుండునా?
తొలఁగక యందె యుండు మిఁకఁ దోయజవైరి తిరంబె రాత్రియీ
కలవరమేల? తమ్మితుద గానక తూఱక యూరకుండుమా! 378

సాధ్వీమణియగు నామంత్రి భార్య తేఁ దంతిపురమునఁ జేరుటవిని రేయి రెండుజాములు కడచనినను దనభర్త యిలుసేరమిచే దిగుల్వడి యేమికీడు వాటిల్లెనో యని కనుఁగొనరాఁగా నామెనుగూర్చి దూతి చెప్పునది-

మ॥ అలినీ! తత్తఱ మేలె నేఁడు నిదె నీయాత్మేశుఁ దౌత్సృంగమున్
జలజాసక్తమరందపానవశతన్ సానందుఁడై యున్నవాఁ
డులు కింతేనియు లేక నీ వరుగుమా! యొప్పార నిప్పాట నీ
చెలువుంగుం బఱతెంచుఁ దేకువను రాజీవంబు పుష్పించినన్. 379

తా మింక వెలుపలకు దయచేయుం డని మంత్రికిని బోధించుచుఁ జెప్పునది-

మ॥ పతినిద్రించినవేళ రాఁదగున యోపద్మారి యీకేశికా
యతనంబందు రతిశ్రమన్ విభుఁడు నిద్రాసక్తుఁడై యుండె నీ
శతపత్రేక్షణ మోమువాంచినది నీసామర్థ్యమున్ జూపఁబో
కతివేగంబున నేఁగుమా! తొలఁగి మాయాత్మల్ సుఖం బందఁగన్. 380

రేయి రాజమహిషి తనకంఠహారమును మంత్రికంఠమున వైచెను. అతఁడు నదిమఱచి మఱునాఁడు దానిఁదాల్చియే రాజసభ కరుదెంచెను. అది గాంచి రాజు గుఱుతించునేమో యని భీతిలి నిపుణయగునాదూతివంటివేషమున నరుగుదెంచి యీ క్రింది పద్యమును జదువ, నందలి "మానవరిపాల" యను విశేషణముఁ బట్టి మంత్రి తెలిసికొని తన కంఠమందలిహారమును బైవచ్ఛదమునఁ జుట్టి పారితోషికముగా నొసంగెను.

చ॥ అతులసభాంతరస్థితబుధావళికెల్ల జొహారు వీరరా
హుతులకు మేల్జొహారు సతతోజ్జ్వలవిక్రమ సార్వభౌమసం
తతికి జొహారు వైభవవితానపురందరుఁ డైనయట్టి భూ
పతికి జొహారు మానపరిపాలః జొహారు ప్రధానశేఖరా! 381

బమ్మెర పోతన

ఈతఁడు క్రీ 1400, ప్రాంతముల నున్నవాఁడు. శ్రీనాథునకు బావమ ఱఁది యందురు. శ్రీ భాగవతము, దండకము, వీరభద్ర విజయము నీతని కృతులు. కొందఱు, భోగినీదండక వీరభద్ర విజయములకుఁ బోతనకర్తృత్వ మునెడ సంశయపడెదరు. ఈపవిత్రకవి వైషయికేచ్ఛావైముఖ్యమును ప్రశం సించుకట్టుకతలు కొన్నికలవు. వానిని విడచి యాప్రసక్తిలోని పద్యము లుదా హరించెదను.

ఉ॥ కాటుక కంటినీరు చనుకట్టుపయింబడ నేల యేడ్చెదో
కైటభదైత్యమర్దనునిగాదిలికోడల! యోమదంబ! యో
హాటకగర్భురాణి! నిను నాఁకటికై కొనిపోయి యల్ల క
ర్ణాటకిరాటకీచకుల కమ్మఁ ద్రిశుద్ధిగ నమ్ము భారతీ!. 382

శ్రీనాథకవీశ్వరుఁడు, పోతనామాత్యునితో నిట్లనియె నట!

క॥ కమ్మని గ్రంథం బొక్కటి!
యిమ్ముగ నేన్నృపతి కైనఁ గృతియిచ్చినఁ గై
కొమ్మని యీయరె యర్థం?
బిమ్మహి దున్నంగ నేల యిట్టిమహాత్ముల్?. 383

నందిమల్లయ ఘంటసింగయలు, శృంగారషష్ఠ మనుపేర భాగవతషష్ఠ స్కంధమునే తెలిఁగించినారు. దానిఁ గూర్చి-

శా॥ చండాంశుప్రభవీక్ష! తిమ్మయతనూజా! తిమ్మ! విధ్వస్తపా
షండంబైన త్రిలింగ భాగవత షష్ఠస్కంధభాగంబు నీ
కుం దక్కెం జతురాననత్వగుణయుక్తుల్మీఱ వాణీమనో
భండారోద్ధతి చూఱకారబిరుద ప్రఖ్యాతి సార్థంబుగన్. 384

పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రకవి

ఈ మేటికవి క్రీ 1480 ప్రాంతమున నాంధ్ర దేశమునఁ బ్రఖ్యాతి కెక్కినవాఁడు. శృంగార శాకుంతలము, జైమినిభారతము నను రెండుకృతులు మాత్ర మీతనివి లభించుచున్నవి. విద్యానగరమును బరిపాలించిన సాళ్వగుండ నరసింహరాజునకు జైమిని భారతము కృతిగా నొసఁగఁబడినది. నరసింహ రాజునకు కృతి రచించికొనివచ్చుట కేర్పఱిచిన గడువునాఁటివఱకు నీతఁడు గ్రంథరచన మారంభింపనే లేదనియు నాఁడు తద్బంధుజనులు కృతి రచింప వైతివి రాజువలనఁ జిక్కు వచ్చు నని మొఱపెట్టఁగా నారాత్రి యింటిలో నొక గది యలికించి ముగ్గు వెట్టించి తాటియాకులును గంటమును గొని తానొక్కరుఁడ యందుఁ బ్రవేశించి సరస్వతీసాహాయ్యమునఁ దెల్లవారువఱకుఁ గృతిని సమకూర్చి మఱునాఁడు రాజాస్థానమున వినిపించి 'వాణి నారాణి' యనె ననియు నొకకట్టుకథ కలదు. అంత శీఘ్రకాలములో నతిరసవంతమగు నాకృతి నాతఁడు రచించుట సత్యమయి యుండును. పైకథకు దోడుగా నీ పద్య మొకటి కలదు.

క॥ పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరన
కిల్లా లట వాణి యట్టులే కా కున్నన్
తెల్లముగ నొక్క రాతిరి
తెల్లగ తెలవారువఱకు తేగలఁడె కృతిన్. 385

వెల్లంకి తాతంభట్టు

కవిలోక చింతామణి యనుపేరి లక్షణ గ్రంథమును రచియించిన యీ కవీశ్వరుఁడు పదునైదవశతాబ్దిలో నున్నవాఁడు. ఈ క్రిందిపద్యము లాతని ప్రశస్తిని దెలుపుచున్నవి—

సీ॥ ఏకవి నిర్మించె నీశబ్దశాస్త్రప
ద్ధతి యెల్ల సుకవిచింతామణి యన
ఏకవి చెప్పె ననేక పుణ్యానల్ప
బంధురసంక్షేప భాగవతము

ఏకవి పఠియించె నెల్ల భాషలు నవి
ప్రకటనిర్భరమతిప్రౌఢి మెఱసి
ఏకవి తెచ్చె మహీశ సంఘముచేత
వారణాశ్వాదిసువస్తుచయము

గీ॥ అతఁడు వెల్లంకి తాతమహాయశో గ్ర
గణ్యుఁ డుత్తమసుకవిముఖ్యాధినాథుఁ
డంబరాశావకాశ విఖ్యాతచక్ర
వాళశైలాంతరావాప్తభేలయశుఁడు. 386

సీ॥ 'కర్ణాటకటకభూ కాంతసభాంత ప్ర
గల్భ కవీశ్వరకమలహేళి!
గజపతిసంసదఖర్వ విద్యాగర్వ
తార్కిక కుముదసుధామయూఖ!
అశ్వ సాధనమహేంద్రాస్థానశాబ్దిక
వర్య చూతద్రుమవనవసంత!
మాళవేశ్వరసదో మధ్యమస్థాయికా
లంకారిక మయూరలలిత మేఘ!'

గీ॥ యనుచు నిన్నవనీపతు లహరహంబు
సరగ గంభీరవాక్ప్రౌఢి సన్నుతింతు
రబ్జభీమణితనయ! శబ్దార్థనిలయ
శాస్త్రిరాత్మక! వెల్లంకి తాతసుకవి! 387

కృష్ణదేవరాయలు

బళ్లారిమండలములోని యానెగొందికి సమీపమున నుండిన విద్యానగర మను పట్టణరాజము రాజధానిగా దక్షిణ హిందూ దేశమునకెల్ల నేకచ్ఛత్రాధిపత్యమును నిర్వహించిన యీనృపాల రత్నము క్రైౕ 1509 మొదలు 1530 వఱకు రాజ్యము వహించినట్లు తెలియుచున్నది. కృష్ణరాయలు బహువారములు

దండయాత్రలు చేసి నానారాజుల జయించి తురుష్కులముష్కరకృత్యముల సాగనీయక రాష్ట్రముల నాక్రమించుకొని మహారాజ్య వైభవ మనుభవించినవాఁ డగుటయకాక సరసకవితా విలాసలాలసుఁడై పెద్దనాదిసుకవీంద్రుల వల్లఁ దేనియలఁ జాలఁగొని సంస్కృతాంధ్రములందు మేలయిన కవనము సెప్ప నేర్చిన సుకవిరాజ శిఖామణి. ఆంధ్రమున విష్ణుచిత్తీయమును సంస్కృతమున మదాలసా చరిత్రాదికములు నితనికృతులు. ఆంధ్ర వాఙ్మయమున కీమహారాజు కాలమున నిం తం తనరానిమహోన్నతి చేకూఱెను. పెద్దనాదికవిశ్రేష్ఠు లితని యాస్థానమునఁ గవీశ్వరులు. మనుచరిత్రము పారిజాతాపహరణము మొదలగు కృతుల కితఁడు కృతిపతి. పెద్దనామాత్యున కితఁ డాంధ్రకవితాపితామహుఁ డన్న బిరుద మొసఁగెను. విద్యావిషయమున నీమహారాజు నాస్థానమునందు జరిగినవృత్తాంతములు వింతవింతలుగాఁ జెప్పఁకొనఁబడుచున్నవి. కొన్నిమాత్ర మిందుఁ దెల్పఁ బడును

ఒకప్పుడు కృష్ణరాయలు పసిఁడిపళ్లెరమునఁ గవిగండ పెండేరమును గొనివచ్చి సభాస్థానమున నిడి సంస్కృతాంధ్రములందు సమముగాఁ గవనము సెప్ప నేర్చినవా రిద్దానిఁ గైకొన నర్హులనఁగా సభ్యులు మిన్నకుండిరనియు దానిపై నాతఁడే-

ఉ॥ ముద్దుగ గండపెండియరమున్ గొనుఁడంచు బహూకరింపఁగా
నొద్దిక నాకొసంగు మనియొక్కరుఁ గోరఁగలేరు లేరొకో-

అని సగముపద్యముఁ జదివినఁ బెద్దనామాత్యుఁడు లేచి-

పెద్దనబోలుపండితులు పృథ్విని లేరని నీ వెఱుంగవే
పెద్దన కీఁదలంచినను బేరిమి నా కిదు కృష్ణరాణ్ణృపా! 388

అని పూరించి యీమాలిక నాశువుగా రచించి చదివె నట ॥

ఉ॥ పూఁత మెఱుఁగులుం బసరుపూఁపబెడంగులుఁ జూపునట్టివా
కైతలు? జిగ్గు నిగ్గు, నెనగావలెఁ గమ్మన గమ్మనన్వలెన్
రాతిరియున్ బవల్ మఱపురానిహొయల్ చెలి యారంజపు ని
ద్దాతరితీపులో యనఁగఁ దారసిలన్వలె లోఁ దలంచినన్

బాఁతిగఁ బైకొనఁవలెను పైదలికుత్తుకలోనివల్లటీ
కూఁత లనన్వలెఁ సొగసుకోర్కులు రావలె నాలకించినన్
జేటికొలందిఁ గౌఁగిటనుజేర్చినకన్నియచిన్నిపొన్ని మే
ల్మాఁతలచన్నుదోయివలె ముచ్చటగావలెఁ బట్టిఁజూచినఁ
డాతొడనున్న మిన్నులమిటారపుముద్దులగుమ్మ కమ్మనౌ
వాతెఱ దొండపండువలె వాచవిగావలెఁ బంటనూదినఁ
గాతలఁ దమ్మిచూలిదొర కైవసపుంజవరాలిసిబ్బెపు
న్మే తెలియబ్బురంపుజిగి నిబ్బర పుబ్బుగుబ్బిగుబ్బపొం
బూఁతలనున్నకాయసరిపోడిమి కిన్నెరమెట్లబంతి సం
గాతపు సన్నతంతి బయకారపుఁ గన్నదగౌళవంతుకా
సాతతతానతానలవసఁ దివుటాడెడు గోటమీటుబల్
ప్రమోఁతలునుంబలెఁ హరువు మొల్లముగావలె నచ్చతెన్గు లీ
రీతిగ, సంస్కృతంబు పచరించెడుపట్టున భారతీవధూ
టీతవనీయగర్భనికటీభవదాననపర్వసాహితీ
బౌతికనాటకప్రకరభారతభారతసమ్మతప్రభా
శీత నగాత్మజా గిరిశశేఖర శీతమయూఖ రేఖికా
పాతసుధాప్రపూరబహుభంగఘుమంఘుమఘుంఘుమార్భటీ
జాతకతాళయుగ్మ లయసంగతి చుంచువిపంచికామృదం
గాతతతేహిత త్తహితహాధితధంధణుధాణుధింధిమి
వ్రాతనయానుకూలపదవారకుహూద్వహహారికింకిణీ
నూతన ఘల్లలాచరణనూపురఝూళఝుళీమరందసం
ఘాతవియద్ధునీ చకచకద్వికచోత్పలసారసంగ్రహో
యాతకుమారగంధవహహారిసుగంధవిలాసయుక్తమై
చేతము చల్లఁజేయవలె జిల్లనఁ జల్లవలెఁ మనోహర
ద్యోతకగోస్తనీఫలమధుద్రవగోఘృతపాయసప్రసా
రాతిరసప్రసారరుచిరప్రసరంబుగ సారెసారెకున్. 389

రాయ లంతటఁ గవిగండ పెండేరమును దానై యాతని పాదమునఁ దొడిగెనఁట! రాయలు వేఱొకప్పు డేదో యాశువుగా రచింపుమనఁ బెద్దనగారు చెప్పినది —

చ॥ నిరుపహతిస్థలంబు రమణీప్రియదూతిక తెచ్చియిచ్చుక
ప్పురవిడె మాత్మ కింపయినభోజన ముయ్యెలమంచ మొప్పు త
ప్పరయురసజ్ఞు లూహ తెలియంగల లేఖక పాఠకోత్తముల్
దొరకినఁగాక యూరక కృతుల్ రచియింపు మనంగ శక్యమే! 390

కృష్ణరాయ లొకనాఁ డాస్థానమునఁ గవీశ్వరుల కీసమస్య నొసఁగెనట!
"వి॥ స్ఫురితఫణామణిద్యుతులఁ బొల్పగునాగకుమారుఁడో యనన్" - పెద్దన్న
గారి పూరణము—

చ॥ వరుఁడు చెఱంగు పట్టినను వల్వ తొలంగిన లేమ సిగ్గువ
ట్టురుతరరత్నముద్రికల నొప్పగుడావలికేల మూయఁగాఁ
గర మమరెం గరం బపుడు కామనిధానముఁ గాచియున్నవి
స్ఫురితఫణామణిద్యుతులఁ బొల్పగునాగకుమారుఁడో యనన్. 391

నగరు, తగరు, తొగరు, వగరు, అనుపదములు ప్రాసస్థానమున నెల
కొల్పి, రామాయణ, భారత, భాగవత పరములుగాఁ గృష్ణరాయనియాస్థాన
మున రాధామాధవకవిచేఁ జెప్పఁబడిన పద్యములు —

చ॥ నగరుపగాయె నింక విపినంబులకేఁగుఁడు రాజ్యకాంక్షకుం
దగరు కుమారులార! యని తల్లి వగ ల్మిగులంగఁ దోఁపగాఁ
దొగరున రక్షగట్టి మదిఁదోఁపక గద్గదఖిన్న కంఠయై
వగరుచున్నఁ జూచి రఘువంశవరేణ్యుఁడు తల్లి కిట్లనున్. 392

చ॥ తొగరుచి కన్నుదోయిఁ గడుఁ దోఁచఁగఁ గర్ణుఁడు భీమసేనుపై
దగరు ధరాధరంబునను దాఁకినభంగిని దాఁకి నొచ్చి తా
వగరుచుచుక్ వెసక్ బరుగువాఱిన నచ్చటి రాజలోకముల్
నగరు సుయోధనాజ్ఞ మదినాటుటఁజేసి ధరాతలేశ్వరా! 393

చ॥ వగరుపుమాత్రమే వరుఁడు వశ్యుఁడు గాఁడు సఖీసఖత్వమె
న్న గరుడవాహనుండు మము నాఁడటు డించుటయెల్ల నుద్దవా
తగ రని కాక మోహపులతాతను లైన విధంగఁ జూతురే
తొగరుచి యోషదీశునకుఁ దోవఁగజేయునె పీడనాథఁగన్? 394

కృష్ణరాయలు ధూర్జటికవి కవనశక్తినిగూర్చి పద్యరూపమునఁ బ్రశ్నింపఁగా నొక కవి పూరించిన పూరణము—

చ॥ స్తుతమతియైన యాంధ్రకవి ధూర్జటిపల్కులకేల కల్గెనో
యతులితమాధురీమహిమ!— హా! తెలిసెన్ జగదేక మోహనో
ద్ధతసుకుమారవారవనితా జనతా ఘనతాపహారిసం
తతమధురాధరోదిత సుధారసధారలఁ గ్రోలుటం జుమీ. 395

రాయల కోరికపై నీక్రింది మూఁడు పద్యములును పెద్దన తిమ్మన భట్టుమూర్తి కవులచే రచింపఁబడినవి—

శా॥ రంతుల్ మానుము కుక్కుటాధమ! దరిద్ర క్షుద్ర శూద్రాంగణ
ప్రాంతోలూఖలమూలతండులకణ గ్రాసంబుచేఁ గ్రొవ్వి దు
ర్దాంతాభీలవిశేషభీషణఫణాంతర్మాంససంతోషిత
స్వాంతుండైన ఖగేంద్రు కట్టెదుర నీజంజాటముల్ సాగునే? 396

ఉ॥ స్థానవిశేషమాత్రమునఁ దామరపాకున నీటిబొట్టు! నీ
జూనిక మౌక్తికం బనుచుఁ బోల్చినమాత్రన యింతగర్వమా
మానవతీశిరోమణులమాలికలందును గూర్ప వత్తువో
కానుక నియ్య వత్తువో వికాసము నిత్తువొ విల్వదెత్తువో. 397

ఉ॥ తక్కక నేల ముట్టిగొని త్రవ్వఁగనేర్తు నటంచుఁ దాకుతా
నొక్కెడె శాతి యంచు ముద మొందకు బుద్ధిని వెఱ్ఱివంది! నీ
వెక్కడ! యాదిఘోణియన నెక్కడ! యద్రిసముద్ర దుర్గభూ
ర్భృత్కులతలంబు నొక్కయరపంటనె మింటికి నెత్త నేర్తువే. 398

రాయల యాస్థానమున నొక సంస్కృత కవి యరుదెంచి పెద్దనాద్యాంధ్రకవీశ్వరుల యెడ నీసడింపుతో నిట్లు పల్కెనట—

శ్లో॥ ఆంధ్రభాషామయం కావ్యం మయోమయవిభూషణమ్,

వెన్వెంటనే పెద్దనామాత్యుఁడు చెంపపెట్టు పెట్టినట్లు పూరించె!

సంస్కృతారణ్యసంచారి విద్వన్మత్తేభశృంఖలమ్॥ 399

రాయలకుఁ జదరంగపుటెత్తులు వేయుటయం దత్యంతాసక్తి యుండెడి దఁట! బొడ్డుచెర్ల చినతిమ్మన యను కొప్పోలుకరణము కవీశ్వరదిగ్దంతియను ప్రతిష్ఠగలవాఁడై శ్రీకృష్ణరాయలతోఁ జదరంగమాడుచుండెడువాఁడు. శ్రీకృష్ణ రాయల పక్షమున నెంద ఱాలోచించి యెత్తువేయుచున్నను నీతఁ డొక్కఁడే యెదురెత్తు వేసి యాటగెల్చుచు వేయార్లు పందెముగొనుచుండెడి వాఁడట! అతని శక్తికి సంతోషించి కొప్పోలు గ్రామమునకుఁ గృష్ణారాయపురమనునామ మేర్పఱిచి రాయలు సర్వాగ్రహారముగా నాతనికి ధారవోసెను.

క॥ శతసంఖ్యు లొక్కటైనను
సతతము శ్రీకృష్ణరాయజగతీపతితోఁ
జతురంగ మాడి గెల్చును
ధృతిమంతుఁడు బొడ్డుచెర్ల తిమ్మన బళిరే! 400

ఉ॥ ధీరుఁడు బొడ్డుచెర్ల చినతిమ్మనమంత్రి కుమారుఁ డంచితా
కారుఁడు సత్కళావిదుఁడు కౌశికగోత్రుఁడు పద్మనేత్రసే
వారతబుద్ధి నందవరవంశ్యుఁడు సత్కవిలోకనాథుఁ డా
చారసమగ్ర వర్తనుఁడు చారువచస్స్థితినొప్పువాఁ డొగిన్. 401

రాయలు కళింగదేశ విజిగీషామనీష దండెత్తిపోవుచు బెజవాడలో విడిసి హరివాసరోపవాసవ్రతమును గృష్ణాతీరమున నున్న శ్రీకాకుళపుణ్యక్షేత్రమునఁ గావించుటకై పెద్దనాది విద్వత్కవులతో నరిగెను. అప్పుడే యక్కడ వెలసి యున్న యాంధ్రనాయకస్వామి కృష్ణరాయల స్వప్నమున నాముక్తమాల్యద రచింప నాదేశించిన ట్లాముక్తమాల్యదయందుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. అక్కడ నేకాదశినాఁడు పండితమండలిలోఁ బుణ్యకథా గోష్ఠి సలుపుచుఁ గృష్ణరాయలు దాశరథు లెక్కువవారా? పాండవులెక్కువవారా? అని ప్రశ్నించెనట. పెద్దనాదులు తమకుఁ దోఁచినరీతిని బలుదెఱఁగులఁ జెప్పిరట. దాశరథులు ఈశ్వరాంశమున జన్మించిన వారుగావున వారి కమానుషశక్తులును లోకోత్తర యోగ్యతయును గల్గుట వింతకాదు. పాండవులయెడ నీశ్వరాంశములేదు. అట్లయియు శక్తులయందును యోగ్యతయందును దాశరథులతో సాటివచ్చిరి. కావునఁ బాండవులే యెక్కువవారగుదు రని తనయాశయమును రాయలు తుదకు వెల్లడించెనట! అది విని రాయల ప్రక్కను జామరము విసరుచున్న దాకలి

యొకఁడు కేలుమోడ్చి "దేవర జన్మాంతరమున నున్నను బాండవుల మీఁది యభిమానమును మానలే" దనెనట; రాయ లత్యానందము నెంది యాచాకలివాని వేది కావలయునో కోరుకొ మ్మనెనట; వాఁడు దేవరకోట యేలవలెనని కోరిక కలదనెనట; అప్పుడే యక్కడ వానికి దేవరకోటసీమ నేలుకొమ్మని యనుజ్ఞ నొసఁగెనట; నేఁ డా దేవరకోట సీమను గమ్మ జమీందారులు పాలించుచున్నారు. కాని నేఁటి వఱకును నా సంస్థానమునఁ జాకలిచేఁ బల్లకి మోయింపకుండుటయు సీలు మొహర్లు వానియొద్దనే యుంచుటయు నాచారముగా వచ్చుచుండె నందురు. కృష్ణరాయలపై ననేక కవులచేఁ జెప్పఁబడిన చాటువులు.

మ॥ శరసంధానబలక్షమాది వివిధైశ్వర్యంబులుం గల్గి దు
ర్భరషండత్వ బిలప్రవేశకలన బ్రహ్మఘ్నతల్ మానినన్
నరసింహక్షితిమండలేశ్వరుల నెన్నన్ వచ్చు నీసాటిగా
నరసింహక్షితిమండలేశ్వరుల కృష్ణా! రాజకంఠీరవా! 402

మ॥ కలనం దావకఖడ్గఖండితరిపుక్ష్మాభర్త మార్తాండమం
డలభేదం బొనరించి యేఁగునెడఁ దన్మధ్యంబునన్ హారకుం
డలకేయూరకిరీటభూషితుని శ్రీ నారాయణుం గాంచి లోఁ
గలఁగం బాఱుచు నేఁగె నీవ యనుశంకన్ గృష్ణరాయాధిపా! 403

ఉ॥ ఏపునఁ గృష్ణరాయజగతీశ్వరుఖడ్గము మింట మార్గముం
జూపిన భానుమండలము సొచ్చి హుటాహుటి శత్రు లేఁగుచో
రేవటిబాపనయ్య! పగలింటిమహోగ్రపుజంగమయ్య! యో
మాపటిదాసరయ్య! మము మన్నన సేయు మటందు రెంతయున్. 404

ఉ॥ కాశియు నీకరాసిసరి గాదు నృసింహునికృష్ణరాయ! యా
కాశిని జచ్చువారికిని గల్గును జేతికిఁ బుఱ్ఱె నీమహో
గ్రాసిని గండతుండెములుగా మృతిఁ బొందిన వైరికోటికిన్
భాసురరాంభకుంభకుచభారము లబ్బెడు నేమిచిత్రమో! 405

శా॥ రాయగ్రామణి కృష్ణరాయ! భవదుగ్రక్రూరఖడ్గాహిచేఁ
గాయం బూడ్చి కళింగదేశనృపతుల్ కానిర్ఝరీపోషణీ
మాయాభీకుముటూరులోటుకుహుంటూమాయాసటాజాహరే
మాయాగ్గేయమదే యటంద్రు దివి రంభాజారునిన్ యక్షునిన్. 406

మ॥ సమరక్షోణిని గృష్ణరాయలభుజాశాతాసిచేఁ బడ్డ దు
ర్గమదోర్దండపుళిందకోటి యవనవ్రాతంబు సప్తాశ్వమా
ర్గమునన్ గాంచి సెబా సహో హరిహరంగాఖూబుఘోడాకితే
తుముకీబాయిలబాయిదేమలికి యందు ర్మింటికిం బోవుచున్. 407

మ॥ గవఁకుల్ బల్లిదమయ్యెఁ ఢిల్లికిని మక్కాకోటమేలయ్యెఁ బం
డువకుం గ్రొత్తగఁ గ్రొత్తదంబు లమరెన్ బోలేరుచందేరులన్
దవసం బెక్కె బెడందకోటపురకాంతాగర్భనిర్భేదన
ప్రవణంబై నభవత్ప్రయాణజయవార్తన్ గృష్ణరాయాధిపా! 408

ఒకప్పుడు కృష్ణరాయలకు గృష్ణదగ్గఱఁ దురుష్కులతోఁ బోరువాటిల్లెను. రాయలసేన కృష్ణ కిద్దరిని దురుష్కసేన యద్దరిని నుండెను. నదిదాఁటి రాయలసేనపైకి రావలయునని యేన్గులతోఁ దురకలు నదిలోనికిఁ జొచ్చి కృష్ణ వెల్లువగాఁ బాఱుచుండుటచేఁ జెల్లాచెదరై కొట్టుకొని పోయిరి. ఏన్గులుమాత్ర మీదరికి వచ్చి రాయలసేనలోఁ జిక్కెను. అప్పు డొక కవి చెప్పిన పద్యము-

క॥ నరసింహకృష్ణరాయా
దురమున నీ పేరిటేఱు తురకలఁ జంపెన్
గరిరాజవరదుఁ డంచును
గరిఘట లట మిమ్ముఁ జూచి గ్రక్కునవచ్చెన్. 409

శా॥ శ్రీలీలాత్మజ! కృష్ణరాయ! సమరోర్విన్ నీదువైరిక్ష్మా
పాలు ర్వేఁగి హయాధిరూఢులగుచుం బాఱన్ వనీశాఖిశా
ఖాలగ్నాయతకేశపాశులయి యూఁగన్ గేకిస ల్గొట్టియు
య్యాలో జొంపలో యంచుఁ బాడుదురు భిల్లాంభోజపత్రేక్షణల్. 410

మ॥ బలభిన్నాగము చెంపఁగొట్టి గిరిజాప్రాణేశున న్నెక్కి వా
గ్జలజాతేక్షణకొప్పువట్టి శశివక్షంబెక్కి ధట్టించి యా
బలరాముఁ మొలఁబట్టి నీ యశము భూభాగమ్మునన్ మించె వా
లలనామన్మథ! కృష్ణరాయనరపాలా! రాజకంఠీరవా! 411

క॥ నరసింహకృష్ణ రాయని
కరమరుదగుకీర్తి యొప్పెఁ గరిభిద్గిరిభి
త్కరికరిభిద్గిరిగిరిభి
త్కరిభిద్గిరిభిత్తురంగ కమనీయం బై. 412

గీ॥ పద్మ నాట్యస్థలంబునఁ టక్కి లోనఁ
బైరుపైఁ బవ్వళించిన పరమమూర్తి
అనుదినంబును గృష్ణరా యాధిపునకుఁ
జొక్కజగడాలవేల పు శుభము లొసఁగు. 413

చ॥ పెనిమిటిచేయు పుణ్యజనపీడనవృత్తియుఁ దండ్రిభంగముం
దనయునసంగభావమును దమ్మునికార్శ్యముఁ జూచి రోసి స
జ్జనపరిరక్షు శౌర్యనిధిఁ జారుశరీరుఁ గళాప్రపూర్ణు న
వ్వననిధికన్య చేరె జితవైరినికాయునిఁ గృష్ణరాయనిన్. 414

ఉ॥ అబ్జముఖీమనోజ! నరసాధిపనందన! కృష్ణ! నీయశం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము నీవితీర్ణిమం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము నీపరాక్రమం
బబ్జకరాబ్జజాబ్జనయనాబ్జవిలాసము చిత్ర మిద్ధరన్. 415

ఉ॥ కాయము వంగి తా ముదిసెఁ గన్నులునుం బొరగప్పెఁ గాలు పే
దాయె నటంచు రోసి నరసాధిపనందన! కృష్ణరాయ! యీ
భూయువతీలలామ నినుఁబొందిన నాదిభుజంగభర్తకుం
బాయనిచింత చేతఁ దలప్రాణము తోఁకకు రాకయుండు నే! 416

ఆంధ్రవాఙ్మయమున శ్రీకృష్ణరాయలవిఖ్యాతి యవినశ్వరమును బ్రధానమును గావున నామహారాజునుగూర్చి సంస్కృతమునఁ జెప్పఁబడిన చాటుపద్యములఁగూడ నిందుఁజేర్చుట సముచితమని యట్లు చేయుచున్నాఁడను -

శ్లో॥ వీరాగ్రేసర! కృష్ణరాయనృపతేః త్వద్వైరికాంతా వనే
ధావంత్యః కుచయానరోమలతికావ్యాహారలీలాభృతః,
ప్రాప్తాన్ కోకమహేభపన్నగకులాన్ రుంధంతి వక్త్రేందునా
మధ్యే నాపి కచేన కంకణలసద్వైడూర్యరత్నైరపి. 417

శ్లో॥ భో భో భూవర! భూరివిక్రమ! భవద్ధాటీషు విద్యాధరై
ర్నిస్సాణేషు ధణం ధణం ధణధణం ధాణం ధణధ్వానిషు,
త్వత్కృత్త ప్రతిమల్ల వీరవరణే దేవాంగనానా మభూ
న్నృత్తేభ్యో ధిమిధిమ్మి ధింధిమి ధిమిం ధింధిం ధిమింధింకృతిః. 418

శ్లో॥ దృగ్భీత్యా నరసక్షమాపతినత భ్రూణాం మృగేణాశ్రితో
రాజా తన్ముఖతర్జిత స్స్వయ మపి త్యక్త్వా ఽఽత్మనో మండలమ్.
దుర్గేశస్య జటాటవీ ముపగతః పాణౌ త మేణం దధౌ
సన్మార్గప్రవణో నిజాశ్రితతమం క్షీణోఽపి నోపేక్షతే. 419

శ్లో॥ వీరాగ్రేసర! కృష్ణరాయ! భవతా కృత్తారణ ప్రాంగణే
ప్రౌఢాః కేచన పారసీక పతయః ప్రాప్తాః పురీ మామరీమ్,
పీరుత్తేతిగురౌ, నలద్విషి సురత్రాణేతి, శచ్యాంపున
ర్బిబ్బీతి, ప్రణతౌ సలామితి, సురాన్ స్మేరాననాన్ కుర్వతే. 420

శ్లో॥ కృష్ణరాయ! స్తువంతు త్వాం కవయో న వయం స్తుమః,
నరసింహకిశోరస్య కియాన్ గజపతేర్జయః? 421

శ్రీ కృష్ణదేవరాయలు లావణ్యగణ్య మగు నొకస్త్రీరత్నమును బహుయత్నమున సాధించి యవరోధవధూసవిధమునఁ దనయుల్లాసమును వెల్లడించెట: అంత నాయంతఃపురిక "యింతకే యింత యుప్పొంగవలెనా? యిది యేమి గజపతికుమార్తెను సాధించుటయొక్కొ!" యని తేలనాడెనట: రాయల డెందమున చుఱుకుమని తాఁకెను. గజపతికుమార్తెను సాధింపఁ దలంపొదవెను. ఒకనాటిరాత్రి యుపశ్రుతిపరిజ్ఞానమునకై చాకివానియింటిదరి కొక యాప్తకృత్యుని, దిమ్మరుసును బంపెనట: ఆయింటి చాకివాఁడు సుఖశయితుఁడై యిట్లు పాడుచుండెనట:

"కొండవీడు మందేరా కొండపల్లి మందేరా
కాదని యెవ్వఁడు వాదుకు వచ్చిన కటకందాకా మందేరా. 422

విజయసూచకమగు నాయుత్ప్రశుతిని గొనియే రాయలు దాడివెడలి కటకిమువఱకును గలదేశమును వశపఱుచుకొనుటయేకాక గజపతికుమార్తెను గూడ దక్కఁగొని యంతఃపురమున జరిగిన యవమానమును బాపికొనెనట.

శ్రీకృష్ణదేవరాయల నిర్యాణకాలము –

ఉ॥ బోరన యాచకప్రతతి భూరివిపద్దశ నందుచుండఁ గా
నారయ శాలివాహనశకాబ్దము లద్రియుగాబ్ధి సోములం
దారణవత్సరంబున నిదాఘదినంబున మాఘశుద్ధష
ష్ఠీరవివాసరంబున నృసింహుని కృష్ణుఁడు చేరె స్వర్గముం
ద్వారక నున్న కృష్ణుఁ డవతారసమాప్తిని జెందుకైవడిన్. 423

రాయల నిర్యాణానంతరము కొన్ని సంవత్సరములు పెద్దనామాత్యుఁడు జీవించి స్వావస్థ నిట్లు చెప్పుకొనెను -

సీ॥ ఎదురైనచోఁ దనమదకరీంద్రము నిల్పి
కేలూఁత యొసఁగి యెక్కించుకొనియె
మనుచరిత్రం బందుకొనువేళఁ బురమేఁగఁ
బల్లకిఁ దనకేలఁ బట్టి యెత్తె
గోకటగ్రామా ద్యనేకాగ్రహారంబు
లడిగిన సీమలయందు నిచ్చె
బిరుదైనకవిగండపెండేరమున కీవ
తగుదని తానె పాదమునఁ దొడిగె

గీ॥ అంధ్ర కవితా పితామహ! అల్లసాని
పెద్దనకవీంద్ర! యని తన్నుఁబిల్చునట్టి
కృష్ణరాయలతో దివి కేఁగలేక
బ్రదికియున్నాఁడ జీవచ్ఛవంబ నగుచు. 424

రాయల నిర్యాణానంతరమే గజపతిరాజు కన్నడరాజ్యముపైకి దండెత్తి రాఁగాఁ బెద్దనామాత్యుఁ డీ సీసపద్యమును రచించి పంపెను. సిగ్గిలి గజపతిరాజు తిరిగిపోయెను.

సీ॥ రాయరాహుత మిండరాచయేనుఁగు వచ్చి
యారట్లకోట గోరాడునాఁడు
సంపెటనరపాల సార్వభౌముఁడు వచ్చి
సింహాద్రి జయశిలఁ జేర్చునాఁడు
సెలగోలుసింహంబు చేరి ధిక్కృతిఁ గంచు
తల్పులఁ గరుల డీకొల్పునాఁడు
ఘనతరనిర్భరగండపెండెర మిచ్చి
కూఁతు రాయల కొనగూర్చునాఁడు

గీ॥ ఒడ లెఱుంగవొ చచ్చితో యుర్వి లేవొ
చేరఁజాలక తలచెడి జీర్ణమైతొ
కన్నడం బెట్లు సొచ్చెదు గజపతీంద్ర!
తెలిచినిలు కుక్క సొచ్చిన తెఱఁగు దోఁప. 425

అల్లసాని పెద్దన్న

చ॥ హరుఁ డధికుండు వింటికిఁ బురాంతకుకంటెఁ గిరీటి మేటి శం
కరపురుహూతనందనులకంటెను రాముఁడు నేర్పు నిందుశే
ఖరకపికేతు భార్గవులకంటెఁ గుమారుఁడు మీఱు నందికా
వర నర జామదగ్న్య శిఖివాహుల కెక్కుడు రాఘవుం డిలన్. 426

రెండో పాదాన నిత్యసమాసము, మూఁడోపాదాన అఖండము.

నంది సింగయతిమ్మన

పారిజాతాపహరణము రచించిన నందితిమ్మనకు ముక్కు పొడుగుగా నుండుటచే ముక్కు తిమ్మన యనియుఁ బేరుకల్గెను. పారిజాతాపహరణము కృతినందినప్పుడు కృష్ణరాయ లితనికి రత్న కుండలముల నొసఁగెను. ఒకనాఁ

డీకవి కుండలముల ధరించి తన యింటియరుఁగుపైఁ గూర్చుండియుండఁగా భట్టుకవి త్రోవ నరుగుచు నీకందపద్యముఁ జెప్పెను-

క॥ మాకొలఁది జానపదులకె
నీకవసపుఠీవి యబ్బు నే కూవనట
ద్వైకములకుః గగనధునీ
శీకరములచెమ్మః నందిసింగయతిమ్మా. 427

ఆనందించి తిమ్మకవి చేత నేమియు లేకపోటచేఁ గర్ణమున నున్న కుండల మొకటి తీసి యాతని కొసఁగెనటః తర్వాత రాయలయాస్థానమునకు నొంటికుండలముతోఁదిమ్మకవియు భట్టుకవియు వచ్చిరటః ప్రస్తావవశమున నీవృత్తాంతము రాజు విని 'గగన' యనుచో 'నాక'యని మార్చి పద్యము మిస మిసలార్చెనట.

క॥ మాకొలఁది జానపదులకె
నీకవసపుఠీవి: యబ్బునే కూవనట
ద్వైకములకు నాకధునీ
శీకరముల చెమ్మః నందిసింగయతిమ్మాః 428

తిమ్మకవియు భట్టుమూర్తి కవియు రెండు కుండలములను రాజునకు సమర్పించిరటః రాయలు వారిసరసతకు మెచ్చి హెచ్చు బహుమతు లిచ్చెనటః

కందుకూరి రుద్రకవి

ఈ కవి విశ్వబ్రాహ్మణకులుఁడు. ఈయన వంశమువా రిప్పుడు కందుకూరి దగ్గఱనే చింతలపాలెమను గ్రామమున నున్నారు. రుద్రకవి యనంతర మావంశమునకు "కవివారు" అని యుపనామ మేర్పడినదఁటః నేఁటిదాఁక నా వంశమువారు "రుద్ర" నామము పారంపర్యముగాఁ బెట్టుకొనుచున్నారు. ఈ క్రింది విధమున రుద్రకవి చరిత్ర విషయ మావంశము వారి దగ్గఱఁ జేకూరి నది :-

రుద్రకవి కృష్ణరాయల నాఁటివాఁడు. రాయల యాస్థానమున శీయనవ వ్రాతత్యులు మంత్రులు రానీయకైరి. రాయలసన్నిహిత భృత్యుఁడగు మంగల

కొండోజీ యనువాని తోడ్పాటున రాయల సందర్శనము పొసఁగఁగా రుద్రకవి యీ క్రింది పద్యము చెప్పినాఁడు.

క॥ ఎంగిలిముచ్చు గులాములు
సంగతిగాఁ గులము చెఱుపఁ జనుదెంచి రయా
యింగిత మెఱిఁగినఘనుఁ డీ
మంగలకొండోజి మేలు మంత్రులకన్నన్. 429

క॥ ఆపలు కాలించి మహా
కోపంబునఁ దాతయాఖ్యకోవిదుఁ డనియెన్
"కాపల్లీ? తేపర్ణః
కోఽపితుః వద, కించ నామ గుణవః" న్నని తాన్. 430

రుద్రుని వాక్యము

ఉ॥ బంధురవిప్రవప్రగృహభాసురగోపురసౌధవీధికా
బంధురటాకకూపపరిపక్వఫలాన్వితవృక్షవాటికా
గంధమదభ్రమద్భ్రమరగానవిహారికిఁ గందుకూరికిన్
సింధుపరీతభూములను జెప్పఁగఁ నొప్పగుసామ్య మబ్బునే. 431

సీ॥ వరనిజకర్మ ధూర్వహత బ్రాహ్మణులు మీర్
పరికింప నిలఁ బరబ్రహ్మ నేను
ఇనుముచేతను నొసర్చినశంఖచక్రాంక
గురువులు మీ ర్జగద్గురుఁడ నేను
దానప్రతిగ్రహాధీనబిరుదు మీది
పేషణీహనుమంత బిరుదు నాది
ఋషివంశభూషణశ్రేష్ఠులు మీరలు
కనక కుంతలపరిష్కారి నేను

ఆ॥ అనుచుఁ దెల్పితి మామకమనకులంబు
రాయలు వినంగ నంద ఔరా యనంగ
సత్కవులలోనఁ దాతయాచార్యః యేన
రూఢి కెక్కినకందుకూర్ రుద్రకవిని. 432

సీ॥ ఆమాట తప్తలోహశలాకతో దీటు
గా నాటి చెవిఁ బుట్టుకతినబాధ
యిట్టట్టుగాఁజేయ నిట్టూర్పు నిగిడించి
యూరకే తలయూఁచి హుంకరించె
తాతయ తా"నిషి" దేతి వాక్కడుగఁగా
రుద్రుఁ "డెక్కడ" నని రూఢిఁ బలికె
నపుడు సమీచీన మద్య సమస్యా యి
మా వద" యని దుస్సమస్య లెన్ని

గీ॥ యిచ్చె నన్నిటిఁ బూరించె హృదయలసద
సూయఁ దాతయాజ్ఞైకవిధేయుఁ డైన
రాజుముం దతిజదరోషరక్త రూక్ష
వీక్ష నీక్షించి యిట్లనె దక్షుఁ డగుచు. 433

పూరించిన సమస్య లీ క్రిందివి యఁట : — తల లొక్కేఁబదినాల్గు కానఁ బడియెఁ దద్ధారివక్షంబునఁ (434) - దుగ్ధపయోధిమధ్యమున (435) - వక్త్రంబుల్ పది కన్ను లైదు (436)- అస్ఖలిత బ్రహ్మచారి (437)- ఉంగ్రా వోరిదురాత్మక - [ఈ సమస్యలు మోచెర్ల దత్తప్ప వెంకన్న కవులు పూరించిన వని వినికి. ఇవి యీ పఱకు ముద్రితము లయినవి.] *

---

* [లభించిన వాని నిందు చేర్చినాము - ప్రకాశకులు].

మ॥ లలితాకారుఁ గుమారు షణ్ముఖుని (దా లాలించి చన్నిచ్చుచో
గళలగ్న గ్రహరత్న దీప్తకళికా గాంభీర్య హేమాంచితో
జ్జ్వలరత్న ప్రతిబింబితాననములన్ శంభుండు వీక్షింపఁగాఁ
దలలొక్కేఁబదినాల్గు కానఁబడియెన్ దద్ధారి వక్షంబునన్. (434)

(మిగతా ప్రక్క పుటలో)

ఉ॥ రింష్ట్రహి యేమిటం గలచు? ఋషము లెక్కడనుండు? సంధకున్
సంష్ట్రనుఁ జేసె నేవిధుఁ? డనంతరమం దతఁ డేమి చేసె చే
రుంష్ట్రభిలాత్ముఁ డై నలవురూప మదేగతి నుండెఁ? జెప్పు మా
దంష్ట్రలమీఁద శంకరుఁడు తాండవమాడెను రాముకై వడిన్. 438

క॥ పచ్చలు కెంపులు హేమము
నిచ్చలముగ విశ్వకర్మ నిర్మించె నయా
యుచ్చులకొఱకై తాపిన
పచ్చని రాచిలుకమీఁదఁ బచ్చిక మొలచెన్. 439

ఈ క్రిందివి రుద్రకవి కోపించి రాజుమీఁదఁ జెప్పిన పద్యములఁట:-

ఉ॥ తిట్టుదునా భుజంగవిషదిగ్ధదవానలధాగధైగచి
ట్చిట్టచిటార్భటిప్రకటశీఘ్రమహోగ్రతదంతనిష్ఠురో
ద్ఘట్టనవిస్ఫులింగలయకారణ దారుణలబ్ధలుబ్ధరా
ట్పట్టణగోపురధ్వజనిపాతహతాహుతిగాఁగ నుద్ధతిన్. 440

ఉ॥ స్నిగ్ధపువర్ణుఁ డీశ్వరుఁడు చిచ్చఱకంటను పంచబాణునిన్
దగ్ధముచేసె నంచు విని తామరసేక్షణ మ్రోలనున్న యా
ముగ్ధపులచ్చి మోదుకొనె; మోహన గంధము పిండి పిండి యై
దుగ్ధపయోధి మధ్యమున దుమ్ములు రేఁగె నదేమి చిత్రమో. (435)

శా॥ ఈక్త్రా ప్రాసము కష్టమౌననుచు మీరింతేసివా రాడఁగా
వాక్త్రసంపది సత్కవీశ్వరులత్రోవల్గామి నేఁ జెప్పెదన్
దిక్త్రరాతికిఁ భారతీశ్వరులకున్ దిగ్మ ప్రభారాశికిన్
వక్త్రంబుల్పది కన్ను లైదు కరముల్ వర్ణింపఁగా వేయగున్. (436)

క॥ ఈస్ఖా ప్రాసము దుష్కర
మస్ఖలనత నీయఁదగునె యది సుకవులకున్?
సస్ఖలితలయి గుహుంగని
రస్ఖలిత బ్రహ్మచారి కార్గురు పుత్రుల్. (437)

ఉ॥ తిట్టుదునా మహోగ్ర కరతీవ్రవచోవరగద్య పద్యసం
ఘట్టమరట్టఘట్టవధగా విధి గాచిన నైన మానినీ
పట్టణవప్రసౌధమణి బంధురసింధుర సైంధ వాద్యులన్
బట్టపురాజులన్ దొరలఁ బండితులన్ దురహంకృతాత్ములన్. 441

ఉ॥ తిట్టుదునా మహోగ్రకరతీవ్రవచో వరగద్య పద్యసం
ఘట్టఫణీంద్రకోటిఘనకంఠ విషాగ్నుల రీతి మెట్టునన్
నెట్టనఁ దాఁకఁగా వలయు నిందయుఁ జేయక వద్య మిస్తినా
పట్టపురాజురీతి బహుళంగుల లెస్స సుఖింపఁగా వలెన్. 442

ఈ విధముగా సింహావలోకనముగా మూఁడు పద్యములను బలికెనఁట၊ రాయలు భయభ్రాంతుఁడై మీసామర్థ్యము మాకుఁ దెలియదాయె నని స్తుతియించెను. పిమ్మట నీశాన్యసింహాసనారూఢుని గావించెను.

అనఁగా:—అష్టదిగ్గజము లనఁబరగు కవీశ్వరు లెనమండ్రును రాయల యాస్థానమండపమున నెనిమిదిదిక్కులను నెనిమిది సింహాసనములపై వెలసి యుండెడివా రని యగుచున్నది. అందు రుద్రకవి యీశాన్యసింహాసనమువాఁడయినాఁడు.

రుద్రకవి రాయలయాస్థానమునఁ బంద్రెండేండ్లు వసియించెను. సప్తకవు లనఁబరగు పెద్దన, తిమ్మన, పుత్తేటిరామభద్రయ, పింగళి సూరన, కవిరాట్టు, తెనాలిరామలింగయ, బట్టుమూర్తి యనువారితోఁ, దాతయాచార్యులతో ననేక విధముల వాగ్వాదములు సలిపెను. కవిరాట్టు ఎవ్వరో?

వరకవి కొండయ్య, ప్రెగడరాజు నరసరాజు ననునల్లుమామలు కవులు రుద్రకవి కవిత నాక్షేపించిరఁట. ఈ క్రింది పద్యములను రుద్రకవి చెప్పెనఁట :-

క॥ విదితంబుగఁ గవిరుద్రుని
సదమలవాగ్గనితశాస్త్రసంహితపదముల్
కుదిరిక తెలియక యూరక
వదరకురా వెఱ్ఱిముండ! వరకవి కొండా! 443

చ॥ తెలియని వన్ని తప్పులని దిట్టతనాన సభాంతరంబునన్
బలుకఁగ రాకురోరి వలుమాఱుఁబిశాచపుఁబాడెకట్టె! నీ
వలికిననోట దుమ్ముపడ! భావ్యమెఱుంగవు పెద్దలైనవా
రల నిరసింతురా! ప్రెగడరాణ్ణరసా! విరసా! తుసా! బుసా! 444

ఈ పద్యము తెనాలి రామలింగని పద్యముగాఁ బ్రఖ్యాతము. 'ఒకని కవిత్వమందెనయు'నను పద్య (445) మింకొకటి దీనితోడిది రామలింగనిదికలదు.

చ॥ ఒకని కవిత్వమం దెనయు నొప్పులు నాకవిత్వమం
దొకనికిఁ దప్పుపట్టఁ బనియుండదు కాదని తప్పు పట్టినన్
మొకమటు క్రిందుగాఁ దివిచి ముక్కలు వోవ నినుంవకత్తితో
సిక మొదలంటఁ గోయుదును జెప్పునఁ గొట్టుదు మోము దన్నుదున్. 445

రుద్రకవికిఁ గొప్పోలు త్రిపురాంతకుఁడు, నాగళ్ళ చిట్టప్ప యనువా రిర్వురు శిష్యులఁట! నవఘంటసురతా ననుపండితునితో వాదించుచు నీక్రింది పద్యమును శ్రీకృష్ణరాయలఁ గూర్చి త్రిపురాంతకుఁడు చెప్పినాఁడట:

చ॥ గడియకు నూఱుపద్యము లఖండతరప్రతిభఁ ఘటింతునో
బడిబడి నూఱుఘంటములఁ బద్యములఁ లిఖియింతునో పదం
పడి వివిధాంధ్రభాషలఁ బ్రబంధము లొక్కొకనాఁడు చేతునో
యడుగుఁడి మీమనంబునకు హర్షము వేంకటకృష్ణభూవరా! 446

ఇది కృష్ణరాయలఁగూర్చినది కామి స్పష్టము. మోచర్ల దత్తప్పగారి నాదరించిన తెట్టుప్రభువు, వేజెండ్ల వేంకటకృష్ణరాజుగారిం గూర్చి చెప్పఁబడి నది కాఁదగును.

ఉ॥ తెట్టు కుమారకృష్ణ జగతీవరనందన రాజ్యలక్ష్మికిం
బట్టు, ధరాంగణామణికిఁ బావటబొట్టు, రిపూరగాళివా
కట్టు, సముజ్జ్వలద్ధృతికిగట్టు, బుధాళికి వేల్పుఁజెట్టు, వా
గ్దిట్టల కున్కిపట్టును మదీయనివాసము యాచభూపతీ. 447

పై వేంకట కృష్ణరాజుగారు, ఎండ్లూరి ప్రభువగు మందపాటి రామ చంద్రరాజుగారి మేనమామ.

చ॥ జబగడదష్న, లజ్ఞు, శషసర్రు, కవయ్యు, ఝభ, ఞటంచు వా
జబజబలెల్లఁ జేసి యగసాలెం బేలల బోయపాలెపుం
బబువులఁ దేల్చి చేతఁ గలపైకము దోఁచుటగాదు రుద్రః నీ
దబదబ భద్రమంత్రియెదుటం గొనసాగదు పోకుపోకుమీః 448

అని భద్రమంత్రి చెప్పఁగాఁ గొప్పోలు త్రిపురాంతకుఁ డిట్లు చెప్పెను:-

క॥ భద్రాః శ్వానము మొఱిఁగిన
రుద్రాంకితజంగమయ్యరూధికిఁ గొదువా
చిద్రూపుఁ డయినసాక్షా
ద్రుద్రుఁడయా కందుకూరిరుద్రుఁడు ధాత్రిజ. 449

చిట్టప్ప యిట్లు చెప్పినాఁడు.

క॥ రుద్రకవివాక్పటుత్వము
భద్రప్రదయుక్తిఁ దనరు భాసురలీలణ
రుద్రస్వరూపు నెదురను
క్షుద్రు లెదుర్కొనఁగఁ గలరె కుంభినిలోనణ. 450

"రవి గాననిచోఁ గవి గాంచునే కదా." అన్న సమస్యను* రుద్రకవియే పూరించినాఁడఁట. పెద్దనగారు రుద్రకవిని "తగురా కవిరుద్ర" యని యిట్లు ప్రశంసించి రఁట.

ఉ. వ్యగ్రకవిత్వతత్త్వచతురాస్యులు కైయటభాష్యపక్కికా
నుగ్రహశక్తి కల్గినఘనుల్ కవు లెందఱు లేరుః నీదుప్ర
త్యగ్రవచోధురీణకవితల్ తగురా కవిరుద్రః రుద్రథ
క్కాగ్రసముజ్జ్వలస్ఫురితహల్లులకుణ స్వరపాళి కొజ్జలే. 451

శాకాబ్దములు 1480, జయసంవత్సర మాఘ శుద్ధ పంచమీ జయ వాసరమున మల్కిబ్రహిమ్ ప్రభువు రుద్రకవికి రెంటచింతల (చింతలపాలెము)

---

*"అరవి పీరభద్రు.... గాంచునే కదాః" (452)
ఈసమస్యాపూరణమునకు చూ. రామకృష్ణకవి విషయము.

గ్రామము నొసఁగినాఁడు. పైగ్రామము నేఁటికిని రుద్రకవివంశ్యులకే చెల్లుచున్నది.

శ్లో॥ అద్యాశీతిచతుశ్శతాధికసహస్రం వై శకాబ్దా గతా
స్త[అ]స్మిన్ శ్రీజయవత్సరే జయతిథౌ మాసేచ మాఘే తథా
పంచమ్యాం ద్వయతింత్రిణీజనపదం రుద్రస్య విద్వత్కవేః
ప్రీత్యా శ్రీయిభరామభూపతి రదాత్ క్షోణీధరాఖండలః. 453

సీ॥ ఇల శకవత్సరంబులు వేయునన్నూట
యెనుబదియును జనునెడ జయాబ్ద
మున మాఘమాసంబునను శుద్ధపంచమి
నాఁడు మల్కిభరామనరవరుండు
తగుకందుకూరిరుద్రకవీశునకు జరు
గుంబల్లిపురిని మాన్యం బొసంగె
నైఋతిభాగంబున నృదేన్కుచ్చెళ్ల
పొల మది రెంటచింతల యనంగ

గీ॥ నలరు పురియుత్తరమునఁ దా నరయ జోగి
రాజుగారి పొలంబు పూర్వదిశ యొద్దె
వారిపొలము దక్షిణము పాలేరు పడుమ
రమర గూడూరు పొలిమేర హద్దు లివియు. 454

మల్కిభరాము పొగడ్తపద్యములు:-

ఉ॥ రాసుతుఁడైన మల్కియిభరామునికీర్తియు వెండికొండయున్
డ్రాసునఁ బెట్టి తూన్ప రజతాచల మెత్తున రాకయుండినన్
భాసురలీల నిల్పె నల బ్రహ్మ సదాశివు జాహ్నవీపతిన్
వాసుకికంకణున్ ఋషభవాహనుఁ జంద్రకళావతంసునిన్. 455

చ॥ పొలుపుగ నంతరాళమునఁ బూచినపూవును బువ్వులోనఁ బెం
పలరినచెట్టు చెట్టుచిగురాకునఁ బండినపండు పంటిపై
కొలదలిపిందె పిందెగలకొమ్మయు నీకు దశావిభూతి ని
శ్చలసుఖ మాయువున్ మతి యొసంగును మల్కిభరామభూవరా! 456

ఈ క్రిందిపద్యమున రుద్రకవి నెవరో ప్రశంసించిరి.

మ॥ హరి యౌస్కందపురీజనార్దనువరం బందెన్ మహాసత్కవీ
శ్వరు లౌరాయలవారిసన్నిధిని హర్షంబందెఁ బట్టంబు గ
ట్టిరి యాందోళికలున్ జవోగ్రతరఘోటీ లగ్రహారంబు లం
దఱు చూడన్ బహుమాన మందెఁ గవిరుద్రాఖ్యుండు తాముఖ్యుఁడై. 457

(ఇందే ముద్రితమైన చూ. పుట 81) "-దనుజమర్దన కందుకూరిజనార్దనా" అను మకుటము గల శృంగారపద్యాష్టకము రుద్రకవికృతి యని వినికి. "బలవదరిదరికుహర భాస్వదరియదరిదరీ హరీ" యను మకుటము గల శతక మొకటి కూడ రుద్రకవికృతియే యని వినికి. అది సమగ్రముగా లభింపలేదు. మచ్చునకు మూఁడు పద్యములు మాత్రము:-*

చ॥ కలశపయోధిమీఁదఁ దరఁగల్ మఱి హోరని మ్రోయ వేయుభం
గులతలపాన్పు పాము బుసకొట్టఁగ నేగతి నిద్ర చెందెదో
యలసతఁ దండ్రి! చీమచిటుకన్నను నిద్దుర రాదు మాకు నో
బలవదరిదరికుహరభాస్వదరియదరిదరిహరీ! 458

* ఉదాహృత పద్యములేకాక మఱి మూఁడు పద్యము లీక్రిందివి శాస్త్రిగారి నోట్సు నందున్నవి.-

చ॥ కొలదిగ మున్ గుచేలుఁ డడుకుల్ గొనివచ్చిన మెచ్చి హెచ్చుగా
కలిమి నొసంగితీ (విపుడు) గంపెడు చక్కెరఁ దెచ్చి పెట్టినన్
బలుకవు ద్రవ్యమేమి గుణభక్తశరణ్యుఁడ నీవు (గావవే)
బలవదరిదరికుహరభాస్వదరియదరిదరిహరీ! 459

చ॥ వెలయగ నంటి మీకథలు వింటి మిముం గనుగొంటి వెంకటా
చలమును గంటి నింపగు ప్రసాదము లోనికిఁ గొంటి (భక్తికిన్
దొలఁగని మన్కిగంటి) నిక తొంటిచెనంటి గుణంబు లెన్నెదే
బలవదరిదరికుహరభాస్వదరియదరిదరిహరీ! 460

చ॥ కలుములు రోయుమంటి, పరకాంతలఁ గోరకుమంటి, పాపముల్
తలపకుమంటి, నేమనిన దారికిరాదు మనంబు చక్కగా
వలనుకు వచ్చునే శునకవాలము బద్దలువైచి కట్టినన్
బలవదరిదరికుహరభాస్వదరియదరిదరిహరీ! 461

చ॥ కలుషసరి త్తరీ పుషితగంధకరీ మహిభృత్కిరీ భవా
చలధిదురీ దయారసవిశాలఝరీ నిగమార్థమాధురీ
ఖలగజ కేసరీ విభవకంపితమేరుగిరీ లతాదరీ
బలవదరీదరీకుహరభాస్వదరీయదరీదరీహరీ ! 462

చ॥ అలపగవానితమ్ముఁడు భయాతురుఁడై చనుదెంచినంతనే
బళిబళి వచ్చి తీవనుచుఁ బట్టము గట్టవె లంక కప్పుడే
కొలిచిన నిన్నె కొల్వవలెఁ గోరిక లిచ్చిన నీవ యీవలెఁ
బలవదరీదరీకుహరభాస్వదరీయదరీదరీహరీ ! 463

పంచరత్నము లనుపేర జనార్దనస్తోత్ర మొకటి రుద్రకవి కృతి యున్నది. ఒక్కపద్యము.

పంచ॥ అనాథనాథ నాగతల్ప యజ్ఞకల్ప మౌనిరం
జనా జనార్తినాశనా దిశాపరీవృఢార్దశా
సనా సనాతనా యనాదిసత్య కందుకూర్త్రిశ్రీ
జనార్దనా జనార్దనా ససాహసారిమర్దనా! 464

సుందరీమయూంగ వామశోభనా నిరంజనా
స్యందనీకృతోర్వి శైలజా మనోభిరంజనా
మందహాసభాసకంఠ మంజుభావితాంజనా
కందుకూరిసోమ విషయకామదర్పభంజనా 465

సుగ్రీవవిజయ మను యక్షగానమును నిరంకుశోపాఖ్యాన మను రస వత్ప్రబంధమును రుద్రకవికృతులు లోకమున వ్యాపించియున్నవి. "మావంశ మున రుద్రకవి నామధారులు పలువురున్నారు. కృష్ణరాయలనాఁటివాఁడు ప్రథమ రుద్రకవి. ఇబ్రహీంనాఁటివాఁడు ద్వితీయ రుద్రకవి. వారికిఁ దర్వాతఁగూడఁ గవిత నేర్చినరుద్రకవులున్నా" రని యిప్పటివారు రుద్రకవివంశ్యులు చెప్పు చున్నారు. శ్రీకృష్ణరాయలు క్రీ. 1530.న స్వర్గస్థుఁడయ్యెను. ఇబ్రహీంపాదుషా క్రీ. 1558 రుద్రకవి కిచ్చిన గ్రామము నేఁటికి ననుభూయమానముగా నున్నది. కాన యిబ్రహీంకాలమున రుద్రకవి యుండుట సునిశ్చితము. నిరంకుశో

పాఖ్యాన కర్త యీతఁడు కాఁదగును. వేశ్యావర్ణనమున నాగ్రంథమందు సీస పాద మొకటి యిట్లున్నది- "చేరి కన్నడభూమి చెఱపట్టు పాశ్చాత్యనృపతికైన నొకింత కృప తలిర్చు." -ఇట్లుండుటఁబట్టి యీ గ్రంథము విద్యానగరవినాశా నంతరము రచింపఁబడినది కాఁదగు ననఁదగును. ఈతఁడే బాలుఁడుగాఁ గృష్ణరాయలనాఁటఁగూడ నున్నాఁడేమో! లేక యీతని తాత వేఱొకఁడే యానాఁట నున్నాఁడో! కృష్ణరాయల నాఁట రుద్రకవి యుండెననుట కాధార ముగా మీఁద నుదాహరింపఁబడిన యాభాణకములకుఁ బద్యములకుఁ బరమ ప్రామాణ్య మంగీకరింపరాదు. ఆ పద్యములు కొన్ని యిటీవలివా రావంశము వారే యైతిహ్యములనుబట్టి రచించియుందురు.

రుద్రకవివంశ్యు లిటీవలివారు రచించిన పద్యము లివి కొన్ని :-

క॥ ఈసారికి వైశాఖపు
మాసానకు లక్ష్మి తొలఁగి మతిచెడి భ్రష్టై
వీసానకుఁ గొఱగాకయు
ఖాసారామన్న వల్లకాడుం జేరుఁ. 466

సీ॥ ఖాసిల్లునిభరాముపట్టభద్రుం డిచ్చె
భూదానశాసనపుణ్య లేఖ
వసియించు దిక్కుల వరకీర్తి యగునని
రసిక శేఖరుఁడనె రమణతోడ
కరమొప్పు కాశికాపురముతో సరియగు
స్కాందపట్టణసీమ గడిఁదిఁ జెలఁగు
సరణి బేరైనట్టి జరుగుమల్లి పొలానఁ
దుదఁ బదేఁకుచ్చెళ్ళు దొరయ నొసఁగె
బహుకాలమును బుత్త్రపౌత్త్రాభివృద్ధిగా
ననుభవించు మటంచు నానతిచ్చె
నిట్లు మేమిడు భూమి యించుకం తైనను
వాశ చెందినవారు కాశిలోన

గీ॥ విప్రగోవధ చేసిన విధి విధించు
పాపమునఁ జెంది మక్కాను బందిఁ జంపి
మేటి యగునానల నొసంగి మెసఁగినట్లు [?]
కందుకురిరుద్రఘనులకుఁ గరుణ నొసఁగె. 467

సీ॥ శ్రీలలరఁగ రెంటచింతలఖండ్రిక
కేవల ప్రభుఁడు మల్కిభరాముఁ
దలరుద్రకవికి నత్యంత మౌప్రేమచే
నీనా మొసంగిన నివల మఱియు
తానీషపాద్చావు తనరార నదపించె
వెనుక తావుత్ఖానుఁ దనువు మీఱ
దయచేసెఁ బిమ్మటఁ దగఁ బాల్ఫఖానుఁడు
నతనికిఁ బిదప నింపలరఁగాను
సాతులాఖానుఁడు సాహెబు మన్నించెఁ
దగనొప్ప నైదుముస్తాఖనుండు
గరిమతో ననవర్తిఖానుఁడు కృప నిచ్చె
కడుసురాజిద్దవుల్ గారు నిడిరి
త్రావరుసఁ ప్రభు వీవలి దయచేసె
నందుకు సాక్షి యౌననుభవంబు
దీనికిఁ గొర్లశీతిద్వయంబై యొప్పు
శ్రీజనార్దనవర శ్రీఁ జెలంగు
కవిరుద్రఘను నలఖండ్రిక ఫలభోక్త
లీరేడు పూరుషు లీవలయిరి
రుద్రాఖ్య, కవితయు, రూఢి తత్కులమందుఁ
దత్కులీనుల మేము దానికదను
క్షీరనదీతటక్షేత్రమందుఁ దపంబు
గావించుభవదీయకవులమయ్య

గీ॥ భూరిసుకవీంద్ర మందారమేరుధీర
చారుగుణశీల సత్క్రియాసత్య లోల
....
వఖ్లెచెంచలరాయ! సత్ప్రభువిధేయ! 468

రుద్రకవి విషయ మప్రకవీయమున నిట్లు కలదు :

చ॥ కొలఁదిగమున్న చెప్పెఁ జలిగొండనృసింహుఁడు వెల్గయంచు నీ
వల నగసాలిరుద్ర వనువాఁడును మొల్క లటంచుఁ గూరిచెన్
దెలియక కొందఱిట్లు విశ్రుతిన్ బదమధ్యమునన్ లకారరే
ఫలతలపై యకారమును బాపుదు రార్యులు నవ్వునట్లుగన్. 469

ఇందుకు వినుకొండలో గుంటుపల్లి భాస్కరయగారి సమ్ముఖమందుఁ గందుకూరి రుద్రయగారు చెప్పిన పద్యము —

చ॥ వెలఁగకు వెల్గయంచు సరవిం జలిగొండనృసింహుఁ డాడఁగా,
మొలకకు మొల్కయంచుఁ గవిముఖ్యుఁడు రుద్రయ వల్క దోసమా?
భళిభళి మంచిమాటయె ప్రబంధము నా జలరాశి యందులో
వల నెఱసు ల్గ్రహింతురె యపారము లౌమణు లెల్ల నుండఁగన్. 470

మొల్క యనుప్రయోగముగల పద్య మిది—

ఉ॥ ఎన్నఁడు నేరిచెన్ బెళుకు లీచెలికన్నులు, కారుమబ్బు ల
న్నన్న! కురుల్, పిఱుందు పటువై పటువై ఖరిఁ గ్రైకొనెంగదే,
మొన్న గదమ్మ పిన్న మొలమొల్కలు నేఁడివె ముద్దులాడి లేఁ
జన్నులు మిన్నలై పయఁటసందున దాఁగురుమూఁత లాడెడున్. 471

ఈ క్రిందిపద్య మొక్కటి యుపలబ్ధమయినది :—

సీ॥ పాటీరగంధహృ ద్ఘోటీసమంచిత
ధాటీతిరస్కారి ఘోటకములు
కోటీందు వరకళా పోటీద్విదంభోళి
దంభోళిసితశంఖ వ్రజంబు (?)

చేటివిటాళీ కవాటీఘనారామ
 వాటీకుటగ్రామ వారములును
....
 వృథుల సత్కుండలములు

గీ॥ ప్రౌఢి గైకొంటి గీర్వాణపద సమృద్ధి
శతకహనుమజ్జయాది ప్రశస్తకావ్య
ప్రీతి శ్రీకృష్ణరాయ ధాత్రీశువలన
మనుకులుండను రుద్రార్య ఘనసుకవిని. 472

తెనాలి రామకృష్ణకవి

ఆంధ్రకవులలోఁ దెనాలిరామకృష్ణకవి మిక్కిలి పరిహాస చతురుఁడు; ప్రౌఢకవితాధురీణుఁడు. శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారి యాస్థానకవులలో నొక్కఁడని కొందఱు; తర్వాతివాఁడని మఱికొందఱు. రాయల యాస్థానకవి యనుటకును నాధారములు కలవు. పాండురంగమాహాత్మ్యము, ఘటికాచలమాహాత్మ్యము నీతనికృతులు. ఈతనికి వికటకవి యని పేరు. ఈతనియశస్సును గూర్చి యితరకవిచేఁ జెప్పఁబడిన పద్యము-

ఉ॥ లింగనిషిద్ధుఁ గల్వలచెలిం గని మేచకకంధరుం ద్రిశూ
లిం గని సంగతాశి లవలిం గని కర్దమదూషిత న్మృణా
ళిం గని కృష్ణచేలుని హలిం గని సీలకచఙ విధాత్మనా
లిం గని రామకృష్ణకవిలింగనికీర్తి హసించు దిక్కులఙ. 473

రామకృష్ణుఁడు వేఱు, రామలింగఁడు వేఱు గాఁగూడఁ దెలియవచ్చు చున్నది. ఉద్భటారాధ్యచరిత్రాదులు రామలింగకృతులట! విచారింపవలసి యున్నది.

రాయలయాస్థానకవులలో నగ్రగణ్యుఁడగు పెద్దనామాత్యుని మను చరిత్రమున "అమవసనిసికిఙ" అనుపదప్రయోగమును విని రామకృష్ణుఁడు--

క॥ ఏమి తిని సెపితివి కపితము
బ్రమపడి వెఱిపుచ్చకాయ వడిఁ దిని సెపితో
యుమెతకయ తిని సెపితివో
యమవసనిసి యనెడిమాట యలసని పెదనా! 474

అని యాక్షేపించె నందురు. ఈ యాక్షేపము నొకవేళఁ బరిహాసము నకై పెద్దనామాత్యునిఁ గూర్చి రామకృష్ణుఁడు చేసియుండు నేమో! ఈతనికిఁ బెద్దనపై నపరిమితగౌరవము కలదు. పెద్దన్న కెంతో యుత్కృష్టత వెట్టి దన కెంతయు నికృష్టతను బద్యమునఁ జెప్పుకొనెను. చూడుఁడు—

క॥ కవి యల్లసాని పెద్దన
కవి తిక్కనసోమయాజి గణుతింపంగాఁ
గవి నేను రామకృష్ణుఁడఁ
గవి యను నామంబు నీరుకాకికి లేదే? 475

అల్లసాని పెద్దన్నకవి, తిక్కనసోమయాజికవి, రామకృష్ణుఁడను నేను కవిని, ఇంకను గొందఱకుఁ గవియను పేరుగలదు! నీరు కాకికిని గలదు; అని కూడ నర్థము చూచుకొన నగును.

నందితిమ్మన యొకఁనాడు తనయింట నుయ్యేలలో నూఁగుచు గవిత్వము రచించుకొనుచుండఁగా నీకొంటెకోణంగి రామకృష్ణుఁడక్కడ కరిగి తాతా! ఊతునా యని యడిగెనట! తిమ్మకవి యంగీకృతి సూచింపఁగా రామకృష్ణుఁడు తుబుక్కన మొగమున నుమిసి, నీకిదేమిచేటుఁగాలమన, 'నూఁతునా' యనిగదా నేనడిగినది; దాని కంగీకరించితిరి గావున నట్లు చేసితిననెనట! కోప మావఁ జాలక తిమ్మకవి యెదురనున్న యాతని నుయ్యేలపైనుండి యెడమకాలితో మొగమునఁ దన్నెనట! పాపము పల్లూడెను. చప్పున నింటికరిగి దుప్పికొమ్ము నరుగఁదీసి పల్లుగా నదుకుకొనెను. మఱునాఁడు రాయలసభకు వచ్చినప్పు డెట్లో యీవార్త రాయలకుఁదెలిసి యాస్థానకవుల కిట్లు సమస్య నొసఁగెను. "రవిగాననిచోఁ గవి గాంచునే గదా" ఏకవియోగాని సరిగా నిట్లు పూరించెను—

ఉ॥ ఆరవి వీరభద్రుచరణాహతి ద్రుల్లినబోసినోటికిన్
నేరఁడు రామకృష్ణకవి నేరిచెఁబో మన ముక్కుతిమ్మరాట్
క్రూరపదాహతిం దెగినకొక్కిరివంటికి దుప్పికొమ్ము ప
ల్గా రచియించె నౌర! రవి గాననిచోఁ గవి కాంచునే కదా! 476

[చూ. పుట 174]

ప్రెగడరాజునరసరా జనుకవి యొకఁడు పెద్దనాదికవీశ్వరుల సరకు గొనక వారికవిత్వములందు దోషములు గలవని యందందు వదరులాడు చుండెడివాఁడట! అతఁడును స్వతస్సమర్థుఁడే. ఒకప్పుడాతఁడు కృష్ణరాయల యాస్థానమునకు వచ్చి పెద్దనాదులకంటె హెచ్చుగా నాశువుగాఁ గవిత్వము రచింతును: సభకూర్పింపుమనికోరెను. రాయలు మఱుదినము సభగూర్ప నంగీ కరించెను. పెద్దనాదులు కొంకఁదొడఁగిరి. రామకృష్ణుఁడు "నే నాకవినడఁగఁ ద్రొక్కెద" నని పెద్దనాదులకు ధైర్యము చెప్పెను. మఱునాఁడు సభకు నరస రాజు వచ్చి గంటకుఁ గొన్ని వందలు పద్యములు చెప్పెదననెను. రామ కృష్ణుఁడు కొన్ని వేలు చెప్పెదననెను; వారిద్వురకు స్పర్ధ యేర్పడెను. నీ కవిత్వమునఁ దప్పులుండునని నరసరాజు రామకృష్ణు నాక్షేపించెను. ఉండు నేమో! నేను కవిత్వము చెప్పెదను చూపుమనెను. నరసరాజునకు వ్రాయస మునఁ దనయంతవాఁడు లేఁడనియు గర్వముగలదు. కావునఁ దానే వ్రాసెద ననియుఁ గల మాఁగనీయనంత వడిగాఁజెప్పవలయు ననియుఁ దప్పులు చెప్పిన దిద్దెద ననియుఁ బ్రతినవూనెను. రామకృష్ణుఁడు చిత్రోచ్చారణముతో నొక పద్యమును జదివెను. నరసరాజు వ్రాయలేక గింజులాడుకొని యెట్టకేల కిట్టు వ్రాసెను—

క॥ తృవ్వట బాబా తలపైఁ
బువ్వట జాబిల్లి వల్వ బూచట చేదే
బువ్వట చూడఁగను హళుళు
క్కవ్వట తలఁపంగ నిట్టి హరునకు జేజే! 477

ఇది వ్రాయుటకురామకృష్ణకవి పద్యము చదివి కొంతసేపూరకుండ వలసివచ్చెను. నరసరాజునకు వ్రాఁతబిరుదు పోయినది. రెండవపద్య మిట్లు చెప్పెను—

మ॥ గసనీహారగు రామపద్మ ధళరంగత్కీర్తి చానూరమ
ద్ధవ శుక్రాక్షిక శేఖరాణ్మృగపతీ త్రైలోక్యధామోదరా
యనఁగా శంకరవాంఛితార్థ కృపదివ్యాస్త్రోకపాణీ జనా
ర్థనవా నేకపవైరివిగ్రహ ముకుంధా మిత్రవిందాధిపా॥ 478

నరసరాజు తననేర్పు వెల్లడి యగునట్లుగా ననేకదోషములను సంస్కరించి రామకృష్ణుని గేలిసేసెను. నిజముగా రామకృష్ణునియుచ్చారణప్రకార మాపద్యమున కర్థము కలదు అందు దోషములులేవు. సామాన్యబుద్ధికి దోషములుగాఁ గన్పట్టునట్లు రామకృష్ణుఁడు రచించెను. నరసరా జట్లే పొరఁబడెను. అంతట రామకృష్ణుఁడు లేచి యీ క్రింది పద్యములఁ జెప్పి గెల్చుకొని నరస రాజును వంచించి పంపెను.

చ॥ ఒకనికవిత్వమం దెనయు నొప్పులు తప్పులు నాకవిత్వమం
దొకనికిఁ దప్పుపట్టఁ బని యుండదు కాదని తప్పుపట్టినన్
మొక మటుక్రిందుగాఁ దివిచి ముక్కలువోవ నినుంపకత్తితో
నిక మొదలంటఁ గోయుదును జెప్పునఁ గొట్టుదు మోము దన్నుదున్. 479

చ॥ తెలియనివన్ని తప్పులని దిట్టతనాన సభాంతరంబునం
బలుకఁగరాకురోరి పలుమాఱుఁ బిశాచపుఁబాడెకట్ట! నీ
వలికిననోట దుమ్ముపడ! భావ్య మెఱుంగవు పెద్దలైనవా
రల నిరసింతురా ప్రెగడరాణ్ణరసా! విరసా తుసా! బుసా! 480

రాయల యాస్థానమున నప్పలాచార్యు లనువండితకవి యొకఁడు కలఁడట! అతనిఁగూర్చి యొకరు--

శ్లో॥ అపశబ్దభయం నాస్తి అప్పలాచార్యసన్నిధౌ,

రామకృష్ణుఁ డుత్తరార్థమును వెంటనే యిట్లు పూరించె-

అనాచారభయం నాస్తి శిష్యన్మాత్రస్య సన్నిధౌ. 481

రాయలయాస్థానముననే యొకనాఁడు బట్టుమూర్తికవి "కుంజర యూథంబు దోమ కుత్తుకసొచ్చెన్" అన్న సమస్యఁజెప్పి దీనిఁబూరింపుఁ -డని తక్కినకవుల నడిగెనట! రామకృష్ణుఁడు--

క॥ గంజాయి త్రాగి తురకల
సంజాతులఁగూడి కల్లు చవిగొన్నావా!
లంజెలకొడుకా! యెక్కడ
కుంజరయూథంబు దోమకుత్తుకసొచ్చెన్? 482

రాయలు కోపించి యిదియా పూరణ మనెను. రామకృష్ణుఁడు "దేవా! పెద్దనాదిమహాకవుల కీ బట్టుకవియా సమస్య నొసఁగువాఁడు! అతని కిట్టి పూరణమే పోలు" ననెను. రాయలు 'నేనొసఁగితిని పూరింపు' మని యాగ్రహము తోనే పల్కెను. వెంటనే--

క॥ రంజనచెడి పాండవు లరి
భంజనులై విరటుఁ గొల్వఁ బాల్పడి రకటా!
సంజయ! యేమనిచెప్పుదుఁ
గుంజరయూథంబు దోమకుత్తుకసొచ్చెన్. 483

అని పూరించెను. రాయలు పరమానందభరితుఁ డయ్యెను.

పెద్దన్న మనుచరిత్రము, తిమ్మన్న పారిజాతాపహరణము, భట్టుమూర్తి వసుచరిత్రము, రాయలు మిక్కిలి మెచ్చుకొనుచుండువాఁ డట! ఒకనాఁడు సభలో మూఁడుగ్రంథములనుండియుఁ దుల్యసందర్భముగల పద్యములఁ జూపి వానిని విమర్శింప సభ్యులను గోరెనట! ఆపద్యము లివి--

ఉ॥ పాటున కింతులోర్తురె! కృపారహితాత్మక! నీవు ద్రోవ ని
చ్చోట భవన్నఖాంకురము సోఁకెఁ గనుంగొను మంచుఁ జూపి య
ప్పాటలగంధి వేదననెపంబిడి యేడ్చెఁ గలస్వనంబుతో (మను.)
మీటిన విచ్చుగబ్బిచనుమిట్టల నశ్రులు చిందువందుగన్. 484

ఉ॥ ఈసునఁ బుట్టి డెందమున హెచ్చినకోపదవానలంబుచే
గాసిలి యేడ్చెఁ బ్రాణవిభుకట్టెదురన్ లలితాంగి పంకజ
శ్రీసఖమైన మోముపయిఁ జేల చెఱంగిడిబాలపల్లవ (పారి.)
గ్రాసకషాయకంఠకలకంఠవధూకలకాకలీధ్వనిన్. 485

శా॥ అజాబిల్లివెలుంగువెల్లికల దాయజా లేక రాకానిశా
రాజశ్రీసఖ మైనమోమునఁ బటాగ్రంబొత్తి యెల్గెత్తి యా
రాజీవానన యేడ్చెఁ గిన్నరవధూరాజత్కరాంభోజ కాం (వసు.)
భోజీమేళవివంచికారవసుధాపూరంబు తోరంబుగాజా. 486

రామకృష్ణుఁ డీపద్యములపై నిట్టు లభిప్రాయ మొసఁగెనట! అల్లసానిపెద్దన అటునిటు నేడ్చెను. - ముక్కుతిమ్మన్న ముద్దు ముద్దుగా నేడ్చెను; - భట్టుమూర్తి బావు రని యేడ్చెను;-- భట్టు మూర్తికిని రామలింగనికిని ఘోరవైరము. అభట్టుకవితను గూర్చి రామలింగకవి యి ట్లధిక్షేపించెను.

క॥ చీఁవర పాఁవరతీఁగలఁ
జేఁపలబు ట్లల్లినట్టు చెప్పెడునీయా
కాఁపుఁగవిత్వపుఁగూఁతలు
బాఁవనకవివరుని చెవికిఁ బ్రమదం బిడునే!. 487

శా॥ అద్రిస్నిగ్ధతలంబు బుద్బుదము లుద్యద్దారుభూషావళుల్
శుద్రౌదుంబరపాకపక్వఫలముల్ శుక్త్యంతరాకాశముల్
రుద్రాక్షాక్షరపంక్తివిభ్రమము లీరూఢి న్నిరూపింప నీ
శూద్రవ్రజ్ఞలు విప్రసత్కవివచస్స్ఫూర్తి న్విడంబించునే!. 488

క॥ కెంగేల రామకృష్ణుని
బంగరుకడియంబు లుండఁ బండితుఁ డగునా
జంగులు జల్లులు గల్గిన
సింగారపుటూరఁగుక్క సింగంబగునా! 489

కవీశ్వరులస్తోత్ర పాఠములకును నతిశయోక్తులకును నేవగొని తిరుమలరాయ లొకనాఁడు స్వభావోక్తిమధురముగానే తన్ను వర్ణింపుఁడని వారి కాజ్ఞాపించెనట! అతని కొంటికంటిగ్రుడ్డి కలదు. రామలింగకవి వర్ణించిన వర్ణనము-

క॥ అన్నాతిఁ గూడ హరుఁడగు
నన్నాతిని గూడకున్న నసురగురుండౌ
నన్నా! తిరుమలరాయఁడు
కన్నొక్కటి లేదుగాని కంతుఁడుగాఁడే. 490

క॥ ఒడ్డారవునా కొడుకులు
దొడ్డదొరల్ కవుల కీయ దొరకొనుచోఁ దా
మడ్డాలె వచ్చుచుందురు
ముడ్డా చూచెదవు భట్టుమూర్తనగారూ! 491

అళియ రామ రాయలకు వాయురోగము రాఁగా అంతఃపుర స్త్రీలతోఁ జెప్పినది :

క॥ ఓయమ్మలాల మందులు
వే యేల మకారకొమ్ము విషకవిగానిఁ
వా యెత్తకుండఁ జేసిన
వా యెత్తదు రామ రాయ వసుధేశునకుఁ. 492

మకారకొమ్ము విషకవి = మూర్తికవి, వాయి = వాయురోగము.

పింగళి సూరకవి

ఈతఁడు కళాపూర్ణోదయము, ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము, రాఘవపాండవీయము, ననుకృతులను రచియించిన చతురకవి. ద్వ్యర్థికావ్యములలో నీతని రాఘవపాండవీయ మగ్రగణ్యము. ఈ క్రిందిపద్యము తద్గ్రంథరచనమును శ్లాఘించుచున్నది.

క॥ విశదం బొకపక్షంబున
విశయము వేఱొకట నిట్లు విలసిల్లిన యా
శశి యెట్లు సాటియగుఁ గవి
శశియగురఘు పాండుకావ్యచణసూరనకున్. 493

బెణక కవి

ఉ॥ శ్రీనరసింహ దేవునివిశేషకృపఁ రచియింప నేర్తునో
మానవనాథులార! నను మక్కువ సేయుచు నాదరింపుఁడీ
మానితవెన్ని నామకులమాన్యుఁడ భీమయమంత్రిపుత్రుఁడఁ
మానితశంకరాంబసుకుమారుఁడ బెణ్కవకాఖ్యసత్కవిఁ. 494

క్షేత్రయకవి

క॥ తముఁదామె వత్తు రర్థులు
క్రమ మెఱిఁగినదాతకడకు రమ్మన్నా రా
కమలంబు లున్న కొలనికి
భ్రమరంబుల నచ్చు తేంద్ర రఘునాథనృపా! 495

"ఇతి మువ్వగోపాలభక్తేన క్షేత్రకవినా ఉక్తత్వాచ్చ" ఆంధ్రకౌముది.

కూచిమంచి తిమ్మకవి

మ॥ కవివిద్వద్ధరణీసుధాశనవరుల్ కార్యార్థులై తన్ను డా
సి వడిఁ జేతులు దోసిలించుకొని యాశీర్వాదముల్ సేయ నె
క్కువ దర్పంబున నిట్టటుల్ గదలకే కొఱ్ఱు మ్రింగినట్లుండువా
రవనిన్ దుర్నృపు లేమి యీఁగలరొ భర్గా! పార్వతీవల్లభా! 496

పక్కిలంక వీరభద్రకవి

సీ॥ అతఁడు రాజకిరీటుఁ డఖిలరాజకిరీట
ఘటితపదాబ్జసంగతులు మీరు
అతఁడు వారణదూరుఁ డఖిలవారణరాజ
గణసమాకులపురాంగణులు మీరు
అతఁ డాదిభిక్షుఁడు తతభిక్షుకానీక
యాచితార్థప్రదాయకులు మీరు
అతఁడు సర్వజ్ఞుఁ డంచితనైకసర్వజ్ఞ
పూజనీయసమస్తబుధులు మీరు

గీ॥ తలిర మీతోటిసాటి కేపాటిమేటి
సర్వలోకేశ్వరుం (డనఁ జనెడుశివుఁడు)
వత్సవాయజగత్పతీశ్వరతనూజ!
ఘనగుణసాంద్ర! జగపతిక్ష్మాతలేంద్ర! 497

సీ॥ అంబుజం బిల్లుగా హర్షించుపువ్వుఁబోఁడి
ధరజగజ్జఠరనిర్భరవటుహరి
హార శేషచ్ఛాయ యాకశోరశ్రేణి (?)
ధరశాఙ్గధరుబొద్దుదనరుకొడుకు
భూరిసింహము గుట్టముగ రూఢిఁ గలచేడె
దక్షమఖక్షయోద్ధత్యబలుఁడు
రథగజతురగభద్రజయాయురక్షతా
....

గీ॥ సంతతోత్సవశాలివై జగతి శేవ
నలరు మిల వక్కలంకవీరయను బ్రోవు
వత్సవయరాయ గజపతీశ్వరతనూజ
రాయజగపతిరాజ! గోత్రాబిడౌజ! 498

దిట్టకవి తిప్పన

గీ॥ దిట్టకవిప్రసిద్ధి గలతిప్పన సత్కవిసార్వభౌముఁ డౌ
నెట్లనినం గవిత్వమున నెవ్వరు వానికి నీడు గామిఁ దాఁ
గట్టినగోచిదక్క నొకకానియు డాఁపక యర్థికోటికిం
బెట్టుట బాపురే బిరుదు వెట్టిన వారిక చెల్లు నుర్వరన్. 499

పుష్పగిరి తిమ్మకవి

ఈయన ములికినాటి బ్రాహ్మణుఁడు. నెల్లూరిమండలమందలి మోడె గుంటలో నున్నవాఁడు. ఈయనకృతులుగా సమీరకుమార విజయము, కొన్ని శతకములు నుపలబ్ధములు. కంకంటిపాపరాజు నుత్తరరామాయణ మీయన రచించినదేయని లోకప్రతీతి. సమీరకుమారవిజయమునకు నుత్తర రామాయణమునకు శైలీభేదము గోచరించుటచే నాప్రతీతి విశ్వాస్యము కానేరదని కొందఱ వాదము. గ్రంథద్వయమందలి పద్యైక్యము వారు పాటింపరు. తిమ్మకవి నివాసగ్రామముచేరువ నుపలబ్ధమయినయొక ప్రాఁత వ్రాఁత పుస్తకమున

గ్రంథాంతగద్యమున, పాపరాజప్రమోదసంపాదనార్థము, తిమ్మకవి రచించి నట్లున్నది. తిమ్మకవి సాహాయ్యముచే నానాఁడు మఱియుఁ గొందఱు కవులలో గణన గాంచిరి. ద్విపదభాగవతకర్త తేకుమళ్ళ రంగశాయికవి యిట్టివాఁడు.

మ॥ కమనీయం బగునీదు కావ్యరస మాకర్ణించి నానాబుధుల్
సముఁడౌ నీతఁడు పూర్వసత్కవులకున్ సాబాసురే యంచు స్తో
త్రము గావింతురు శంభుజూటతటినీరంగత్తరంగార్భటీ
మమతాహంకృతిదూర! పుష్పగిరితిమ్మా! సత్కవిగ్రామణీ! 500

తురగా రామకవి

ఈతఁడు పెద్దాపురప్రభువగు వత్సవాయ తిమ్మజగపతి మహారాజులుంగారి నాఁటివాడు. ఈతని చాటుపద్యములే గాని గ్రంథములు తెలియ రాలేదు. వత్సవాయతిమ్మనృపాలు నీతఁడు తిట్టెను.

క॥ అద్దిర! శ్రీ భూనీలలు
ముద్దియ లాహరికిఁ గలరు ముగు రందఱలోఁ
బెద్దమ్మ నాట్య మాడును
దిద్దిమ్మని వత్సవాయతిమ్మని యింటన్. 501

మఱియు నీపద్యమును వినుఁడు.

ఉ॥ పెండెల నాగికొప్పవయిఁ బెద్దికటిస్థలి గంగిగుబ్బచ
న్గొండలనుండు రామకవికుంజరుహస్తము క్రిందుఁ జేసె హా!
వండక బంటు మిల్లి యది వండిన నీ కసుమాలధారుణీ
మండలనాథుఁ బోలు నొక మానవమాత్రుని వేఁడఁబోవునే? 502

వింత యొక్కటి వెల్లడియయినది. సింగారముచెలరేఁగుచున్న పద్యములన్నియు శ్రీనాథునితలకుఁ దగిలింపఁబడుచున్నవి. పెండెల నాగి, గంగి, పెద్ది యనువిలాసినులు రామకవిగారికిం గామినులని పై పద్యము వలుకు

చున్నది. కాన యావెలఁదుకల పేర నున్న పద్యములు రామకవితకృతములే యగును.

ఉ॥ చూడఁగ నల్పుగాని పరిశోభిత దివ్యకురంగనాభ మే
జాడను రాజయోగ్యమగు జవ్వని నల్లని మేని సంచుతో
డాడగ రాదుగా! రతిరహస్య మెరింగిన జిత్తసంభవ
క్రీడలఁదేలి చూడవలె గేదగి గంగ విచిత్ర వైఖరుల్. 503

ఉ॥ భూతలమందు ధాతకు నపూజ్యత గల్గెను రెంట మూఁట భా
గోతుల బుచ్చిగాని కొకకొంచె మనంగగృహంబు సేయమిన్
భీతకురంగనేత్రయగు పెండెలనాగికి మర్మజాత సం
ఘాతము లుంచినందుకును గంగిని నల్పొనరించినందుకున్. 504

అను పద్యమును, శ్రీనాథకృతులుగాఁ దలఁపఁబడుచున్నవి. రామ కవిగ్రామణివని నిజము నేఁటఁ దేటపడినది. ఈపద్య మీరామకవి దగునోకాదో!

గీ॥ విప్రతలముండ తల్లి వివేకిగాదు
ఎన్నిదిట్టిన నాభార్య యేభ్యరాశి
అన్నిటికిఁ దోడు నాకాలు నవిటికాలు
రామకవి గానిబ్రదుకు శ్రీరామ రామ! 505

నృసింహభారతి

ఈయన శృంగగిరిపీఠాధికారి కాఁబోలును. ఎవరో వీరిని బొగడినారు.

మ॥ కరహాటాంధ్రమరాటలాటవిలసత్కాంభోజనేపాళికా
కురుకాళింగవిదర్భ చేదియవనాఘూర్జావనీనాయక
స్ఫురితానేక సభాంతరాళములలో భూషింతు వాక్ప్రౌఢిచే
నరసింహోత్తమభారతీందుగురునిఁ నాస్వామినిఁ వేడుకన్. 506

ఈయన తనపీఠమునకు వచ్చుద్రవ్య మంతయును మేదలకును మిద్దెల కును వ్యయించెడువాఁడట!

శ్లో॥ కారూణా మపి దారూణా మశ్మనాం వేశ్మనా మపి
నృసింహకారతేర్ద్రివ్య మయ్యో అయ్యో వృథావృథా. 507

అహోబలపండితుఁడు.

ఆంధ్రశబ్దచింతామణి సూత్రములకు భాష్య మొనరించిన గాలి యహోబలపండితుఁడు మైదవోలున నుండఁగా గుండ్లకమ్మ వఱదవచ్చి కొంపలు కూలి వంటలుపాడ్వడి తిన నన్నమును గట్ట గుడ్డయు లేనిదుర్దశ వాటిల్లెను. అపుడు నరసారావుపేట మల్రాజువారి సంస్థానమున కరుగుదెంచి యీ క్రింది సీసపద్యమును జెప్పి వారివలన నొకయగ్రహారముం బడసి యాతఁ డచ్చటకు నివాసము మార్చుకొనెనట.

సీ॥ జానకీపతి లేఁతసజ్జరొట్టెలపాలు
కొంపలకప్పెల్ల గొడ్లపాలు
సంవాసములు దొంగజాగిలంబులపాలు
నయనముల్ జాగరణంబుపాలు
కలపుస్తకపుఁద్రాళ్లు కట్టెమోపులపాలు
పొలుపైనచేతులు ముండ్లపాలు
భూరిసంధ్యావిధుల్ బురుదనీళులపాలు
నాలుక దీనోక్తి నటనపాలు

గీ॥ మనతరస్నేహ మతిసీచజనముపాలు
చిత్త మే వేళ నతిదీర్ఘ చింతపాలు
హరిహరీ! దేహ మంతయు నలఁతపాలు
మైదవోలున నుండుట మాకుఁ జాలు. 508

అతనిప్రతిజ్ఞ.

క॥ నెట్టన నభినవనన్నయ
భట్టాచార్యాభిధాన పటుబిరుదాంకం
బిట్టట్టనక వహించిన
దిట్టఁడ! నను: బోలఁగల సుధీవరు లేరే! 509

అడిదము సూరకవి

క్రీ॥ 1750 ప్రాంతములం దీకవిరత్నము విశాఖపట్టణపు మండల మందలి విజయనగరసంస్థానపుంబ్రభువగు పూసపాటి చినవిజయ రామరాజు గారియొద్దఁ గవీశ్వరుఁడుగా నుండెను. ఆంధ్రచంద్రాలోకము, కవిసంశయ విచ్ఛేదము, కవిజనరంజనము, మొదలగునవి యీతని కృతులు. ఈతని చాటువులు :—

చ॥ గడియకు నూఱుపద్దెములు గంటములేక రచింతుఁ దిట్టఁగాఁ
దొడఁగితినా పతాలుమని తూలిపడుం గులశైలరాజముల్
విడిచి యనుగ్రహించి నిఱుపేద ధనాధిపతుల్యుఁ జేతు, నే
నడిదమువాఁడ సూరనసమాఖ్యుఁడ నా కొకరుండు సాటియే? 510

చ॥ గరిసెలు ప్రాఁతగాని మఱి గంపెఁ డెఱుంగము మస్యదేశముల్
తిరిగి యభీష్టవస్తువులు తెచ్చి భుజింతుము సర్వకాలముం
సురుచిరసత్కవిత్వనిధి సూరకవీంద్రుని కేలకల్గెఁ గం
చరమును రేగ మేక మెడచన్నులవంటివి రెండుమాన్యముల్! 511

ప్రశ్నోత్తరరూపముగాఁ దనవృత్తాంతముఁ జెప్పుకొన్న పద్యము:—

క॥ ఊరెయ్యది? చీపురుపలె
పేరో? సూరకవి; యింటిపే? రడిదము వార్;
మీరాజు? విజయరామ మ
హారా; జతఁ డేమి సరసుఁడా? భోజుఁడయా. 512

రాజును బొగడిన పద్యములు.

శా॥ ఢిల్లీలోపల గోలకొండపురి నిండెన్ నీప్రశంసల్ గుణాల్
బల్లాలం బొడిపించి హుమ్మని యరబ్బా నెక్కి పైకొంచుబా
దుల్లాఖానునిఁ దాఁ దోలితివి నీదోశ్శక్తి నూబాలకున్
మళ్లింపం దరమౌనె శ్రీ విజయరామా! మండలాధీశ్వరా! 513

ఉ॥ వంతము నీకె చెల్లె నొకపాటియమీరుఁడు నీకు సాటియా?
కుంతముఁ గేలఁబూని నినుఁ గొల్వనివాఁడు ధరాతలాన భూ
కాంతుఁ డొకండు లేఁడు కటకంబు మొదల్కొని గోలగొండప
ర్యంతముఁజూడ శ్రీ విజయరామనృపాలక! మండలాధిపా! 514

విజయరామరాజుగా రేదోకారణమున సూరకవిగారియెడ నాగ్రహమూని యాస్థానమునుండి తొలగించిరట! బాదుల్లాఖానుతో నొకసారి యుద్ధము సేయఁ బోయి వరాభూతులై యారాజుగారు తిరిగి వచ్చుచుండఁగా సూరకవి తన గ్రామము ప్రక్క త్రోవలోఁ బనసచెట్టెక్కి విస్తళ్ళకై యాకులు గోసికొనుచుఁ జూచి యెదురుపోయి పల్లకి నాపి తనకని టీఖునట్టు చుఱుకుగా నీపద్యమును జెప్పెనట —

గీ॥ మెత్తనై యున్న యరటాకుమీఁదఁ గాక
మంటమీఁదను జెల్లునే ముంటివాఁడి
టీదలై యున్న సర్దార్ల మీఁదఁ గాక
కలదె క్రొవ్వాఁడి బాదుల్లఖానుమీఁద? 515

పొనుగుపాటి వేంకటమంత్రి యనుని యోగిమీఁద సూరకవి చెప్పిన పద్యములు: —

క॥ ఘనకులమునఁ బొడమిన దు
ర్మనుజుం డిల నింద్యుఁడగు వమన మూర్ధ్వముఖం
బున వెడలి మంచిదగునా
విను మవహిత పొన్గుపాటి వేంకటమంత్రీ! 516

క॥ కినుక మెయిఁ దన్ను లాడఁగ
మొనకట్టిన సరియె గుజ్జుముజ గాడిదయుజ
ఘనుఁ దల్పుఁడు సరి యగుదురె
విను మవహిత! పొన్గుపాటి వేంకటమంత్రీ! 517

క॥ సామజము బెఱకు మేసిన
దోమలు పదివేలు చేరి త్రోలం గలవా?
గ్రామపతి తగవుదప్పిన
గ్రామములో నున్నవారు కా దనఁగలరా! 518

క॥ ఇత్తడి పుత్తడి యగునా?
తొ త్తది నగ లెన్ని యిడిన దొరసా నగునా?
యుత్తమకులుఁ డౌనా దొ
లత్తునఁ దాఁ దిరిగినను గులాము గులామే! 519

క॥ బలవంతుఁడు బలహీనుఁడు
పొలియుదు రిది తప్పు? నల్లపూసలు ముత్యాల్
దొలఁగుఁగద! మగఁడుపోయిన
వెలఁదుకకుఁ బొన్గుపాటి వేంకటమంత్రీ! 520

క॥ జలచరము లబ్ధిఁ బొడమవె?
జలరాశికి మోదకరుఁడు చంద్రుం డొకఁడే
కుల ముద్ధరింప నొకఁడే
విలసద్యశ! పొన్గుపాటి వేంకటమంత్రీ! 521

క॥ వలరాచవనికిఁ గాదా
వెలవెలఁదుక పాన్పు నెక్క విటుఁడు సహించుఁ
జల మేల కార్యవాదికి
విలసద్యశ! పొన్గుపాటి వేంకటమంత్రీ! 522

క॥ వరదానాచారంబుల
గరిమగను వనీవకులును కర్మఠులును భూ
సురమణి యని నిన్నందురు
విరచితవృష! పొన్గుపాటి వేంకటమంత్రీ 523

క॥ చుక్కలవలెఁ గర్పూరపు
ముక్కలవలె నీదుకీర్తి ముల్లోకములన్
గ్రిక్కిఱిసి పిక్కటిల్లెను
వెక్కసముగ పొన్నుపాటి వేంకటమంత్రీ! 524

క॥ వెన్నెలవలె, గర్పూరపు
దిన్నెలవలె నీదుకీర్తి దిగ్దేశములన్
మిన్నంది వన్నె కెక్కెను
విన్నావా? పొన్నుపాటి వెంకటమంత్రీ! 525

పూసపాటి సీతారామరాజుగా రొకప్పు డేకవచనమున సంబోధించి నందులకుఁ గుపితులుకాఁగా సూరకవి చెప్పిన పద్యమొకటి:—

క॥ చిన్నప్పుడు రతికేళికి
నున్నప్పుడు కవితలోన యుద్ధములోనన్,
వన్నె సుమీ రాకొట్టుట
చెన్నుగ నోపూసపాటి సీతారామా! 526

చ॥ ఇరువదిమూఁడు పూరుషము లిప్పటి కయ్యెఁ గవిత్వవృత్తిచే
నరపతు లెల్ల మెచ్చఁ బదునాల్గుతరంబులు మించుపిమ్మటన్
వెరవగు జీవనస్థితి లభించుట తొమ్మిది యయ్యెఁ బూరుషాం
తరములు నిక్కళింగవసుధాధవు చెంగట నాశ్రయించుటల్. 527

పూసపాటి పెద్దవిజయరామ మహారాజుగారు బాదుల్లాఖాను తోడి యుద్ధమునుండి తిరిగివచ్చుచుండఁగాఁ ద్రోవలోఁ జూచి సూరకవి చెప్పిన పద్య మిది యొకటి:

సీ॥ గరిడీలలోపల గంతు వేయుట కేమి
యీఁటె పట్టి యెరిపై దాఁటవలెను
సొగసుగ మొలకత్తి బిగియఁ జెక్కుట కేమి
వెఱవక వైరుల నఱకవలెను

మాటిమాటికిఁ బెద్దమాట లాడుట కేమి
యదలించి రిపులఁ జెండాడవలెను
తొమ్మన నెల్లిగందమ్ము పూయుట కేమి
గాయంపునెత్తురుల్ గ్రమ్మవలెను

గీ॥ కాని లేకున్న సత్కీర్తికాంత గలదె
పూసపాటికులాంభోధిపూర్ణసోమ!
సమరజయభీమ! గజపతి సార్వభౌమ!
విమలసద్గుణరామ! శ్రీవిజయరామ! 528

సూరకవి తన శిష్యులఁగూర్చి చెప్పినదఁట :—

గీ॥ పారమందిరి యక్కినవల్లివారు
దుక్కిచేతను దీర దెందువుల కెల్ల
దూసి కృష్ణుండు చదువంటె దుఃఖపడును
ధీరుఁడై నిల్చె మురపాక సూరసుకవి. 529

చింతకాయ లిచ్చినవానిమీఁది పద్యము—

గీ॥ బండ్లు నోదలు పట్టవు వలుకులైతె
చేరి వేఁడిన నీఁడాయెఁ జింతకాయ
కొండశంబాములో రాచకొడుకుకన్న
శంబమున మేలు రేగాని సన్నిగాఁడు. 530

బాచన్నమీఁది పద్యము—

క॥ బాబా బూచులలోపల
బాచన్నే పెద్దబూచివత్సుఁ దానుఁ
బూచంటె రాత్రి వెఱతురు
బాచన్నను జూచి పట్టపగలే వెఱతుర్. 531

శృంగవరపుఁగోట జమీనుదారు రాజభూపాలరాజుగారు విజయనగరపు పూసపాటివారితోఁ బోరాడఁబూనఁగాఁ జెప్పిన పద్యము—

గీ॥ విజయరామమహారాజవీరుఁ డేలు
పట్ట ములికించె రాజభూపాలరాజు
కదను మాటల కేమి యీకాలమునను
బిత్తి నవ్వెను బులితోఁక గొత్తి కఱచె. 532

వర్లాకిమిడి రాజుగారిమీఁదఁ జెప్పిన పద్యములు—

క॥ గోవింద ద్వాదశివలె
నే వచ్చితి రాకరాక నీనగరికి నో
పావనగుణ నారాయణ
దేవుమహారాజ సాహితీనవభోజా। 533

క॥ నీ విచ్చుబత్తెక ర్చాక
భూవల్లభుఁ డిచ్చు త్యాగమున కెన వచ్చుఁ
బావనగుణ నారాయణ
దేవుమహారాజ సాహితీనవభోజా। 534

క॥ వారిధికిని వారిధియే
మేరునగంబునకు సాటి మేరునగంబే
నారాయణదేవుకు సరి
నారాయణదేవు గాక నరపతు లెదురా? 535

పాలకొండను గూర్చి చెప్పినది—

శా॥ రాజా జారుఁడు మంత్రి నిర్దయుఁడు నీరాష్ట్రంబులోఁ బెద్దలా
కోజుల్ కొండలు జీవహింసకును సంకోచింప రెవ్వారికిం
దాజీ మీయరు పాలకొండపురిలో దాక్షిణ్యశూన్యత్వ మీ
పాజీపట్టణ మేల వచ్చితిని నాపాపంబు సర్వేశ్వరా. 536

మ॥ నరసింగుండును వెంకపాత్రుఁడును గృష్ణా పాత్రుఁడుఁ నాయుఁడుఁ
శరభాపాత్రుఁడు పాలకొండధరణీసామ్రాజ్యధౌరేయులై
ధర వర్ధిల్లెడు రామభద్రనృపునాస్థానంబునం బంచముల్
చిరకాలంబుగ వీరి వెంటఁ దిరుగఁ జీచీ మనం బొప్పునే. 537

బత్తుల-అయ్యన్న యనుదాతనుగూర్చి చెప్పినవానిలో—

క॥ ఇచ్చెడువానికి, రణమునఁ
జొచ్చెడు వానికిని గాక సురుచిరకీర్తుల్
వచ్చునె పందకు లోభికిఁ
బచ్చనివిల్కాఁడ వయ్య బత్తులయయ్యా! 538

గీ॥ చేఁదుఁ బట్టువేళఁ జెంఁగి యేడ్చును బిడ్డ
యంత కంత సుఖము నదియె యిచ్చు
నర్థి యడుగువేళ నది కష్ట మనిపించు
ననఘచరిత బత్తులయ్యనార్య. 539

పాలకొండ ప్రాంతమునుగూర్చి—

శా॥ క్షేమాకీర్ణవికీర్ణధామములు నక్షీణేక్షురంభాటవీ
స్తోమంబుల్ బహుశాలిధాన్యతతు లెచ్చోటఁ నదీమాతృక
గ్రామంబుల్ బహుళాగ్రహారము లనేకంబుల్ ధరం జూడఁగాఁ
క్షామం బన్నది లేదు క్షీరగిరిదేశంబందు నెం దేనియుఁ. 540

కొట్రబాలకవియు సూరకవియు సమకాలమువారు. వీ రిర్వుర వాగ్ధాటి కోడి పర్వతా లను పేరుగల కవి యొకఁ డూదనిఁబాడెను.

ఆ॥వె॥ నరునినొగలమీఁద హరి యున్న చందాన
సూరకవివరేణ్యుఁడొకఁ గూడు
కొట్రబాలకవియకుంఠవాగ్ధాటికిఁ
బర్వతాలుగాఁడు పాటిపోయె. 541

ఒకప్పుడు కూరకవి బోయదొంగల వారినుండి తప్పించుకొని చెప్పినది—

మ॥ హనుమంతుం డెదుటన్ దివాకరసుతుం డాచెంత సౌమిత్రియున్
దను సేవింపఁగ జానకీవిభుఁడు వాత్సల్యంబుతో నిల్చి యిం
పున నన్నెప్పుడు గాచుచుండఁగను నీబోయాధముల్ కిన్కచే
ననుఁ జంపంగలవారె రావుకులజన్మా! రంగ రాయోత్తమా! 542

గంటము చేసి యిచ్చిన కమసాలిమీఁదఁ జెప్పినది..

క॥ ముల్లోకంబుల నాలుక
పల్లివరశురాముకీర్తి ప్రబలి వెలుంగున్
మల్లీసుమవల్లిన్ జా
బిల్లిన్ మఱి పాలవెల్లి బీమ్మనితల్లిన్. 543

మన్నెదొరలమీఁది పద్యములు..

క॥ అర్బుదములు న్యర్బుదములు
బర్బర దేశాధిపతులు పడిగాపులు నీ
దర్బారునఁ బడియుందురు
దోర్బలసంపన్న మన్నెదొరయెరకన్నా. 544

క॥ ధీరాగ్రణి శివరామ
క్ష్మారమణుం డేలు చెముడు శంబరపురమా
పోరామారొంపిల్లా
హారాదామంగరాజ పాశెముపట్టా! 545

ఆ॥వె॥ దేవునాన మున్ను దేశాన కొకకవి
యిప్పు డూరనూర నింటనింట
నేగు రార్గు రేర్గు రెనమండ్రు తొమ్మండ్రు
పదుగురేసి కవులు పద్మనాభ! 546

తన్నాదరించినబొగ్గుపాటివేంకటమంత్రి స్వర్గస్థుఁడు కాఁగాఁ జెప్పినది-

మ॥ కరుణాసాగరుఁ బొగ్గుపాటికుల వేంకట్రామదాసున్ వసుం
ధరయం దుంచక స్వర్గలోకమునకుం దర్లించినా వేమి? త
త్పురిఁ గల్పాదులు లేవె యాచకులకున్? భూయాచకశ్రేణి కె
వ్వరు ది క్కిఁక మొండిజగ్గదవు కావా? వెఱ్ఱివై వల్కితిన్. 547

సమస్య

ఉ॥ సారతరప్రబంధము లసంఖ్యముగా నొనరించునట్టియా
సూరకవీంద్రునిం జూనిగి చూత మటంచును మాటిమాటికిన్
ఈరసమెత్తి దుష్కృతుల నిచ్చినవారల నోరు మొత్తుఁడీ
మీరును మీరు మీరు మఱి మీరును మీరును మీర లందఱున్. 548

కొట్ర బాల (భాస్కర) కవి

ఈయననుగూర్చి యొకానొకబట్టుకవి చెప్పినది -

శా॥ ఛత్రాజున్ నిరసించి పద్యములు చెప్పం బూనుచో మేటి యా
చత్రాతింబలె నున్నవానికిని నిచ్చల్ తెల్వి పుట్టించు నే
కుట్రల్ నేరనిసత్యసంధుఁ డని లోకుల్ మెచ్చ వర్తించు నీ
కొట్రా బాలకవీందు శేఖరుఁడు మాకుం బూజ్యుఁ డెల్లప్పుడున్. 549

ఆ బట్టుకవి అడిదము సూరకవినిగూర్చి చెప్పిన పద్యములు-

క॥ అంతా కవులము గామా
అంతింతో పద్యసమితి నల్లఁగ లేమా
దంతివి నీతో సమమా
కాంతాసుమబాణ! సూరకవి నెఱజాణా! 550

క॥ రవి యెఱుఁగును భువితత్త్వము
భువిలోపల జనుల నెల్లఁ బోషించు సదా
శివుఁ డెఱుఁగు నాట్యతత్త్వము
కవితాతత్త్వంబు సూరకవియే యెఱుఁగున్. 551

దంతులూరి యన్నమరా జనునాతఁ డీ యడిదమువారి రేగమాన్యము నుండి యక్కడి చెఱువు ముఱుగునీరు పోనీక యడ్డుకట్టి చిక్కులు పెట్టుచుండఁగా నీ సూరకవికిఁ దండ్రివరుసవాఁడగు రామకవి మోకాలిబంటిలోఁ దనమాన్యమున నిలుచుండి యీ క్రిందిపద్యములఁ జెప్పెనట। అంతట నారాజు కట్టిన యడ్డుకట్టతెగి పల్లమునకు నీరు వంచుకొని పోయెనట।

సీ॥ బ్రహ్మాండభాండసంపత్తి కుక్షినిగల్గు
పద్మనాభునిపదాబ్జమునఁ బుట్టి
సకలరత్నాకరస్థానమై యుప్పొంగు
నంబుధీశునిచరణంబు ద్రొక్కి
పరమతత్త్వజ్ఞుఁడై పరఁగుశంతనుమహీ
రమణువామాంకభాగమునఁ జేరి
అఖిలలోకాధ్యక్షుఁడై మించి విహరించు
శివుజటాజూటాగ్రసీమ నిలిచి

గీ॥ తనరునీవంటిధన్య కుత్తమము గాదు
పూసపాటిమహాస్థానభూమియందుఁ
గాలు త్రొక్కంగ నోడుఁ జండాలుఁడైనఁ
గదలు మిటమాని దివిజగంగాభవాని। 552

సీ॥ ఆదిభిక్షుం డితఁ డని రోసి విడియాకు
గొనివచ్చి యిట నిల్వఁ గోరితొక్కొ
జగడాలచీలివై సవతితోఁ బోరాడి
పీఁగివచ్చి యిచట డాఁగితొక్కొ
నిర్జరాంగన లెల్ల నీఱంకు వెలిపుచ్చ
దూఁబవై యిచ్చోట దూఱితొక్కొ
బీదబాఁపలఁ గష్ట పెట్టుటకై మిన్ను
దొలఁగి యిచ్చోటను నిలిచితొక్కొ

గీ॥ వలదు ద్విజభూమిఁ గాల్నిల్ప వరుసగాదు
రవ్వ నీ కేల తగ దంబురాశి కరుగు
నాతి యతఁడె కాఁడటె పిన్న నాఁటిమగఁడు
కదలు మిటమాని దివిజగంగాభవానిః 553

సీ॥ భావింప నిలువెల్ల భంగంబులే కాని
భంగము ల్గొలఁగు టెప్పటికి లేదు
తిరుగుచో వంకరతిరుగు డింతియ కాని
తిన్నగాఁ దిరుగుట యెన్నఁడెఱుఁగ
మొనసి రేయుఁ బవళ్లు మొరయుచుండుటె కాని
మొరయ కూరకయుంట యెఱుఁగ మెపుడు
వరులకల్మిని రోసి వల్చనగుటె కాని
వలుచనిగతి మాని మెలఁగు టెఱుఁగ

గీ॥ మనుచు నీలోన నీవైన యవగుణంబు
లరసి లజ్జించి దివినుండ కరుగుదెంచి
నిలువునీరైననీ విందు నిలిచితొక్కొ
కదలు మిట మాని దివిగజగంగాభవానిః 554

సీ॥ పచ్చిమాంసము కల్లు భక్షించి మత్తెక్కి
రాణించు తిరుగువరాంసులైన
గంజాయి గుండ హుక్కాలుడికెడి నీళ్లు
ద్రావి ప్రమాన్పదెడుతురుష్కులైన
గోవులఁ బడమొత్తి కోసి ముక్కలు మెక్కు
సమదాంధు లగుకొండసవరులైన
తెరవాట్లు గొట్టి కత్తెరదొంగలై చాల
వాలించు తిరుగుచండాలు రైన

గీ॥ భూసురక్షేత్ర మిది యన్నఁ బోఁ దొకండు
చిన్నపొలములు బ్రాహ్మణక్షేత్రమునకు
ఘాతుకత్వంబు సేయుముష్కరులుగలరెః
కదలు మిట మాని దివిజగంగాభవానిః 555

సీ॥ కృతకాద్రు లాయెనా కిరోగ్రఫణిఫణా
నేకఫూత్కారవల్మీకచయము
విరిదోఁట లాయెనా తీక్ష్ణకంటకకంట
కాంకురవిస్ఫురితాగచయము
పుప్పొడుల్ లాయెనా నవమంజులశ్వేత
లవణాలవాలమౌ చవుటినేల
బొమ్మరిండ్లాయెనా భూరిభేకాండజా
ధారమైతనరు కేదారచయము

గీ॥ నీకు విహరింప వసతులై నివ్వటిలెనె
చిన్ని పొలములు; బ్రాహ్మణ క్షేత్రమునకు
హానికర్త్వంబు చేయుముష్కరులు గలరె?
కదలు మిట మాని దివిజగంగాభవాని! 556

అడిదము రామకవి పైవిషయమునుగూర్చి పూసపాటి విజయరామ రాజుగారి కిచ్చుకొన్న యర్జీపద్యములు—

సీ॥ అవధారు! దేవ! మహాప్రభూ! విన్నవం
బ్రాశితోత్తముఁడ శుద్ధాంధ్రకవిని
పేరు రామన యింటిపే రడిదమువారు
మాతాగ భూపాలరాజురేగ
నల్లకృష్ణక్షమానాయకాగ్రేసరుఁ
డెల్లకృష్ణక్ష్మాతలేంద్రు లచటఁ
గరణికధర్మంబు గల్పించి మాన్యంబు
దయచేసి రది యాస్పదంబు మాకు

గీ॥ నదియు నీయేఁడు దంతులూరన్న నృపతి
సత్తముఁడు గ్రామ మెల్లను గుత్తచేసి
చెఱువు బిగఁగట్టి ప్రజలు జేజేపడంగ
ముంపుగట్టించె వరిపొట్ట ముంపఁదలఁచి 557

సీ॥ విన్నవించెద నాదువృత్తాంత మది కొంత
చిత్తగింపు వరాకు సేయకుండఁ
బొంకములో నొకఁ దేరుపూన్పంగఁ జాలఁడు
గంగాభవాని ఢాకకును జడిసి
దుక్కి టెడ్లను గొని దున్నుకుంద మటన్న
బదులియ్యఁ డెవ్వఁడు పాఁతనేబు
ఏజోలియును లేక యింట నుండెద మన్న
సాలుకు వచ్చు గంటాలవన్నుఁ

గీ॥ దేశమునవారు పౌన్నూరు తెన్ను గాదు
వంట వస లేదు గంటాలపన్ను పోదు
మీకు దయరాదు మునువటిమినిమి లేదు
అతులగుణదీప! విజయరామావనీప! 558

సూరకవి ప్రపౌత్త్రుఁడు బాలభాస్కరకవి చల్లా పట్టాభిరామయ యను వానిఁగూర్చి చెప్పిన పద్యము.

సీ॥ విజయరామక్షమావిభు మెచ్చి భాసిల్లె
ధరణిలో మాప్రపితామహుండు
గంగాభవానిని గడుదిట్టరై తిట్టి
ఖ్యాతిఁ జెన్నొందె మాతాత యొకఁడు
వెలయంగమగటిపల్వెంకనుబడఁ దిట్టి
తగఁ దెగటార్చె మాతండ్రిగారు
అరీతిగాఁ దిట్టి యమపురంబునకును
నిన్నుఁ బంపదలంచి యున్నవాఁడఁ

గీ॥ గాచుకొ మ్మిటు మీఁద నఖండచండ
దారుణోద్దండకవితాగభీరశక్తి
నీతరముగాదు కలహించి నిర్వహింప
చల్లపట్టాభిరామ! నీచగుణధామ! 559

కృష్టిపాటి - వెంకటసుబ్బకవి

ఈయన కర్నూలు మండలవాసి. ఇప్పటికి డెబ్బదియేండ్లకుఁ బూర్వ మున్న వాఁడు. మహానందిక్షేత్రమున జగద్గురు శ్రీ (పుష్పగిరి) శంకరభారతీ స్వామిసన్నిధిని బ్రాహ్మణసమారాధనము జరుగుచుండువేళఁ గుంభవర్షము గురియ నారంభింపఁగాఁ గవిత్వమహత్త్వముచే నా వర్షబాధఁ దొలఁగించి శ్రీవారిచే గొప్ప సన్మానముఁ బడసినాఁడట! అప్పటి పద్యము లివి:

ఉ॥ గోండ్రలు పెట్టి మేఘుఁ డతికోపమునన్ గురియంగఁ జొచ్చె మా
తండ్రి! మరుత్తనూజ! నను దబ్బఱకాఁ డని యెంచకుండ నీ
వేండ్రము నీవె మాన్పవలె వేయువిధంబులఁ గాక యున్న మీ
తండ్రికినైనఁ జెప్పి జలదప్రతిబంధము మాన్పు మారుతీ! 560

శా॥ విద్యుత్పింగళమంగళేక్షణకృపావిర్భూత శ్రీకృష్టిపా
ట్యుద్యద్వేంకటసుబ్బ సూరికవితో ద్యత్తత్త్వ మాలించి నీ
విద్యుద్గర్జనతర్జనాదు లదరన్ వేమారు వర్షింపకే
విద్యాశంకరభారతీవిజయమున్ విక్రాంతి వాటిల్లఁగాన్! 561

సత్యమునుగూర్చి యీయనకును ఉయ్యాలవాడ నారసింహారెడ్డిగారి యాస్థానపండితుఁడగు నోబళాచార్యులకును జరిగిన సంభాషణ పద్యము లివి--

ఉ॥ సస్యము లేదుగా! పవననందనదివ్యకటాక్షవీక్షణా
వశ్యవరప్రభావవిభవానుభవాద్భుతభూమిభృద్ఘను!
శైశ్యముమంఘుమంఘుమితగాంగఝరీవిలుఠత్తరంగసా
దృశ్యకవిత్వతత్త్వముఖరీకృతవేంకటసుబ్బ సూరికిన్. 562

శా॥ కోకో! సస్య మవశ్య మీశ్వరజటాకోటీరటద్యోధునీ
ప్రాకాశ్యోర్మికకాశపేశలసుశబ్దప్రక్రియోపక్రమా
నేకగ్రంథనిబంధనార్జితసమున్నిద్రప్రభావప్రభా
స్తోకశ్రీకర కృష్టిపాటికులసింధుస్వచ్ఛ చంద్రోదయా! 563

అల్లమరాజు - సుబ్రహ్మణ్యం

ఈయన యిప్పటికి ముప్ప దేండ్లకు ముందున్న గొప్పకవి. బహుగ్రంథకర్త. పిఠికాపురాధీశ్వరుఁ డగు రావువేంకటమహీపతి గంగాధరరామారాయ ప్రభునిచే సమ్మానితుఁడు. ప్రభునామమును బొందించి యాశువుగా నీకవి చెప్పిన పద్యము.

క॥ శ్రీధర శౌరి వైకుం
ఠాధర శ్రీరావువేంకటమహీధరగం
గాధరరామారాయ
క్ష్మాధరునిం బ్రోవు మెపుడుఁ గరుణాదృష్టిన్. 564

కాట్రావులపల్లె యుప్పనీటి నూతులఁ గూర్చి చెప్పిన పద్యము-

క॥ దేవాసురు లబ్ధిఁ దరువ
నావిర్భూత మయి హాలహల మపుడు మహా
దేవునకుఁ బీతిలి కా
ట్రావులపలినూతులందు డాఁగెను జుండీ. 565

వైదికుని కవిత్వము నాక్షేపించువారిఁగూర్చి చెప్పినది -

ఉ॥ చందనశాఖికన్న విరసం బగుబూరుగు మేలటన్నరీ
విం దగినట్లు వైదికకవిత్వసుధారసధార లెల్లఁ జె
ల్వొందఁగ భూతలంబున నియోగికవిత్వముతోడ సాటిరా
దందురు బెట్టిదం బగు నటందురు కొందఱు మూఢమానవుల్. 566

బుక్కపట్నం తిరుమల తాతాచార్యులు

తెల్గు విశ్వగుణాదర్శకర్త యీతఁడు రోఁతగా బూతుఁబద్దెములను జెప్పుచుండువాఁడఁట। మతుకుమల్లి - శాస్త్రిలను నస్య మడిగి యాయన లేదనఁగాఁ గోపించి యీ క్రింది పద్యము చెప్పెను:

క॥ కాస్తుగ్లట యానీఁచుఁడు
పాస్త్రొత్తులమగఁడు పీనివరువేమో కా
కా స్తంత నస్య మడిగిన
నాస్తై యని పలుక పీనినాలుక పీఁకా. 567

ఇట్టి చెట్టటికమునకు నేవగించి వేఱొకకవి దూఱి చెప్పిన పద్యము-

గీ॥ అహహ తిరుమలవంశంబు నడవిఁ గలిపి
బుక్కపట్టణ మంతయు బూది చేసి
కొంచెకూఁతలు నేరుచుకొంటి వౌర
కుటిలతిరుమలతాతన్న! కొంచెదున్న. 568

తాతాచార్యుఁడు వైద్యము చేయునఁట! రోగము కుదుర్చుకొన్నవాఁడై యచ్చన్న యనునొకఁడు తా నిచ్చెద నన్న యావి యాయకపోఁగా నీ పద్యము నీ యాచార్యుఁడు చెప్పెను-

క॥ వచ్చడము దుప్పటాయెను
విచ్చలవిడి తులసిప్పతి విడియం బాయెఙ
అచ్చల నగుబా టాయెను
అచ్చన్నా! నీదుకీర్తి యట్టిట్టాయెఙ. 569

తురగా - వెంకమరాజుగారు

మఁదిసి ముప్పునఁ బడినప్పు డీపద్యము చెప్పుకొన్నాఁడఁట! ఈయన స్వర్గస్థుఁ డయి యిప్పటికి నిర్వది యేండ్లు కావచ్చినది.

ఉ॥ దార యడంగెఁ బిమ్మట సుదారుఁడు రెండవపట్టి తీఱె దృ
క్సారము దూరమయ్యె నధికం బగుదేహవటుత్వ మాఱె నా
హారము వండిపెట్టుటకు నాఁడదియుం గఱవయ్యె నేఁటి కీ
దారుణకష్ట ముంచితిగదా నతలోకవివన్ని వారకా! 570

మాడభూషి — వేంకటాచార్యులు

ఈయన యిప్పటికి ముప్పదియేండ్లకు ముందు వైకుంఠవాసియయ్యెను. 'విద్యా నభినవపండితరాయ'లని యీయన బిరుదనామము. ఈయన తర్క-వ్యాకరణములందు గొప్ప పండితుఁడు. సంస్కృతాంధ్రములందు గొప్పకవి. శతావధానా ష్టావధాన చాతుర్యమం దీయన జగజెట్టి. ఏకసంధాగ్రాహి. పన్నెండేండ్ల క్రిందట అనంతాచార్యులుగా రీయన ప్రాణమిత్రము. అనంతాచార్యులుగారి దగ్గఱ కొకప్పు డవలిప్తుఁ డగు నొక యరవదేశపు విద్వాంసుఁడు వచ్చి స్వరచితము లయినశ్లోకములను జదువుచు నర్థసారస్యము వివరించుచుఁ బ్రశంసించుకొనుచు నుండఁగా వేంకటాచార్యులుగారు వినుచునుండిరి. పదిశ్లోకము లయినవి. ఆత్మోత్కృష్ట్య ప్రశంసాపరాయణుఁడుగా నున్న యాపండితునితో "నయ్యా! యీ శ్లోకములు పిన్ననాఁడు మానాయనగారు నాకుఁ జెప్పిరి. ప్రాచీన కవికృతములయిన యీశ్లోకముల ననంతాచార్యులుగా రెఱుఁగరుగదా యని యాత్మీయములుగాఁ జదువ నారంభించితిరా?" యని యడ్డు వలికిరఁట. కుపితుఁడై వెడనవ్వు నవ్వి యా యరవదేశపుఁ బండితుఁడు వేంకటాచార్యులుగారి నెఱుఁగక "యేది నీకు వచ్చునేని చదువుము. రచించినవాఁడను నేనే యిక్కడ నుండఁగా నాతోనే యిట్లు పలికెద వేమయ్యా! ఎవ్వరవు నీవు" అని తుటారించెనఁట! 'ఇదిగో చదువుచున్నా'నని వేంకటాచార్యులుగా రన్నింటిని నేకసంధాగ్రహణమున నప్పగించిరి. వెల్లబోయి యా పండితుఁడు వేఁడుకొనెనఁట! 'మీ మాహాత్మ్యము నెఱుఁగనైతిని మన్నింపుఁ'డని. ఈ విషయ మనంతాచార్యులుగారివలననే నేను విన్నాఁడను. వేంకటాచార్యులుగారు రచియించిన రామావధూటి తారావళినుండి కొన్ని పద్యములు —

రామావధూటి తారావళి

సీ॥ శ్రీరాధికాకుచాశ్లేషజసంతోష
        వివశుఁడౌ శ్రీకృష్ణవిభున కెరఁగి
    సకల విద్యావా ప్తిసాధనభూత యౌ
        శారదాంబకు నమస్కారము లిడి

యైహికానంద ప్రవాహపూరక మైన
శృంగారరస మాత్మ నిరవుకొలిపి
మదనసామ్రాజ్య సింహాసనారూఢులై
పురణించరసిక శేఖరుల నెంచి

గీ॥ వివిధరతితంత్ర పాండిత్యభవమహాను
భవములె పదార్థములుగ నేర్పఱిచి నీన
పద్యనక్షత్రమాలిక భావవిదుల
మనము లలరంగఁ గూర్తు రామావధూటి. 571

సీ॥ చక్కని కెమ్మోవి సరసంపుఁబలుకులు
బారైనకురులు పొల్పారు బొమలు
సొగసైనచూపులు సోగకన్నులు తళ్క
దేరుచెక్కులు కాంతు లూరునాసలు
తీరైనచుబుకంబు దిద్దినశ్రీచూర్ణ
లేఖయు మృదువైన లేఁతనగవు
కుదురైనరదనముల్ గుమ్మబుగ్గలు నంద
మగునాన నాసికామంధనములు

గీ॥ కలిగి చెలువొందునీమోముఁ దలఁచి వలచి
తాల్మి చెడి బెట్టుకై కొంతధైర్య మూని
గుట్టు చెడకుండఁ గాలంబు నెట్టుచుంటి
మరునిరతనాలపేటి రామావధూటి. 572

సీ॥ కనుమూసినంతలోఁ గలకల నవ్వుచు
వచ్చి కౌఁగిటఁ జేర్చి ముచ్చటాడి
మోము మోమునఁ జేర్చి ముద్దుల నూరార్చి
సారెసారెకు మోవి చప్పరించి
నన్నిట్టు లెడబాయ నాయమా మీకని
యతినిష్ఠురము లాడునంతలోన
మేల్కాని నలుదెసల్ మిణుకుచుఁ జూచి క
న్నీరు మున్నీరుగా నెగడఁ బ్రబిది

గీ॥ నంబు రాత్రులు నిటులుండె నా యవస్థ;
యిట్లు కలలోన నన్నలయించకుండె
వారిజాతాక్షి నాతోడ వచ్చి యిటనె
మమతతో నుండరాదె రామావధూటి. 573

సీ॥ నీమోము నీగోము నీమోవి నీతావి
నీసౌరు నీతీరు నీకుఁ దగును
నీ చనుల్ నీకను ల్నీకౌను నీమేను
నితొడ ల్నీనడల్ నీకుఁ దగును
నీగుట్టు నీబెట్టు నీకురుల్ నీమరుల్
నీచెల్మి నీతాల్మి నీకుఁ దగును
నీతళ్కు నీబెళ్కు నీనీటు సీగోటు
నీహొయల్ నీలయల్ నీకుఁ దగును

గీ॥ నీకుఁ దగినట్టిపురుషుఁడ నేన నాకుఁ
దగినసుందరి వీవ కాఁదలఁచి చాల
వలచి యన్యోన్య మతనుని గొలిచి మిగుల
మంచితో నుంటిమిగదె రామావధూటి. 574

సీ॥ ఒకనాఁటికలలోన సకియ నీ కాలిపా
జేబులో జందెంబు చిక్కినట్లు
ఒకనాఁటికలలోన సకియ నీచేతిపో
చీలోన నాకురుల్ చిక్కినట్లు
ఒకనాఁటికలలోన సకియ కౌఁగిఁట జేర్చ
తటిఁ గంటె గడ్డానఁ దాకినట్లు
ఒకనాఁటికలలోన సకియ మెల్లన నాదు
గూబలో కొక్కొరో కూసినట్టు

గీ॥ లిన్ని విధముల నచ్చట నున్న నాఁటి
వన్నె లన్నియుఁ గలలోన వచ్చి యిచట
గాసి గూర్చుచున్నవి నిన్నుఁ బాసి యెట్లు
మరులు నిల్పఁగనేర్తు రామావధూటి. 575

సీ॥ నమ్మినవాని నన్యాయంబు సేయుట
కాశిలో గోహత్యగాదె కలికి
వలచి వచ్చినవాని వంచనల్ సేయుట
నరహత్యగాదె పున్నాగవేణి
చెలిమి కోరినవానిఁ జేపట్టి విడుచుట
బ్రహ్మహత్యయెకాదె పంకజాక్షి
అది తప్పినదోష మన్ని దోషములలో
మొదటిదోషము సుమీ మోహనాంగి

గీ॥ నిన్ను నమ్మితి వలచితి నీవు నన్నుఁ
బ్రేమఁ జేపట్టితివి యిఁక విడువ ననుచు
బాసఁ జేసితి విప్పు డీపగిదిఁ గూర్మి
మఱచిపోవంగఁ దగునె రామావధూటి. 576

సీ॥ చంద్రఖండంబుపైఁ జంద్రఖండము రేక
నుదుటఁ గుంకుమవంకఁ బదిలపఱిచి
కొండలపై మంచు నిండియుండినరీతిఁ
జనులపై మైతెకఁ జక్కఁ పఱిచి
కలువరేకులఁ దుమ్మెదలు ప్రాలి యున్నట్లు
కనుదోయి నంజనంబును ఘటించి
బంగారుప్రతిమలఁ బటిక నార్చినరీతి
లలి జిగ్గులుమల్లిసెల్లా ధరించి

గీ॥ యంగజప్రభు విజయకాహళులపగిదిఁ
గాళ్ల నందెలు పాంజెబుల్ ఘల్లురనుచు
ప్రోయ మెల్లన వచ్చి నాముంగల నిలుచు
తీవి మఱవంగఁ దరమె రామావధూటి. 577

సీ॥ ఒకనాఁడు మేడపై నొంటిగా కిటికిటి
        లెల్ల బిగించి శయించువేళ,
జల్లగా నే వచ్చి మెల్లమెల్లనె ముద్దు
        లిడఁబోవఁగాఁ ద్రుళ్ళిపడి బిరాన
లేచి చెంగట నన్నుఁ జూచి సెబాసు రా
        రండి యటంచు నురంబుపైకి
తిగిచి నాచిబుకంబుఁ దివురుచు నవ్వుచు
        మధురవాక్యముల నజా మరులుకొల్పి

గీ॥ సరసులైనట్టి నీవంటిజాణ లిట్లు
చెలులమానంబులను బయల్ సేయఁదగునె
యంచు మంచిగ బోధించినట్టినేర్పు
మదికి మఱవంగఁ దరమె రామావధూటి. 578

సీ॥ చిననాఁటి నుండి విజృంభించి సఖులతోఁ
        బొందు లొనర్చితిఁ గుందరదన
యీలాటిమోహంబు లీలాటివిరహంబు
        లేనాఁ డెఱుంగనే యిగురుఁబోఁడి
నీవంటిచెలియతో నేస్త మబ్బె నటంచుఁ
        జాలఁ బొంగితిఁగదే జలజగంధి
యిప్పు డిట్లెడఁబాసి యేఁగుట నాపూర్వ
        పుణ్యంబు గాఁబోలుఁ బూవుఁబోఁడి

గీ॥ యింతపాపంబు జగతిలో నెచటనైనఁ
గలదె నాపాప మిటు పండెఁగాక యైనఁ
దరుణి నీమది కరుణమాత్రంబు తప్పి
పోవకున్నను జాలు రామావధూటి. 579

సీ॥ 'బోఁటి నేఁ డూరికిఁ బోవలె' ననుచు నే
నొక్కించుక పలుకంగ నుస్సురనుచు
'నెపుడుఁ బ్రయాణాలె యేమి సేతు' నటంచుఁ
గనుఁగొలఁకుల నీరు గ్రమ్మఁ గొంత
సేపున "కెపుడు విచ్చేయుదు రొక్కొ! య
చ్చటనె యచ్చటల ముచ్చటల మరగి
యుందురో" యన భయం బొంది నేనెన్నటి
కిని నట్టివాఁడఁగా నని పలుకఁగ

గీ॥ నొట్టుసుండి తప్పక హుటాహుటిగ రండి
యనుచుఁ గౌఁగిటఁ జేర్చి బాష్పంబు లొలుక
రేపు పోవచ్చు ననుచుఁ బ్రార్థించునట్టి
మంచి మఱవంగఁ దరమె రామావధూటి. 580

సీ॥ ధరలోన జన్మ మెత్తంగ నేమి ఫలంబు
సరసవిద్యల నెల్ల జదువవలయుఁ
జదివిన నేమాయె సారస్య మెఱిఁగిన
చెలియతో స్నేహంబు సేయవలయుఁ
జేసిన నేమాయెఁ జిడిముడి లేక వి
చ్చలవిడి ముచ్చట్ల మెలఁగవలయు
మెలఁగిన నేమాయె నెడబాయ కెల్లప్పు
దేకీభవించి వర్తింపవలయు

గీ॥ నటుల వర్తింప నేమాయె నవ్విధమునఁ
జెదని ప్రేమలతోఁ దను ల్విడువవలయు
నహహ యివి యెల్లఁ బూర్వపుణ్యమునఁ గాక
మనుజులకు వీలువడునె రామావధూటి. 581

సీ॥ మేడలోఁ జన్నీళ్లు మెండుగాఁ జల్లించి
తడియొత్తి చిటిచాఁప లిడి సుమృదుల
తల్పంబుఁ బఱచి చెంతల మిన్న లగుషర్బ
తులను షోడావాటరులును గల్గు
సీసాలు చక్కెరల్ జీడిపప్పులును బా
దముపప్పులును మంచి ద్రాక్షపండ్లు
కజ్జాయములు ముంతఖర్జూరము ల్గల
వళ్ళెముల్ ప్రేమతో భద్రపఱచి

గీ॥ భోజన మొనర్చి నేను రాఁ బొలుపు మీఱ
శయ్యపైఁ జేర్చి యుచితోపచారములను
వేసఁగివగళ్ళ సుఖియింపఁ జేసినట్టి
మంచి మఱపంగఁ దరమె రామావధూటి. 582

సీ॥ కమలాక్షి నీమోముఁ గనుఁగొన్న నాకన్ను
లేమియుఁ గనుఁగొన నేవగించు
బింబోష్ఠి నీదు మోవిని గ్రోలునాజిహ్వ
యేమియుఁ గ్రోలంగ నేవగించుఁ
గలవాణి నీదు పల్కులు విన్న నావీను
లేమియును వినంగ నేవగించుఁ
గనకాంగి నీతోడఁ గలసిననాదుమే
నేమియు స్పృశియింప నేవగించుఁ

గీ॥ సరసిరుహగంధి నీమేని పరిమళంబుఁ
గొన్న నానాస యెదియు మూర్కొనఁగఁబోదు
అహహ! పంచేంద్రియములు నీయందె నాటి
మఱల విఁక నేమి సేతు రామావధూటి. 583

సీ॥ సౌధంబుపై నీళ్లు చల్లించి చిమ్మించి
 చాపలు పఱిపించి చారురత్న
కంబళంబులు వేసి ఘనహంసతూలికా
 తల్పంబు బఱిపించి తమక మలర
నందుపై నను జేర్చి యగరుగంధముఁ బూసి
 చలువపన్నీరులు చల్లి మల్లె
పూదండలును జాజిపూదండ లురమున
 వేసి చల్లనిగాలి పీచుచుండ

గీ॥ రమణ నీరీతి వేసవిరాత్రులందు
రాగ మెచ్చంగ నిష్టోపభోగములను
నన్ను సుఖియింపఁ జేసిననాఁటికూర్మి
మదికి మఱవంగ వశమె రామావధూటి. 584

సీ॥ ఉదయమే లేచి నిద్ర వదలలే కై దాఱు
 గడియలవఱ కుండి కదలి మేడ
డిగి వచ్చుచో వాకిటికిముందు గుబగుబ
 నీ వేఁగి యీవల నావలఁ గని
సై యన నే వేగఁ జని బసలోఁ గల
 పనులెల్లఁ దీర్చి సాపాటు చేసి
గంధంబుఁ బూసి వేడ్కల మించి కెలఁకుల
 నమ్మలక్కలు వెఱఁగంది చూడ

గీ॥ నీటుగా వచ్చుచోఁ జూచి నేఁడు దృష్టి
తాఁకు నని ప్రొద్దు గ్రుంకినతక్షణంబు
జిడిగింజల దృష్టి తీసినవిధంబు
మఱచిపోవంగఁ దరమె రామావధూటి. 585

సీ॥ ఊరు నేఁడే బైలుదేరుట నిశ్చయం
బై సఖి నెదురు మాటాడలేక
మోము వెల్వెలఁబోవ ముచ్చటాడుచునుండి
ధ్యానంబు వేఱుగాఁ దల్లడిలుచు
నామాట నీమాట లడుగుచు నుచితోప
చారముల్ సేయుచు గారవమున
భోజనానంతరంబునను దమ్ములము గు
డాన్వితంబుగ నిచ్చి యవలఁ జేయి

గీ॥ చేతిలో నుంచి యూరికి క్షేమముగను
బోయి శీఘ్రంబు రమ్మని పొలుపు మీఱ
నన్నుఁ బంపిన యానాఁటినైపుణంబు
మఱచిపోవంగఁ దరమె రామావధూటి. 586

సీ॥ కడుపులోఁ గమ్మనికాంక్ష లూరుచునుండు
నిను జ్ఞాపకము సేయఁ గనకగాత్రి
కనుల కేమో తళుక్కను నట్లుగాఁ దోఁచు
నిన్నెన్న సౌదామనీలతాంగి
నిలువెల్ల నేమేమొ పులకించు నీతీరు
స్మరియించ శీతాంశురుచిరసుముఖి
సారెకు నేమేమొ నోరూరుచుండు నీ
మాటలఁ దలఁచ బింబాధరోష్ఠ

గీ॥ యోచనగ నుండు మది కేమి తోఁచకుండు
దిగులుగా నుండు మరుమాయ దెలియకుండు
దైవ మిఁక ముందెటులు సేయఁ దలఁచినాఁడొ
మనకుఁ దెలియంగరాదు రామావధూటి. 587

సీ॥ ధరలో ననేకసుందరు లుందు రైన వా
రలయందు నెందు నీవలెనె మంచి
గుణము విశ్వాసంబు కుదురు సత్యము తప్ప
కుండుట యుక్త మయుక్త మెఱిఁగి
తిప్పుట వినయవిధేయత లభిమాన
మాదరంబు దయామయాంతరంగ
మందంబు చందంబు నళుకును బెళుకును
సమయంబుఁ గను దెంపు సౌష్ఠవంబు

గీ॥ దగినసరసునిఁ జేపట్టి తప్పు లొప్పు
లెఱిఁగి విడువక ప్రేమచే నేలికొనుట
తెలివితేట లుపాయముల్ లలితవాక్య
మాధురియు నిన్ని గలవె రామావధూటి. 588

సీ॥ నీయాత్మ నాయాత్మ నిజముగా నొకటంచు
నామనంబునఁ జాల నమ్మియుంటి
నాతోడఁ జేసిననమ్మిక లెప్పుడు
మఱచిపో వని రూఢి పఱచియుంటి
నెవరెన్ని చెప్పిన నీఁక నన్ను విడనాడ
వంచు నామది నిశ్చయించుకొంటి
మనశరీరము లున్న మట్టుకు మనలోనఁ
బొరపొ కల్గదని తలపోసియుంటి

గీ॥ వనితరో యిప్పు డిటు కాలవశముచేత
మనల కెడబాపు కల్గె నీమది విరక్తిఁ
బొరయ లోగడ సంగతుల్ మఱచిపోవ
మంచిమార్గము కాదు రామావధూటి 589

సీ॥ ఘన మైనమోహంబుఁ గలవాఁడ నౌటచే
లలన నే నీకింత తెలుపవలసెఁ
బట్టుకై యభిమానపడువాఁడఁ నౌటచేఁ
దెఱవ నీకింత బోధింపవలసెఁ
బ్రౌఢానుభవ మాసపడువాఁడ నౌటచే
నింతి ని న్నింత ప్రార్థింపవలసెఁ
జెలిమిపై లక్ష్యంబు గలవాఁడ నౌటచే
వనిత నీకింతగా వ్రాయవలసెఁ

గీ॥ గాక తమతమ యక్కఱల్ గడపుకొనెడు
వార లందఱతో పాటివాఁడ నైన
నింత యేటికి? నీకు నొక్కింతయైన
మనమునను దయ లేదు రామావధూటి. 590

సీ॥ నీమోము నే నొక్కనిముసంబు గనుఁగొన
శశి యేటి కనిపించుఁ జంద్రవదన!
నీమోవి నే నొక్కనిముస మానిన దొండ
పండేటి కనిపించుఁ బల్లవోష్ఠి!
నీకను లే నొక్కనిమిషంబు గనినఁ బ
ద్మమ్మేటి కనిపించుఁ దరళనయన!
నీబొమల్ నే నొక్కనిమిషంబు గనుఁగొన్న
విల్లేటి కనిపించు విలసితభ్రు!

గీ॥ నీదుచెక్కులు నే నొక్కనిమిష మైనఁ
గనిన నద్దంబు లేమిటి కనుచుఁ దోఁచు
నిట్టి నినుఁ బాసి యున్ననా కిపుడు జన్మ
మే వృథా యని తోఁచు రామావధూటి. 591

సీ॥ శ్రీమించునెమ్మోము తామరవిరి తళ్కు(
గన్నులు విరిసినకైరవములు
కుదురైనరదనముల్ కుందకుట్మలములు
తీరైననాసిక తిలసుమంబు
తరళాధరోష్ఠంబు దాసానిపుష్పంబు
పొలుపైనపొక్కిలి పొన్నపువ్వు
అడో(క లగుజంఘ లర(టిపూమొగ్గలు
చక్కనిమెయి శిరీషప్రసూన

గీ॥ మహహ మును మంచిమంచిపూ లరసి తెచ్చి
పొదవి నెమ్మేను(జేసె(గా(బోలు బ్రహ్మ
దాన నిల(గల యెల్ల సుందరులలోన
మాకు స్పృహణీయ వైతి రామావధూటి. 592

సీ॥ నారంగములు బృహన్నారంగములు గల్గి
విలసిల్లునుద్యాన వీథులందు(
గాదంబములు పద్మ కాదంబములు గల్గి
తనరారు కాసారతటములందు(
బర్యంకములు మహాపర్యంకములు గల్గి
వినుతి కెక్కిన సౌధవీథులందు
మణిపుత్త్రికలు నభో మణిపుత్త్రికలు గల్గి
సౌరు మీఱినచంద్రశాలలందు

గీ॥ మనము మనముల మోహ ముమ్మరముగా(గ
మరుని(బూజించి మించి యేత్తెఱను రతుల
నతులగతులను దేలి సమ్మతుల మీఱి
తీవి మండిమి గదవె రామావధూటి. 593

శిష్టుకృష్ణమూర్తికవి

శంఖ వర్ణనము

సీ॥ చిగురువిల్తునియప్ప చేఁబూనునడిదంపు
  రకవుఁ బసిండి పఠం బనంగఁ
గొనసాగి దెస లల్లి కొనఁ బ్రాకు నతనికీ
  ర్తిప్రతాపములచేరిక యనంగఁ
జెలియలి కనువేడ్కఁ జెంత కరుగుదెంచి
  నిలుచున్న చిన్ని జాబిలి యనంగ
నాబిడ గీల్గంట నమరింపఁ గూర్చిన
  కొమరారుబంగరుకుప్పె యనఁగఁ

గీ॥ బరఁగు నిందలి దక్షిణావర్తశంఖ
మౌర దామెరకులకలశాబ్ధిసోమ
విభవనిర్జితసుత్రామ విమలనామ
సద్గుణస్తోమ వేంకటసార్వభౌమ. 594

చ॥ తరువున బర్హి యంతరపథంబున వీగనయంబు నీరజా
కరమునఁ గ్రౌంచముల్ బొదపి కంబభిదశ్రుతిపూర్వ ఘోటముల్
సరిమపథంబుల క్రమత నక్రమతన్ దటిఁ బల్కు శుద్ధసా
హారి యిపు డాలపించు నన నొప్పెను గానసీమ నయ్యెడన్. 595

చాటువులు :—

శ్లో॥ ప్రీత్యా దామర వేంకటేంద్ర భవతా నిత్యార్పిత స్సంతతం
కృత్యాకృత్య వివేచకోక్తివదవీవృత్యాధికవ్యక్తితః
సత్యాదీశముఖామరార్చితపదః సత్యానుసృత్యాదరో
దైత్యారాతి రయం భవానవకళా మత్యాద్యపాశాదభూత్. 596

ఆర్యా: కాంచనపిశంగవసనః
కవితారుణవర్ణ పీత సంవసనః
తరుణతర మందహసనః
త్వా మవతా ద్వేంకటేంద్ర సవిలసనః. 597

లక్ష్మీ స్తనభరకుంకుమ, లాంఛితవక్షస్స్థ లాంచితః కృష్ణః
దామరకుమారవేంకట, ధరణీనేతార మవతు సుకుమారం. 598

కుండిననాయక తనయా
కుచయుగ కాశ్మీరముద్రితోరస్కః
కురుతా త్కువలయనీలః
కోపి పుమా న్వేంకటేంద్ర తవ కుతుకం. 599

శా॥ ఛిద్రాన్వేషణతత్పరో నను రమాసూను స్సపంచాశుగీ
ముద్రాముద్రితదోర్యుగ ప్రవిలసత్కాంతారబాణాసనః
సద్రాగద్య నిరీక్ష్య తే మమ తనుం సంతర్దయన్నిర్దయం
నిద్రా నైతి నిశా న యాతి తరుణీ నాయాతి కాయాతనా. 600

శా॥ యాతా కాచనదూతికా మదుదితం వ్యాఖ్యాతుమేతర్హి సా
నాయాతా బత పంచబాణపృతనాకోలాహలో ద్యోతతే
ఏకాకీ న్యవసం వసంతసమయే దైవా దహం నిష్కుటే
నిద్రా నైతి నిశా న యాతి తరుణీ నాయాతి కాయాతనా. 601

జవః స్థిరత్వం రేఖా చ భ్రమణం దృష్టి రశ్రమః
అస్వేదః పటువాగ్రూపం పాత్రప్రాణా ఇమే దశ. 602

శ్రీశిష్టు కృష్ణమూర్తి కవిచంద్రుడు రాజానల్లవరాజ మీర్జాసాహెబు వెంకట నీలాద్రిరాజు గారిని దర్శించినపుడు చెప్పిన పద్యము.

శ్లో॥ లక్ష్మీవక్షోజకుంభ ద్వితయపరిసర ప్రస్ఫురత్కుంకుమశ్రీ
శోణానూనాగ్ర సంధ్యారుచిరుచిరఘన భ్రాంతి కృత్కాంతివక్షాః
పద్మాక్ష స్సర్వ విద్వద్వినుత గుణగణాఢ్యక్ష మక్షీణశౌర్యం
మీర్జానీలాద్రి రాజ ప్రవరమణి మవతు స్వారకారుణ్యబుద్ధ్యా॥ 603

శిష్టు సర్వశాస్త్రి

దామరవేంకట భూపాలుని యాజ్ఞాప్రకారము శిష్టు సర్వశాస్త్రి చెప్పిన చాటువులు

దక్షిణావర్త శంఖము

క॥ కలిమిచెలి బోడ్డుబిడ్డకుఁ
బొలుపుగఁ బాల్వోయ నిడినపొంబాలద నా
నలరారు నిందుఁ దగుని
వ్వలమురి వేంకటనృపాల వరగుణశీలా. 604

చ॥ తరుణశశాంకశేఖరుఁడు దామర వేంకటభూమిపాలుఁ డా
దరమునఁ జల్పుపూజనల దానముల న్ముదమంది మిత్రుఁడౌ
సిరి నిడువాని కాన యిడఁ జెచ్చెర నాతఁడు పంప వచ్చి సు
స్థిర మగుశంఖసేవధిగ దీఁ దలపోయుదు దివ్యశంఖముఁ. 605

స్తంభ వర్ణనము

సీ॥ సంతతంబును స్వప్రసాదత మించుప్రా
సాదలక్ష్మి వహించుజడ యనంగ
రత్న సంపదఁ జూడ రహి మరంగున నిల్చు
పరుణుఁ డెక్కినదంతికర మనంగ
రాజ్యరక్షకు రమారమణుఁడు నిల్పినఁ
గన్పట్టుతనదగుగద యనంగ
నిచటి చాగము విని యే నెంత యని కంది
కొల్వ వచ్చిన దేవకుజ మనంగ

గీ॥ భావుక భవత్సభాంతర భాసమాన
రాజరత్న మయ స్తంభరాజ మొప్పుఁ
బోషితబుధాళి తోషితభూజనాళి
కృతినళినహేళి వేంకటక్షితివమౌళి. 606

ఉ॥ గాలికిఁ దూలు కేతనము ఖడ్గముగా బలవైరిమేడతో
నోలి నెదుర్చ సీదగు సమున్నతసౌధము కవ్వడాలొగిన్
గేల నమర్చి మిన్నులమి కేరుచు నెత్తిన బాహుశాఖ నా
నీలపుఁగంబ మొప్పు నవనీనుత వేంకటనాయకాగ్రణీ. 607

చ॥ అనవరతంబు నీకుఁ బురుషార్థచతుష్టయిఁ గూర్తు నంచు సూ
చన మొనరించు నాల్గయిన శౌరిభుజార్గళమో యనంగఁ బై
నునిచిన దిమ్మెకై ల్దగ సమున్నతతావకసౌధమం దొగిన్
దనరును నాల్గుగంబములు దామరవేంకటనాయకాగ్రణీ. 608

చ॥ మిలమిల లీనునీపసిఁడిమేడప్రకాశము పేరిపుత్రుతో
నలబలవైరిసౌధరుచి యన్దుహితం బతఁగూర్చి వియ్యపుం
జెలిమి వసంతముం జిలుకఁ జేర్చిననీలపుఁగ్రోవి నాఁగ రా
జిలు నల రాలకంబమనఁ జెన్నగు దామరవేంకటాగ్రణీ. 609

పీఠికా వర్ణనము

సీ॥ కలధౌత రేఖికావలయిత పీఠిస
హీరణప్రేరణ తీరకలిత
ఫేనసరసిలోన మానుగఁ బొడమిన
యలరుప్రవేణి కాప్రావృతతదు
పరిపీఠికాశోణపంకజ మ్మన మించు
కనకపీఠికనత్స్వర్ణిక నొగి
నివసించుసిరితోడ నెనరూనుమనసునఁ
గలయ నల్లన నల గరుడవాహుఁ

గీ॥ డితఁడె సుమ్ము త్వదీయసంతతసుఖాభి
రూపసౌధాంతరమ్మున రూఢి నిన్నుఁ
బ్రోవ వచ్చె సమంచితాభ్యుదయశాలి
వినుతగుణపాళి వేంకటావనిపమౌళి. 610

సీ॥ చుట్టు గట్టినవెండికట్టు నీలపుఁజీర
క్షీరాబ్ధివేష్టిత క్షితివలయము
తదుపరినిహిత సుత్రామమణిగణ
ఖచిత మౌపీఠము గగనతలము
దానిపై నెఱచాయ లీనురాంకవకుథా
స్తరణంబు విస్ఫుర త్తరణిబింబ
మండలి తులసీదలారుణకుసుమాళి
మరకత మాణిక్యమయనళినము

గీ॥ గాఁ దదీయాంతరమ్మున గమల నెనసి
యున్నదేవుం డితం డిదె నిన్నుఁ బ్రోవ
వచ్చియున్నాఁడు నీరతి మెచ్చినాఁడు
వినుతగుణసాంద్ర దామరవేంకటేంద్ర. 611

సీ॥ కలధౌత రేఖికావలయి తేంద్రోపల
పీఠము నిర్ఘరీవృతనగేంద్ర
మప్పీఁటపై నొప్పు గప్పు రామని మించు
పేరియక్కొండకు వెలయుశిరము
దానిపై నెఱరంగు లీనురాంకవకుథ
ధాతురాగస్ఫురద్ధరణితలము
నామీఁద మరకత కోమలదీప్తుల
నలరారు తులసీదళాళి కవని

గీ॥ యది నిరంతర కుసుమస్రగగ్రగ మగుట
నిత్యమాధవసంబంధనియతి నొదవె
నిదియు నీమహిమోన్నతి గదర సుగుణ
వార దామరతిమ్మభూవరకుమార. 612

సీ॥ అనుదినం బరుణోదయమున గజేంద్ర మో
క్షణపఠనం బీవు సలుపునపుడు
సిరిమగఁ డేరీతి గరిఁ బ్రోచె నని మదిఁ
దలఁపఁగ నవ్వేడ్కఁ దెలుపఁ గ్రింది
కరిపీఁట కరియుఁబైఁ గననగు రెండవ
యది కుంభముగ నందుఁ బొదలుతులసి
కారుణకుసుమంబు లంబులోదసలగ్న
శైవలకహ్లారసమితి గాఁగ

గీ॥ నవ్యకుథకాంతి యాస్ఫాలనక్రియాత్మ
కరనఖద్యుతి గాఁగ నీ వరయు మనుచు
నెదుట నిలుచున్న వైకుంఠుఁ డితఁడె సుమ్ము
వినుతగుణధుర్య వేంకటావనిపవర్య. 613

సీ॥ తనమోము నిగనిగ ల్దవిలి యిట్టటు సరి
గాలి నీద్వఁగ స్వీయగళలు దొరిగె
నాలుగు తెన్నులై నడుమ మిక్కిలి కంది
యున్న రూప్యప్రాంతయుక్తపీఠ
కుముదబంధుఁడు శోణకుథసమాస్తృతతదు
పరిపీఠభుజగారిపదములఁ బడి
ద్విజరాజ వీవును ద్విజరాజ నేనును
సరివాని శరణార్తి నరయఁ గీర్తి

గీ॥ యనుచు వేఁడుచు నున్నటు లరసి నగవు
నెరయ సాక్షాత్కరించెను నియతి నీకు
నీ వొనర్చినయారాధనావిధిఁ గని
వినుతగుణపాళి వేంకటావనిపమౌళి. 614

సీ॥ పౌలస్త్య దురమున ఖండించి చుట్టురా
ప్రమోయురాయంచలమూక నొప్ప
పుష్పకమున భూమిపుత్రికతో నెక్కి-
నలుప్రక్క లందును గొలుచు కొమ్మ
మెకముల ముఖకాంతిచకచక ల్వ్యాపింప
నరుదెంచురాఘవుఁ దనఁగ రజత
వేష్టి తాంధ్రపీఠవిలసదింద్రోపల
పీఠియం దరుణప్రవేణికాంచ

గీ॥ ద్ప్రమేయచ్ఛవిచ్ఛట లలమి వర్వఁ
గూరుచున్న సిరిపతి చెన్నారు నౌర
శశ్వదార్జిత పుణ్య విశ్వజనగణ్య
నీతినై పుణ్య వేంకటనృపవరేణ్య. 615

ఉ॥ ప్రీతుఁడ నైతి నీ తెలివి వేంకటనాయక కాశి కేఁగునీ
తాతకు దర్శనం బొసఁగి ధన్యునిఁ జేసితి నిప్డు వచ్చి నిఁకఁ
జేతు నటంచుఁ బీఠ యుగనీలనగేంద్రముతోడ నాజగ
న్నేతయె యేతదాకృతిగ నిల్చెఁ బ్రసాద మెసంగఁ జెంగటన్. 616

శా॥ తారాంకాభ్రసరత్పరీవృత మదః పీఠం స్వరూర్ధ్వస్థితం
పీఠీశోణకుథాబ్జఖావరిగతం సత్వం తత స్తత్పరే
దివ్యే దామ్న్యరుణప్రసూనతులసీపత్రప్రభౌ శ్రీహరి
ప్రత్యక్షౌ భవతః కి మత్రభవతః శ్రీవేంకటేంద్రప్రభో. 617

గీ॥ తారావృతాధరసమున్నతపీఠికాగ్రే
స్వారుణ్యవత్కుథసమా స్తతపీతతార్క్ష్యే
ఆరా దుపేత్య విదధాతి ముదం సదారో
నారాయణ స్తవ స దామరవేంకటేంద్ర. 618

శా॥ ఊర్ధ్వస్థాచ్యుతపాదపారసలసన్మాధ్వీద్యుషన్నిమ్నగా
పీతా దూర్ధ్వగతా ద్విహాయ సుపథా త్ర్యాప్యాధరం పీతకం
స్వస్థానాశ్రయ తత్పరాకన ఖిలం తత్రైవ నానాదిశో
ధావంతీ న పునః పపాత ధరణీ శ్రీవేంకటేంద్రప్రభో. 619

చాటువులు :

చ॥ సిరినెఱి మించునెమ్మిపురిఁ జెన్నుగ నౌదలఁ దాల్చి మేల్మిబం
గురు మొలనూలిగంట గలుగల్లున మ్రోయఁగ మోముఁదామరం
జిఱునగ వొప్పఁ దల్లికడఁ జిందులు ద్రొక్కుచు నాడునల్ల వే
ల్పు రహి నొసంగు నీకుఁ గలుము ల్దయ దామరవేంకటాధిపా. 620

క॥ కృష్ణుఁడు పదకమలనయ
జిష్ణుఁడు నరకాదిదైత్య జిత్వర కేశీ
ధృష్ణుఁడు చక్రశ్రీప
ర్ధిష్ణుఁడు వేంకటనరేంద్రుఁ దిరముగఁ బ్రోచున్. 621

కంకతికా వర్ణనము

చ॥ హిమకరకీర్తి వేంకటమహీరమణా కలధౌతదంతప
త్రములు ప్రదీప్త్యహంకృతిఁ బరస్పరము న్గలహించిచె ...చె
య్యమరఁగఁ బట్టి నీసముఖమం దొగి నత్తగవెల్లఁ దీర్పఁగా
సమయనిరీక్షణక్రమము సల్పుచు నిల్చె నచంచలాకృతిన్. 622

చ॥ అనుపమ రాజతద్యుతిసమంచితమై భవదీయసన్నిధిన్
దనరును దంతకంకతము తావకకీర్తులకుం దరంబుగా
క నాగిలి పుత్రి గంగ దలఁ గ్రక్కునఁ దాలిచి స్రుక్కి కొల్వ న
చ్చినయజహత్స్వపాదహిమశృంగియ నాఁదగు వేంకటాధిపా. 623

ఉ॥ అర్ణవమేఖలావసన మై తగునీదుయశంబుఁ గాంచి దు
ర్వర్ణత నంటి వెండి మదవారణసద్ద్విజకంకతాప్తిస
ద్వర్ణము నంటి నిన్నుఁ గొలువంగ భవత్కరపాళియైత్వద
భ్యర్ణము చెందె వేంకటధరాధిప సూరిజనోదయత్కృపా. 624

గీ॥ సారగురుబుధ మిత్రమందారమహిమఁ
దనరునీమేడఁ గని దివం బనుచు నుచిత
గతి రజతకంకతాకృతిఁ గవియు శశియుఁ
బొంకముగఁ గూడి నిలిచిరి వేంక టేంద్ర. 625

ఉ॥ దామరవేంకటక్షితిప! తావకహర్మ్యము తావరీవెనూ
దామర వట్టి విట్టినుడి తవ్వగునేని భవత్ప్రికాశమం
దేమఱ కెప్పుడు న్నిలుచునే రజతచ్ఛదపక్షపృ త్తిలీ
లామహనీయకంకతమరాళకులాగ్రణి యిట్టు లొద్దికన్. 626

ఉ॥ దామరవేంకటేంద్ర! సతతంబును నీమహనీయసద్గుణ
స్తోమము లెక్క వెట్టుటకుఁ జొప్పదు చొప్పగ నాత్మ నెంచు నా
గ్రామకరంబు నాకలితరావ్యశిరోఘనకంకతంబు ల
క్ష్మీమహితస్థితిం దగఁ బ్రకీర్ణతదీయరథాళి వ్రేళ్ళుగాన్. 627

సీ॥ దేవకి కలవసుదేవునకును మనో
రంజనముగ మధురం జనించి
యమునఁ దరించి న్యాయముగ యశోదకుఁ
బట్టియై సతులఁ జేపట్టి ప్రోచి
గోపసుతులతోడ గోపాలన మొనర్చి
సుర లుల్లసిలఁగ నసురులఁ ద్రుంచి
ధర మెత్తి వ్రజజనోద్ధరణం బొనర్చి యు
వెడఁగైనకాళియు వెతల నడఁచి

గీ॥ తరణిజాహ్రదంబు నిర్దోషతరముఁ జేసి
ప్రబలు శ్రీకృష్ణుఁ డెప్పుడు ప్రబలఁజేయు
నీమహైశ్వర్య మంతయు నేమ మమర
కృతినళినహేళి వేంకటక్షితిపమౌళి. 628

పారిజాత వర్ణనము

ఉ॥ నే నిలఁ బారిజాత మని నిక్కము గాఁగఁ బ్రసిద్ధిఁ గాంచితిం
దానును బారిజాత మఁట దైవతసూనము తప్పదంచుఁ జా
మ్మీనన యాయతాత్యరుణవృంతము పేరిటిదీర్ఘకోపముం
బూనెను శ్రీకుమారవదపూర్వక వేంకటభూమినాయకా. 629

శోణవృంతము పారిజాతకసూన మొప్పగు వేంకట
క్షోణినాయక యత్తమామలఁ గొల్వు సేయ మరుంగునన్
రాణ నొద్దిక మీఱ నిల్చిననల్పచెల్వ సముల్లస
చ్ఛోణిమాయతచిత్రకాంకనశోభమానముఖంబు నాన్. 630

సీ॥ మహిఁ గలకొలఁకుల విహరింప సరసిజా
సనవాహనావతంస మొకనాఁడు
చనుదెంచి గతిగర్వమున మించు విందలి
రాయంచగమిఁ గని రాజమాట
వాసిగ సిరినదవడువున నెందును
లేమి తెల్లము గర్వ మేమి మనకు
నన విని సిరి యెందుఁ గన నగు నని భువి
వెదకుచు నీయింట వెలసియున్న

గీ॥ సిరిని వెరపున మైమాటిచెంత నిలిచి
కాంచనంచల సహచంచుకముఖము లనఁ
దనరు నీపారిజాతము లైర్యనయవి
శేశని స్తంద్ర దామరవేంక టేంద్ర. 631

శ్రీపాస్య ...వరదాస్యకృతిప్రసిద్ధ్యై
భూపారిజాత కుసుమోవధి రాజ ఏషః
వృంతచ్ఛలారుణమణీమయవేత్రధారీ
-ప్రాంతస్థిత, సవది వేంకటభూపమౌ శే. 632

భాభాంతి పారిజాతప్రసవాః కురువిందదండసంకలితాః
హీరమయా స్తాటంకా ఇవ లక్ష్మ్యా వేంకటావనీరమణ. 633

భూపారిజాతమధునా సిక్తోయ శ్రీపతి స్త్వయా
భూపారిజాత మధునా వేంకటేంద్ర ధునోతి తే. 634

పాణౌ వేంకటభూపాల పారిజాతం తవాధునా
దానపత్రాంకనారోద్యన్ముద్రి కేవ విరాజతే. 635

సిందూరపేటికాంత
స్సిందూరాకిర్ణణా త్తరేఖోయం
వృంతయుక్తపారిజాత
ప్రసవః శ్రీవేంకటేంద్ర పద్మాయాః. 636

వృంతాంచత్పారిజాతప్రసూనం వేంకటనాయక
సంధ్యాభ్రలేఖాగ్రలసత్క-విభ్రమదవిభ్రమః 637

శ్రీచూర్ణకర్ణికా వర్ణనము

చ॥ ఘన మగుధైర్యలక్ష్మి మును గాసిలఁ జేసితి విప్పు డీవు సే
యునియతహేమదానముల నొక్కటఁ జిక్కితి నంచు మేరు విం
క నను భవత్కటాక్షమునఁ గన్గొని రక్షణ సేయు మంచు వే
డ్కను నిను బంగరుంగణికడొంకున వేంకటభూమినాయకా. 638

క॥ శ్రీవేంకటధరణీవర
తావక కరపద్మలగ్న తరణికరము యీ
సౌవర్ణ కణిక శ్రీచూ
ర్ణాపళి తల్లగ్న రసవరాగము తెలియఁ. 639

శ్లో॥ శ్రీచూర్ణద్రవముద్రిత
చంచత్కాంచనశలాలికా కనతీ
స్వవదనమరందమేదుర
వరాగలిప్తారవింద నిలయేవ. 640

కూర్మపురాణ పుస్తకము

సీ॥ నల్లనివేగిసబల్లలు ప్రక్కల
జానగు నీలంపుఁ జరులు గాఁగ
నందంద పైపయిఁ జందనబిందువుల్
రహి నిగ్గు లీన్మగరాలు గాఁగ
నంతరాంతరముల నలరుపచ్చని తాళ
పత్రము ల్లాకువాపసిఁడి గాఁగఁ
గట్టినయెర పట్టుదిట్టంపు సూత్రము
శోణరత్న ప్రభాస్ఫూర్తి గాఁగ

గీ॥ రత్న సానువు గూర్మ పురాణపుస్త
కచ్ఛలమ్మున నర్థని కాయములను
బంచి యిదకుంద ని న్వేఁడ వచ్చెఁ జుమ్మ
వినుతగుణసాంద్ర దామరవేంకటేంద్ర. 641

శ్లో॥ సఖ్యాస్తైభగవత్కథాజలనిధిం మథ్నంతి సంవిత్సుధాం
యుక్త్యా కూర్మ పురాణమందరధరం సంతుష్టచిత్తా బుధాః
శోణాంచద్గుణకర్ణజారుణవపుస్స ర్వాధిపప్రావృతం
సత్వం దామరవేంకటక్షితిప తే త్వం ప్రేరకః శ్రీపతిః. 642

ఉద్ధరిణె

క॥ వెన్నుని వచ్చని పుట్టపు
వన్నియపూఁతలఁ దనర్చు పాఁపదొర యనఁ
జెన్నగుఁ బొన్నుద్ధరణియ
సన్నుతగుణ వేంకటేంద్ర సద్గుణసాంద్రా. 643

ఉ॥ పన్నగ నీవు భూభరము భారముచే ధరియింపుచుండ నా
పన్నగరాజు సంతసిలి పచ్చనిపుట్టపువన్నియ ల్మెయిఁ
జెన్నుగ వెన్ను మోచికొని శీఘ్రగతి న్నినుఁ గానవచ్చె నౌ
సన్నుతకీర్తి వేంకటరసాపతి హాటకదర్వికోపధిఁ. 644

క॥ వాసవిరథచోదకతా
భాసురకృష్ణాగ్రహస్తధర్మకళయ నా
భాసిలుఁ బసిఁడిగలంతిక
వాసవసమ వేంకటేంద్ర వరగుణసాంద్రా 645

సీ॥ వక్షస్స్థలీలసద్వనజాలయాహస్త
వాస్తవ్యహాటకవల్లకి యన
విశ్వజనీనతావిశ్రుత మహిమయు
ఝ్మరఝిత్కారస్ఫురన్మురళి యనఁగఁ
బద్మ ప్రబోధనప్రథమాన తేజస్క
భాస్కరప్రత్యగ్రభాను వనఁగ
సన్నుతకాశీస్థితాన్నపూర్ణాకర
స్థలలసత్తపనీయదర్వి యనఁగఁ

గీ॥ దగి పసిఁడియుద్ధరిణె మించు దామరాన్వ
యాంబునిధిపూర్ణిమాచంద్ర యాదవేంద్ర
తరుణకరుణాకటాక్షవిస్ఫురణపూర్ణ
విభవవిద్యావినిస్తంద్ర వేంకటేంద్ర. 646

(చాటు సమస్యలు)

సీ॥ మేచకరత్నజిల్లోచనరోచులు
తేఁటిదాటులక్రియ దాటిదాటి
అభుగ్న రుచిరలంబాలకరుచులును
తేఁటిదాటులక్రియ దాటిదాటి
లలితవక్షస్స్థలీలాంఛనప్రభలును
తేఁటిదాటులక్రియ దాటిదాటి
వికసితతాపింఛవిగ్రహద్యుతులును
తేఁటిదాటులక్రియ దాటిదాటి

గీ॥ యోజఁ బర్వసుపర్వసమాజమాన్య
మకుటకోటీనీరాజితమహితపాద
యుగళుఁ దగుచిన్ని వెన్నుఁ డొసఁగు శుభములు
దామరకుమారవేంకటధరణిపతికి. 647

సీ॥ నాళీకనిర్యన్మధూళీఝురీనట
త్సారంగలీలచేఁ జౌకళించి
సామంతజనపాళిసంవర్ధితానూన
సారంగలీలచేఁ జౌకళించి
మధ్యభాగస్ఫురన్మణిరశనారత్న
సారంగలీలచేఁ జౌకళించి
సానుమదధినాథసంజాతమదమత్త
సారంగలీలచేఁ జౌకళించి

గీ॥ పొగడికకు నెక్కుకురులుఁ జూపులును గట్టు
పుట్టము న్నదలుం గల్గి పొలుచు కదలి
వట్టి చూపట్టి మిమ్ముఁ జేపట్టి ప్రోచు
వినుతగుణసాంద్ర దామరవేంకటేంద్ర. 648

మ॥ భవద త్యర్చితభార్గవీరమణకుంభ ద్రత్న పీఠాధరో
ర్ధ్వవిలగ్న క్షితిపారిజాతతులసీపత్రాళి సేయుం దదా
స్యవిదు ప్రాక్స్వసమాగమక్షమమితో హంపూర్వి కాసంసర
ద్భవిభావర్యుపమర్దశంక నలరింప న్వేంకటక్ష్మాపతీ. 649

[శిష్టువారివి ముగిసినవి.]

ఉ॥ ఇందుసమాఖ్య వేంకటమహీరమణా రమణీయమై సదా
నందన మైనసౌధభవనంబున నిక్క ఘనపారిజాత మం
చుం దనర న్బుధుల్ పొగడుచోఁ బెఱనాలుఁగుకల్పవృక్షముల్
పొందిక విన్కి వచ్చి కొలువుం గనె నాలుగుకల్పవృక్షముల్. 650

చ॥ అమలమణీమయాధరధరాతికనత్కమలాకరంబున న్
గమలము నీదుమేడ యిటు గానియెడ న్దిగునే తదంతరా
శమునకు నింద్రనీలజటిలం బగుకంబము పేరి తేఁటిమొ
త్తము లొకఁడై నృపాలమణి దామరవేంకటనాయకాగ్రణీ. 651

కాకిత వర్ణనము

ఉ॥ త్రాణసమస్తసాధుకవి దామరవేంకటనాయకేంద్ర నీ
పాణితలంబునం దగుకృపాణిక కాగితమట్లు కానిచో
రాణఁ దతంతరాళలిపిరాజిమిషంబునఁ దిన్ననై కదుఁ
నాణెము లైనచాయలు ఘనంబుగ నొప్పునెదప్పు కెప్పుడు న్. 652

శ్రీవేంకటేంద్ర భవతా పునరీక్షణాయ
సత్యవ్రతేన హృదయో నిహితోద్య దృష్టః
దైత్యానుషంగమలినత్రిభువర్ణ వోధృ
మీనోఽచ్యుత స్సలిపి కాగితకైతవేన. 653

మంచెళ్ళ వాసుదేవకవి

ఈతఁ డాంధ్రశబ్దచింతామణివృత్తిని గంధవహమును రచించెను.

ఆ॥ వసుధలోపల మంచెళ్లవారి యిల్లు
శారదాదేవి నాటకశాల యండ్రు
వాసుదేవుని కవితావిలాస మచట
మ్రోల బంగారుగజ్జెలమ్రోఁత గాదె. 654

ఉత్పల విజయ నరసింహాచార్యుఁడు

ఉ॥ వాయువశంబునన్ గృహము వంగెను దాడి పడెం బొలంబులో
మాయది గాని వేఱొకటి మాయది గాదది దేవరంచు నీ
రాయఁడు తాను దెచ్చుకొని రాయిడి వెట్టున దెట్టికృత్యమో
మాయది దేసిరాజువరమంగపతీశ్వరమంత్రిచంద్రమా! 655

ఉ॥ కంచనవల్లికృష్ణయకుఁ గల్గినవైష్ణవసిద్ధి స్వాములన్
వంచన చేసి తాను బ్రతివందనవాంఛఁ దలంచుమాత్రమే
వంచనఖప్రబుద్ధనఖపాళికి నక్కలజిత్తు లెంతయా
కాంచనశైలచాప శశిఖండకలాప శివా శివాధవా! 656

చ॥ వరకవియైననేమి మఱి వైష్ణవ సత్తముఁడైననేమి భూ
వరసుతుఁడైననేమి తగవా మరుబామున వృద్ధగుండిలో
....
.... 657

క॥ భేతాళ వంశజాతుఁడు
భూతదయోపేతుఁ డర్థిభూసురవరణీ
మూతుం దరిచయ జంధ్యూ
వాతుం డీ పాపిరాజవర్యుండు హరీ! 658

గీ॥ కాటుదోమల కెల్ల నుచ్చాటనంబు
మహిషములు పాలు పిదుకంగ మంత్రసిద్ధి
సైరభపురంధ్రికిని వీచుచామరంబు
చెలఁగు నిరుదండవచ్చికనిండమండ। 659

క॥ మును ప్రగహార గృహములఁ
గినుకం జిచ్చిడిన కోటగిరి సుబ్బన్నే
సనదుల కట్టలు గాల్పగ
పనివడి పెను మచ్చ లచ్చివతియై పుట్టెన్. 660

తాళ్ళ పేళ్ళ పురాణకథఁ గూర్చుట

క॥ తప్పెను మూడిన దనుటకు
నిప్పటికి శిఖండిపార్థు లెదురమ రేవ
లైప్పే చేరున గురునకు
మొప్పము పార్వదున కారుమూరగు విలువన్. 661

గీ॥ బంధుకరవది వద్దది పార్థివేంద్ర
జయము సేకూరు పాడుచేజెర్ల యనఁగ
ఎల్లజనములు రవరవం గొల్లు మనఁగ
బాపదశరాజు పల్లెత్తి పలుకఁదయ్యె.* 662

చంద్రశేఖరకవి

హొత్తుగ రామభద్రునికటాక్షమ నాయెడఁ బట్టి కావ్యజ్ఞం
భత్తరధాటి మేటి ననుఁ బట్టఁగ దుష్కవిశత్రుఁ డోడు భూ
భృత్తులు చంద్రశేఖరకవీంద్ర యనన్ మనినాఁడ వీరరా
హుత్తుఁడ రెండువీథుల మహోద్ధతిఁ జొచ్చి కవిత్వపాటవో
న్మత్తతురంగి నెక్కి హొరుమత్తులు చూపుదు రాయరాణువన్. 663

---

* శ్రీ నీలంగోవిందరాజులు సేకరించి పంపినవి. చూ. పేజీ మణిమంజరి. సం॥ 1.1. ఫిబ్రవరి 1981 ప్రభాకర జయంతి సంచిక.

కుప్పా ఆంజనేయశాస్త్రి

సీ॥ సద్భ్రాతులై బుధుల్ చనుదెంచినారని
నయనముల్ శ్రుతులకు నడపువార్త
శ్రుతు లంత నావార్త నతిమోదసంపూర్తి
భుజశీర్షముల కెట్లొ బోధ సేయు
నిజరూప ముప్పొంగ భుజయుగ్మ మా పైని
జానులదరిఁ జేరి సంప్రతించు
నీరీతిఁ దంతెల నిచ్చి యెవ్వానిదే
హంబు దా సాష్టాంగ మాచరించు

గీ॥ నట్టిసౌందర్యవారిధి నట్టిసుగుణ
గణ్యు నచ్యుతరాజవరేణ్యు వర్ణ్యు
వేఱు వర్ణింపఁగలవారు లేరటన్న
నేను వర్ణింతు నని యాఠ నెంతవాఁడ! 664

వారణాసి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి

సీ॥ సోయగంబున సూనసాయకుం డగు సాటి
పొరబడి తనువు గోల్పోవఁడేని
నానంద మొదవింప నమృతాంశుఁ డగు సాటి
క్షీణింపకుండఁ బ్రవీణుఁడేని
దాక్షిణ్యమునను సీతాకాంతుఁ డగు సాటి
యల సాధ్విఁ గానల కనుపఁడేని
నర్థుల కిడునెడు నంబుదం బగు సాటి
గర్జించి మనములఁ గలఁచఁడేని

గీ॥ యనుచుఁ బొగడొందు మీర్జాహ్వయాంకితుండు
మహితసౌజన్యసౌలభమాన్యతముఁడు
సతతబుధజనసత్క్రియాచరణయుక్తి
ధన్యుఁ డచ్యుతరామరాజన్యవిభుఁడు. 665

తు(మ?)ర్ల జోగయ్య కవి

శ్లో॥ కవిత్వే వాదిత్వే రిపుజనమదోద్రేకహరణే
ధనిత్వే దాతృత్వే బుధవరమనోరంజనవిధౌ
ప్రభుత్వే భోగిత్వే భగవతి చ సద్భక్తివిషయే
నరేంద్ర స్త్వత్తుల్యో నహి జగతి మీర్జాక్షితిపతే. 666

మెప్పెర్ల తిరుమలాచార్యుడు

శ్లో॥ జ్యోతిశ్శాస్త్రచమత్కృతిప్రకటనార్థం యామి రాజ్ఞాంసభాం
నోగచ్ఛామ్యదరంప్రతి ప్రతికలం కుత్రాపి యం భూపతిం
శ్రీమన్నల్లవరాజవంశతిలకే మత్పోషణార్థం స్థితే
నీలాద్రిక్షితిపే సమస్తవిదుషాం దారిద్ర్యవిధ్వంసిని. 667

వద్దిపర్తి మంగయ్యకవి

సీ॥ సౌమ్యాస్యమున కుద్ది చంద్రుఁడె యందుమా
వృద్ధిక్షయంబుల వెలయుచుండె
సౌందర్యమున కుద్ది కందర్పుఁ డందుమా
యంగవిహీనుఁడై యలరుచుండె
ఘనవదాన్యత కుద్ది కర్ణుఁడె యందుమా
నీచకులంబున నెగడియుండె
వరధైర్యమున కుద్ది స్వర్ణాద్రి యందుమా
మానవాగోచర మగుచు నుండె

గీ॥ నిట్టిగుణములు గలుగువా రెట్లు సాటి
యవని నల్లవరాజవంశాబ్ధిజాత
రామరాజబహద్దరురాజమణికి
యుక్తిగాదు వచోతిశయోక్తి గాదు. 668

వఝ్ఝల బుచ్చన్న శాస్త్రి

మ॥ భువనాతీతమనోజ్ఞరూపిణి సభాభూషాయమాణక్రియా
స్తవనీయస్ఫుటవాగ్విలాసిని సుధాధారారసాసారమూ
నవహృద్వర్షిణి మామకీనరసనానవ్యాసనాసీన నా
కవితా కామిని నాదరింపవలదా గాఢానురాగంబునన్. 669

శా॥ తేజోరాశి దివాకరాన్వయమునన్ దేదీప్యమానుల్ మహా
రాజశ్రీ పదమూలబీజహితమీర్జా ప్రౌఢనామాంకితుల్
రాజత్కీర్తిధురంధరుల్ గలిగి రార్షగ్రంథసంపాదనా
నైజుల్ నల్లవరాజువా రనఁ దునిన్ రాజన్యరత్నంబులై. 670

చ॥ నవకవితాసుధారసము నల్లపరాజకులామరావతీ
భవబుధ రాజనందనులు పర్వ సభన్ గవిరాజషోడశ
ప్రవణకళానిపానదృఢపాన మొనర్చుటచే జరామృతుల్
గవయనిదేహదారు లయి ఖ్యాతి వహించిరి విక్రమంబునన్. 671

వేదుల సూర్యనారాయణశాస్త్రి

శ్లో॥ రాజా నల్లపరాజవంశతిలకో మీర్జాయశోలాంఛన
శ్రీశ్రీమానచ్యుత రామరాజవిభురా ద్రాజన్యచూడామణిః
ఆశానాం పరిపూరణేవ హృదయం వాచాం నికాయై శ్శ్రియం
సౌందర్యేణ వికాసయంశ్చ నయనే జాగర్తిచంద్రో యథా. 672

నరసింహ భారతీస్వాములవారు

గీ॥ పైఁడిగిన్నెను సుధ నుంచి పాలు పితికి
యుంగరప్రువేలఁ గలయంగ రంగరించి
తొరలె పొన్నుగఁ దగునట్లు పదకమర్చి
బుగ్గపై గిల్లి పాడుచు నుగ్గు పెట్టి

పెంచెఁ గాఁబోలు భారతి పిన్ననాఁడుః
గాక యుండిన వాక్సుధాగరిమ గలదెః
అమలనల్లవరాజవంశాబ్ధిచంద్రః
సత్యకీర్తిః సీతారామచంద్రమూర్తిః 673

దీనికి రాజుగారు చెప్పినవి.

కII విన నింపు గలుగుఁ దొలుతను
వినినంతనె రసముఁ గ్రోల వేడుక కలుగుఙ
వినియును గనియును దనియదు
మనమది నీకవనమహిమ మౌనివరేణ్యా. 674

కII అంద మగునీదుసుకవిత
చందము మది నద్భుతంబు సంధించెను నా
వందన మిదె గైకొమ్మా
నందీశపదాబ్జభృంగ నరసింహయతీః 675

వక్కా అప్పలనరసింహకవి

మII అలభోజప్రభుదర్శనంబునను గావ్యంబుల్ రచింపంగ నే
ర్పు లెలర్పఙ లలి గల్గునందురు గవీంద్రుల్ తత్ప్రివాదావళుల్
దలఁపఙ సత్యములో యసత్యములొ దెల్పంజాల నీలాద్రిభూ
వలలాముఙ స్మరియించునంతనె కవిత్వం బొప్పుగా నొప్పెడిఙః 676

మII క్షితి నక్షప్రభు నిత్యకాంచన సమాశ్లేషాభిషేకోత్సవ
స్థితికన్నఙ గడుశ్రేష్ఠమై బరఁగునీతిప్రాజ్ఞ నీలాద్రిభూ
పతిసూక్ష్మాదరణంబు జ్ఞానరహితవ్యాపారిణీభోగసం
గతికన్నఙ సరసాంగనాజనకటాక్షంబే యువామోదమౌ. 677

సీ॥ శ్రీకరా వినుతగుణాకరా శాత్రవ
భీకరా ప్రాకటాస్తోకవిభవ
సుందరా మణిమయమందిరా సంతతా
నంద రాకేందుపుణ్యయశ శుభద
పావనా శ్రితమానవావనా సజ్జన
భావనాశీకమిత్రా వరగుణ
భాజనా మృష్టాన్న భోజనా విలసత్ప్రి
యోజనా కవిజనభోజసదన

గీ॥ గానవిద్యానిపుణః వైద్యగణితలక్ష
ణాంధ్రగీర్వాణయవనవిద్యాప్రవీణః
రక్షితాఖిలదీనః మీర్జాప్రధాన
బిరుదః వేంకటనీలాద్రిధరణినాథః 678

సీ॥ రోగపూరితులు నీరోగు లౌదురు గదా
మీవైద్యశాస్త్రప్రభావమునను
జ్ఞాన రహితులు సుజ్ఞాను లౌదురు గదా
మీజ్ఞానమహిమప్రమేయమునను
ధనహీను లత్యంతధనికు లౌదురు గదా
మీధనప్రాప్తసంప్రీతివలన
రసహీను లైనను రసికు లౌదురు గదా
రసికకథాసుధారసమునఁ

గీ॥ గానఁ జేరితి మీసన్నిధానమునను
రోగ మెడఁబాపి జ్ఞానంబు రూఢి నొసఁగి
దీనతను మాన్పి రసికతాధీనుఁ జేసి
యెలమి నేలుము నన్ను నోనృపకుమార. 679

రామకవి

సీ॥ వెలిబట్టు వెలిబెట్టు వలిగట్టు తలకట్టు
బలుచట్టు వలగొట్టు వాలుగుట్టు
కలమించు చెలినించు కలయించు నలయించు
విలుగొంచు బలుఁద్రుంచు విభునిసంచు
మగరాలు తొగరాలు నగజాలు తొగజాలు
వగ రేలు దగ నేలు వానిడాలు
సరిపారు దరిజేఱు దరిదూరు నరిఁజీరు
సరిమీఱు నెఱిపేరు సన్నుతీరు

గీ॥ నగనగేశ్వర శారదనారదౌఘ
శారదానారదామృతపూరదరద
దరదరత్కుందవిస్ఫూర్తి త్వత్సుకీర్తి
రమ్యగుణసాంద్ర! నీలాద్రిరాజచంద్ర! 680

సీ॥ శేషశైలోత్తుంగ శేషఫణాకదం
బము మగఱాలకంబంబు గాఁగఁ
బరమసంపత్పూర్ణ పరమహీనాథపూ
ర్ణమితి బల్ రతనంపుఁబ్రమిద గాఁగ
నమితసంపద్గర్వ విమతవరంపరా
స్ఫూర్తి తైలాక్తసద్వర్తి గాఁగ
దావకీలిస్ఫురత్తావకీనప్రతా
పంబు ప్రకృష్టదీపంబు గాఁగ

గీ॥ పద్మజాండోర్ధ్వఖండ మన్పటుశరావ
ముంచి మీకీర్తికాంత బాటించినట్టి
కజ్జలము సుమ్ము గగనభాగమ్ము నమ్ము
రమ్యగుణసాంద్ర! నీలాద్రిరాజచంద్ర! 681

సీ॥ నవరసవిస్ఫారనాటకాలంకార
సాహితీపరిపూర్ణశక్తిశాలి
హృద్యానవద్యాంధ్ర విద్యావినిర్నిద్ర
పాండిత్య కౌశలీపరివృతుండు
పారశీకవిశేషభాషాచమత్కార
బంధుర ప్రతిభాధురంధరుండు
ప్రకటశస్త్రగజాశ్వరత్నాదికానేక
శాస్త్రపరీక్షా విచక్షణుండు

గీ॥ పృథుతరాటోపకలిత కీర్తి ప్రతాప
కాంతిపూరితసకల దిగంతరుండు
వితతవితరణనిర్వక్రవిక్రమాది
రమ్యగుణపాళి సీలాద్రి రాజమౌళి. 682

మిక్కిలి మల్లయ్యకవి

ఉ॥ ఎట్టి సువంశమందు జనియించిన నట్టిగుణాళి మీఱి చూ
పట్టినమానవుం డొకర్రిపాపునఁ బూజ్యతఁ గాంచుఁ గానఁ దా
నెట్టన వీణదండ మొకయించుక తుంబిఫలంబు లేక గ
న్పట్టునె రమ్యమై గుణగణాకర వేంకటరాయశేఖరా! 683

(శిథిల మగుపండితరాయశతకములోనిది)

గొట్టిముక్కల నరసింహరాజు

ఈశతకోట వాస్తవ్యులు గొట్టెముక్కల నరసింహరాజు భారతీదేవిని గూర్చి చెప్పిన పద్యము.

ఉ॥ తల్లి సతీమతల్లి పదతామరసాశ్రితకల్పవల్లి భా
స్వల్లలితాంగవల్లి రతివల్లభుతల్లి కృపారసంబు పై
జల్లి నిరంతరంబు మము చల్లని చూడ్కుల జూచి నీవు మా
యిల్లు శివద్గృహంబుగ వసింపగదే జగదంబ భారతీ! 684

(తాను పెంచినగోరు ప్రమాదవశంబున పోగా అందును గూర్చి గొట్టి ముక్కల నరసింహరాజు చెప్పిన పద్యము. వీరు 1820 సం॥ ప్రాంతమువారు.)

సీ॥ కుంభికుంభ స్తనీ కుచగుళుచ్ఛములపై
చంద్రవంకలు దీర్చుజాడ మాని
ఘనఘనా ఘన వేణికాకచంబులమీఁద
చిక్కులన్నియు బాపుచెలువు వదలి
హారబాసురకుచాహారికుచాకీర్ణ
హారపంక్తులు దిద్దుదారి వదలి
బహువిధరతిఖిన్న భామాముఖ స్వేద
బిందువుల్ చిటులించుపొందు లుడిగి

గీ॥ కామినీస్వర్ణ రంభాశిఖాసుపర్ణ
మార్దవావాస పృష్ట సంభావ్యమాన
నవ్యకండూతి వాపెడు నయమువదలి
పోయెగా గోరు మాచేతిపొందు మాని। 685

నస్యము

ఉ॥ నస్యము శీతమత్తగజనాశనహేతు విచార ధీర వం
చాస్యము సుప్తి గాఢతర సంతమస ప్రళయార్కబింబ సా
దృశ్యము వేదశాస్త్ర పఠనేప్సిత పండిత వాగ్విచిత్ర సా
రస్యము సర్వలోక జనరంజన దాస్యము రాజవశ్యమున్. 686

శాలిపాలీవధూటులు

సీ॥ చేలంట నిటకు వచ్చితి వెందుబోయెద
పూరు జేరగవచ్చినావ మబల।
నఖముఖంబులవీక్షణంబొనర్చెద వేల
చనుగట్టులానగ జలజనయన।
తెలియ వాతెలవింత తిలకించెదవుజాణ
వంటనాడగ భ్రమపడితి తరుణి।
నీవీసరణిఁగాంచు నేర్పు విచిత్రంబు
విప్పి చెప్పెద జూడవే లతాంగి।

గీ॥ అనుచు పథికచయంబుతో ననుదినంబు
సరసవాక్యోపవాక్య ప్రసంగములను
దేలుదురు వీటి బాహ్య ప్రదేశములను
శాలిపాలీ వధూటు లా ప్రోలునందు. 687

దర్భా సర్వేశ్వరశాస్త్రి

సీ॥ భూమి నల్లపరాజు బోలు ధీయుతుఁడన
నల్లపరాజు నానామ మొప్పె
జన నికాయంబు మీర్జావారనంగ మీ
ర్జావారునా బదరాజ మొప్పె
వృద్ధు లచ్యుత కీర్తి పీవగుదు వన బ
దైక దేశాచ్యుతాహ్వయము నొప్పె
రాము గుణమ్ముల సోము రూపున బోల
రామరాజను నామరాజ మొప్పె

గీ॥ సౌరభవదాఖ్య ప్రతిపద సార్థకంబు
తనువు జూడంగ జిత దర్పదర్పకంబు
హృదయ మనుపమ కారుణ్య సదన మహహ
రాజకుల దీప! యచ్యుతరామభూప. 688

కాకర్లపూడి వెంకటపతిరాజు

క॥ పంకేజభవ వధూపద
పంకజ మంజీరనినద భాసురములు నీ
పొంకపుఁ బలుకులు మీర్జా
వెంకట నీలాద్రిరాజ విద్యల భోజా! 689

నక్కలపాటి బాలసరస్వతి

నక్కలపాటి బాలసరస్వతి యనుకవీశ్వరుఁడు కడపరెడ్లను గూర్చి చెప్పినది —

ఉ॥ రెడ్ల మటంచుఁ గ్రొవ్వునఁ జరించి వరాలు గడించె యూరకే
బుడ్లకొలందిఁ ద్రావి కడపుల్కడుఁ బెంచి వివేకహీనులై
యెడ్లవలెన్ వసించు గుణహీనుల కెక్కడి కీర్తులోరి వి
ద్వ్యడ్లయకాల! గోళ్ల చినతిమ్మతనూభవ! తాతభూవరా! 690

మఱి రెండు పద్యములు

దేవలూరి కేశవరెడ్డియను నాతఁ డొకకవీశ్వరుఁడు త్రోవనరుగు చుండఁగా—ఓహో! కవీశ్వరులా! యని గేలిచేసెనట! కోపము పెదెత్తి యాక వీశ్వరుఁ డీ పద్యముఁ జెప్పెను.

క॥ పీ పట్టినట్టు నోరను
పీ పట్ట దదేమి నీకు? పీ, పీ, లందున్
దీపయి రుచిపుట్టెనా నీ
కీపట్టున దేవలూరి కేశవరెడ్డీ! 691

నారయప్పారావువారి సంస్థానమున జమాబందికిఁ గరణములు వచ్చి చిరకాలము నూజివీట వసింపవలసివచ్చుచుండెడిదట! ఒకప్పు డావరస్థలవాస క్లేశమును సైపలేనికరణ మొకఁడు నారయభూపాలునొద్దఁ జెప్పిన పద్యము-

క॥ శీతజలస్నానంబును
భూతలశయనంబు నొంటిపూ టశనంబున్
నాతిగల బ్రహ్మచర్యము
నాతరమా! పూటగడప నారయభూపా! 692

కదంబ కవితాపుష్ప స్తబకము

కవి—కవిత

క॥ కవిచేత విభుఁడు విభుచేఁ
గవి, సభ కవివిభులచేతఁ గడు విలసిల్లున్
రవిచే రుచి, రుచిచే రవి
రవిరుచివిభవమున నభము రంజిల్లుక్రియన్. 693

కవి—బ్రహ్మ

క॥ భువి షడ్రసములు నాలుకఁ
జవిగొనఁగాఁ జేసె బ్రహ్మ సత్కృతివలనన్
జెవి నవరసములుఁ జవిగొనఁ
గవిచేసెను బ్రహ్మకంటెఁ గవి యధికుఁడగున్. 694

(ఇది విక్రమసేన మందలిది)

కవుల వృద్ధి

క॥ అరు దొకకవి మును, పిపు డిరు
గురు మూగురు నల్వు రైదుగురు నార్వురు నే
డ్వురు తొమ్మండ్రు పదుగురై
ధరఁ గైసరు లింటనింటఁ దనరిరి కృష్ణా! 695

కవితా సాధన సామగ్రి

సీ॥ ఆంధ్రప్రబంధరహస్య సంసిద్ధికి
వలయు సాధనము లవశ్యములుగ
బహు సంస్కృతాంధ్రోక్తి భవ్యకావ్యోభయ
వ్యాకరణజ్ఞతా వ్యాపకత్వ

మఖిల పురాణాగమాఖ్యానవిత్త్వంబు
నైఘంటుకముల ఛందములతెలివి
గ్రంథసంప్రతు లవకాశ మారోగ్యంబు
మేధ వివేకసమృద్ధి బుద్ధి

గీ॥ సుగుణ లేఖక పాఠక సుఖనివాస
రాజపాలనమృష్టాన్న భోజనములు
దైవతానుగ్రహము నివి తనరునేని
విబుధుఁ డొనరించుఁ గృతిని నిర్విఘ్నముగను. 696

సీ॥ నిరుపమ దివ్యమందిరములు దధిఘృత
శాకసూపాంచిత సరసభోజ
నములు విచిత్రాంబరములును బీఠముల్
పట్టెమంచమ్ములు ప్రక్కదిండ్లు
పఱుపు బాలీసులు పటవాసమృగమదా
గురుచందనాదులు కులుకుకలికి
జవ్వనియును వ్రాయఁ జదువఁగా నేర్చిన
భృత్యవర్గంబు నివి క్షితలము

కలుగకుండినఁ జెలువంపుఁగవితగూర్ప
నలవిగాదు గదయ్య యానలువకైన
సరసదరహాసపీఠికాపురనివాస
గోదుసీకాశసీకాశ! కుక్కుటేశ! 697

(కూచిమంచి తిమ్మకవి దీపద్యము)

కవిత రుచి

క॥ సరస కవిత రుచి యెఱుఁగని
పురుషులఁ బశువులని నిక్కముగ నెఱుఁగుఁడు వా
రురువడిఁ దృణంబు మేయమి
పరికింపఁగ ధరణిఁ బసుల భాగ్యంబెందుఁ. 698

మణిప్రవాళ (కలగలుపుభాష) పద్యములు

నైజామురాష్ట్రమున నొకయాగ్రహారికుఁడు తమయగ్రహారపుస్థితిగతులను దురుష్కసంస్కృతాంధ్రములతో శ్లోకముచెప్పి ప్రభువునకు నివేదించి నాఁడటః

శ్లో॥ ఫలంలేదు మజ్కూర్ కలంబందు హల్‌సాల్
అలం మోదుగాకుల్ క్వచిత్ టేకుమాకుల్
అవుర్ కోయకొంపల్ మరి మూలకొంపల్
హమే ముఖ్యకంపల్ హమారే గ్రహారేః 699

శ్లో॥ తుమారా జవానుల్ హమర్త్యగ్రహారే
కదాపీహదంగా సజాసేయకుండ౯
హుకుం దీయతాం నో హకాంచాపి దద్యా
త్ఖుదా తే ముదేస్తా త్సదా జంగలీశః 700

ఇట్టి దిట్టఁడే వేఱొక్కఁడు :—

శ్లో॥ తిండికైతె పదిమంది వసంతి
తండులాలు గృహమందు నసంతి
కుండబొచ్చెలు పరం విలసంతి
రండనాకొడుకు లెల్ల హసంతి. 701

ద్రావిడాంధ్రములలో కలగలపు భాషల పద్యాలు బహుకాలమునుండి ఉన్నవి. కలగలుపు భాషకే మణిప్రవాళభాష అని పేరు. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు వృషాధిపశతకములో మణిప్రవాళభాషాపద్యములు రచించినాఁడు. ద్రవిడ సంస్కృతముల కలగలపు చాటుపద్య మొకటి,

మణల్‌భ్యో వాంగలాం తైలం
కల్లుభ్యో వాంగలాం త్వచమ్,
పులిభ్యో వాంగలాం క్షీరం
త్వత్తః కించిన్న వాంగలామ్. 702

యాచకుఁడొకఁడు లుబ్ధుఁడయిన ధనికునిగూర్చి చెప్పిన పద్యమిది.

ద్రవిడాంధ్రభాషలలో చమత్కృతికై యిట్టి రచనలు వెలసినవి. కాని మళయాళభాషలో కవితారచన లెల్లను మణిప్రవాళభాషాత్మకములే. మాదిరి కొకటి.

ఆకృతికండా లతిరంభేయం
అరావలి వళ్ దణ అధరం పేయం,
అకృతిమద్యుతి రసవద్యేయం
అడుత్తి చెన్నిని అనుపశ్యేయమ్. 703

(నలచరిత్ర కథాకళి.)

భోజనం ఈగ సంకీర్ణం
దోమ సంకీర్ణ మందిరమ్,
శయనం నల్లి సంకీర్ణం
దేహి మే కుంటికూనమాః 704

పాండవగీతలలోని యీ క్రిందిశ్లోకము పీుది శ్లోకమున కల్లక్రిందు లయినది.

భోజనం మిత్రసంకీర్ణం
బంధుసంకీర్ణ మందిరమ్,
శయనం సుతసంకీర్ణం
దేహి మే మధుసూదనః 705

మఱి యొకటి

అమర మమర మంటే ఆశకాదా కవీనాం
అశన మశన మంటే ఆశకాదా ద్విజానామ్,
అమృత మమృతమంటే ఆశకాదా సురాణాం
అధర మధరమంటే ఆశకాదా విటానామ్ః 706

మఱియొకటి:

వత్సే సుప్తే చెనకి పలికెన్
 నన్ను సా రంతుకామా
నిద్రా కింతే, అది విని ఒసి
 కాసి బాలే త్వ మంటిన్
భీతాభీతా కమలరుచినా
 పాణినా నోరు మూసెన్
మందంమందం మధురవచనా
 చాలు చాల్నిత్యవోచత్. 707

ఈ వరుస మఱికొన్ని శృంగార పద్యాలు వెకలి రచనవి కలవు.

ద్రాభశృంగారము

శ్లో॥ తీసుకో రమణి నాలుగుతాకం
చేసుకో దినచతుష్టయభోగమ్
మూసుకోకు కుచకుట్మల యుగ్మం
కాసు లిస్త్రిమి కథం పిదధాసి 708

శ్లో॥ ముయ్యవే తలుపు సమ్య గిదానీం
తియ్యవే కుచతటోపరి వస్త్రమ్
ఇయ్యవే మధురబింబమి వోష్ఠం
చెయ్యవే రతిసుఖం మమ బాలే. 709

శ్లో॥ అత్తమాది నఖదంతవిఘాతం
మొత్తవచ్చె సరసం ముసలేన
ఒత్తగాకు తవచీయనఖేన
సత్తె మేధది సఖాఋవి మధ్యే. 710

శ్లో॥ ఓసి ఓసి వినవే మమజాతం
కాశి దేశ జలగాహనపూతమ్।
నీకు పుణ్యముగదే మృగనేత్రి
కోక నుత్సృజ మదీయ సుఖార్థమ్ 711

భాషాద్వయాభాస శ్లోకము

అంబలి ద్వేషిణం వందే
చింతకాయ కృతాదరమ్,
కూరగాయ కృతత్రాసం
పాలనేతి ప్రియంగవామ్. 712

భాషాద్వయ పునరుక్తాభాస శ్లోకము

భాండే జలంవా తక్రంవా
నీరోమోరో వదాంగనే,

(నిర్ + రోమ + ఊరు; బహువ్రీహి సంబుద్ధి.)

మార్గమాలోక్య గంతవ్యం
ముల్లుస్స్యాత్ తత్ర కంటకః. 713

(ముదం లనాతి.)

ఈ క్రింది పద్యము వర్తమానుఁడు కళ్ళన రచించినది.

మ॥ వడపై, నావడపై, పకోడివయి, హ
ల్వాతుంటిపై, బూంది యోం
పొడిపై, నుప్పిడిపై, రవిడ్డిలివయిం
బోండాపయిన్ సేవియా
సుడిపైఁ బాలు టివత్కృపారసము ని
చ్చోఁ గొంత రానిమ్ము నే
నుడుకుంగాఫిని. మ్రొక్కు! గ్రుక్కఁగొనవే
యోకుంభదంభోధరా! 714

పైపద్య మీ క్రింది పద్యమునకుఁ దల్లక్రిందుల రచన.

మ॥ అరయఁగా శంతనుపుత్రుపై విదురుపై
నక్రూరుపైఁ గుబ్జపై
నరుపై ద్రౌపదిపై కుచేలునివయిఁగా
నందవ్రజశ్రేణిపై
వరగం గల్గు భవత్కృపారసము నా
పైఁ గొంత రానిమ్ము నీ
చరణాబ్జంబులు నమ్మినాను జగదీ
శా! కృష్ణ! భక్తప్రియా! 715

ద్రాభభాష

ఆంధ్ర ద్రవిడ కర్ణాటక భాషలలో 'ద్రాభబాష' యన్న వ్యవహార మున్నది. పాల్కురికి సోమనాథుఁడు "ద్రాభ, ఛందోవిరుద్ధం, బాది యగున, లాభప్రలాపో క్తిలాఘవంబనక" అని దీనిని పండితారాధ్యచరిత్రలో పేర్కొన్నాఁడు-కర్ణాటాంధ్రకవులు మఱికొందఱు కూడ నీద్రాభభాషను గర్హించిరి "ద్రాబ" యనియు గొందఱు కవులు దీనిని బేర్కొనిరి - ద్రాభబాష యెట్టిదో యీ క్రింది సీసమాలిక తెలుపుచున్నది.

సీ॥ బావగారిసారె పనస పల్లించింద
తాత యీ జంర్యూలు తాలిచింద
మామ యీ శ్లోకంబు మఱవకరాశింద
గోవిందునికి నంగికూరిశింద
పెండ్లి సాగినదింట పెత్తనాన్కొచ్చింద
మాప్రాఁతకంచాలు మాఱిచింద
శోవస్కరాలెల్ల రేపు తెప్పించింద
మావద్ద హరువైన మానిసింద
కమ్మలు కడియాలు సొమ్ము శేయించింద
బేరమాడఁగ నాకు నేరిపింద

ఒమ్మెచ్చు పైఁడిగా నొఱసి చూపించిండ
అక్షతల్ గంధంబు లమరిచిండ
అవ్వన్న యాయాకు దొవ్వగా మడిశిండ
కూసుండి యీ బట్ట కూరిశింక
పెద్దత్త యీసంట పెసలు గాలించిండ
వణ్ణంబు మెత్తగా వారిశింప
పులగూర వండిండ బూరెల నెంచిండ
ఆ చిన్నవానికి నవ్వచిండ
నడిపత్త సెగదాఁకి బపలిక వడుసుంది
రూపత్త పప్పులు దుబ్బుసుంది
నిలువుడీ మనవాడు నీళ్లలు దెస్సాడు
క్రాఁగఁలో వేన్నీళ్ల కాపుసాడు
ఈశ్వరభట్లు దానింటికి బోసాడు
బానుభ ట్లింటికిఁ బారుసాడు

గీ॥ అనుచు మురుముళ్లపల్ల్యగ్రహారముననుం
శోబనము సేయుచుందురు ద్రావిభాష
యెట్లు నిర్మించె నాతలకొట్లమారి
బ్రహ్మ యిటువంటి పరిపాట బ్రహ్మణులకు. 716

చిత్రకవిత

క॥ స్థిర సత్యాసక్తాశయ
నరకచ్ఛేదనధురీణ నరరాజకరా
నరసారకమములోదయ
హరిహరతనయా యజాహ్వయా పరమాత్మా. 717

(మూఁడర్థములది)

చ॥ కరి నిను పేరఁ బిల్చి తమకంబున మానన సన్నుతింపఁగా
సురుచిరప్రీతిఁ గా స్తివి వచోనిధి దీరతతో జనార్దనా
అరిభయ యోబువాడధవ యాప్రతిభ మొగి నాదిమూర్తివై

(మూఁడో అక్షరం చొప్పున ఏరితే గర్భపాదం నాలుగోది వస్తుంది).

నిరతము నన్నుగాచితివి నీరజనాభ బుధ ప్రమోదివై. 718

అల్లమరాజు సుబ్రహ్మణ్యకవి కృష్ణభూపతిపైఁ జెప్పిన ద్వ్యర్థి

గీ॥ కృష్ణభూపాక వరమాత్మకృతిసురాగ
పుణ్యజనదాన ఘనశౌరి భూరిధామ
నవరసాభోగ విధుసమానన యశోధి
నహరివిక్రమ గనుమేలు మహిత వరద. 719

చిత్ర ప్రశ్నోత్తర పద్యములు

క॥ ఎద్దీశున కశ్వంబగు
గ్రద్దన నేదదవిఁ దిరుగు ఖరకంటకియై
హద్దుగ నేవాఁడుఘనుఁడు
పద్దుగ నుత్తరము లిందె వదయంగా నౌ 720

గీ॥ శూరనికర మేదురమును జూచి మెచ్చు
రహిఁ గలుప యల రేతేని రాకఁగోరు
బూవు లేమావిగున్నకుఁ బొదమకుండు
నరయ నుత్తరములు నిందె యమరియుండు. 721

గీ॥ దాన మేదానియందగుఁ దలఁచిచూడ
జారుఁ దేకాంత కాంతాప్తిఁ గోరుచుండు
గాంత యేరాంద్రతోఁ గడుఁ గయ్యమాడు
నరయ నుత్తరములు నిందె యమరియుండు. 722

గీ॥ పురమిఁ బగతేనిఁ జెండాడి పొలుపుగాంత్రు
కనఁగ నేమియుండును బండికంటికొనను
జనము లేమికొరంగను జాలకుందు
రరయ నుత్తరములు నిందె యమరియుండు. 723

[illegible]

సీసపద్యము, ద్విపద, చూర్ణిక, తిరునామము, నామకీర్తన, అష్టపది, భూపాలము, కోలపాట, ఖ్యాలిపాట, నివాళిపాట, మంగళహారతి, మంగళము, దరువు, వెరసి 13 విధాలచదువు కోవచ్చును.

సీ॥ కారుణ్యపూర వీక్షణ శుభ్రగాత్ర కై
లాసనగ్గేహకళ్యాణమూర్తి
కాకోదరేంద్ర కంకణ నందివాహనా
కాధిపస్తోత్ర నాగామరారి
సారంగపాణి సజ్జన కల్పభూజ దా
రిద్ర్య విచ్ఛేద ధాత్రీధ్రచాప
నీలాంబువాహసన్నిభకంఠ కోభహా
లాహలాహార యార్యాసనాథ
మౌని హృత్పద్మ షట్పదమారవైరి
మానితోల్లాస నిర్మల మానసాబ్జ
భాను శీతాంశు పావక భాసురాక్ష
గాన సచ్ఛీల శంకర కలుషదూర। 738

తిట్టు కవిత్వము

గీ॥ గ్రహము ముక్కు గణము గతి యక్కరము పింజె
పద్యమెనఁగ గోల చోద్యమయిన
జిహ్వ విల్లు నలుక సింజిని లక్ష్యంబు
దూర్తజనుఁడు సుకవివార్త కోదు. 739

కవి పిశాచము

క॥ శంకింపక సభలో దు
శ్శంకలు గావించి కేలుసాచుచు సారెగా
గొంకక కేరెడు హీనుని
నంకింపక కవిపిశాచ మంతురు ధరణిన్। 740

కుకవి పిశాచము

క॥ ప్రకటితలక్షణ లక్ష్యము
లోకయింతయుఁ దెలిసి తెలియ కొంగి దుశ్శంకల్
ప్రకటించు హీనమనుజునిఁ
గుకవిపిశాచం బటంద్రు కోవిదు లెల్లన్. 741

క॥ నా సాపాటల్ తెలియక
వ్రాసితినో యేమొ నాదు వ్రాల్బాది మదిన్
వేసరక దిద్దుకొనుఁడీ
యోనూరిజనంబులార యొద్దికమీఱన్. 742

క॥ తుదుపులు సందిగ్ధంబులు
తరఁబాటులు పంక్తిలోపతటపట్రా తె
క్కడ వ్యతిరిక్తంబయినను
నెదనెదఁ దిట్టకుఁడు దిద్దుఁ డెలమి రసజ్ఞుల్. 743

చిత్ర ప్రశ్నలు

క॥ నగవగతు వగతు పగతుకుఁ
బగతుం డామగధరాజుఁ బరిమార్చిన యా
జగజెట్టి యన్న తండ్రికిఁ
దగువాహనమైన యట్టి ధన్యుం డితఁడే. 744

(దున్నపోతు)

క॥ కరచరణంబులు గలిగియుఁ
కరచరణ విహీనుచేతఁ గడు దుర్బలుఁడై
జలచరుఁడు పట్టుబడియెను
శిరహీనుఁడు నవ్వినట్టి చిత్రము గందే. 745

సీ॥ రాజాలు కెటువంటి రత్నముల్ ప్రియముగఁ
గాయలేదెట్లివి కరుడు ప్రాంగు
వీశ్వరుఁ డెద్దాని నెచ్చట ధరియించు
వారుఁదే ప్రొద్దు నెవ్వారిఁ గోరు
వెన్నెన్ని దినముల కేతెంచుఁ బున్నమ
జనయిత్రిఁ జూడఁగఁ.... దన ప్రోయు (?)
బంధువు లెయ్యద బలని యేతెంతురు
యీతకా డెందున ధీతిఁ జెందు.

గీ॥ నరయ నన్నింటి కైదేసి యక్షరములు
వ్రాసి చదివిన ఁదుచ మొదల్ వరుస నొకటి
జెప్పునాతఁడు భావజ్ఞశేఖరుండు
లక్షణోపేంద్ర ప్రౌఢరాయక్షితీంద్ర. 746

సమస్యలు

"తోఁచు నదంగు వెండియును దోఁచు నదంగు మెఱుంగుదాడ్పునన్"

ఉ॥ చూచితి భూతలేంద్ర యొకచోద్యమృగం బని సీత పల్కఁగా
లేచి శరాసనాంబకము లీలగఁ జేకొని వ్రేయఁబోవ మా
రీచుఁ డరణ్యవాటిని జరించెడు మాయలు రాముకంటికిన్
దోఁచు నదంగు వెండియునుదోఁచు నదంగు మెఱుంగుదాడ్పునన్. 747

ఉ॥ పాచికలాడి సోలి పిదపన్ గురురాజును గెల్చి మిక్కిలిన్
యాచకకోట్ల కిచ్చి బహుయాగముల న్నొనర్చినట్టి యా
కీచకవైరిసోదరుఁడు గెల్చినరుద్రుజడన్ శశాంకుఁడున్
దోఁచు నదంగు వెండియును దోఁచు నదంగు మెఱుంగుదాడ్పునన్. 748

[illegible] కలియుంచి [illegible]
[illegible] గ్రక్కునన్
దేవరమార్గమందుఁ జను కేసరిరంధముఁ దక్రమం దిలన్
దోఁచు వసంగు వెండియును దోఁచు నడంగు మెఱుంగులాడ్చునా. 749

"తామసి తా మసి గాకపోవునే"

చ॥ పురములఁ గాల్చిపోల్చె ఫణిభూషణుఁడై నుతి గాంచి మించెఁ గం
ధర గరళంబు దాల్చె సెగకంటను మంటలు రాల్చె నట్టి యీ
శ్వరునెదిరింపఁ జాల సనఁజాలక యింద్రుఁడు వంప జేలస్థై
దళిమి యెదిర్చి మన్మథుఁడు తామసి తా మసి గాకపోవునే 750

చ॥ హరునిజయించినాఁడు హరి నర్మిలి సారథిఁ జేసినాఁడు ఖగా
తెలివిడిపించినాఁడు తన సేనలతోఁ గొనిపోవు గోవులన్
మఱలిచినాఁడు క్రీడి యని మాటదలంపక రాజరాజు తాఁ
దళిమి యెదిర్చి పాండవులఁ దామసి తా మసిగాకపోవునే. 751

చ॥ హరునిశరాసనంబు తెగటార్చిన చందము పార్థు రంగమున్
దరమున వాలిచావు ఖరదూషణు లాదిగ దైత్యులీల్గుటల్
అరయఁగ దైత్యులున్ గపులు నైనవిధంబు నెఱింగిరాముతో
దళిమి యెదిర్చి రావణుఁడు తామసి తా మసి గాకపోవునే. 752

"శంబంబుల్ దివినుండి జాఱిపడియెన్ జంబూఫలప్రక్రియన్".

శా॥ ప్రేం[illegible]మను సత్యభామకొఱకై కృష్ణుండు నిర్జరా
[illegible] చద్యానసా
[illegible]
[illegible] జంబూఫలప్రక్రియన్. 753

గ్రామ్యభాషణము

గా॥ గంగూ ఏ వరుడుల్లిగత్త వరిదెంగారింది, తావత్రకి
రంగా వారిపెదెలగు మొన్న పెదపెరం సెట్టి నాగోల్లిమా
దంగల్లో వనపింగుదెచ్చె, కడివెం బయ్యొన్న కోమటివమా
పెంగేలింతు రటంద్రు కోమటి నతుర్ పెన్మళ్ళ శ్రీమాధవా. 724

క॥ మునుపాసుయోధనునిదా
మనతర వికృతిని గ్రిడి కడుఁ గ్రుద్ధుండై
తనతూపూకున నేసిన
మనమొ ద్దానరునిగెల్వ మానవువశమే! 725

చిత్రకవితా రచనలు

తగరుతాకు.

ఆ॥వె॥ మునుపు వల్కు శబ్దములు గూడి యరిగెదు
నవి యనేకవాచకార్థ భేద
శబ్ద నమతి నెదురు సంఘటించుటయును
దగరు తాకు లంద్రు ధన్యకవులు. 726

అశ్వము.*

సీ॥ హరి కిలి దహనాద్య చరుల దండియ మాన
వేంద్రుల నిఋతిదైత్యేశ కిలి
వృషలఁ బాసి వరుణ విషకు గంతక బర్హి
రగహరణా శిక బా.... వద
ధర్మాగ్ని శక్రుల ధనదుఁ దర్థవ మరు
ద్వాదశార్కి ... హంతాశ జిష్ణు
లతవుఁడు మున్నుగా నిశ బస్త నరమక
రేణ హయ వృషముల నెక్కి (?)

---

* 727, 737 పద్యములుగల ప్రాతప్రతిని ప్రకాశకులు తీరుకొనివద్ద కొనిరాదు.

గీ॥ కులిశ తోమరదండాసి గుణప తావి
తా గదా శూలములవైచి కాండి మోది
యదచి కట్టి విసరి కొట్టి పొడిచి రసుర
ఖగయుగ మృగయుగ నరషట్క తరులనొంచి (?) 727

చతురక్షరికి లక్షణము

సీ॥ ఇమ్మహి బాహీరు హిమమయి బూమరి
మరువా-బీరంబు మారుమంబు
బిరబిర బీరము బిమ్మర దయిరబా
బారారి మమరి రెమ్మో మురిమ్మ మెరము(?)
బూరి బేరము రాము రారమ్ము రొబ్బరి
రోరిమ్ము రాబేరు బేరమోము

గీ॥ బూరి-మోర మోరలు రారి బారి
మీరు మామరి మీరు మారు మీరు (?)
మయము బెబ్బరి యీరుబు మాడ్కి మించు
నాల్గు దిక్కులు సరిలేని నాల్గువాల. 728

క॥ తలకట్టు గుడుసు కొమ్మును
నల దీర్ఘము లేత్వ మోత్వ మైత్వం బౌత్వం
బులు బొట్టు గిలుక యిన్నియు,
గొలఁదిగఁ బండ్రెండు వద్య గుణితంబయ్యెఁగా. 729

పారిజాతాపహరణమున - శరధిక్రోధనివేశ ....
పాదగోపనము. 730

చ॥ ఘనహరిబాను జాప్త మతికంజభవా యతుల ప్రతాప బా
గ్యనిధి కృపాకరా జనకజాయత శుక్ర కచా తురాత్మ పా
(వన వనజాననా య) తయతవ్య సుధీ సరసాద్య హృద్య గా
హనుమ జయప్రభావాధిక నయ్యకతు పావన తవ్య సద్యగా 731

క్రియోత్తర పాదగోపనము

మ॥ పదవే యింటికి శంక లేంచ కిటటన్ పద్మాస్య వేగింతురే
పదరీ రీతున నీవయస్య లలరన్..........దంపతుల్
తుదరాగిల్లిన మేజువాణి గద నీతోఁ దెల్పెదన్ నేర్పునన్
మదలీలాలస తానె వాఁడు వలచెన్ మర్యాదపాలింపవే. 732

ఈ పద్యం ఐదేసి అక్షరములు పంక్తివ్రాసి అది.... ....పంక్తిని చదివితే వేంకటగిరీ వరదరాజా నిన్నేలీనె చెలీ అని ఉన్నది.

అర్థ గోపనము. చాటువు :

గీ॥ పద్మనాట్య స్థలంబున పక్షినడుమ
చొక్కమైనట్టి పైరులో చక్కజగద
మంచితంబుగ మిమ్ము రక్షించుగాత
మచ్యుతేంద్రుని రఘునాథ! యవనినాథ! 733

శ్రీ రంగస్థల కోవిలనడుమ సజ్జలో విగ్రహంబు మిమ్ము రక్షించుఁగాక యని యర్థము.

అర్థానకు అక్షరచిత్ర ప్రబంధం.

గీ॥ కచమునకుఁ దొల్త కొమ్ముఁదేఁ గంతుఁ దనుచుఁ
గంధరం బాదివర్ణ విఖండమయ్యె
నొత్తుఁ గొనిపోవ గళము సద్వృత్తిఁజూపెఁ
దిరిగి కుందమ్ము లెదిరిన విరిగెఁ గొమ్ము. 734

కుచము, ధరంబు, దరంబు, కందము.
గూఢ తృతీయ చతుర్థ పంచమికి లక్షణము.

ఉ॥ రూఢి చెలంగఁగాఁ గ్రమమురూ పన రెండును మూఁడు నాల్గు-
..........వై ఖరులు గాగగనయ్యని గూఢమెక్కుడిన్ (?)
ప్రౌఢిగ నన్నిటన్ దెలియుదా విశదంబుగఁ జెప్పఁగాఁ దగున్
గూఢ తృతీయమందు మఱి గూఢ చతుర్థిని గూఢ పంచమిన్. 735

సీ. కాళిల్లి పూబాల్చి [illegible] మొయ్యంచు
గర్భమైన తన పేరు గలుగువాఁడు
[illegible] విరాజారిరాయని తోడి
[illegible]యివందెమ్ముఁ గెలుచువాఁడు
అది తల్లి........ అది యెత్త నొల్లక
చనిపోకుమూకలఁ జదిపినాఁడు
రాణ్మైన తవని పేరంటాలిఁ గ్రమ్మఱ
మెలగించు నడుగుచే వెలసినాఁడు

గీ. రాచబావని జన్నంబుఁ గాచినాఁడు
లచ్చి పుట్టిల్లుఁ గోలకుఁ దెచ్చినాఁడు
దాలు పేరింటితొయ్యలి నేలినాఁడు
పుడమి నినలించెఁ గొందువంగడమునందు. (?) 736

ఒక అర్థము తెనుఁగు ఒక అర్థము సంస్కృతమునకు.

సీ. పెనుపావ పేరువేసిన గట్టివా, కుంభి
దైత్యావరోధవైధవ్యదాయి
కడవన్నె బంగారుగట్టు విల్తుఁడు భక్త
రక్షణక్రీడా పరాయణుండు
చిగురుఁగైదువు జోదుఁ (దెగుదా)యు పార్వతీ
వదనచకోర పార్వణవిధుండు
ప్రేలిపానంబు చేసిన మొక్కలీఁడు ద
క్షాధ్వరధ్వంస దీక్షాధికారి

గీ. కలిమిఁగలవారి కూరిమిచెలియ (యన్న)
(యంబునిధి) వేష్టితోర్వి మహారథుండు
[illegible] మొగ్గ ముద్దువేల్పు
[illegible] 737

"వటబీజములంతలేసి వనితకుచంబుల్"

కం॥ వటువై నమేను వహావా
విటపుంగవు వాడి గోళ్ళ విచ్చంవిడిగాఁ
చటుకన గొడిచిన నాటవు
వటబీజములంతలేసి వనితకుచంబుల్. 774

"సంధ్యావందన మాచరింపవలదా చౌసీతిబంధంబులన్"

మ॥ కంధ్యుద్భూతునిచే మనోభవునిచే గాసిల్లఁగాఁ గంధక
గ్రంధ్యంతంబుఁ దెమల్చి కౌఁగిటను జేర్చన్ నేర్పు లేదాయె నా
సం, ధ్యానాదులయందె నిల్పెదవయో స్వామీః యిదేమైన మీ
సంధ్యావందనమాః చరింపవలదా చౌసీతిబంధంబులన్ 775

"వెధవనాగన్న గాఁబోలు వెలఁదిమగఁడుః"

గీ॥ ఔరః పువ్వారుఁబోణి కీయందగ త్తె
కేటి కిటు సేయవల సెనో మోటుపనులు
పతివ్రతయోజకుఁడయినఁ జొప్పడునె యిట్లు
వెధవనాగన్న గాఁబోలు వెలఁదిమగఁడు. 776

"మానవతీ లలామ కళిమానమె చాలును చీర యేటికిన్"

ఉ॥ ఆనరనాథుభార్యసముదంచితవర్తనమెంత వింత యో
మానినిలీలమైఁ జెఱఁగుమాసిన చీరగృహంబు వెళ్ళినన్
హీనమటంచుఁ ధారుణకు నింటికిఁ బంపక కీలికిచ్చ్చి నౌ
మానవతీలలామ కళిమానమె చాలును చీరయేటికిన్. 777

ఉ॥ ప్రాకటమైనయంగరము పొవని [illegible] కిచ్చె [illegible]
రాకలుగోళ [illegible] నాసుఁ [illegible]
యేకముగాఁగఁ [illegible] గర్భుఁ [illegible]
[illegible] రామా [illegible] 778

ఉ॥ మానుగ రాముఁడెన్ని దశమస్త శిరంబులు ద్రుంచెఁ జూడుఁడే
మానినికిం బ్రియుండు నలమన్మథబాణము లెన్ని స్త్రీలకున్
మానితమేది శంకరగజాననశైలసుతా ములెన్నుచో
వాననకోటి నూర్వశికి నైదుకుచంబులు సప్తనేత్రముల్. 779

మ॥ కలకంఠీ కలగంటిఁ జక్కవలపైఁ గంజారి పొంచుండఁగాఁ
గలువల్ చల్లనిశైత్యయెంత నెనయంగా మంచు తాఁ దమ్మి ని
ట్లలరన్ జేయ మెఱుంగుఁదీగ వెనువెంటై చీకువాలొప్ప నీ
కల సారస్యము నీకశాక త్రిలియంగారాదుబింబాధరా! 780

క॥ వజ్రమురా నీహృదయం
బిజ్ఞాప్రాసంబు మాకు నీయందగునా
వజ్రిసఖ గరుడుఁ దాడిన
వజ్రము వచ్చయ్యెఁ బచ్చవజ్రం బయ్యెన్. 781

చ॥ దశరథరాజసూనునకు దానవనాయకుఁ డేపుసూపినన్
బిసరుహమిత్రనందనుఁడు భీతియొకింతయులేక యుగ్రుఁడై
వెస గద వ్రేసె వ్రేసినను వేగమ రాలెఁ గిరీటరత్నముల్
ఉసిరికమ్రానిమీఁదఁ బిడుగూనినఁ గాయలురాలునాకృతిన్. 782

ఉ॥ బోటి హొయల్ మిటారి చను బోటులపై నురమొత్తి పంటితో
సూటిగ మోవినొక్కి మధుసూక్తుల నొద్దికఁ గౌఁగిలించి బల్
ధాటిగఁ గాముకేళి ఘనతన్ బొనరించిన గాక వట్టి యీ
మాటలదీరునా యువతిమన్మథ మన్మథబాణవేదనల్. 783

ఉ॥ పాటలగంధి మేల్ సొగసు పావట చెక్కిలి మోవి కంఠమున్
వేటగు ప్రేమతో సుఖము నేర్పగ ముద్దిడుచున్ విలాసితన్
బాటకుబాటకొక్కరతి భోగము సల్పఁగలేనివట్టియీ
మాటలఁ దీరునా యువతిమన్మథ మన్మథబాణవేదనల్. 784

ఉ॥ కోటివరాల్ ఖరీదియగు కోమలిముద్దుకుచంబులెవ్వఁడుం
గోటనునొక్కి పైఁ గవిసి కొంతవిలాసము ప్రొద్దుపుచ్చి నీ
రాట వనాట బంధరతులందుల సల్పఁగలేని వట్టియీ
మాటలఁదీరునా యువతిమన్మథ మన్మథబాణవేదనల్. 785

ఉ॥ హాటకవర్ణమైన తనువోయని హొమ్మని యొమ్ము నిమ్ముగాఁ
గూటమిఁజేర్చి పెందొడలఁ గూరిమినొత్తి మనోహరంబుగా
వేటుకువేటు కొక్క మదివేడుకఁ జేసిన గాక వట్టి యీ
మాటలఁదీరునా యువతిమన్మథ మన్మథబాణవేదనల్. 786

క॥ ఏమియు నెఱుగనివయసున
గోమలికుచమండలంబు కుదురుకొనంగా
సామజయానకు నెలనెల
తామర వికసించి రక్తధారలు గురిసెన్. 787

ఉ॥ శ్రీకరమూర్తి హరిగుణశేఖర కొమ్మయమంత్రి తిక్క నీ
రాకలుగోరి ముగ్ద లనురాగము బొందెడు మన్మథాగ్నిచేఁ
బ్రాకటమైన ముత్తెములు పాలెములాయెను వేగరావయా
ఆకులు పోకలున్ గలిగె నంతఁయెదాలును సున్నమేటికిన్. 788

పొడుపు పద్యములు

ఆ॥ ఆడఁబోవుచోట అయుండ్లవారెల్ల
సారెసారె కొట్టి చంపి రనుచు
పుట్టినిల్లుచేరు పొలఁతి తాఁ గాదయా
సమ్మెటాంకసోమ! జాణరాయ! 789

ఆ॥ చీరగట్టి రాత్రి సిగ్గునవాదిగుండు
పగలు చీర విడిచి పనులు సేయు
చేయివాఁడికత్తె చేడియ గాదయా
సమ్మెటాంకసోమ! జాణరాయ! —పగడసాలకాయలు. 790

[illegible] 791

ఆ॥ [illegible]
వెలగ[illegible] తెక్కతోడ
అవు నివ్వెదమని అందఱు మ్రొక్కుదుర్
దీని తావ మేమి తియమతో॥ — గరుడగంటం. 792

క॥ ముక్కున పైనము నడచును
పక్కను నోరుండు గాలి పారణ సేయున్
గ్రక్కున వేసిన కూయును
మక్కువతో దీనిఁ దెలియు మనుజులుగలరే. — బొంగరము. 793

ఆ॥ మ్రానునందుపుట్టి మక్కువకాయలై
యిండ్లలోనఁ బెరిగి పండ్లునవును
తీపురసములేదు తినరాదు చెప్పుమా
సమ్మెటాంకసోమ! జాణరాయ! 794

క॥ పండగ నెండిన దొక్కటి
పండక మఱిపచ్చిదొక్కటి పడిఁ గాలినదిన్
దిండికి రుచియై యుండును
మండలమున జనుల కెల్ల మహిలో వేమా! — తాంబూలము. 795

ఆ॥ వ్రేలిపిందనుండు వెండుంగరముగాదు
వ్రేలిపిందనుండి నేలజూచు
అంబరమునఁ దిరుగు నదియేమిదో చెప్పుమా
విశ్వదాభిరామ వినురవేమ. 796

[illegible]

"రాధేయుఁడు [illegible]

క॥ యోధవ్యుఁడు [illegible]
మాతవనభుఁడేమి [illegible]
సాధించె రాముఁ డెవ్వని
రాధేయుఁడు నందినెక్కి రావణుఁ గెలిచెన్.

"గుఱ్ఱమునకు నైదుకాళ్ళు కొమ్ములు పదియే".

క॥ కఱ్ఱిబలి యెక్కి తిరిగెడి
గుఱ్ఱమునకు నగధరమామకొమరుండెక్కెన్
గుఱ్ఱమునకుఁ బద్మోద్భవ
గుఱ్ఱమునకు నైదు [?] కాళ్ళు కొమ్ములు పదియే. 756

"అర్వ, దర్వ, నిర్వ." వచ్చునట్లు పద్యము [రామలింగకవియట పూరించినది.]

క॥ అర్వకులు లేక [illegible]
దర్వుల పొత్తున్న [illegible] దన యాతని వా
నిర్వాగ్నులు తనదే మతి
గర్వముగాకున్నఁ బోతు గాడ్దెలఁ గొవఁగెన్. 757

[రాయలుకోపింపఁగా రామాయణకథాది వరముగా మరలఁజెప్పెనట.]

క॥ అర్వకులు లేక యాతియు
దర్వులకయనమునఁ బంధి తవని వసిష్ఠు
నిర్వయుతవేది నరులకు
గర్వంబగు నట్టి క్రతువు గావించె వాగిన్. 758

క॥ అర్భకులు గ్గలుటకు సం
దర్భముగా కున్న మదిని దపియించువరిణ్
నిర్భరత వేఁడి యముచే
గర్భముధరియించి కుంతి గాంచెఁ గుమారుణ్. 759

"తిలకాష్ఠమహిష బంధము"

క॥ తిలకాష్ఠ మహిషబంధము
ఫలములు భోజ్యములు యజ్ఞపశువుల నేనే
యిలఁ గూర్చుకొంటి రాముని
బిలువఁగ వచ్చితిని బంధభీతులఁ బ్రోవణ్. 760

క॥ వలలుండు ప్రొయ్యిమీఁదను
గలకలమని కాఁగుబిందె గంజికి దింపణ్
దిలకాష్ఠమహిషబంధము
సులభతఁ దెమ్మనుచుఁ దోడి సూదునిఁ బంపెణ్. 761

ఈ సమస్య యల్లమరాజు సుబ్రహ్మణ్యకవి పూరించినదట.

ఉ॥ వజ్రవహార రత్నములు నన్నెనగల్ పులిమీఁద వచ్చునా
పుట్టయటన్నరీతి జిగిఁ బొల్పగు చూచుకలీలఁ జూచుచుణ్
దొట్రిల వేల కేలఁ గొని గోరులనొక్కుము నాథయంచుఁ దాఁ
గుట్రయొనర్చె లేమ తనగుబ్బలియుబ్బు సహింపలేమిచేణ్. 762

విద్యా నభినవరాయ బిరుదాంకితుఁడగు మాడభూషి వేంకటాచార్యకవి పీఠికా పురాధీశ్వరు నాస్థానికి శతావధానము చేయ నరుదేరఁగా "ఇఁక" నని యారంభించి కందపద్యముతోఁ బ్రభుగుణకీర్తనముచేయ నీయన కోరెనట. అతవుగా వేంకటాచార్య కవి చెప్పినపద్యము:—

క॥ ఇఁక నెవ్వరి కీర్తులు నీ
ప్రకటగుణుండైన రామరాయక్ష్మాభృ
త్సుకృతిజనపోషకుని కీ
ర్తికి సరిగా రావు సుమ్ము పృథ్వీస్థలిలోన్. 763

అరసున్న ప్రాసము రాలేదని యాచార్యులుగారి నాక్షేపించి సుబ్రహ్మణ్య కవి యీక్రింది పద్యమును జెప్పెనట:-

క॥ ఇఁక విను నీయశమునకుఁ ద
లఁకి శశి కృశుఁ డయ్యెను మఱలఁ బెరుఁగ వేర్వే
ల్లఁకియుఁ గొనునో తొలిమల కె
లఁకులను శ్రీరామరాయ లలితశ్రేయా! 764

ఉ॥ అంటనిబ్రమానివందు కరియంటనికాముశరంబు తేఁటిము
క్కంటనిపువ్వు హంసముఖ మంటనితూఁడు పయోధినివ్వసీ
రంటనిరత్న మన్యభృతమండలికెందలిరాకు రాహుతా
నంటనిచంద్రబింబ మన నాన్నృపకన్య వెలింగె నత్తఱిన్. 765

మఱి కొన్ని సమస్యలు

"ముండను వీక్షించి మురిసె మునివరుఁ డటవిన్!"

క॥ చండతరనియమ మెసగ న
ఖండతపం బాచరింపఁగాఁ దనకోర్కుల్
నిండఁగఁ బ్రసన్నయగు చా
ముండను వీక్షించి మురిసె మునివరుఁ డటవిన్. 766

"బడబానల పంక్తి మీఁదఁ బచ్చిక మొలచెన్"

క॥ జడదాలుపు నీవారము
లుడుగక బానలకుఁ బోసి యునిచి మఱచి యొ
క్కెడఁ దడసిన వర్షముపై
బడబానల పంక్తిమీఁదఁ బచ్చిక మొలచెన్. 767

క॥ దుడుకుతనంబున వానరు
డుడుగక రావణుని వీరకులపతికొప్పన్
గుడిచేతఁ బట్టె సహహా!
బడబానల పంక్తిమీఁదఁ బచ్చిక మొలచెన్. 768

క॥ పుడమిని గుమ్మరి మట్టిని
తడయక నిండించి యింటి తలవాకిలి ప్రా
గెడుపున బెట్టిన వానలు
బడబానల పంక్తిమీఁద పచ్చిక మొలచెన్. 769

"రతిచిత్రము తెలియరాదు రవికైన నృపా!"

క॥ గతిలేని వానినే న
మ్మతిమాలినమూర్ఖు వెట్టి మానిసినైనన్
అతిసరసు జేయఁగల బా
రతి చిత్రము దెలియరాదు రవికైన నృపా. 770

క॥ పతిపై నలిగిన స్త్రీతో
నతులితముగ నాట్యమాడి యలసిన స్త్రీతో
నతినూతన రజస్వలతో
రతిచిత్రము దెలియరాదు రవికైన నృపా. 771

క॥ క్షితిలోని గవులకెల్లన్
సతతంబై వెలయు నాంధ్ర సంస్కృతములలో
నతుకన్ మేలయిన ప్లుతవి
రతిచిత్రము దెలియరాదు రవికైన నృపా! 772

క॥ క్షితిలోఁ గొందఱు వాచ
స్పతులుగఁ బ్రాజ్ఞులుగ బహువిద్యలచే
మతిఁబొందఁ జేయునా భా
రతి చిత్రము దెలియరాదు రవికైన నృపా. 773

క॥ శిలవృక్షలతలఁ బుట్టిన
చెలువలు ముప్వురునుగూడి శుభలగ్నమునఁ
తలవాకిట రమియింతురు
చెలువలరఁగ దీనిఁదెలియు సుగుణులుగలరే.—తాంబూలము. 797

ఆ॥ మూఁడు శిరములుండు ముదమొప్ప (బదికాళ్లు
కరములుండు రెండు కన్ను లారు
కొమ్ములెన్న నాలుగును తోకలును రెండు
దీని భావ మేమి తిరుమలేశ। 798

—బండియెద్దు, మనిషి.

ఆ॥ మేతలేదు చెట్టుమీఁదను వసియించు
తియ్యనీరు ద్రావి తేటఁబెట్టు
ఈక గాని మాంస మెన్నడు లేదయా
దీని భావ మేమి తిరుమలేశ। 799

క॥ ఆకాకుఁ గదిసియుండును
ప్రాకటముగ బూవు పిందె ఫలముండదు తాఁ
బైకొని చినుకులఁ గాచును
భూకాంతా। దీనిఁ దెలియు పురుషులు గలరే? 800

ఆ॥ మాను కాలవేసి మహి మీఁద నొక జాణ
పూని తిరుగనేసె (బొందుగాను
కాలవేయుమాను గడురమ్య మాయెరా
సం పెటాంక సోమ జాణరాయ। 801

క॥ ఈనక పిల్లలఁ బెట్టును
ఈనిన నద్దాని జంపి యెల్లరుఁ దిందుర్
మానవులు పెంపఁ బెఱుఁగును
భూనాథా! దీనిఁ దెలియు పురుషులు గలరే? 802

ఆ॥ వన్నె చీరగట్టు వారకాంతయుగాదు
నెత్తి కుండ వెట్టు నెలఁత గాదు
తాటి వెంట వచ్చు తలలెత్తి చూడఁగా
సంపెటాంక సోమ జాణరాయ! 803

ఆ॥ ఒక్కమాని పేర నొనర నస్యముపేర
వన్నెచీర పేర వనిత పేర
అంత్యజాతి పేర హరిణంబు పేరను
దీని భావ మేమి తిరుమలేశ! 804

క॥ భక్షణ పేరిటి పక్షికి
భక్షణయగునట్టి వాని భక్షణసఖునిన్
భక్షించు వాని పుత్రుని
శిక్షించిన వానిమిత్రు సిరి మీ కబ్బున్. 805

క॥ నక్షత్రము పేరిటిసతి
నక్షత్రము చేతఁబూని నాథుఁడు గదియన్
నక్షత్రానికి రమ్మని
నక్షత్రముబట్టి యీడ్చె నారీమణియున్. 806

ఆ॥ పదియుఁ బదియు మఱియుఁ బదునేనుఁ బదునేను
యిరువదేను నూట యిరువదేను
నూఱు నూఱు నూఱు నున్నూఱు నన్నూఱు
తలలవాఁడు మమ్ము ధరణిఁ బ్రోచు. 807

క॥ ధరపైఁ బిల్లలఁ బెట్టును
శిరసున గర్భంబు దాల్చుఁ జెందిన దినమై
సురపతికైనను యోగ్యము
అరుదుగ నీవార్త విన్న నంటిర కృష్ణా। 808

గీ॥ కాయమీఁదఁ బ్రాను కడురమ్యమై యుండు
ప్రానుమీఁద తీగ మలయుచుండు
తీగమీఁదఁ బ్రేళ్ళు తీవ్రము లగుచుండు
దీని భావమేమి తిరుమలేశ। 809

ఆ॥ కడుపులోని జాయి కడునీల వర్ణంబు
కాలగతులచేతఁ గదలుచుండు
తాటిక్రింది తపసు దనకెంతకాలమో
సంపెటాంక సోమ జాణరాయ। 810

ఆ॥ ఒంటికాలువాఁడు ఒనరంగఁ బై నెక్కి
చుట్టి పర్చు.... సూటిగాను
దానియడుగులోనె ధర్మంబు త్రోవయా
దీనిఁ దెలుపవలయుఁ దిరుమలేశ। 811

ఆ॥ మగనిఁ గ్రిందవేసి మగనాలు పైనెక్కి
తీవ్రగతులచేతఁ దిరుగుచుండు
రాలినట్టివస్తు రాజుల కింపౌను
దీని భావ మేమి తిరుమలేశ। 812

ఆ॥ జాతిమీఁద నాడు రమణవస్త్రము గట్టు
పురుషుఁడున్న కడకుఁ బోయివచ్చు
పనికివచ్చినపుడె పైచీర తొలగించు
ధీని భావ మేమి తిరుమలేంద్ర। 813

ఆ॥ కండ్లు గలిగియుండుఁ గాటుక బెట్టదు
వస .... పూసగట్టు వనితగాదు
జీవకోటిఁ జంపు జీవమ్ము మఱిలేదు
దీని భావ మేమి తిరుమలేంద్ర! 814

గీ॥ తాటి మీఁదనుండు, దాటిపం డొల్లదు
తాటి మీఁదివానిఁ దఱిమి కఱచు
తాటిక్రింది తపసు తనకెంతకాలమో
సంపెటాంక సోమ జాణరాయ! 815

ఆ॥ పిఱుదు గలిగియుండు బింబోష్ఠియునుగాదు
నడుము గలిగి యుండు నాతిగాదు
నోరు గలిగియుండు నాడువంగ నేరదు
సంపెటాంక సోమ జాణరాయ! 816

ఆ॥ విత్తు జనము లేక విరివిగాఁ బండును
ఆకులేక పెఱుఁగు లోకమందు
కోయఁ గొద్వలిడక కుప్పలు వేతురు
దీని భావ మేమి తిరుమలేశ! 817

ఆ॥ మొదల నూరుగాయ ముదిరిన వంకాయ
నరులతోడఁ గూడ నడచుచుండు
ఎల్లరాజులకును నెక్కుడై యుండును
దీని భావ మేమి తిరుమలేశ! 818

క॥ వంకాయనడుమనుండును
వంకజ మధ్యంబునందు బాగుగనుండున్
లంకకుఁ దుదినే యుండును
ఇంకఁ దెలియంగలేర యిప్పటిజాణల్. 819

ఆ॥ కనుల నెదలగలిగి కాన కట్టే యుండు
నెల్లకార్యములకు నేలికగును
ఇంటికింటి కేఁగు నేఁడాదిప్రాయము
దీని భావ మేమి? తిరుమలేశ! 820

ఆ॥ వారిలోనఁ బుట్టి వారిలోనఁ బెరిఁగి
వారిఁ బాసి దొడ్డవారిఁ జేటి
కంచు మంచు వచ్చి కలిమిలేములు చెప్పఁ
దెలియ వలయు దీని తిరుమలేంద్ర! 821

ఆ॥ వానకాల మేలు వడి నేలఁ బాలును
ఎండకాల మేలు నెండిపోను
ఎండిపోయినేలు నేనుఁగు చొఱరాదు
దీని భావ మేమి తిరుమలేంద్ర! 822

ఆ॥ కాలులేక పాఱుఁ గడు బెద్దవారితో
జేయిలేక పట్టు జెట్టినైన
పల్లులేక కఱచుఁ బ్రాణంబు నొవ్వంచు
సంపెటాంకసోమ జాణరాయ! 823

ఆ॥ పట్టివిడినఁ బాఱు పక్షీంద్రులుంగారు
పణఁతిఁబాసి బట్టబయలఁ బాఱు
ములికినాటి ప్రజల ముందుగాఁ జంప వో
సంపెటాంకసోమ జాణరాయ! 824

క॥ బావామఱఁదుల పేరిట
భూ .... దొకఁడుగలఁడు భువనస్థలిలో
భావము తెలియంజెప్పుమి
యేవిధముగనైన గడువు నేఁడాది స్త్రీ. 825

క॥ మగనాలి చెట్టపట్టక
వగలే సిగ్గనక పిసికెఁ బదుగురి నడుమన్
మగవాఁడు పట్టి చనియెను
నగుమోమున నింతిపోయె నాథునికడకున్. 826

క॥ తానెన్ని చుట్లఁ బెట్టిన
నీనెలఁ దిద్దంగవలయు నిదిగో వ్రతం
బీనెల తిద్దక పోయిన
సీనెల తిద్దంగ మనిరి యీశ్వర నరసా! 827

క॥ కసవులు మూఁడును నాలుగు
నెసగంగాఁ గూడి పలికె నిదిగేహంబా
మసలక చెప్పిన వాఁడే
రసికుఁడురా ప్రౌఢదేవరాయ నృపాలా! 828

ఉ॥ మఱ్ఱి తుదాకు మీఁద నొక మత్తగజం బటు మేయుచుండఁగా
నిట్టి ఖరోగ్రకోపమున నెక్కటు దాని శిరంబు ద్రుంపఁగా
గుఱ్ఱము కొమ్ము విర్గెనని కొక్కెర కంటను నీళ్లుగార్చఁగా
గొఱ్ఱెలు చూచి నవ్వెనట గొబ్బునఁ జెప్పుడు దీనిభావమున్. 829

సీ॥ కన్నుగానిచేతఁ గలిగుండు మందేది
జంతులలోన విశ్వాసి యేది
ఎల్లరూపమ్ముల నెఱఁగించునది యేది
(?)తతిగాని పంటకు జంట యేది
పూవులు దియ్యగాఁ బూచువృక్షం బేది
జగ ముద్ధరించిన జంతు వేది
ఓడబేరముపోవ నానరంగఁ దావేది
ఎల్లనాయుధముల నెక్కు డేది

గీ॥ అన్నిటికిఁ జూడ రెండేసి యక్షరములు
ఆదు లుడుపంగఁ దుదలెల్ల నాదు లగును
చెప్పునాతఁడు భావజ్ఞచక్రవర్తి
లక్షణోపేంద్ర కృష్ణరాయక్షితీంద్ర! 830

సీ॥ ఎలనాఁగ నీదేశ మేదేశ మన్నను
జెలవంపు చెట్టొండు చేతఁ జూపె
ఇందీవరాక్షి నీ యిల్లెక్క డన్నను
తలఁజాయి మోసె న త్తరువుక్రింద
నలినాయతాక్షి నీ నామ మేయది యన్న
తరువాతి దినమని తరుణి పలికె
కువలయదళనేత్రి కుల మెట్టిదియొ యన
నేఁటిలో రెన్నెల్లు నెసగ ఁబుచ్చె
ఆ॥ ఇంతి నీకుఁ బైఁడి కొసరక చెపుమన్న
చుక్కచూపి సుదతి సున్నవెట్టె
రమణ భావంబు లెఱిఁగిన రసికవరులు
తెలుపు డివియెల్ల జనులకుఁ దేటపడఁగ. 831

సీ॥ రాకేందుముఖి నీదు రాజ్యమెట్టిది యన్న
తెలిపె రాగము పేరి దేశమనుచు
పూర్ణేందువదన నీ పురమేది యన్నను
మరునిగుఱ్ఱము పేర నమరుపురము
పుల్లాబ్జవదన నీ యెల్లెక్క డన్నను
తమముపందనిచెట్టు తరువుక్రింద
చిలుకలకొలికి నీ కులమేమి యన్నను
చెవిబెట్టుకొనుసొమ్ము నువిద చూపె
గీ॥ నీదుపేరేమి తెలుపవే నెలఁత యనిన
మగువ తనపేరు చెప్పిన జగడ మనియె
నెమ్మితనమున నెఱకేశి సలుపు మనిన (?)
నింతిభావంబుతెలుపుడీ యిట్టులనుచు. 832

సీ॥ మనుజుని యాకార మహిమకు నెలవేది?
నగవైరి వైరికి నగరమేది?
రఘువతి గాచిన రక్షించు వక్షేది?
శిబికర్ణులార్జించు చెలువమేది?

పంచబాణుని వింటఁ బరగిన రుచియేది?
గిరిశుండు ధరియించు గిన్నెయేది?
నయనాంగరక్షకునయమైన నెలవేది?
చెలువ మానముగాచు చెట్టునేది?

గీ॥ అన్నిటికిఁ జూడ రెండేసి యక్షరములు
ఆదు లుడుపంగఁ దుదలెల్ల నాదులగును
తెలిసికొనువాఁడు భావజ్ఞతిలకుఁ డరయ
సోమకులదీప! సంపెట సోమభూప! 833

సీ॥ పరిణయంబున నేమి పక్షి గట్టవలయు
పాలిండ్లపైన నేపక్షి వ్రాలు
శబ్ద భేదం బెర్గు జాణైన పక్షేది?
భామల మెడనున్న పక్షియేది?
ఏపక్షివల్లను హెచ్చు ధేనువు వెల
పాలు పేరినను నే పక్షివలయు
వానకుర్సినఁ బల్కవలసిన పక్షేది?
పక్షులఁ గుఱుచైన పక్షియేది?

....

... ...
చెప్పినాతఁడు భావజ్ఞ శేఖరుండు
లక్షణోపేంద్ర కృష్ణరాయక్షితీంద్ర! 834

సీ॥ ఫణిరాజు ఫణివైరి ఫణిభూషణుఁడు గూడి
యొక్క పేరింటనె యుండవలయు
రారాజు రతిరాజు రాజరాజును గూడి
యొక్క పేరింటనే యుండవలయు
నేనుఁగు సింగంబు నెలనాఁగయును గూడి
యొక్క పేరింటనే యుండవలయు
పక్షియు వృక్షంబు పాషాణమును గూడి
యొక్క పేరింటనే యుండవలయు

కవిమనోహరగుణసామ్యగతులు చూచి
....
చెప్పినాతఁడు భావజ్ఞశేఖరుండు
లక్షణోపేంద్ర కృష్ణరాయ క్షితీంద్ర! 835

సీ॥ శ్రీనాథుపేర వర్తిల్లువాఁ డొకవంక (?)
నానరదేవగృహాఖ్యుఁ డొక్కవంక
గిరిజాధిపతిపేరఁ బరగువాఁ డొకవంక
నాగి నభస్వన్మిత్రుఁ డొక్కవంక
అమరనామంబుచే నమరువాఁ డొకవంక
నుడురాజుతోడువాఁ డొక్కవంక
ఖగములపేరటఁ దగుబలం బొకవంకఁ
బగవార లొకవంకఁ బలసికొలువ

గీ॥ అమరపురిపేరి సింహాసనమువనుండి
కలికిమీఁదను దాడిరాఁ దలఁచె మరుఁడు
సకియఁ గృపనేలు భావజ్ఞచక్రవర్తి!
ధీరగుణసాంద్ర! యార్వీటి తిరుమలేంద్ర! 836

సీ॥ జోకయైతగు సోమసూర్యుల కెల్లను
దినకట్టడకు నొకదేశ మొసఁగి
మేటియౌ జడదారి దాటు జీతములకు
రథములఁ దనరు గుఱ్ఱాల నొసఁగి
లలి వసంతుని నోములకు రోజాగాసమ్ము
కును జెంత మగయేనుఁగుల నొసంగి
మొనయు జేజేలగీముల గాసములకును
దగుభుజంగ శతాంగసమితి నొసఁగి

గీ॥ ఆకులకు నెల్లఁ దేనియనదముచేసి (?)
తరుణిమీఁదను దండు రాఁ దలఁచె మరుఁడు
సకియఁ గృపనేలు భావజ్ఞ చక్రవర్తి!
ధీరగుణసాంద్ర! యార్వీటి తిరుమలేంద్ర! 837

సీ॥ రెండవదానిపై మెండుగా గమనించు
మేటిచే నవమంబు గీటణంచి
తండ్రి పేరిటి రాజుతనయ తృతీయమై
జనని వాక్యములఁ గాననము కేఁగి
ప్రమథాధిపతి సూను పట్టిని విడనాడి
పంచమాధిప సూను ఁబరగఁగూడి
దశమి చతుర్థియు ద్వాదశంబునుగల
పురుషుని బంధించి పురము చొచ్చి

గీ॥ మందగేహ శ్రవణునిఁ దామ్రమందఁ జేసి
వానికంటెను మఱి పెద్దవానిఁ జంపి
షష్ఠమునుగూడి దాసులఁ జాల దయను
బ్రోచువాఁ డెల్లపుడు మిమ్ముఁ గాచుఁగాత. 838

సీ॥ తోయంబు వ్రాసి యాతుద సుధాకరజూటు
నిలుపగాఁ గమలమై నిలిచియుండె
తఱువాత ఁగమలమిత్రము వ్రాసి మునుపటి
వారి మాన్పంగఁ గుబేరుఁడయ్యె
(సరవితో) నెప్పటి సలిలమందున నిల్పి
విహరింపఁజేసిన మిహిరుఁడయ్యె
సింధురాననుని నా సీమకు రక్షించి
వీక్షింప రుద్రసంఖ్యాక్షరములు

గీ॥ గానఁబడియున్న వానిని గర్వమణఁచి
త్రుంచి మించినయద్దేవుఁ డంచితముగ
సిరియు నాయువు సంకల్పసిద్ధిగాను
వరగఁ గృపసేయు సీసబావతికి నిపుడు. 839

సభాపతి

క॥ శ్రీరమ్యుఁడు సంతతశృం
గారుఁడు రాజాన్వయప్రకారుఁడు నుతదా
నారూఢుఁడు సకలకళా
పారంగతుఁ డనఁగ నాసభాపతి యొప్పున్. 840

క॥ తరుణుండై నవరత్నా
భరణుండై గంధపుష్ప పరిమళయుతుఁడై
పరనారీ సోదరుఁడై
పరగినవాఁ డమరు నాసభాపతియనఁగన్. 841

క॥ తనయుల మంత్రుల మిత్రుల
నునిచి సమీపమునఁ దగు నియోగుల విద్వ
జ్జనులను మన్ననఁ గొందఱ
కునుఁ దగునాసనము లిచ్చి కూర్చుండంగన్. 842

క॥ నరపతియై ధనియై సు
స్థిరమతియై సకలవిబుధ సేవితవిద్యా
పరిణతుఁడై చతురుండై
పరగినవాఁ డమరు నాసభాపతి యనఁగన్. 843

క॥ భావజ్ఞుల రసికుల సం
భావనగలవారి రాయబారులఁ గవులన్
రావించి యధాసనమున
భావనతో నునుపవలె సభాస్థలి నడుమన్. 844

క॥ వీరాహవమున విజయియు
ధీరోదారుండు సుగుణతేజోనిధియై
యారయ సింహాసనమున
నారూఢుండుం దగుచు నొప్పు నాసభ నడుమన్. 845

వ. ఇట్లు కొలువున్న సభాపతిలక్షణం బెట్టి దనిన బ్రహ్మదేవుని వామ దక్షిణ భుజంబులం బ్రభవించిన సోమసూర్యవంశంబులం దుదితుండై రాజస తామస సాత్త్వికంబులనియెడు గుణత్రయంబు తెలిసి దానధర్మ పరోపకారం బులు సేయుచు స్వర్గమర్త్య పాతాళంబు లనియెడు లోకత్రయంబు నెఱింగి భూత భవిష్య ద్వర్తమానంబు లనియెడు కాలత్రయంబును బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులను మూర్తిత్రయంబు నెఱింగి ప్రభు మంత్రోత్సాహంబులను శక్తిత్రయంబు గలిగి శత్రు మిత్రో దాసీనుల గుఱ్ఱెఱింగి ప్రాహ్ణాపరాహ్ణ మధ్యాహ్నంబులను త్రికాలంబుల వార్చు యాహవనీయ దక్షిణాగ్ని గార్హపత్యంబు లను త్రేతాగ్నుల ప్రభావంబులం దెలిసి దారేషణ పుత్రేషణ ధనేషణంబులను నీషణత్రయము వర్జించుకాలంబెఱింగి కృత త్రేతా ద్వాపర కలియుగంబులను చతుర్యుగంబుల ధర్మంబు లెఱింగి ధర్మార్థకామమోక్షంబులను చతుర్విధ పురుషార్థంబులం దత్పరుండై, యాన్వీక్షకీ త్రయీవార్తా దండనీతులను విద్యా చతుష్టయంబుం గని ఋగ్యజు స్సామాధర్వణంబులను చతుర్వేదంబులం బ్రసక్తుండై వేదశాస్త్ర పురాణేతిహాసంబులం దాదరంబు గలిగి సామభేదదాన దండంబులను చతురుపాయపరుండై బ్రహ్మచర్య గార్హస్థ్య వానప్రస్థ భైక్షుకంబు లనియెడు చతురాశ్రమంబు లరసి రక్షింపుచు రథగజాశ్వ పదాతులను చతురంగబలంబులఁ గలిగి మనోబుద్ధ్యహంకార మమకారంబులను చతుర్విధతత్త్వ పరిజ్ఞానుండై, క్షౌరాభ్యంగ దంతధావన నిర్మల వస్త్రంబులను నలుతెఱంగుల గఱగఱికలుగలిగి వస్త్రాభరణ గంధపుష్పంబులను చతుర్విధశృంగారవంతుండై ఉన్మదన మదన వశీకరణ సంతాపనంబులను చతుర్విధ మదనమార్గణంబులు తెలిసి, భద్ర దత్త కూచిమార పాంచాలురంబోలి, విటవిదూషక నాగరక పీఠమర్దకులయు, చిత్తిని హస్తిని శంఖిని పద్మిని యను చతుర్విధజాతి స్త్రీలయు లక్షణంబుల నెఱింగి బాలాయువతీప్రౌఢాలోలలను స్త్రీలవయః పరిపాకంబు నెఱింగి యనుభవింప నేర్చుచు, చతురికాచారికా సంచారికా దూతికాలక్షణంబుల నెఱింగి పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశంబు లను పంచభూతంబులను శబ్దస్పర్శరూపరసగంధంబు లనెడుపంచభూతతత్త్వంబులను త్వక్చక్షు శ్శ్రోత్రజిహ్వాఘ్రాణంబులను పంచేంద్రియంబులను వాక్పాణిపాయూపస్థలను పంచకర్మేంద్రియంబులను ప్రాణాపానవ్యానోదాన సమానంబులను పంచ ప్రాణంబులను నెఱింగి ప్రారంభోపాయపురుషసంప ద్దేశకాలవినివిభాగపాత్రప్రతీకారసిద్ధినిశ్చయంబు లను పంచాంగతంత్రతబుల నెఱింగి, ఈఁదుట, వ్రేయుట,

మీటుట, వాయించుట, కంచుగీచుటలను పంచమహాశబ్దంబుల నెఱింగి శ్రీ రత్నాశ్వరత్నవిద్యుద్రత్నాన్నదానపుత్ర రత్నంబులనియెడు పంచరత్నంబులం దెలిసి, బ్రహ్మయజ్ఞ దేవయజ్ఞ పితృయజ్ఞ ఋషియజ్ఞ భూతయజ్ఞంబులను జేయుచు, గోమూత్ర గోమయ దధి ఘృత క్షీరంబులను పంచగవ్యంబుల నెఱింగి, మిత్రభేద సుహృల్లాభ సంధి విగ్రహ లబ్ధప్రణాశ సంప్రేక్ష్యకారిత్వంబులను పంచతంత్రంబుల నవలోకించి అరవిందాశోక చూత మల్లికా నీలోత్పలంబులను పంచబాణంబులకు లోనుగాక భక్ష్యభోజ్య లేహ్యచోష్య పానీయంబులను పంచవిధాహారంబులను కటుతిక్తలవణ మధురామ్ల కషాయంబులను షడ్రుచుల ననుభవింపుచు, సంధివిగ్రహ యానాసన ద్వైధీభావ సమాశ్రయంబులను రాజ షడ్గుణంబుల నెఱింగి కామక్రోధ లోభ మోహ మద మాత్సర్యంబులను నరిషడ్వర్గంబు వివర్జించి, హిమ శిశిర వసంత గ్రీష్మ వర్షాశరత్తులనియెడు షడృతువుల ధర్మంబుల నెఱింగి నడచుచు, హరిశ్చంద్ర నల పురుకుత్స పురూరవ స్సగర కార్తవీర్యులను నార్గురుచక్రవర్తుల చరిత్రంబులవినుచు శైవవైష్ణవ శాక్తగాణాపత్య చార్వాక బౌద్ధంబులను షడ్దర్శనంబులకు సముండై వేదాంత వైశేషికభాట్ట ప్రాభాకర పూర్వోత్తర మీమాంసలను షట్శాస్త్రంబులను పరీక్షించుచు యజన యాజనాధ్యయనాధ్యాపన దాన ప్రతిగ్రహ షట్కర్మ నిరతులైన బ్రాహ్మణుల నరసి రక్షింపుచు, జంబూప్లక్ష కుశక్రౌంచ శాక శాల్మలీ పుష్కరంబు లనియెడు సప్తద్వీపంబులం గీర్తివెలయ, నాందోళికాంబరాభరణవాహన రాజ్య సతీ కర్పూర తాంబూలంబులను నుచిత సప్తాంగంబులు గలిగి సామదాన భేద దండ మాయోపేక్షేంద్ర జాలంబులను సప్తోపాయంబుల నెఱింగి స్త్రీ ద్యూతపాన మృగయా వాగ్దోషదండదోష నిరర్థక వ్యయంబులను సప్తవ్యసనంబులు వర్జించి సుతనిధి దేవగేహ వనతటాకసత్కృతులు నల్లిల్లు నను సప్త సంతానంబులం బడసి, కవి విద్వత్పౌరాణికైతిహాసిక భట పరిహాసక గాయకులను సభా సప్తాంగంబులం బరివేష్టితుండై లవణేక్షు సురా సర్పి ర్దధి క్షీర శుద్ధోదంబు లనియెడు సప్తసముద్రంబుల నెఱింగి మహేంద్రమలయ సహ్య శుక్తిమ ద్గంధమాదన వింధ్య పారియాత్రంబు లను సప్తకులపర్వతంబుల నెఱింగి, బ్రాహ్మీ మాహేశ్వరీ కౌమారీ వైష్ణవీవారాహీంద్రాణీచాముండలను సప్త మాతృకల నర్చించుచు, స్వామ్యమాత్య సుహృత్కోశ రాష్ట్ర దుర్గ బలంబులను సప్తాంగంబులు గలిగి, కశ్యపాత్రి భరద్వాజ విశ్వామిత్ర గౌతమ జమదగ్ని వసిష్ఠులను సప్త మహర్షుల నెఱింగి, అయోధ్యా

మధురా మాయా కాశీ కాంచ్యవంతికా ద్వారావతు లనియెడు సప్తపట్టణం
బులం జూచి, యమ నియమ ప్రాణాయామ ప్రత్యాహారధ్యాన ధారణ సమాధి
యోగంబు లనియెడు యోగాష్టాంగంబుల నెఱింగి, దానత్వము దారిద్ర్యము,
దారహైన్యము స్వయంకృషి యాచ్ఞ ఋణము మార్గము నడచుట యనియెడు
నష్టకష్టంబులం బొందక, వరణుండు, ధ్రువుండు ఆగ్నేయుండు ఉపరిచరుండు
ప్రత్యూషుండు ప్రభాసుండునను నష్టవసువుల నెఱింగి యన్న వస్త్ర గంధ
పుష్ప తాంబూల వనితాశయన సంగీతంబులను నష్టభోగంబుల ననుభవింపుచు
దాసీ బంధు సుత భృత్య వస్తు వాహన ధన ధాన్యంబులను నష్టైశ్వర్యంబులు
గలిగి, కులరూపగుణ విద్యా ధన యౌవన బల రాజ్యతపంబులను నష్ట
మదంబుల నహంకరింపక, కస్తూరి కర్పూరము చాఁదు జవాది అగరు పన్నీరు
తట్టుపునుఁగు గంధమునను నష్టసుగంధ పరిమళ లేపనుండై,-శృంగార వీర
కరుణాద్భుత హాస్యబీభత్స రౌద్ర శాంతభయానకంబులను నవరసంబుల హావే
శంబుగలిగి, ముక్తామాణిక్య వజ్ర వైడూర్యగోమేధిక పుష్యరాగమరకత నీల
ప్రవాళంబులను నవరత్న గుణవిశేషంబులం బరిజ్ఞాతుండై పద్మమహాపద్మ
శంఖ మకర కచ్ఛప ముకుంద కుంద నీల వరములను నవనిధానంబులం
గలిగి మరీచి అత్రి ఆంగిరసుఁడు పులస్త్యుఁడు పులహుఁడు క్రతుఁడు భరతుఁడు
దక్షుఁడు వసిష్ఠుఁడు నను నవబ్రహ్మల నెఱింగి, సూర్య సోమ కుజ బుధగురు
శుక్ర శని రాహు కేతువులను నవగ్రహంబుల విమర్శంబు గలిగి యింద్రఖండ
తరుఖండ తామ్రఖండ చక్రఖండ నాగఖండ సౌమ్యఖండ బ్రహ్మ
ఖండ గభస్తిఖండ భరతఖండంబులను నవఖండబుల నెఱిగి మఱియు
మ భజస న యరతంబులను నష్టగణంబులను, స్వరప్లుతో భయ వృద్ధ్యనుస్వార
వికల్పప్రాదిభేద బిందుసంయుక్త భిన్న ప్రత్యేక విభాగ కాక్వాదేశ నిత్యఖండ
వర్గచక్క టెక్కటి పోలికసరసంబులను నిరువది నాల్గువళ్లభేదంబుల నెఱింగి,
ఋతు నాయక నవరతి జలకేళీ ప్రయాణ రణ మధుపానార్కోదయ చంద్రో
దయమహీపతి పురగిరి మంత్రదూత పరిణయవార్తాశ్వగజ వన వర్ణనలను నష్టా
దశ వర్ణనలం దెలిసి, సంస్కృత ప్రాకృతశౌరసేనీ మాగధీపైశాచికాచూలికా
ప్రభంశ తెలుంగులను నష్టభాషలం బ్రవీణుండై ఛందోభంగయతిభంగ విసంధిక
పునరుక్తి సంశయాపక్రమవ్యర్థ మహాపర్థంబు విరూపిత శబ్దవిరోధంబులను దశ
దోషవివర్జితుండై, కుసంధి, దుస్సంధి, చుట్టుప్రావ, వైరివర్గంబు దేశవిరో
ధంబు కుఱుచకాకు, నిడుదకాకు, తెలుంగులకుఁ జొఱరాని సంస్కృతక్రియలు,

దుష్ప్రయోగంబులను దశవిధావశబ్దంబులుఁ జొఱనీయక, నవరసాలంకారంబై ఛందోబద్ధంబై మృదువర్ణవాక్యంబులు గలిగి వాక్యదశదీపితార్థవైభవంబుల నెఱింగి లక్షణలక్ష్యంబులు కావ్యనాటకాలంకారంబులు చెప్ప నేర్చిన సుకవివరులకు నిధి నిక్షేపజలపాషాణాక్షీణాగామి సిద్ధసాధ్యంబులను నష్టభోగతేజస్స్వామ్యసహితంబుగా గృహారామక్షేత్రంబుల నిచ్చి యరసి రక్షించుచు, చూతునని చింతించుట, వగచుట, యుస్సురనుట, కొనియాడుట, సిగ్గెఱుంగకుండుట, అన్నంబరుచికంబగుట, జ్వరమువచ్చుట నాలుకతొట్రువడియుండుట, జీవంబు తొలంగఁజూచుట ప్రాణపరిత్యాగంబు సేయుట యను దశావస్థలమర్మంబులుదెలిసి, వణఁకుట తలనొప్పివచ్చుట గఱగఱికలు విడుచుట ఆత్మమఱచుట తలపోయుట చింతనొందుట కృశించుట దైన్యంబు నొందుట దుఃఖియగుట ఊర్పులంబొరలుట ఉన్నచోటెఱుంగకుండుట నిరాహారియగుట క్రాఁగుట మౌనంబుఁదాల్చుట అరజీవి తొలంగుట సంహారియగుట, యనుషోడశావస్థలభేదంబు లెఱింగి అంగుష్ఠము, అరకాలు, మండ మోకాలు, ఊరు, జఘనముః నాభి, కుక్షి, కచము, వక్షము, గళము, అధరము, కపోలములు, నేత్రములు, ఫాలము, మస్తకంబు నను షోడశకళాస్థాన మర్మవిభేదంబుల నరసి, తెల్లదమ్మి, కలువమొల్ల, దిరిసె, మావి, జాజి, పొన్న అశోకంబు, విరవాది, మల్లె, పొగడ, గేదంగి, పాదిరి, కలిగొట్టు, సురపొన్న కదళికా పుష్పంబులను షోడశ బాణంబులను; చిగురువిల్లు, తీగెవిల్లు, తీపువిల్లు, పూవిల్లు నను నాలుగు విండ్ల సంధించి యేయుమదనబాణంబులకు లోనుగాక హావభావ హేలా మాధుర్య ధైర్యలీలా విలాస విచ్ఛిత్తి విభ్రమ కిలికించిత మోట్టాయిత కుట్టమిత బిబ్బోక లలిత కుతూహల చకిత విహృత హాసంబులను పదునెనిమిది శృంగార చేష్టలు గల స్త్రీల చిత్తంబుల నెఱింగి, స్తంభప్రళయ రోమాంచ స్వేద వైవర్ణ్య కంప్రాశ్రు వైస్వర్యంబులను సాత్త్వికభావంబు లెనిమిది నెఱింగి, నిర్వేదగ్లానిశంకా సూయా మదశ్రమాలస్య దైన్య చింతామోహ స్మృతి ధృతి వ్రీడా చాపల్య హర్షా వేగ జాడ్య గర్వ విషాదౌత్సుక్య నిద్రా పస్మారసుప్తి ప్రబోధామర్షా వహిత్థా చండమతివ్యాధ్యున్మాద చరమ త్రాసవితర్కంబులన ముప్పదిమూఁడు సంచారి భావంబుల నెఱింగి, రతిహాసశోకక్రోధోత్సాహ భయజుగుప్సా విస్మయశమంబులను స్థాయిభావంబులనెఱింగి; జాజి మల్లె మొల్లవిరవాది సంపెంగ సేవంతి తామర చెంగలువ కలుగొట్టు గేదంగి గురువింద పొగడ పొన్న పాదిరి కరవీరము, అశోకము మంకెన సురపొన్నలా

తింగఁగల పుష్పంబులు, కుసువేరు, పచ్చ, సమ్మెళనంబు ధరియించి చౌసీతి బంధంబుల రతితంత్రంబులఁ బ్రమదాజనంబులఁ దృప్తిచేయుచు మఱియు బ్రహ్మక్షత్రియవైశ్యశూద్ర వ్యావహారిక గోరక్షక పాంచాల (పంచాహణ) కుంభకార తంతువాయక్షౌరకరజకవస్త్రచ్ఛేదక చర్మకర్మక పతితకతిలఘాతక లుబ్ధక సంకీర్తక చాండాలమాతంగు లను నష్టాదశజాతులు సంకరంబులు గాకుండ నరసి రక్షించుచు బ్రహ్మవసిష్ఠాత్రేయమనుపౌలస్త్యరోమశమారీచ నారదశౌనక భృగుచ్యవనగార్గ్య పారాశరంబు లను జ్యోతిష సంహితలలక్షణం బును, పౌరజ, రోమకవసిష్ఠ సోమసూర్య సిద్ధాంతంబు లను పంచ సిద్ధాంత జ్యోతిష శాస్త్రరహస్యంబుల నెఱింగిన మహాజ్యోతిషికుల నరసిరక్షించుచు; శని ముసల ముద్గర రోహణ కణయ కంపణ శిల్లు భల్లాతక, భండివాల కల వాల కుంత కోదండ కఠారతోమర పరశు త్రిశూల వజ్రముష్టి గదా తౌది లాంగూలంబులు నతశము పంకిణి, చక్రము సబళయిఁటె యినుపకోల సెల కట్టె పట్టెసము, ప్రకూర్మము, నఖమయూరము, దండనాసంబు లను బత్తీ సాయుధంబులనుం బ్రవీణుండై, లారి ప్లవ లక్షణ శుద్ధ చిత్ర దృఢత్వ దూరా పాతంబులు మెఱయ నేర్చి మఱియు మంజరి పళమంజరి భూపాల శ్రీరాగ బంగాళ హిందోళ భైరవీ గౌళలను పురుషరాగంబు లెనిమిదియును, గుజ్జరి నారాయణి గుంచక్రియ లలిత దేసితోఁడి మలహరి బవుళి వేళావళి ఆందోళి అహారి భల్లాతకి కన్నడగౌళ ధన్యాసి ఛాయాగౌళ రామక్రియ వరాళి మంగళ కౌశిక వరప్రియ ఖురంజి దేవగాంధారి సాళంగ నాట దేశాక్షి పూర్వగౌళయు నను నిరువదినాల్గు స్త్రీరాగంబుల నెఱింగి, మాళవి గౌళరీతి గౌళనారాయణ గౌళబేతాళ గౌళశ్రీ వరాళి వసంతవరాళి శోకవరాళి నాగవరాళి పంతువరాళి కోటవరాళి బవుళి రామక్రియ మేళరామక్రియ నాదరామక్రియ సామంత మల హారి చెంచుమలహరం కాంభోది గుమ్మకాంభోది మధ్యమావతిగుజ్జరి సామంత వసంత శుద్ధవసంత మేఘరంజ దేశాలనాట హంవీరనాట ముఖారి శంకరాభ రణ హేజిజి పాలికురంజి నీలాంబరియనియెడుముప్పదిరెండు నపుంసక రాగం బుల నెఱింగి, మాళవి శ్రీ దేవగుప్తి సావేరి కౌండమలహరి కోనమలహరి శ్వేతకాం భోది దీపకంబు పంతులాదిగాఁగల మిశ్రంబులను, వేళలు, మైత్రియు, శ్రుతి జాతివ ర్ణంబులును శుద్ధసాళగసంకీర్ణంబులను స్థానప్రపంచ విస్తారంబులును, తతా వనద్ధ ఘన సుషిరంబులను గీతవాద్యంబులను మంద్ర మధ్యమతారంబులను స్వర భేదంబులను సకల మోహన సంగీత విద్యా విశేషంబుల నెఱింగి చర్చరి, చారణి

బహురూపలక్షణ ధాగురంబు శుద్ధపద్ధతి ప్రేంఖణపద్ధతి కుండలి నృత్యంబు దండలాసకంబు బాడికంబు రోసకాఖ్యంబు పావరాశికంబు కందుక కోలాట కంబు లను షోడశ విధ నృత్య ప్రకారంబుల నెఱింగి ఛప్పన్న దేశభాషాప్రవీ ణుండై యక్షరలక్షణ వేద శాస్త్ర పురాణేతిహాస శిక్షావ్యాకరణ నిరుక్తచ్ఛందో జ్యోతి షాలంకార వశ్యా కర్షణ స్తంభనోచ్చాటనమారణ విద్వేషణా దృశ్య సంచు పరకాయప్రవేశ గణిత లిఖిత గాంధర్వ వీణా వేణు మృదంగతాళ నృత్య కవిత్వశూరత్వో దారత్వ సంగ్రామలక్షణ మల్లయుద్ధ బేతాళమత చిత్రకర్మ ముష్టిమోహనేంద్రజాల మహేంద్రజాల రథగజాశ్వజనరత్న భూపరీక్షా యోగ శాస్త్ర మంత్రశాస్త్ర శకునశాస్త్ర శిల్పిశాస్త్ర వైద్యశాస్త్ర మదనశాస్త్రాగ్ని స్తంభన జల స్తంభన ఖడ్గస్తంభన దృష్టిస్తంభన జిహ్వా స్తంభన శుక్ల స్తంభన రసవాద పీలువాద కాష్ఠవాద ధాతువాద గారుడంబు లనియెడు చౌషష్టివిద్య లందుఁ ప్రవీణుండై, మఱియు మహాప్రధాన మాండలిక సామంత సేనాధిపతి ద్వార పాలకావసర ఘటీకార పణిహార రాయభార గణక విజిర పురోహిత పౌరా ణిక జ్యోతిషిక కావ్యక విద్వ ద్దేవార్చక మాల్యకార పరిమళకరండాధికార గోష్ఠాధికార గజాధికా రాశ్వాధికార వస్త్రాధికార ధాన్యాధికారోగ్రాణి కాంగరక్షక సూద సువ్వారిక చాణూర వేతాళ తాంబూలికాలవట్టిక నరవాహన ఛత్రక చామరక కాళాంజిక కతారిక పాపుడక నాట్యక హింకారిక కట్టిక భట్ట పాఠక పరిహాసక క్షౌరక రజక వస్త్రచ్ఛేదక చర్మకర్మ కాడియాళక పురపాలక వన పాలక నరవైద్య గజవైద్యాశ్వ వైద్య పశువైద్య కాహళక, భేరిక, మృతాపక కారుక, సువర్ణకారక కుంభకారక చిత్రక వ్యావహారిక కొట్టిక మృగయాత్రక పక్షియాత్రకులనియెడు (కొన్ని తప్పులు?) బాహత్తరినియోగంబులం గలిగి వ్రీహి యవ మాష తిల ముద్గ కుళుత్థ గోధూమ ప్రియంగు మసూరశ్యామాక నీవార వైణవము లను ద్వాదశధాన్యసంగ్రహణుండై, తులా పురుష హిరణ్య గర్భ బ్రహ్మాండ కల్పవృక్ష సహస్రధేను హిరణ్య కామధేను సువర్ణరథ హేమ హస్తి కనకలాంగూల పంచమహాగ్రహ విశ్వచక్ర రక్తధేను భూతమటదానం బులను (?) షోడశమహాదానధురంధరుండై ధ్యానావాహనాసనార్ఘ్య పాద్యాచ మనీయ స్నానవస్త్ర యజ్ఞోపవీత గంధాక్షత పుష్పధూపదీప నైవేద్యతాంబూలం బులను షోడశోపచారపూజావిధానుండై యార్యధర్మంబు దప్పక వర్తించుచు వాఁడు సభాపతి యనంబరగు. 846

రామాయణ చాటువులు

సీ॥ శ్రీమత్సకల గుణశ్రేయోర్థసంపన్ను
లయిన శ్రీరాజ్యాభ్యుదయసమృద్ధి
మన్మహామేరు సమానధీరులయిన
దశరథేశ్వరులకుఁ దాల్మితోడ
జనకమహారాజు సాష్టాంగములు చేసి
వేడ్కఁ జేయంగల విన్నపములు.
ఇక్కడ శుభము మీయొక్క సంతోషంబు
వ్రాయించి పంపించవలయు సుండి
తరువాత: శ్రీరామధాత్రీశునకుఁ జైత్ర
శుద్ధపంచమినాఁడు సొంపుమీఱ
మావటిలగ్నాన మావట్టిసౌభాగ్య
వతి సీత నిచ్చి వివాహమహము
ఇక్కడ మిథిలలోనే చేయఁబెద్దలు
నిశ్చయించిరిగాన నిండువేడ్క

గీ॥ సహకుటుంబము పరివారసహితముగను
విభవమున వచ్చి మీరలీ శుభముహూర్త
మెలమిఁ జేయించి ప్రమదంబుకొలుపవలయు
వెలయఁగా నివె పదివేలవిన్నపములు. 847

సీ॥ ఎవరయా మీరు చక్కని[?]రాజు లిద్దఱు
నర్కవంశ్యుల మయోధ్యాపురంబు
మీ పేరు లెవరయా? ఓపుణ్యనిధులార
రాఘవుం డతఁడు నే లక్ష్మణుండ
దండంబు దండంబు దశరథసుతులార
వర్ధిల్లు వర్ధిల్లు వానరేంద్ర
ఎందు వేంచేస్తిరో యినకులోత్తములార
యిచ్చోటఁ గార్యంబు నెఱుఁగవస్తి

గీ॥ వాయుపుత్త్రుండ హనుమను వచ్చినాను
భానుపుత్త్రుండు సుగ్రీవు బంటనేను
చెలిమిమీకును మీకును జేయఁగాను
అతఁడు మీరున్నచోటికి నంపగాను. 848

భారతకథ

సీ॥ గర్వితద్విట్క్రౌంచ గాంగేయుగాంగేయు
ఘనవైరిభేకదృక్కర్ణుఁ గర్ణు
నిష్ఠురశాత్రవానీకనిష్కృపుఁ గృపుఁ
త్రుటితారి తనుకృతద్రోణు ద్రోణు
భయరహితారాతి భయదత్తు భగదత్తుఁ
జండవరామిష శకుని శకుని
లక్షజితేంద్రజిల్లక్షణు లక్షణు
సకుటిలరిపుమనశ్శల్యు శల్యు

ఆ॥ అహితధూమకేతు నహికేతు నాత్మీయ
విశిఖవృష్టిచేత బెగడువఱచి
పసులఁ గ్రమ్మఱించెఁ బ్రతిభసహస్రబా
హార్జునుండు సైన యర్జునుండు. 849

సీ॥ ఖండితవైరి శిఖండి ఖండించెను
రిపుజీవజీవనగ్రీష్మ భీష్మ
పాంచాలతనయుండు మించిమర్దించెను
శత్రుపురాసురస్థాణు ద్రోణు
చండమదోద్వృత్తిఁ జెండాడె గాండీవి
పరరాజసర్పసుపర్ణుఁ గర్ణు
విమతాగహరిహేతి యమసూతి శిక్షించె
సమదరాజన్యదృక్శల్యు శల్యు

గీ॥ పొడిచి గెల్చిరి మాద్రేయు లదరికదిసి
సమదగర్విత శత్రునాశకుని శకుని
భీమబలుఁడైన భీముఁడు పీఁచమడఁచె
రాజ్యబలగర్వితుల ధృతరాష్ట్రసుతుల. 850

శా॥ ఎట్టా శేషుఁడు పోసరించె సభ నిన్నెగ్గాడఁగా రత్న మీ
దట్టా వాసుకితక్షకాహిధృతరాష్ట్రామాత్యకర్కోటకుల్
చుట్టా నిల్తురు గాక నిన్ను సమరక్షోణిన్ విజృంభించి యా
గట్టాచూలివిభుం డెదిర్చిన నహంకారంబు వారించెదన్. 851

భారతకథను గూర్చి మఱికొన్ని చాటువులు

ఉ॥ ధీరతతోడ నీరథము దీవ్రగతిన్ గురురాజుసేనపై
శూరతఁ బోవనిమ్ము ననుఁ జూడుము యుత్తర వీరయోధులన్
జే రదఁగించి యాపసులఁ బెంపెసలార మరల్పకున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే! 852

ఉ॥ సారథిగమ్మి యుత్తరుఁడ! చాలు జయించెద నింద్రునైన నా
బారికి నడ్డమైన మును బ్రహ్మలిఖించినవ్రాలు తప్పునే
ధీరత శంఖనాదమున దిగ్విజయంబును జేయకున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే! 853

ఉ॥ నీరజనాభ! నీవు చని నెయ్యముతో మనపాలు వేఁడఁగాఁ
గౌరవు లీకతక్కినను గాఢనిరంతరచండమండితో
దారదురంతదంతురశితాస్త్రపరంపర లేయకున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే! 854

ఉ॥ వారిజనాభ! యెల్లి చని వాసవుఁ డడ్డము వచ్చి కాచినన్
వారిజబాంధవుం డపరవారిధిఁ గ్రుంకకమున్న సైంధవో
దార శిరంబు ద్రుంచి వసుధాస్థలికిం బలిసేయకున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే! 855

ఉ॥ పాతెరుభీముఁ బట్టుకొని పట్టి శరంబున నూని నిల్చి ని
ష్ఠారము (?) లాడినట్టి రవిసూనుని ధర్మజ! నీవు చూడఁగా
ఘోరరణంబులో నెదిరి గుండెలు వ్రక్కలు సేయకున్న నా
పేరు కిరీటియే నినదభీషణశంఖము దేవదత్తమే! 856

ఉ॥ పా లడుగంగఁ గౌరవులపాలికిఁ బోవ నతండు లోభియై
పా లది యేదదో యనినఁ బాలుతెఱం గెఱుఁగంగ భీమభూ
పాలునిపాలు తాను తనపాలిటిరాజ్యము నన్నపాలు నా
పాలు సమస్తసైన్య-మని పల్కుము పంకజనాభ! యచ్చటన్. 857

సీ॥ చరణారవిందము ల్స్మృతి మది నెంచి
ముమ్మాఱు రాజుకు మ్రొక్కిరనుము
వచ్చినవైరంబు వారింప నూహించి
మాభూము లిమ్మను మనుజవిభుని
ఆరీతి నృపతికి హర్షమ్ము గాకున్న
నేవురి కైదూర్లు నీయు మనుము
పుడమీశుఁ డామాట కొడఁబడ కుండెనా
నడవడి యెఱిఁగించి నడుపుమనుము

గీ॥ పనులు సేయంగ నేచేనిఁ బంపు మనుము
పంపు పనిసేయ సేవకభటుల ననుము
ధర్మమార్గంబు వినబుద్ధి దనర దేని
కదలిరమ్మను కలనికిఁ గమలనాభ! 858

మ॥ పదరుల్ పల్కక ధర్మశాస్త్రగతి భూభాగమ్ము మారాజ్యసం
పద మా కిమ్మను మీయకుండిన మహాబాహాబలస్ఫూర్తి మై
యెదురై రమ్మను వచ్చి మద్బలము దా నేపారఁగాఁ జూచుచో
గదఘాతంబుల నూరువుల్ దెగిపడున్ గంజాక్ష! యింతేటికిన్? 859

మ॥ కలహం బేటికి వద్దువద్దను మిటుల్ గర్వాంధుఁడై మమ్ముఁ దా
జాలకం జూచుట నీతిగా దనుమ యాశోణితలంబందునన్
నిలువన్నేరఁ డధర్మవృత్తి ననుమా నీ విన్నియుం బల్కెడిన్
బలవద్వైరమె కోర దుర్మరణముల్ ప్రాపించునంచాడుమా. 860

ఉ॥ పాండవులన్న దైవమును బౌరుషముం గలవారు వారికిం
గొండొక కీడుచేసి నిలఁగూడదు కూడనిలోభ మూని వీ
రిండితనంబునన్ ధర హరింపనె చూచెదవేని వారు నీ
బిండలివం దొనర్తు రని పేర్చి యథార్థ మెఱుంగఁ జెప్పుమా! 861

ఉ॥ మచ్చరమేల కర్ణ! విను మానవు లర్జునితోడివారలా?
రచ్చల మెచ్చు లాడెదవు రాజును దమ్ములు నిచ్చ మెచ్చఁగా
వచ్చినవాఁడు ఫల్గునుఁడు వాని నెదుర్కొను యోధఁ జూడుమా
చెచ్చెర నూర జోగులకు శేషునికంఠము లంటవచ్చునే! 862

క॥ వరమునఁ గుంతికి సుతుఁ డై
వెరవెఱుఁగక యేటివరద విడిచినపిదపన్
ధరయెల్ల నేలెఁ గర్ణుఁడు
దరిఁ జేర్పను గూడువెట్ట దైవముగాదే! 863

గోలకొండ, మాలముండ, పూలదండ, కొత్తకుండ, అను పదములతో భారత కథకు సంబంధించునట్టు చెప్పఁ బడిన పద్యము.

గీ॥ ఓయికురురాజ! నీకొదు కుత్తగోల
కొండవలెనుండు క్షణ మాల ముండ దిఁకను
ఖండనంబున గెల్తురు పాండుసుతులు
ఉదరమునఁ బూలదండ రే కొత్తకుండ. 864

పాండవుల వర్తనము

సీ॥ ఇభపట్టణంబున కేగునాఁటికి ధర్మ
రాజు పదాఱువర్షములవాఁడు
వాయుజుండు పదేను వత్సరంబులవాఁడు
పదునాలుగేండ్లు వివ్వచ్చునకును
వరికింపఁ గవలకుఁ బదుమూఁడు వర్షముల్
జననీసమేతులై సౌఖ్యముండి
విద్యలునేర్చిరి వెసఁ బదమూఁడేండ్లు
లక్కయిం టాఱు నెలలువసించి
రిరవుగా నార్నెల లేకచక్రమునందు
నేఁడాది ద్రుపదుని యింటనున్కి
ఐదువత్సరములు యౌవరాజ్యంబున
నిరువదిమూఁడేండ్లు నింద్రపురిని
వనము నజ్ఞాతంబు చనెఁ బదుమూఁడేండ్ల
నటమీఁద ముప్పదియాఱునేండ్లు
రాజ్యాభిషేకంబు రాజు లెల్లను గొల్వ
ధర్మంబుతో మించి ధాత్రిప్రోవు
శ్రీ కృష్ణకృపకల్మి సిద్ధసంకల్పత
నష్టోత్తరశతహాయనము లుర్విఁ

గీ॥ జెలఁగి పట్టంబు తుదఁ బరీక్షితున కొసఁగి
సోదరులు సతి జతగూడి సొంది దివికి
నరిగి వేడుక స్వర్గసౌఖ్యంబు గనిరి
పాండవులు వారియశ ముర్వి నిండివెలసె. 865

ఈశ్వరాజ్ఞ

గీ॥ కర్మ మెవరికైనఁ గడఁ ద్రోవఁగారాదు
ధర్మరాజుఁ దెచ్చి తగనిచోటఁ
గంకుభట్టుఁ జేసెఁ గటకటా! దైవంబు
ఏమిచేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ. 866

గీ॥ కష్టవేళలందుఁ గమలాసనునకైన
ననుభవింపవలయు ననిలసుతుని
వంటపూటివానివలెఁ జేసె దైవంబు
ఏమిచేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ. 867

గీ॥ పాటు తప్పదు సుమి బ్రహ్మాదులకునైన
నీడుగానిచోట నింద్రతనయుఁ
బేడివానిఁ జేసి పెట్టఁడా దైవంబు
ఏమిచేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ. 868

గీ॥ అనువుగానివేళ నధికుల మనరాదు
కాల మెఱిఁగి రీతిఁ గడపవలయు
విశ్వమేలునకులుఁ డశ్వశిక్షకుఁ డాయె
నేమిసేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ! 869

గీ॥ పూర్వజన్మకృతము పోవ దెవరికైన
మాన్పరాదు దైవమాయచేత
ద్రౌపది యొకయేఁడు తగనిబాములఁ బడె
నేమిసేయవచ్చు నీశ్వరాజ్ఞ! 870

తెలుఁగుభారతము

సీ॥ ఆదిపర్వము వసు, వరయంగ సభ నేత్ర,
మారణ్య మద్రి, విరాట శరము
నుద్యోగ వారిధి, యొనరంగ భీష్మాగ్ని
శరద్రోణ, కర్ణాగ్ని, శల్య నేత్ర
సౌప్తిక మిథునంబు, సతిబాహు, ఋతుశాంతి
యానుశాసనిక మే, నశ్వమేధ
మునునాల్గు, యాశ్రమంబును యుగశంబునౌఁ
బరఁగ మౌసల మొండు, ప్రస్థ మొకటి

గీ॥ స్వర్గ గమనంబు చంద్రుతో సాటివచ్చు
వెలయ నీరీతి సర్వంబు వెరసిసేయ
వరుస నర్వదిమూఁట నాశ్వాసములను
దెలుఁగుభారత మలరు విస్తీర్ణ మగుచు. 871

భాగవత చాటువులు

సీ॥ భావింప దేవకీదేవి మాయత్తమ్మ
మామామ వసుదేవ మాన్యుఁడమ్మ!
బలభద్రమూర్తి మాబావ గావలెనమ్మ
కొమ్మ రేవతి తోడికోడలమ్మ
సకియరుక్మిణి మాకు సవతియేర్పడెనమ్మ
తగఁ బంచశరుఁడె మాతనయుఁడమ్మ
మగువరో సాత్యకి మఱఁది గావలెనమ్మ
యలసుభద్రయు మాకు నాఁడుబిడ్డ

గీ॥ ఇంద ఱున్నాఱు నున్నందుకేమి ఫలము?
కలిమి బలఁగము సకలభోగ్యములు గలవు;
ఎన్ని యున్నను నింతుల కెందుకమ్మ?
ప్రాణనాథుండు త న్నెడఁబాయుచున్న! 872

సీ॥ నల్లనికస్తూరి నామంబు క్రిందను
దిలకంబు కొనగోర దిద్దినాఁడు
రంగై నవదివన్నె బంగారుతాయెతుల్
పట్టునన్నెల సిగం జుట్టినాఁడు
మెఱుఁగుదేరెడి నీలమేఘవర్ణపు మేన
మంచిగంద మలంకరించినాఁడు
ఘననవరత్న సంఘటిత మై వెలిఁగెడు
కడియముల్ సందిటఁగట్టినాఁడు

గీ॥ తొడరి దంతపుఁ బావలు తొడిగినాఁడు
వెలఁది చెంగల్వ పూదండవేసినాఁడు
సుందరాంగుండు దేవకీనందనుండు
చెలఁగి మేనత్తతోఁ బొందుచేసినాఁడు. 873

పరిశిష్టము

[ఈ కూర్పున జారిపోయిన పద్యాలివికొన్ని ఇక్కడ చేర్చినాము. ఇవికాక శ్రీప్రభాకరుల నోట్సులలో పరిశిష్టమున చేర్పదగిన పద్యములు పెక్కులున్నవి. పరిశోధకుల కిబ్బంది కలుగనివిధమున ఇట్లే తక్కినవాని నన్నిటిని చాటుపద్య మణిమంజరి సంపుటముల కూర్పుచివర చేర్చగలము. శ్రీశాస్త్రిగారే కూర్చియుంచుకొన్న వానిని, వారి సూచనల మేరకు ప్రధాన గ్రంథమునను; తక్కిన వానిని, నోట్సులనుండి ఉద్ధరించిన వానిని, పరిశిష్ట గ్రంథమునను అథస్సూచిక లందును జేర్చు టుచితమని తలచితిమి - సం॥]

నమశ్శివాయరగడ

శ్రీమదాత్మనే గుణైకసింధవే నమశ్శివాయ
ధామలేశధూత లోక బంధవే నమశ్శివాయ
నామశోషితాద్భ.... వాంధవే నమశ్శివాయ
పామరేతర ప్రధాన బంధవే నమశ్శివాయ 874

కాలభీత విప్రబాల పాల తే నమశ్శివాయ
శూలభిన్న దండదారపాల తే నమశ్శివాయ
పాలయాధునా దయాలవాల తే నమశ్శివాయ
మూల కారణాయ కాలకాల తే నమశ్శివాయ 875

యిష్ట వస్తుదాన ముఖ్యహేతవే నమశ్శివాయ
దుష్టదైత్య వంశధూమకేతవే నమశ్శివాయ
అష్టమూర్తయే వృషేంద్రకేతవే నమశ్శివాయ
సృష్టికారణాయ ధర్మసేతవే నమశ్శివాయ 876

ఆపదద్రిభేదటంక హస్త తే నమశ్శివాయ
పాపహార దివ్యసింధుమస్త తే నమశ్శివాయ
కోపహారిణే లసన్నమస్త తే నమశ్శివాయ
శాపదోష ఖండన ప్రశస్త తే నమశ్శివాయ 877

యక్షరాజ బంధవే దయాళవే నమశ్శివాయ
దక్షపాణి శోభికాంచనాలవే నమశ్శివాయ
అక్షపాదవి....పూతతాలవే నమశ్శివాయ
పక్షిరాజవాహ హృత్కపాలవే నమశ్శివాయ 878

యక్షరాజ యాయినే సవేధసే నమశ్శివాయ
దక్ష హస్త నిష్ఠ జాతవేదసే నమశ్శివాయ
అక్షరాత్మనే సళుద్బిడౌజసే నమశ్శివాయ
దీక్షిత ప్రకాశితాత్మ తేజసే నమశ్శివాయ 879

రాజమాననిత్య మందహాసినే నమశ్శివాయ
రాజతాచలేంద్ర సానువాసినే నమశ్శివాయ
రాజరాజ మిత్ర తా వికాసినే నమశ్శివాయ
రాజకోరకావతంసి ఖాసినే నమశ్శివాయ 880

దీనమానవాని కామదేనవే నమశ్శివాయ
దానవాంధకార చండభానవే నమశ్శివాయ
సూన బాణ దాహదృ (శ)ప్యేశానవే నమశ్శివాయ
సానురాగ భక్త రత్న సానవే నమశ్శివాయ 881

సర్వమంగళాకుచాగ్రశాయినే నమశ్శివాయ
సర్వదేవతా గణార్తి శాయినే నమశ్శివాయ
సర్వదేహనాశసంవిధాయినే నమశ్శివాయ
సర్వవిన్మనోజభంగదాయినే నమశ్శివాయ 882

స్తోక భక్తిదాస తోషి పోషిణే నమశ్శివాయ
మాకరంద నారవర్షి భాషిణే నమశ్శివాయ
ఏకబిల్వదానతోషి పోషిణే నమశ్శివాయ
నైక జన్మ పాపజాల శోషిణే నమశ్శివాయ 883

సర్వ జీవరక్షణైకశాలినే నమశ్శివాయ
శర్వరీశధారిణే కపాలినే నమశ్శివాయ
దుర్విదగ్ధ దైత్య సైన్య దాసినే నమశ్శివాయ
పార్వతీ ప్రియాయ భక్తపాలినే నమశ్శివాయ 884

వ్యోమకేశ దివ్య భవ్యరూప తే నమశ్శివాయ
హేమ మేదినీధరేంద్రచాప తే నమశ్శివాయ
నామమాత్ర దగ్ధ సర్వపాప తే నమశ్శివాయ
కో........... 885

భీమనమీఁద నన్నయ్యభట్టుగారు చెప్పిన చాటుధార

చ॥ మతి భ్రమ నీఁగి పేర్మి సిరి మానిత బ్రెగ్గడభీమునిన్ బృహ
స్పతి రవిఁ గర్ణు నర్జునుఁ గవర్ది సుయోధనుఁ బోల్పఁబూన వా
రుతగరు దుష్ట తీవ్ర.... నట భిక్ష ఖలాత్ములంచు వా
క్పతివు, శశిన్, శిబిన్, గొమరుసామిని మేరువు వజ్రిఁ బోల్చెదన్. 886

[నోట్సు-24]

భీమన

చ॥ మనసిజు మామమామ యభిమాన మడంచిన మేటిమామ నం
దనుని విరోధి నందనుని నందను సుందరి మేనమామ ద్రుం
చిన జెగజెట్టిపట్టి పొడిచేసిన శూరుని తండ్రి (మామః) సూ
నుని నిజనాథుపొక్కిలితనూభవునాయువు మీకు నయ్యెడున్. 887

బడబానల భట్టు

బడబానలభట్టు ఏడవచోట దకారం బిడి త్రిపురాంతకము నుండి శ్రీశైలమునకుఁ బోయేతెరువునఁ దెలుంగు రాయఁడు కట్టించిన చెఱువు నీళ్లన్నియు నాలుగు గడియలకు నింకి పోవునటుల దిట్టిన చాటుధార

క॥ బడబానల భట్టారకు
కుడిచే యుంగరము రవికి గొబ్బున నర్ఘ్యం
బిడువేళ నూడిసీలోఁ
బడియె తటాకంబు నీటి బాయుము వేగన్. 888

సాళువ పెద తిమ్మ మహీ
పాలవరుఁడు వీఁడె వచ్చె బద్యము వ్రాయన్
గేలను లే దాకొకటియుఁ
దాళమ తుత్తునియలగుచు ధర పై బడుమీ. 889

[నోట్సు 26] (-మేధావి భట్టు)

సోముఁడు—

క॥ ఆపాదశిరోలంకా
రాపాదిత చారుతాభిరామాత్మీయ (త్మీయకా)
రూపాలోకనతుష్టా
కూపారకుమారికాముకురమణిరాజా! 890

క॥ కవితా కన్యక కెందును
గవి జనకుఁడు బట్టు దాది గణుతింపంగా
నవరస రసికుఁడె పెనిమిటి
యవివేకియె తోఁడఁబుట్టు వనవేమనృపా! 891

శ్రీనాథుఁడు

బూడిద బ్రుంగివై యొడలుపోడిమిదక్కి మొగంబు వెల్లనై
వాడలవాడలం దిరిగి వారును వీరును చొచ్చొచో యనన్
గోడల గొందులం దొదిగి కూయుచునుండెదు కొండవీటిలో
గాడిద నీవునుం గవివి కాదుగదా యనుమాన మయ్యెడిన్. 892
[నోట్సు-26]

అభవా! మహాభవా!

చ॥ కరులుహరుల్ చమూవరులు గాటపు మేల్నగరుల్ కడానిబం
గరులు సరుల్ తలోదరులు గంధమిలన్మృగనాభిచందనా
గరులు విరుల్ జగాసిరలు గల్గి సుఖింత్రు త్వదీయులౌ నరుల్
చిరవిభవా! భవా! విజితచిత్తభవా! యభవా! మహాభవా! 893
[ధూర్జటిగారి శతకము]

రుద్రకవి

క॥ ఆకుల మీఁదన యాకులు
.... రాజగుణము మానవపతికిన్
ఆకుల మీఁదన యాకులు
మాకా మారాకు లిడఁగ మల్కిభరామా! 894

చ॥ కలిగిన సొమ్ములన్నియును గానుక లిచ్చిన నీవ యావలెన్
వలచి సురేంద్రు బొంది మునివల్లభు శాపముచే నహల్య తా
శిలయయి దుఃఖమొందె మిముఁజేకొని కొల్చిరి గోపికల్ యశం
బలరఁగ అంకుపోయిన బలాఢ్యుని తోడనె పోవగా వలెన్
బలవ దరీ దరీ కుహర భాస్వదరీయ ధరీ ధరీ హరీ! 895

చ॥ ధళధళదిక్ప్రదచ్ఛదమదభ్రమదభ్ర వినిర్గళచ్ఛలా
ఘలఘలఘోషభీషణ నగచ్ఛదవిచ్ఛద వర్ష హర్ష వి
హ్వల హలహస్త ముఖ్య వృథుగాకుల గోకుల రక్షణక్షయో
బలవదరీ దరీకుహర భాస్వ దరీయ దరీదరీ హరీ! 896

[నోట్సు-27]

రామకృష్ణుని యితరచాటువులు

గీ॥ అలివ కచ నాభి జఘన దేహాననము త
మీనదరసాలతారాజపానిరాక
రణ మనంత మనాది నేత్ర గళ భుజ న
ఖోష్ఠ కుచ వచో దంతము లుభయగతుల. 897

గీ॥ అధరముఖవర్ణ శూన్యంబు లలివకుచము
లాన నాకార రహిత మబ్జాక్షిమేను
అజజఘనమండలము లంచయానకురులు
చరమబాధితకరములు చామతొడలు. 898

గీ॥ ఆననాధరగళమూర్తు లలివ కజుఁడు
చంద్రకురువిందశంఖచంచలలఁ జేసి
చెలఁగి తచ్చిహ్న కాఠిన్యసితచలతలు
సౌరిదిఁ గచ కుచ హాస దృష్టులుగఁ జేసె. 899

సీ॥ నడచెనా గంధగండక బంధధుర్యవే
దండతండము నటుండుండు మనును
పలికెనా పల్లకీకలకంఠకలరవ
మండితధ్వని నటుండుండు మనును
నవ్వెనా మల్లికానవహీరచంద్రికా
డిండీరముల నటుండుండు మనును
చూచెనా పుష్పనారాచజాతస్ఫుర
త్కాండద్యుతుల నటుండుండు మనును

గీ॥ ఏమిచెప్పుదు నాయింటి కెవ్వ రీడు?
అహహ! రతివలె నది నీకు నబ్బెఁగాక
పరమభాగ్యైకశాలి యోపాండురంగ
విట్ఠలేశ! యనంతరవిప్రకాశ!. 900

చ॥ అల ఘనచంద్రబింబసమమై తనరారెడు వక్త్రమందులోఁ
గలిగిన నామభేదములకై వడి నొప్పెడిఁ గప్పుకొప్పు చె
క్కులు రదనాంశుకంబు లవి గుబ్బలకున్ సరిరాకపోయెఁ జే
తులు సరులయ్యె దానివలె నున్నది పొంకపుటారు బోటికిన్. 901

చ॥ దరభుజగైణసింహములఁ దద్గతవేణ్యవలోకనద్వయో
దరముల కోడి వారిధిపదంబులఁ బుట్టలఁ బూరులన్ గుహాం
తరములఁ బూన నిక్కఁదిన డాఁగ స్రవింపఁగ నూర్పులూర్ప స
త్వరముగ నేఁగి నీదగని తత్తఱమందఁగ జేసి తౌ చెలీ! 902

మ॥ వరబింబాధరమున్ బయోధరములున్ వక్రాలకంబుల్ మనో
హరలోలాక్షులుఁ జూప కవ్వలిమొగం బైనంత నేమాయె నీ
గురుభాస్వజ్జఘనంబుఁ గ్రొమ్ముడియు మాకుం జాలవే? గంగ క
ద్దరిమే లిద్దరికీడునుం గలవె యుద్యద్రాజబింబాననా!. 903

క॥ చిన్నన్న ద్విపద కెఱుఁగును
పన్నుగఁ బెద తిరుమలయ్య పదమున కొఱఁగున్
మిన్నెల్ల నెఱసె నరసిం
గన్న కవిత్వంబు పద్యగద్యశ్రేణిన్. [వ్రాతప్రతి] 904

కం॥ వానైన మంచు గురిసిన
భూనుత పదనైన యాకు పొసఁగకయున్నన్
దానలసిన మతి చెదరిన
గానేరదు వ్రాత కసరు గంటంబైనన్. [నోట్సు 26] 905

చ॥ నగతనయన్ ధరన్ సిరిని నాలుగు వర్ణములన్ లిఖించి పొం
దుగ నొక యక్షరంబు తుదఁ దూకొని నిల్పిన యంతలోననే
యగును గజాననుండు మఱి యందొక యొక్కొక యక్షరంబు డిం
చగను జతుర్ముఖుండు శరజన్ముడు పంచశరుండు వహ్నియున్.

[నోట్సు-27] —(ఉమాకుమార). 906

సీ॥ పదము కీర్తనలు జాపానముల్ మొదలైన
మేలుకొల్పులు మంగళాలు దరువు
హారతుల్ నివ్వాళి యక్షగానము మంజ
రీ లాలి కురవంజి జోలి లాలి
సువ్వాల సంవాది సూళాది కట్నా? ది
గా గల్గు సంగీత కవనమునకు
పదపదాలును యతుల్ ప్రాసములే కాని
క్రమముగా గణ నియమములు లేవు

గీ॥ ఆది యక్షర మద్వితీయాక్షరంబు
ప్రాస మీలక్షణంబులఁ బరగు చుండు
జానకీనాథ పదభక్త జన విధేయ
ఖండితాసుర సముదాయ ఆంజనేయ। 907

ఇప్పుడు దొరకని ప్రాచీన గ్రంథములలోని పద్యములు

క॥ దరవికచవకుళ కురవక
పరిమళ సంభారలోల బంభరమాలా
పరిష ఝంకారధ్వని
తెరువరులకు మన్మథ ప్రదీపము లొసగుః. 908

240

పండితులందరూ రాజద్వారమనే మన్మథ గృహంలో శిశ్నంవలె ప్రవేశిస్తున్నారు; ఇంకా బాగా ప్రవేశిస్తున్నారు. అయితే బిల్హణుడు వృషణాలవలె (అంతః ప్రవేశంలేకుండా) ఉన్నాడు.

241

రెండు బిందువులు (సున్నలు- అనగా విసర్గ) చివర ఉన్నది. 'కర్త' అనీ, చివర అనుస్వార ఉన్నది 'కర్మ' అనీ- ఈ పద్ధతిలో అన్వయం నేర్చుకొన్నవారికి ఒక నమస్కారం. వేలకొలది గ్రంథాలనే గీటురాయి మీద రాయడం చేత తొలగిపోయిన కలంకంగల వాగ్విలాసాలతో కవిత్వం చెప్పగల వారి కోసమే బిల్హణుడు (నేను) చేసే ప్రయత్నం అంతా.

242

ప్రసిద్ధుడైన బిల్హణకవి బ్రతికి ఉండగానే పిశాచం అయిపోయాడు. వీడు ఛందోగుడు (వేదమాత్ర పండితుడు) అని చెప్పి ప్రభాకర గురువును దేశంనుంచి వెళ్ళగొట్టినారు. ప్రసిద్ధమైన పేరు ఉన్నవాడైనా వరరుచి మాతంగుడు అయిపోయినాడు. రాజద్వారం చేరిన వారికి (రాజసేవచేసిన వారికి) ఏమైనా జరగవచ్చును.

243

చీకిరి బాకిరి బట్ట కట్టుకుంటే ఏమి; చేతిలోని కట్టు వంకరటింకరగా ఉంటే ఏమి? పండితులకు శ్రీసింగ భూపాలుని దర్శనంకావాలంటే పాండిత్యం ఒక్కటే సహాయం.

244

మేరుమందర పర్వతాలవంటి నడుమూ, చింతాకులవలె విశాలమైన నేత్రాలూ, ఎండు జిల్లేడికాయలవంటి కోమల స్తనాలూగల పెద్దిభట్టుగారి భార్య ప్రకాశిస్తూన్నది.

245

సంస్కృత భాషా ప్రణయియైన బాణుడు విధివశంచేత దీర్ఘ నిద్ర చెందాడు -ఇంక కావ్యమనే మహా మేరుపర్వతం నశించింది. కవుల అంగళ్ళలో ఉండే మహారత్నరాశి చెల్లాచెదరయింది. శబ్ద ప్రవాహ సముద్రం ఎండి

పోయింది. వాక్యమాణిక్యాలకోశం నశించింది. దివ్యమైన ఉక్తుల నిధి అడుగంటింది. అయ్యో! దివ్యవాణికి గొప్ప ఆవద సంభవించినది.

246

(ఈ శ్లోకంలో 'కుప్యతి'కి బదులు 'తుష్యతి' అని చదవాలి.)

తల్లికి నేనంటే సంతోషంలేదు. కోడలన్నను లేదు; ఆమెకు (కోడలికి) తల్లి అన్నా సంతోషంలేదు, నేనన్నా లేదు. నాకుకూడా అమె అన్నాలేదు, ఆమె అన్నా లేదు. రాజా ఇది ఎవరిదోషమో చెప్పు. (దారిద్ర్య దోషమే అని భావం).

247

ఒకడు (వ్యాసుడు) ఇసుకతిన్నెలో పుట్టినాడు. ఒకడు పద్మంలో పుట్టినాడు (బ్రహ్మ). మరొకడు పుట్టనుంచి పుట్టినాడు (వాల్మీకి). ప్రాచీనులైన ఆ దివ్యకవులు ముగ్గురూ వాగ్దేవితో ఆడుకొంటే ఆడుకొందురుగాక. అర్వాచీనులెవరైనా గద్యపద్య కావ్యరచనచేత గర్వంచూపుతే, వారందరిని మించి శాకల్యమల్లకవి ఎక్కువగా విహరిస్తాడు. (నలినాచ్చాన్యోపి-సవరణ)[1]

248

ఏమయ్యా! నారదా! ఏమిటి దేవేంద్రా? ఎక్కడికి వెళ్ళినావు? భూలోకం చూడడానికి. ఇపుడు భూలోకంలో రాజు ఎవరు? పరాక్రమశాలియైన హరిహరుడు. ఏ మాత్రం భూమండలాన్ని పాలిస్తున్నాడు? తూర్పు పడమర సముద్రాల వరకు .... (నాల్గవ పాదానికి అర్థం తెలియడంలేదు.)

249

భూమి ఉద్ధరించబడింది. శత్రువర్గం నశింప చేయబడింది. బలవంతుడైన ఇతనిచేత బలవంతులైన రాజుల ('బలిచక్రవర్తి' అని రెండవ అర్థము) క్రోడీకరించబడింది. ఈ యువకుడు ఒక్కజన్మలో చేసినపనులే శ్రీమహావిష్ణువు మూడు జన్మలలో (అవతారాలలో) చేశాడు.

250

ఆదిశేషుని (పతంజలి) సకలమైన వాక్కులు (వ్యాకరణం) భూషణములుగా కలవీ, కణాదుని గ్రంథాల (వైశేషికం) సుగంధాన్ని ఆఘ్రాణించినవీ, కుమారిలభట్టు మాటలలో ప్రౌఢిని ఆస్వాదించినవీ, గొప్ప ప్రభాకరుని రచనలలో విజృంభించినవి (పూర్వమీమాంసలోని భాట్ట ప్రాభాకర సిద్ధాంతాలు),

శంకరుని మాటలో శంకలేనివి (వేదాంతం), పశుపతి మతాన్ని నిర్వహించేవీ, సాంఖ్యంతో సఖ్యం చేసినవి అయిన, విబుధ మణియైన శ్రీలొల్ల లక్ష్మీధరుని వాగ్గుంభాలు సర్వోత్కర్షగా ఉన్నాయి. (యస్య-సవరణ)[4]

251

వ్యాకరణ శాస్త్రమైనా, మంత్రశాస్త్రమైనా, న్యాయశాస్త్రమైనా మేము ఏ పద్ధతిలో నడిపిస్తే అదే మార్గం. ఇతరుల దృష్టిలో అది మార్గం కావచ్చు, అమార్గం కావచ్చు. సూర్యుడు ఏ దిక్కున ఉదయిస్తే అదే తూర్పు. సూర్యుడు దిక్కులమీద ఆధారపడి ఉదయించడు కదా.

252

సాయంకాలం వికసించిన మల్లిపూవుల సుగంధామృత మాధుర్యంవంటి ఉత్తమమైన రీతికలవాడూ, ఒకదాని వెనుక వరుసగా బయలుదేరుతున్న గంగా నదీ తరంగముల వలె ధ్వనించుచున్న వాక్కులుకల రజోగుణమణులకు సముద్రమూ, పండిత పంకజవనానికి సూర్యుడూ, విద్వదగ్రేసరుడూ అయిన ఈ లొల్ల లక్ష్మణుడు ప్రకాశించుచున్నాడు.

253

ఎవ్వడు కర్ణాట మహారాజాస్థానంలో సువర్ణం వలె ఉండెడివాడో, వేమ మహారాజు ఆస్థానంలో విద్వాంసుల పరీక్షకై గీటురాయిగా ఉండేవాడో, భట్టలొల్లటుని శిష్యుడగుటచే 'లొల్ల' అనే ప్రసిద్ధి పొందినాడో అట్టి, 'శేష'వంశానికి శిరోభూషణము అయిన మహాదేవుడు మహావిద్వాంసుడు. (శిష్యఇతి)[3]

254

నికషోపలం (గీటురాయి)గా అవాలని కోరుకొందునా, సువర్ణం అవాలని కోరుకొందునా? సువర్ణంగానే అవాలని కోరుకుంటాను. నికషోపలం అలంకారం కాదు కదా!

255

తర్కంచేత ఓడింపబడిన ప్రతివాది సముదాయం గల నా పాండిత్యం అలా ఉండుగాక. గొప్ప శిష్యులచే శ్లాఘింపబడే నా వ్యాఖ్యాన రచనా నైపుణ్యం కూడా అలా ఉండు గాక. స్వర్గలోకం గురించి ప్రవహిస్తూన్న గంగానది తరంగాలవలె మ్రోగుతూన్న నా వాగ్విలాసాలు ఎవరి మనస్సుకు చమత్కారం కలిగించవు?

256

ఆ శంకరాచార్యుడు గతించిపోయాడు; ఆవీర మాహేశ్వరుడు కూడా గతించిపోయాడు. షట్చక్ర రహస్యభేదనం కోసం నేను చేసిన పరిశ్రమ ఎవరు అర్థం చేసుకొంటారు?

257

పండితరాయలు కవిత్వం చెపుతూండగా ఇతర విద్వాంసులు కూడా కవిత్వం చెప్పకేమి, చెపుతారు. మహేశ్వరుడు నాట్యం చేస్తూ ఉండగా ఎంతో మంది భూతవేతాళాదులు కూడా నాట్యం చేస్తూనే ఉంటారు.

258

పండితరాయల కవిత్వంలోని మాధుర్యానికి ద్రాక్ష, క్షీరము, చెరకు, తేనె మొదలైన వాటి ప్రశస్తమైన మాధుర్యాలు కూడా నమస్కరించవలసినదే.

259

సరస్వతీదేవి కూడా వీణావాదనాన్ని నిలిపివేసి ఎవని కవిత్వంలోని అమృతమయమైన రసాన్ని ఆస్వాదిస్తుందో అలాంటి పండితరాయల శ్రోత్ర మనోహరమైన కవిత్వంపిని తల ఊపనివాడు మనుష్యపశువైనా అయిఉండాలి. పశుపతియైనా అయి ఉండాలి.

261

మనోరథాలు తీర్చాలంటే దిల్లీశ్వరుడైనా తీర్చాలి, జగదీశ్వరుడైనా (జగత్సింగు) తీర్చాలి. మిగిలిన రాజులిచ్చేదానితో కూరైనా రావచ్చు. లవణమైనా రావచ్చును.

262

మిత్రమా! బాగాముగ్గిన ద్రాక్ష పండ్లనుండి కారుతున్న మధువుయొక్క మాధుర్యాన్ని కున్నగర్వాన్ని తొలగించగలిగిన వాక్కులు నిర్మించడానికి తగిన సామర్థ్యం ఉంటే మావంటివాళ్ళఎదుట సుఖంగా నీ కావ్యం చదివి వినిపించు. అలా కాని పక్షంలో చేసిన తప్పును దాచుకొన్నట్లుగా మనస్సులోనే దాచుకో; పైకి రానీయకు.

263

నవనీతంవలె కోమలమైన శరీరంగల ఈయవన స్త్రీ ఏనాటికైనా నాశయనం మీదకు వచ్చినట్లైతే ఈ భూలోకమే మంచిదని అనుకొంటాను. దేవేంద్రుని నందనవనంకూడ నాకు వినోదం కలిగించజాలదు.

264

నేను గజసముదాయాన్నిగాని, అశ్వపంక్తిని కాని యాచించను. శిరస్సుపై హస్తములుంచుకొన్నదీ, లేడికన్నులవంటి కన్నులుగలదీ, అందమైన స్తనములు కలదీ అయిన ఈ లవంగినన్ను అంగీకరించుగాక.

265

పూర్వం శ్రీరాముడు ఖిలమైపోయిన క్షేత్రాన్ని, తన పాదస్పర్శచేత దాని దోషాలన్నీ పోగొట్టి, గౌతమీ తటంలో నివసించే తర్క శాస్త్రజ్ఞుడైన బ్రాహ్మణునికి తిరిగి ఇచ్చినాడు. ఇపుడీ తిమ్మభూపాలుడు సప్తగోదావరుల తీరాలలో నివసించే షడ్దర్శన పండితులకు అఖిల (సమస్తము) క్షేత్రాన్నీ కర స్పర్శ కూడా ఇస్తున్నాడు.

వి. గౌతముడు న్యాయదర్శన ప్రణీత; అతడు గౌతమీ తటంలో నివసిస్తూండగా రాముడు ఖిలమైన (పాడడిపోయిన) క్షేత్రాన్ని (భార్యను) తన పాదస్పర్శచేత దోషాలులేకుండా చేసి తిరిగి (అతని క్షేత్రాన్నే అతనికి) ఇచ్చాడు. ఇతడు ఏడు గోదావరుల తీరాలలో నివసించే షడ్దర్శన పండితులకు కరంతో కూడా స్పృశించకుండా (కరము అనగా 'పన్ను' అనికూడ అర్థం. అందుచేత పన్నులేకుండా' అని ఇక్కడ అర్థం) 'అఖిల' (ఖిలంకాని అని మరొక్క అర్థం) క్షేత్రాన్ని ఇచ్చినాడు (విధత్తేధునా)[4]

266

వానికి హితుడైన వాడు వానికే హితుడు. నీ హితుడు నీకే హితుడు. మంచివారికి హితుడైనవాడు మంచి వారికే హితుడు. నాహితుడు నాకే హితుడు. కాని ఈ తిమ్మభూపాలుడొక్కడు మాత్రం వానికీ, నీకూ, సత్పురుషులకూ, నాకూ అందరికీ హితుడే.

267

చోరుడు ఇంటి పైభాగం బద్దలు కొట్టిగాని, గడియ విరగగొట్టిగాని, ముంగిలి తవ్విగాని, పెరొకకోసి గాని ఇంటిలోనికి ప్రవేశించినా మాకు విచారం లేదు. సురంగం చేస్తేనే మాకు విచారం అని ఈయన చాటింపు వేయించడం చేత ఈయనకు ఈపురంలో ఉన్నవాళ్లందరూ 'సురంగాధిపః' అనే బిరుదం ఇచ్చారు. (ఘాణ)[1]; (కలనఇతి)[3]

268

తురకా, కరకా (కరక్కాయ) ఈరెండూ కూడా విరేచన కారులే. తురక చూడగానే విరేచనం చేయిస్తాడు. కరక సేవిస్తే చేయిస్తుంది.

269

లోకంలో మాణిక్యం కొంటే మంగళకరం అంటారు. ఐతే మాకు సహజంగానే మంగళం ఉండగా ఇంక మాణిక్యం ఎందుకు.

"మంగళే సహజేఽస్మాకమ్" మాకు మంగళుడు తమ్ముడుగా ఉండగా అని కూడ అర్థం.

270

వృషపాడు వంశమనే సముద్రానికి చంద్రుడా! మన్మథుని వంటి శోభ కలవాడా! నారాయణ ప్రభూ! నాయకుడవు, గాయకుడవు, అపుడు అనగా గానసమయమున మంచి శ్రోతవు, వక్తవు అయిన నీకు స్వస్తి అగుగాక.

వి. నేత్రే, గాత్రే, శ్రోత్రే, వక్త్రే అనేవి నేతృ-గాతృ శ్రోతృ-వక్తృ శబ్దాల చతుర్థ్యేకవచనాంతాలు. 'పుష్పేషు శోభ+తే' అని పదచ్ఛేదం.

271 (చూ. వివరణ)

272

వృక్షరాజం (రావిమొ) యజ్ఞానికి ఉపయోగిస్తుంది. భృంగరాజం (ఒక ఓషధి) రంగు తయారు చేయడానికి ఉపయోగిస్తుంది. విత్తరాజు (షాహుకారు) తూచడానికి (వ్యాపారం చేయడానికి) ఉపయోగిస్తాడు. నరసరాజు మాత్రం ఈ లోకంలో ఏ పనికి ఉపయోగించడు.

273

దొంగతనం పౌల్కసుని నుండి పుట్టి, చాకళ్ళనుచేరి, పౌరాణికులను పలకరించి, గానస్థానాన్ని పొంది, కరణాలను కౌగలించుకొని, కవులకు నమస్కరించి, వేశ్యాగృహంలో ప్రవేశించి, వైద్యుని వివాహమాడి, ఆహా! చివరికి సువర్ణకారుని గృహంలో హాయిగా నివసిస్తూన్నది.

274

ఓ మహారాజా! బలరామునియందూ, చంద్రునియందూ, ఉచ్చైః శ్రవమునందూ, ఐరావతమునందూ, శివునియందూ, ఆదిశేషునియందూ, సరస్వతియందూ, వృషభమునందు, నక్షత్రమునందు ఉన్న కాంతి అతిధవళమైన నీ

కీర్తియేనా! నీ శత్రువుల కీర్తి ఛాయమాత్రం (అపకీర్తి) అతనీ వస్త్రమునందు (బలరాముడు నీలవస్త్రధారి), దానిమధ్యయందు, దాని లింగమునందు, దాని మద మునందూ, అతని కంఠమునందు, అతని నేత్రములందు, ఆమె ముంగురులందు, దానిముట్టెయందు, దాని మార్గమునందు (ఆకాశమునందు) కనబడుచున్నది.

వి. వరుసగా బలరామాదులను తదంబరే ఇత్యాదిపదములలోని తచ్ఛబ్దా నికి అర్థంగా గ్రహించవలెను.

295

ఆక్రమణ సమయమునందు శ్రేష్ఠమైన అశ్వముల ఘట్టనంతో కలిసిన, దీర్ఘమైన కల్యాణ ఘంటాటంకారముల ప్రసారముచేత పారిపోవునట్లు చేయ బడిన అతి గర్వితులైన శత్రురాజుల బాహుపురులతో చిహ్నితముగా చేయబడిన పర్వతాటవీ ఝూటములు (పొదలు) కల ఓ కర్ణాటాంధ్రాధిపా, సాంపరాయని తెలంగా! నీకు బ్రహ్మకున్న ఆయుర్దాయము ఉండుగాక. (లుంఠిత)[2]

415

పద్మముఖులగు సుందరీ మణులకు మన్మథుడా, నరసరాజకుమారా! కృష్ణరాయా!

1. నీ కీర్తిఅబ్జ+కర+అబ్జ జాబ్జనయనా+అబ్జ విలాసము – అమృ తము, పదగండ్లు, సరస్వతి, శంఖము – వీటియొక్క విలాసమువంటి కాంతి గలది;

2. నీదాతృత్వము అబ్జకర+అబ్జజ+ అబ్జనయన+అబ్జ+వి+ల+ ఆసము – పాలసముద్రమును, కర్ణుని, నిధులను పొందిన కుబేరుని, చంద్రుని విశేషముగా గ్రహించుటకు స్థానమైనది;

3. నీ పరాక్రమము అబ్జకర+అబ్జజ+అబ్జనయన+అబ్జ విలాసము – శివుడు, కుమారస్వామి, కనులాఘుడైన శ్రీపతి, అర్జునుడు—వీరియొక్క విలా సమువంటి కాంతిగలది;

417

వీరాగ్రేసరా! కృష్ణదేవరాయా! అడవులలో పాటపోతున్న నీ శత్రుస్త్రీలు తమ కుచ గమన రోమపంక్తి వాక్కుల లీల కలవై సజాతీయ శంకతో తమ వద్దకు వచ్చిన చక్రవాక-గజ-సర్ప శుకాలను వరుసగా తమముఖ చంద్రుని

చేతను, నడుముచేతను, కేశపాశముచేతను కంకణములపై ప్రకాశిస్తూన్న వైడూర్యరత్నములచేతను అడ్డుకొనుచున్నారు.

స్త్రీల కుచములను చక్రవాకములతోను, గమనమును గజగమనముతోను, రోమ లతను సర్పముతోను, పలుకులను చిలుక పలుకులతోను పోల్చుదురు. అందుచే వారి కుచాదులను చూచి స్వజాతీయములనే భ్రాంతిచే చక్రవాకాదులు దరిచేరగా వారు తమ అవయవాదుల సాహాయ్యముతోనే వాటిని దూరంగా పారద్రోలినారు. రాత్రి కాగానే వియోగంతో బాధపడే చక్రవాకాలు ముఖ చంద్రుణ్ణి చూడగానే పారిపోయినవి. నడుముచూచి సింహమనే భయంతో ఏనుగులు, కేశపాశం చూడగానే గరుడ పక్షులనే భయంతో సర్పాలు, పిల్లికాళ్ల వలె ఉండే వైడూర్యాలు చూడగానే చిలకలు పారిపోయినవి అని భావం.

418

గొప్ప పరాక్రమంగల ఓ మహారాజా! నీయుద్ధ యాత్రలందు సేనాగ్ర భాగాలు విద్యాధరులచేత (విద్యాధరులుచేసే వాద్యవాదనం చేత) ధణం ధణం ధణధణం ధాణంధణధ్వనులు చేస్తూండగా, నీచే చేదింపబడిన ప్రతిమల్లులైన వీరులను వరించే సమయంలో దేవాంగనలు చేసే నృత్తాల వల్ల ధిమి ధిమ్మి ధిం ధిమి ధిమిం ధింధిం ధిమిం ధిం ధ్వనులు కలుగుచున్నవి. (ధణధ్వానిమ)[2]

419

నరసభూపతి కుమారుడైన కృష్ణదేవరాయల స్త్రీల చూపుల భయంచేత లేడి చంద్రుణ్ణి ఆశ్రయించినది. అయితే ఆ చంద్రుడుకూడా వారిముఖాలచే భయపెట్టబడి, తన మండలం విడచి శివుని జటాటవిని చేరెను. అలేడిని అతని చేతికి ఇచ్చెను. సన్మార్గమునందు ఆసక్తి కలవాడు ఎంతటిక్షీణదశలో ఉన్నా తనను ఆశ్రయించినవానిని ఉపేక్షించడు కదా. (క్షమాపతిభవ)[1] (దదౌ)[3]

వి. శివుని శిరస్సుపై ఉండేది చంద్రరేఖయే గాన అతడు క్షీణచంద్రుడు. సన్మార్గమనగా మంచిమార్గమని ఆకాశమార్గమని రెండు అర్థాలు. చంద్రుడు ఆకాశమార్గగామి.

420

వీరాగ్రేసరుడవైన ఓ కృష్ణదేవరాయా! యుద్ధరంగంలో నీచే చేదించబడిన ప్రౌఢులైన కొందరు పారసీక రాజులు స్వర్గలోకంచేరి, అక్కడ బృహ

స్పతిని 'పీరు త్త' అనీ, ఇంద్రుణ్ణి 'సులతాన్'అని, శచీదేవిని 'బీబి'అని, నమస్కారం చేసేటప్పుడు 'సలాం' అనీ అంటూ దేవతలకు చిరునవ్వు పుట్టిస్తున్నారు. (బలద్విషి)[3]

421

కృష్ణదేవరాయా! ఇతరకవులు నిన్ను స్తుతిస్తే స్తుతించెదరుగాక. మేము మాత్రం స్తుతించము. నరసింహ కిశోరుడవైన (సింహం పిల్ల అని రెండవ అర్థం) గజపతిని (గజపతిరాజును, ఏనుగును అని రెండుఅర్థాలు) జయించడం ఏమంత గొప్పవని!

453

నేటికి 1480 శకాబ్దాలు గడచినవి. అట్టి శకాబ్దంలో జయ నామ సంవత్సర మాఘ పంచమీ తిథియందు జయవాసరమున భూలోక దేవేంద్రుడైన ఇభరామ భూపతి, విద్వత్కవియైన రుద్రునికి రెంటచింతల గ్రామాన్ని ప్రేమ పూర్వకంగా ఇచ్చినాడు.

462

పాపము లనేనదులను దాటుటకు నావయైనవాడా! రక్షింపబడిన గంధ గజము (గజేంద్రము) కలవాడా! భూమిని మోయుచున్న వరాహరూపా! సంసారపర్వతాన్ని ఛేదించువాడా! దయారసముయొక్క విశాలమైన ప్రవాహమైన వాడా! వేదార్థములోని మాధుర్యరూపుడా! దుర్మార్గులనే గజాలకు సింహమా! వైభవంచేత కంపింపబడిన (ఓడింపబడిన) మేరు పర్వతం కలవాడా! (విశ్రాంతి నిచ్చే) లతల పొదవంటివాడా! బలవంతులైన శత్రువులనెడు గుహా రంధ్రమునకు సూర్యబింబము వంటి చక్రము కలవాడా! శంఖము ధరించిన వాడా! ఓహరీ! నీకు నమస్కారము.

వి. బలవత్ = బలముగల, అరీ = శత్రువులనెడు, దరీకుహర = గుహా రంధ్రమునకు, భాస్వదరీయత్ = సూర్యబింబమువలె ఆచరించుచు (ఉన్న) అరీ = చక్రము కలవాడా, దరీ = దరము (శంఖము) కలవాడా అని చతుర్థ పాదార్థము. 'భిదురా' అనడానికి బదులు 'భిదురీ' అని బలవదరి అనటానికి బదులు 'బలవదరీ' అనీ ప్రయోగములు పుషిత, అన్నుప్రయోగమూ, చింత్యములు. 'లతాదరీ' అసగా 'లతలయందు ఆదరము కలవాడా' అనికూడ చెప్పవచ్చును. కేవలానుప్రాసదృష్టితో చేసిన ప్రయోగాలలో కొంతవరకు అర్థ సౌందర్యం కుంటుపడక తప్పదు. అపశబ్దాలు కూడా దొర్లుతాయి.

464

అనాథులకు నాథుడా! నాగము తల్పముగా కలవాడా! యజ్ఞ కల్పస్వరూపుడా! మునులను రంజింపచేయువాడా! జనుల ఆర్తి తొలగించువాడా! దిక్పాలకులను పీడించు రాక్షసాదులను శాసించువాడా! పురాతనా! అనాదిసత్య స్వరూపా! జనులను బ్రోచువాడా! సాహసవంతులైన శత్రువులను మర్దించువాడా! కందుకూరి శ్రీజనార్దనా! రక్షింపుము.

465

స్త్రీరూపమైన వామాంగము కలవాడా! ప్రకాశించువాడా! మాలిన్యములు లేనివాడా! రథముగాచేయబడిన భూమికలవాడా! పార్వతి మనస్సును రంజింప చేయువాడా! మందహాసముతో ప్రకాశించుచున్నవాడా! కంఠమునందు ఊహింప బడుచున్న స్నిగ్ధమైన అంజనము కలవాడా! విషయకామముల దర్పమును ఖండించువాడా! కందుకూరి సోమేశ్వరా నమస్కారము.

507

నృసింహభారతి ద్రవ్యం అంతా శిల్పులకు కట్టులకు రాళ్ళకూ ఇళ్ళకూ వృధాగా అయిపోతున్నది. అయ్యో! అయ్యో!

596

ఓ! దామర వెంకటరాజా! నీచేత ప్రీతిపూర్వకంగా నిత్యమూ పూజించ బడినవాడూ కృత్యాకృత్యముల వివేకముచేసి చెప్పే వారి మాటలలో ఎక్కువ స్పష్టంగా గోచరించేవాడూ, సత్యలోకాధి పతియైన బ్రహ్మ మొదలైన దేవతలచే అర్చింపబడిన పాదాలు కలవాడూ, సత్యాన్ని అనుసరించడంలో ఆదరం కల వాడూఅయిన శ్రీ మహావిష్ణువు త్వదీయ ముఖశోభామతితో (నీముఖశోభలో) ఈనాడు సాక్షాత్కరించినాడు. (వ్యక్తిభాక్)[2]

597

బంగారం వలె పచ్చని వస్త్రం కలవాడు, కవిత్వమనే అరుణవర్ణమైన పీఠంమీద కూర్చుండేవాడు, తరుణమైన మందహాసం కలవాడు అయిన ఆవిలాసశాలియైన శ్రీమహావిష్ణువు వేంకటేంద్రుని రక్షించుదాక.

598

లక్ష్మీ స్తనములందలి కుంకుమంచేత చిహ్నితమైన వక్షఃస్థలంతో ఒప్పు చున్న శ్రీ కృష్ణుడు సుకుమారుడైన దామర కుమార వేంకట ధరణీనాథుని రక్షించుగాక.

599

ఓ వేంకటేంద్రా! కుండిన నగరాధీశుని కుమార్తెయైన రుక్మిణి కుచ యుగమునందలి కుంకుమచే ముద్రితమైన వక్షఃస్థలం కలవాడును, నల్లకలువ వలె నీలివర్ణుడును అగు ఒకానొక (వర్ణింప శక్యముకాని) పురుషుడు నీకు వేడుకను కలిగించుగాక (నిన్ను ఆనందింపజేయుగాక).

600

ఛిద్రాన్వేషణమునందు ఆసక్తి కలవాడును, పంచబాణముల ముద్రలచే ముద్రితమైనదియు బాహుయుగలమునందు విలసిల్లుచున్నదియు అగు ఇక్షు ధనస్సు కలవాడును అయిన ఆ మన్మథుడు నిర్దయముగా నా శరీరమును పీడించుచున్నట్లు కనబడుతున్నాడు. నిద్రవచ్చుట లేదు. రాత్రి గడచుటలేదు. తరుణి వచ్చుట లేదు. ఇదేమి బాధో కదా!

601

నేను చెప్పినవార్తను చెప్పుటకై ఒక దూతిక వెళ్ళినది. ఆమె ఇంకను రాలేదు. పంచబాణుని సైన్య కోలాహలం వినబడుతున్నది. వసంత సమయంలో నేనీ ఉద్యానంలో ఒంటరిగా నివసించియున్నాను. నిద్రవచ్చుట లేదు. రాత్రి గడచుటలేదు; తరుణి వచ్చుటలేదు. ఏమి ఈ యాతన!

602

వేగము, స్థిరత్వము, రేఖ, భ్రమణము, దృష్టి, శ్రమలేకుండట, స్వేదము లేకుండట, పటువైన వాక్కు, రూపము ఈపదీ పాత్రప్రాణములు.

వి. ఇవి తొమ్మిదే అయినవి (దృష్టి రెండు అగునేమో!). భావం అస్పష్టంగా ఉన్నది.

603

లక్ష్మియొక్క స్తనకుంభద్వయ ప్రాంతమునందు ప్రకాశించుచున్న కుంకుమ కాంతిచే ఎఱ్ఱనైనదియు, అత్యధికమైన సంధ్యాకాంతియను భ్రాంతిని కలిగించునదియు అగు కాంతిగలవక్షఃస్థలముగల శ్రీమహావిష్ణువు విద్వాంసులచే నుతింపబడిన గుణగణములకు అధ్యక్షుడును గొప్పశౌర్యము కలవాడును అగు మీర్జా నీలాద్రిరాజశ్రేష్ఠుని అత్యధికమైన కారుణ్యముతో రక్షించుగాక.

617

శ్రీ వేంకటేంద్రప్రభూ! నక్షత్ర చిహ్నితమైన గంగానదిచే పరివృత మైనదియు, స్వర్గమునకు పైన ఉన్నదియు అగు ఆ సత్యపీఠము, పీఠమునందలి ఎల్లని ఆచ్ఛాదనమైన పద్మముయొక్క కాంతితో వ్యాప్తమైనది. దాని కంటెను పరమైన ధామమునందు అరుణపుష్ప తులసీపత్రములవంటి కాంతిగల లక్ష్మీ మహావిష్ణువులు, పూజ్యుడవైన నీకు ప్రత్యక్షమగుచున్నారా? (సరిత్పరీవృత)[1] (శ్రీహరీ)[3]

618

ఓ దామర వెంకటేంద్రా! తారలచే ఆవృతమైన క్రింది భాగముగల ఉన్నతమైన పీఠాగ్రమునందు, తన ఆరుణ్యముగల కుథముచే (ఆస్తరణముచే) కప్పబడిన పీఠముగల గరుత్మంతునియందు నారాయణుడు భార్యాసమేతుడై సమీపమునకు వచ్చి నీకు ఆనందమును కూర్చుచున్నాడు. (సమాస్తృత)

619

శ్రీ వేంకటేంద్ర మహారాజా! పైన ఉన్న అచ్యుతుని పాదపద్మము నందు ప్రకాశించుచున్న మకరందమైన గంగానది పైన నున్న పీఠమునుండి మంచిమార్గమునుండి, దానిని విడచి క్రింది పీఠమును పొంది తిరిగి తన స్థాన మును చేరుటకు ఆసక్తురాలై కనఖలమనే దేశమువరకును అన్ని దిక్కులందును పరుగిడుచు మరల భూమిమీద పడలేదు.

653

శ్రీ వేంకటేంద్రా! సత్యవ్రతుడవైన నీచేత దైత్య సంబంధముచే మలిన మైన శ్రుతివర్ణములను ధరించిన మీనమైన అచ్యుతుడు లిపితోకూడిన కాగి తమను మిషచే, పునర్దర్శనార్థమై ఇపుడు హృదయమునందుంచబడినాడు. (హృదయే)[2]

666

మీర్జా మహారాజా! కవిత్వమునందు కాని, వాదిత్వమునందుకాని, శత్రు వుల మదోద్రేకమును అణచుట యందుగాని, ధనిత్వమునందుగాని, దాతృత్వము నందుగాని, పండితుల మనస్సును చాల రంజింపచేయుటయందును, ప్రభుత్వము నందును, భోగములను అనుభవించుట యందును, భగవద్భక్తి విషయము నందును నీవంటిరాజు ఈ లోకమునలేదు.

667

శ్రీ మన్నల్లప రాజవంశమునకు తిలకమైనవాడును, సకల వందితుల దారిద్ర్యాన్ని నశింపచేయువాడును అగుసీలాద్రి మహారాజు నను పోషించడానికి ఉండగా నా ఉదరపోషణార్థమై ప్రతిరాజు వద్దకూ నేను వెళ్లుటలేదు; కేవలము జ్యోతిఃశాస్త్ర చమత్కారాన్ని ప్రదర్శించడం కోసమే రాజసభలకు వెళ్లు చున్నాను.

672

నల్లప రాజవంశమునకు తిలకమైనవాడును, మీర్జా అను యశస్సు లాంఛనముగా కలవాడును, రాజచూడామణియు అగు శ్రీమంతుడైన అచ్యుత రామరాజ విభుడు ఆశలను నింపుటచేత హృదయాన్నీ, వాక్సముదాయాలచేత శ్రవణములను, సౌందర్యంచేత నేత్రాలనూ వికసింపచేయుచు చంద్రుడువలె ఉన్నాడు.

712

బలిద్వేషిణమ్=బలిశత్రువును, చింతకాయ=తనను చింతించు వాని విషయమున, కృతాదరమ్ = చేయబడిన ఆదరము కలవాడును, కూరగాయ= చెడ్డ సర్పమునకు (కాళియునకు) కృతత్రాసమ్=చేయబడిన భయం కల వాడును, గవామ్=గోవులయొక్క, పాలనే = పాలనమునందు, అతిప్రియమ్= చాల ఇష్టముకలవాడును అగు, అమ్ = విష్ణువును, వన్దే=నమస్కరించుచు న్నాను.

713

రోమములులేని ఊరువులుగల ఓ అంగనా: నీ కుండలో జలం ఉన్నదా తక్రం ఉన్నదా చెప్పు. మార్గం జాగ్రత్తగా చూచుకొని నడవాలి అక్కడ ఆనందాన్ని తొలగించే ముల్లు ఉండవచ్చు.

వి. నిరోమోరో = నిరోమ=రోమములులేని, ఊరో=ఊరువులుగల దానా, ముదం లునాతీతి ముల్లుః= మోదమును ఛేదించునది.

చాటుపద్య మణిమంజరి

అకారాది పద్యానుక్రమణిక

అంగడి యూరలేదు	324
అంగడి వీధిఁ	314
అంగ వంగ	84
అంఘ్రిమూలంబొక	123
అంటనిమ్రాని పండు	765
అండబాయక	217
అంతా కవులము	550
అందంపుఁజూంచుతో	134
అంద మగు నీదు	675
అంబలి ద్వేషిణం	712
అంబా కుప్యతి నమయా	246
అంబుజం బిల్లుగా	498
అక్షముఁద్రైన నేర	209
అక్షయ్యంబుగ	296
అతడు రాజకిరీటు	497
అతిదోఃపీడన కర్కరీ	194
అతివ కచనాభి జఘన	897
అతుల సఖాంతర	381
అత్తచూచి నఖ	710
అదలని తేరు	235
అదితి కశ్యపునకు	180
అద్దిరః కులుకులు	310
అద్దిరః శ్రీభూనీశలు	501
అద్యాశీతి చతు	453
అద్రి స్నిగ్ధ తలంబు	488
అధర ముఖవర్ణ శూన్యంబు	898
అనంతరత్న	271
అనవరతంబు	608
అనాథనాథ	464
అని మనరంగనాథుఁడు	225
అనిమన (మును) రంగ	227
అనిమొనఁ జోదగంగఁడు	286
అనుదినం బరుణోదయ	613
అనుపమ రాజత	623
అనువుగానివేళ నధికుల	869
అన్నాతిఁగూడ	490
అపశబ్ద భయంనాస్తి	481
అబ్జ ముఖీ మనోజ	415
అభ్యుద్ధృతా వసుమతీ	249
అమర మమర మంచే	706
అమరులు మేఘముల్ కుసుమ	19
అమలమణీ మయాధర	651
అమృతవారాశిఘటము	177
అరయనిర్వదియొక్క	47
అరయన్ శంతను	715
అరుదొక కవి	695
అర్ణవ మేఖలా	624
అర్థంబు సత్పురుషాకృతి	77
అర్బుదములు	544
అర్భకులు గల్గుటకు	759

అర్భకులులేక .. నాగిన్	758
అర్భకులు లేక .. సగెన్	757
అలఘన చంద్రబింబసమమై	901
అలవగవాని తమ్ముఁడు	463
అలభోజప్రభు	676
అలినీ తత్తరమేల	379
అలుకలన్నియు	218
అళికులవర్య	378
అవధారుః దేవ	557
అష్టాంగ యోగరహస్యంబు	122
అసమశివభక్తి	228
అహహ తిరుమల	568
ఆంధ్ర ప్రబంధ	696
ఆంధ్రభాషామయం	399
ఆ కదురునఁ	357
ఆకాకుఁ గదిసియుండును	800
ఆకుల మీదన యాకులు	894
ఆకృతి కందా	703
ఆజాను దీర్ఘబాహాః	21
ఆ జాబిల్లి వెలుంగు	486
ఆజిప్రౌఢిమదుర్జయార్జున	191
ఆడబోవుచోట	789
ఆదరణంబు సున్న	335
ఆదినారాయణః ఆత్మ	141
ఆదివర్ణము వసు, వర	871
ఆదిభిక్షుం	553
ఆదిమశక్తి యాతరుణి	85
ఆద్యాలోకన భక్తిసంభ్రమ	188
ఆధార చక్రంబు నందు	116
ఆధారమున నుండి	124
ఆననాధర గళ మూర్తుల	899
ఆనపెట్టిన రాకపోతివి	213
ఆ నరనాథు భార్య	777
ఆనీలాభ్యుదదాన	283
ఆనీబంగరు పచ్చడంబు	202
ఆపద్భ్రతి భేదటంక హస్తతే	877
ఆ పలు కావించి	430
ఆపాద శిరోలంకారా	890
ఆమాట తప్తలోహ	433
ఆరవి వీరభద్రు....	452
ఆ రవి వీరభద్రుచరణాహతి	476
ఆలపోతుల జేని	79
ఆలోల కల్లోలమగు	164
ఆహో నారద	248
ఇందుసమాఖ్య	630
ఇంద్ర నీల సమూహ	159
ఇఁక నెవ్వరి	763
ఇఁకవిను నీయశమునకు	764
ఇభపట్టణంబున కేగునాటికి	865
ఇరువది మూడు	527
ఇలశకవత్సరంబులు	454
ఇచ్చెదు వానికి	538
ఇట్లు కొలువున్న సభాపతి	846
ఇత్తడి పుత్తడి	519
ఇమ్మహిబాహిరు	728
ఇష్టవస్తుదాన ముఖ్య	876
ఈక్షాప్రాసము	436
ఈక్షితికివచ్చి	276
ఈనక పిల్లలఁబెట్టును	802
ఈయష్టోత్తరశతముం	224

ఈసారికి 466
ఈస్థాప్రాసము 437
ఈసునఁబుట్టి 485
ఉంద్రాళ్ళు వప్పునెయ్యిని 2
ఉక్కుఁగంబంబు 10
ఉదయమే లేచినిన్ 585
ఉదయాస్తమనముల 145
ఉనికటవెండికొండఁదనయు 59
ఉపవాసము లెల్లను 94
ఊర్ధ్వస్థాచ్యుత 619
ఊరునేఁడే 586
ఊరువ్యాఘ్రనగర 350
ఊరెయ్యది? 512
ఎంగిలిముచ్చు 429
ఎంతఁజదివిన రవంత 179
ఎట్రాశేమడు పోసరించె 851
ఎట్టి సువంశమందు 683
ఎదురైనచో 424
ఎద్దీశున 720
ఎన్నఁడు నేరిచెన్ 471
ఎమితిని సెపితివి 474
ఎలనాగ నాదేశమేదేశమన్నను 831
ఎవరయా మీరు చక్కని 848
ఏకవి నిర్మించె 386
ఏకోఽభూత్పులినా 247
ఏపునఁ గృష్ణరాయ 404
ఏమియు నెఱుగని 787
ఏఱువభీమ నీపగతు 289
ఐరావతోచ్చైశ్రవోధి 53
ఒంటికాలువాడు ఒనరంగ 811
ఒక చెంపకోరగా 351
ఒకనాఁటి కలలోన 575
ఒకనాఁడు మేదపై 578
ఒకని కవిత్వమం 445
ఒకని కవిత్వమందెనయ 479
ఒక్కమానిపేరనొనర 804
ఒడ్డారపు 491
ఓజూ చేముట్టక 236
ఓయమ్మ లాల 492
ఓయి కురురాజః నీ కొడుకు 864
ఓరీ బాలుడ నీవిటు 3
ఓసి ఓసి వినవే 711
ఓహో పిల్చినఁ బల్కవేమి 199
ఔరః పువ్వారు 776
కంచనపల్లి కృష్ణయకు 656
కంటిని శంఖ చక్రములు 204
కండ్లుగలిగియుండుఁగాటుక 814
కందర్పకోటి సంకాశుండు 28
కంధ్యుద్భూతునిచే 775
కచమునకుఁదొత్త 734
కడుపులోఁగమ్మని కాంక్ష 587
కడుపులోనిజాయి కడునీల 810
కదలక యాధార 115
కదిసి యెక్కెడు గిబ్బ 37
కన్నగానిచేతఁ గలిగుండు 830
కనుమూసి నంతలో 573
కనులనెదలగలిగి కానకట్టే 820
కన్నులు మూసి 63
కమనీయం బగు 500
కమనీయకర పల్లవము 374

కమలజ కృష్ణ శంకరులు 16
కమలాక్షి నీమోము 583
కరచరణంబులు 745
కరతలంబున నొప్పలరు 112
కరహాటాంధ్ర 506
కర్మ మెవరికైనఁగడఁద్రోవ 866
కర్ణాటకటక 387
కరినిను పేర 718
కరిపూరుద్ధర 193
కరుణాపాంగ నవాతసీ 103
కరుణా సాగరు 547
కరులు హరుల్ చమూవరులు 893
కట్టిచెలి 756
కలకంఠిః కలగంటి 780
కలధౌత రేఖికావలయిత 610
కలధౌత రేఖికావలయితేంద్రోవ 612
కలనం దావక 403
కలశ పయోధిమీద 458
కలహంబేటికి వద్దువద్దను 860
కలిగిన సొమ్ములన్నియును 895
కవితాకన్యక కెందును 891
కలిమి చెలి 604
కలి యుగాంతమున 185
కలుములు రోయుమంటి 461
కలుష సరిత్తరీ 462
కవయతి పండితరాజే 257
కవిచేత విభుడ 693
కవితల్ సెప్పినఁ 342
కవిత్వే వాదిత్వే 666
కవి యల్లసానిపెద్దన 475
కవిరాజు కంఠంబు 369
కవి విద్వద్ధరణీ 496
కష్టవేళలందుఁగమలాసనునకై 867
కసవులు మూఁడును నాలుగు 828
కాంచన పిశంగ 597
కాచిఫలించునోషధులు 749
కాటుక కంటినీరు 382
కాటుక కొండపైఁ 155
కాటు దోమలకెల్ల 659
కాయమీద్రమాను 809
కాయము వంగి 416
కారుణ్య పూరవీక్షణ 738
కారూణామపి 507
కాలభీత విప్రబాల పాలతే 875
కాలులేక పాఱుఁగడు 823
కాశ్యప గోత్రుఁడై 24
కాశికా విశ్వేశు 370
కాశియు నీకరానీ 405
కింవాససా 243
కినుక మెయి 517
కుంకుమలేదో 366
కుండిననాయక 599
కుంభి కుంభ స్తనీ 685
కుడి హస్తం బిటు 200
కుమ్మర వారి బాలిక 356
కుల్లాయుంచితి 302
కుహనా కిటీంద్రుని 198
కూడు తలపఁజోళ్లు 349
కూడెడి వెంద్రుకల్ 81
కూరడుగము 293

కృతకాద్రు లాయెనా	556	గతిలేనివానినే	770
కృష్ణ భూపాక	719	గతోయం	256
కృష్ణరాయఃస్తువంతుత్వాం	421	గగనీహారగు	478
కృష్ణుఁడు	621	గరళపుముద్ద	288
కెంగేల రామకృష్ణుని	489	గరళము మ్రింగితి	336
కెంజిగురునకుం	277	గరిడీలలోపల	528
కొండవీడు	422	గరిమన్నీదు షికారు	107
కొదవ లన్నియు	219	గరిసెలు వ్రాఁత	511
కొలదిగ మున్	459	గర్వితద్విట్ట్రొక్కంచ గాంగేయ	849
కొలదిగ మున్ను	469	గరుడని నెక్కి	87
కోకోః నశ్యమవశ్య	563	గవకుల్ బల్లిదమయ్యె	408
కోటివరాల్ ఖరీదియగు	785	గాలికిదూలు	607
కోమటి కొక్కటిచ్చి	279	గిటగిటనగు	338
కౌండిన్య సతినోము	140	గిరాందేవీ	259
కౌశికు యజ్ఞంబు	131	గిరి దుర్గాటవి దుర్గమస్థల	96
క్షితి నక్షత్రపథు	677	గిరియుష్మద్ధను రస్త్రుతా	195
క్షితిలో గొందఱు	773	గుంటయ నుత్తమోత్తమునిఁ	89
క్షితిలోన గవుల	772	గుడిమీఁదిక్రోఁతి	332
క్షేత్రం దాశరథిః	265	గుబ్బలగుమ్మ	358
క్షేమాకీర్ణవికీర్ణ	540	గురుపదసాధనంబు	208
ఖండితవైరి శిఖండి ఖండించెను	850	గొంగడిమేలు పచ్చడము	333
గంగూ మీవడుచు	724	గొనకొని మర్త్యలోకమున	278
గంజాయి త్రాగి	482	గోంద్రలు పెట్టి	560
గండము దప్పె	354	గోపాలకుల తోడ	45
గజముఖుని నేకదంతుని	4	గోవింద	533
గట్టిగ వేధలార్గురను	64	గోశతపంచ వార్ధులును	237
గడియకు నూఱు	510	గ్రహము ముల్కి	739
గడియకు నూఱుపద్యముల	446	గ్రహసందర్శనమైనచోట	101
గడియలోపల	275	గ్రామము చేతనుండి	367
గతమే వింటిని	201	గ్రాహంబుచేఁజిక్కి	142

ఘనకులమున 516
ఘనమగుధైర్యలక్ష్మి 638
ఘనమైన మోహంబుఁ 590
ఘనరోగంబుల 294
ఘనహరిభాను 731
ఘనుఁడన్ వేములవాడ 285
చండతర నియమ 766
చండాంశుప్రభ 384
చందన శాఖికన్న 566
చంద్ర ఖండంబుపై 577
చక్కఁదనంబుదీవి 282
చక్కని కెమ్మోవి 572
చక్కని నీముఖ 364
చరణము లైదు 20
చరణారవిందము ల్సమ్మతి 858
చాప చ్ఛాత్ర నిషంగ 192
చిగురు విల్తునియవ్వ 594
చిననాఁటి నుండి 579
చిన్న చిన్న రాళ్లు 326
చిన్నన్న ద్విపద కెఱుగును 904
చిన్నప్పుడు 526
చీఁవర పాఁవర 487
చీరగట్టి రాత్రి 790
చీరయు ముక్కు 346
చుక్కలకడఁ బోవు 38
చుక్కలవలె 524
చుట్టు గట్టిన 611
చూచితి భూతలేంద్ర 747
చూడఁగ నల్పు 503
చూపులు రెండు 62
చెక్కుల పసగలి 791
చెలువార గజాజిన 93
చెవినివి నీలపు 341
చేత వెన్నముద్ద 11
చేతిలో వెనముద్ద 197
చేఁదుఁబట్టు 539
చేలంట నిటకు 687
చోరస్సద్మోర్థ్వభేదా 267
ఛిద్రాన్వేషణ తత్పరో 600
జంగోష్బఘజగా 110
జగనొబ్బ గండాంక 300
జడదాలుపు 767
జననాథోత్తమ 375
జబగడదష్టు, 448
జమదగ్ని గర్భవాసమున 181
జలచరము 521
జవః స్థిరత్వం 602
జానకీపతి 508
జాబిల్లి పూదాల్పు 736
జీవన్నేవ పిశాచతా 242
జొన్నకలి 327
జోకయైతగు సోమసూర్యుల 837
జోటీభారతి 376
జ్యోతిశ్శాస్త్ర చమత్కృతి 667
డంబుసూపి 373
డింభద్రోహి 189
ఢిల్లీలోపల 513
ఢిల్లీశ్వరోవా 261
తక్కక నేలముట్టెగొని 398
తక్కిన రావుసింగ 299

తద్ధిత స్తద్ధిత	266
తనకు ఫణావళి	154
తనమోము నిగనిగ	614
తనయుల మంత్రుల మిత్రుల	842
తప్పెను మూడిన	661
తముఁదామె వత్తు	495
తర్కన్యక్కృత	255
తరుణుండై నవరత్నా	841
తరువున గాండివం	372
తరువున బర్హియంతర	595
తలకట్టు గుడుసు	729
తల్లి సతీమతల్లి	97
తల్లి సతీమతల్లి	684
తళ్కు తళ్కను కాంతి	353
తాటంకయుగధగ	362
తాటి మీదనుండు, దాటి	815
తానెన్ని చుట్లు బెట్టిన	827
తారకయోగ విద్యా	125
తారకాసుర భుజాదర్పంబు	76
తారాం కాత్రి	617
తారామృతాధర	618
తాలిమిదూలిన	232
తిండికై తె	701
తిట్టుదునా భుజంగ	440
తిట్టుదునా మహోగ్ర	441
తిట్టుదునా మహోగ్ర వలెన్	442
తిన్నని కస్తురినామము	9
తిలకాష్ఠమహిష	760
తీసుకోరమణి	708
తుడుపులు సందిగ్ధంబులు	743
తుమారా జవానుల్	700
తురకః కరకశ్చైవ	268
తురికిరాణి తురాణ్య	108
తృవ్వట బాబా	477
తెట్టు కుమారకృష్ణ	447
తెలియని వన్ని	444
తెలియనివన్ని తప్పులని	480
తేజోరాశి దివాకరా	670
తొగరుచి	393
తొలకరి మించుఁదీవ	313
తొలుతనే వద్దింత్రు	350
తొలినె యవిఘ్నమస్తనుచు	5
తోయంబ్రువాసి యాతుద	839
త్రాణ సమస్త	652
త్రిపుర దైత్యులను	184
దండితోఁబండితత్రయము	234
దబ్బులన్నియు	216
దరవికచవకుళ	907
దశరథ రాజసూనునకు	782
దశరథరామ నీ దయకు	136
దశరథ సుతుడవై	135
దస్త్రాలున్మసి	337
దాటున్ గుల్కెడు	109
దాతవు తల్లివి తండ్రివి	144
దాన మేదానియందగు	722
దామర వేంకటక్షితి	626
దామర వేంకటేంద్ర	627
దాయాదుల్వలె	359
దారయదంగె	570
దిట్టకవి ప్రసిద్ధి	499

దీనమానవాని కామదేనవే 881
దీనారటంకాల 297
దుడుకు తనంబున 768
దృగ్భృత్యా 419
దేవకి కల 628
దేవ జనార్దన 143
దేవత్వద్యశ 274
దేవాసురు లబ్ధి 565
దేవునాన 546
దోసెడుకొంపలో 325
ద్యూత్రంబద్గిరి 182
ధరణిపుత్రుని పినతల్లి 40
ధర పైఁబిల్లల, బెట్టును 808
ధరలోన జన్మ 581
ధరలో ననేక సుందరు 588
ధరలో నుద్ధుర లోభులన్ 90
ధరభుజగైణ సింహములఁ 902
ధర సింహాసనమై నభంబు 14
ధళధళ దిక్ఛదచ్ఛదమ 896
ధాటీఘోటకరత్న 295
ధీరతతోడ నీరథము 852
ధీరాగ్రణి 545
ధీరుఁడు బొడ్డుచెర్ల 401
ధ్వస్తః కావ్యోరుమేరుః 245
నక్షత్రము పేరిటసతి 806
నగతనయన్ 906
నగవగతు 744
నగరువగాయె 392
నడచెనాగంధగంధక 900
నడివీథిలోరాళ్ళు 352
నమ్మినవాని నన్యాయంబు 576
నయాచే గజాళిం 264
నరక బాణాసుర 43
నరపతియై ధనియై 843
నరవాహనుండు 56
నరసింగుండును 537
నరసింహ కృష్ణ 412
నరసింహ కృష్ణరాయా 409
నరుని నాగలిమీఁద 541
నల్లని కస్తూరినామంబుక్రిందను 873
నల్లని వేగిస 641
నవకవితా సుధారసము 671
నవరత్నోజ్జ్వల దివ్యభూష 100
నవరస విస్ఫార 682
నస్యము లేదుగాః పవన 562
నస్యము శీత 686
నా చిన్న రామన్న 137
నారంగములు బృహ 593
నారాయణ నీ నామము 13
నాలుగు మోముల బాలునితో 153
నాళికనిర్యన్మధూ 648
నాసాపావాల్ 742
నికషాయితు మీహే 254
నిడుద వాలంబుతో 17
నిద్దపు టాస్యరంగమున 207
నిను సేవించిన గల్గు 96
నిన్నరాతిరి 214
నిరుపమ దివ్య 697
నిరుపమ బాలానందా 15
నిరువహతిస్థలంబు 390

నిర్మాణేయది	262	పతిపై నలిగిన	771
నీకుఁదగినట్టి	574	పత్యాసుప్తే	707
నీ పదభక్తి నా హృదయ	206	పదము కీర్తనలు	906
నీ మోము నేనొక్క	591	పదరుల్ పల్కకధర్మ	859
నీ యాత్మ నాయాత్మ	589	పదవే యింటికి	732
నీ రజనాభ! నీవుచని	854	పద్మకాశద్యుతి	114
నీలతోయద మధ్య	111	పద్మనాట్య	733
నీలమేఘచ్ఛాయ	161	పదియుఁబదియు మఱియు	807
నీలాటి రేవులోపల	321	పన్నగనీవు ఘూత్కరము	644
నీలేందీవర దివ్యకాయ	102	పరగ బాణాసురుపైనేఁగి	50
నీవిచ్చు బత్తెకర్చొక	534	పరరాజ్య పరదుర్గ	301
నీవు త్రిలోక కర్తవని	205	పరిణయంబున నేమి పక్షి	834
నునుమై గల్మి పదంతి	41	పరుగై రావదెత్రోవ	72
నెట్టన నభినవ	509	పరులన్ శిష్యులఁ	71
నెమలిపురి యమపురముగా	331	పలుతెఱంగులరంగు	308
నేనిలఁ బారిజాత	629	పసగల ముద్దుమోవి	347
పంకేజ భవ	689	పాండవులన్న దైవమును	861
పంచీ కృతంబైన	126	పాండు తనూజుల పక్షమై	51
పంతము నీకె	514	పాచికలాడి సోలి	748
పంపావిరూపాక్ష	371	పాటలగంధిమేల్	784
పక్షవిక్షేపణ ప్రభవ	22	పాటు తప్పదు సుమి	868
పక్షిరాజు పేరఁ	792	పాటీర గంధ	472
పచ్చడము	569	పాటున కింతులోర్తురె	484
పచ్చలు కెంపులు	439	పాణౌ వేంకట	635
పచ్చి మాంసము	555	పానుపు పెనుబాము	152
పట్టివిడినఁ బాలుపక్షీంద్రులుం	824	పారమందిరి	529
పటుదీర్ఘాంచిత బాహుదండ	105	పాఱెడుభీముఁ బట్టుకొని	856
పటువైన మేను	774	పాలడుగంగఁ గౌరవుల	857
పడుగేరుచోఁజూచు	340	పాలమున్నీటిలో	139
పతినిద్రించిన వేళ	380	పాలించవే నన్ను	35

పిఱుదు గలిగియుండు	816
పిల్లలమఱి	385
పీపట్టినట్టు	691
పుట్టినాఁడితడు శంభుని	168
పుడమిఁబగజేని	723
పుడమినిగుమ్మరి	769
పురములఁగార్చి పొల్చి	750
పురుడు వెళ్ళనినాఁడె	44
పువ్వులు కొప్పునం	360
పూజారి వారికోడలు	318
పూఁత మెఱుంగులుం	389
పూయ గందములేదు	29
పూర్వజన్మకృతము పోవదెవరి	870
పూషవాడాన్వయాబ్ధిందో	270
పెంచెఁగాటోలు	673
పెండెలనాగి కొప్పుపయి	502
పెనిమిటిచేయు	414
పెనుపాపపేరు వేసిన	737
పెనుఁబాపపేరు	25
పైడిగిన్నెను సుధ	672
పొచ్చెంబింతయులేని	319
పొలుపుగ నంతరాళమున	456
పొలుపొందగఁ	311
పౌలస్త్య దురమున	615
ప్రకటిత లక్షణ లక్ష్యము	741
ప్రణవ కుండలి శిరోమణి	113
ప్రహ్లాద నారద బక	146
ప్రాకటయైన యుంగరము	778
ప్రాణు నపానుఁగూర్చి	91
ప్రీత్యా దామర	596
ప్రీతుఁడనైతి	616
ప్రేంఖత్పుష్పక	754
ప్రేంఖత్త్రేపమనుసత్యభామ	753
ఫణిరాజు ఫణివైరి	835
ఫలం లేదు	699
ఫాలతల భస్మరేఖలు	231
ఫుల్లసరోజనేత్ర	329
బండ్లు నోదలు	530
బంధు కరవది	662
బంధుర విప్ర	431
బడబానల భట్టారకు	888
బదరికా వనములోఁ బరగు	48
బలభిన్నాగము	411
బలవంతుడు	520
బల్ జరీయంచు	86
బాదా బూచుల	531
బాలేందు రేఖ	315
బావగారీ సారె	716
బావామఱఁదులపేరిట	825
బిందు ద్వంద్వతరంగితా	241
బిత్తరంబున	215
బుడుత కల్వల విందు	30
బూడిద బ్రుంగివై యొదలు	892
బెడఁగగు రత్నదర్పణము	84
బొమవింటఁ	361
బోఁటి నేఁడూరికిఁ	580
బోటి హాయల్	783
బోరన యాచకప్రతతి	423
బ్రహ్మను గన్న	183
బ్రహ్మాండ భాండ	552

భక్షణపేరిటపక్షికి	805
భక్షింపుము గాపలసిన	6
భట్రాజున్ నిరసించి	549
భద్రా' శ్వానము	449
భరతలక్ష్మణశత్రుఘ్న	139
భవదభ్యర్చిత	649
భసితము కన్నులం బడిన	74
భాండే జలంవా	713
భానుండు తగ మీకు	39
భా భాంతి పారిజాత	633
భారతివై సరోజభవుపాల	80
భావజ్ఞుల రసికుల	844
భావింప దేవకీదేవి	872
భావింప నిలువెల్ల	554
భాసిల్లు నిభరాము	467
భువనా తీత మనోజ్ఞ	669
భువి షద్రసములు	694
భూతలమందు	504
భూత్వాపౌల్కసకాత్	273
భూపారిజాత	634
భూమి నల్లపరాజ	688
భేతాళ వంశజాతుఁడు	658
భోజనం మిత్ర	705
భోజుఁడు మంకు	287
భో భో భూవర	418
మంచినీలపుఁ జాయ	149
మంచెన చూచితే	238
మగనాలి చెట్టపట్టక	826
మగనిఁ గ్రిందవేసి మగనాలు	812
మచ్చరమేలకర్ణః విను	862
మడుపుకుఁ జని	12
మణి పూరమును	118
మణుల్భ్యో వాంగలాం	702
మతి భ్రమసీగి పేర్మిసిరి	886
మధుద్రాక్షా	260
మనము గారామున	23
మనసిజు మామ మామ	887
మనుజుని యాకార మహిమకు	833
మట్టి తుదాకు మీద నాక	829
మల్లెలు మొల్లలు జాజులు	7
మహనీయ మత్స్య	175
మహనీయ సమదోగ్ర	57
మహిఁగల కొలకుల	631
మహిషవాహనుడు	55
మాకలిదిండి	368
మా కొలది-గగన	428
మాకొలది-నాక	427
మాణిక్యక్రయణం	269
మాధవః మీ కథామాధురి	147
మాధుర్యైరపి	258
మానుకాలవేసి మహిమీద	801
మానుగ రాముఁడెన్ని	779
మాయురె భృంగమా	377
మిన్నేటి పెన్నీటి	32
మిలమిలపీను నీ పసిడి	609
మీఁగాళ్ల జీరాడు	312
ముక్కున పైనము	743
ముదివిటులు	345
ముద్దుగ గండపెండియ	388
మున్నీఁటి తరగలు	157

మును ప్రగహార 660
మునుపా సుయోధ 725
మునుపు పల్కు 726
ముయ్యవే తలుపు 709
ముల్లోకంబుల 543
మూడు కన్నుల వేల్పు 27
మూడు శిరములుండు 798
మెత్తనై యున్న 515
మేచకరత్న 647
మేడలోఁజన్నిళ్ళు 582
మేతఁగరిపిల్ల 348
మేతలేదు చెట్టుమీదను 799
మేరుమందరసమాన 244
మేషవాహనుఁడు 54
మొగమున నెల నవ్వు 26
మొగము శంఖము 176
మొదల నూరుగాయ ముదిరిన 818
మొదలిటి గద్దె యక్షరము 17
మోదక హస్తునిన్ 8
మౌని హృదయాబ్జ 909
మ్రానునందు పుట్టి 794
యః కర్ణాట వసుంధరా 253
యక్షరాజబంధవే దయాళవే 878
యక్షరాజయాయినే నవేధసే 879
యవనీ నవనీత 263
యాగక్రియార్థం 272
యాతా కాచన దూతికా 601
యోధెవ్వఁడు 755
రంజన చెడి 483
రంతుల్ మానుము 396
రంభా స్తంభము 309
రవి యెఱుఁగును 551
రవి సుధాకర 83
రసికుఁడు పోవఁడు 323
రాకేందు ముఖినీదు రాజ్యమెట్టిది 832
రాజద్వారేస్మరాగారే 240
రాజనందనరాజ 303
రాజమాన నిత్యమందహాసినే 880
రాజాజారుడు 536
రాజా నల్లపరాజవంశ 672
రాజుల కెటువంటి 746
రాపాదం గలగుబ్బ 307
రామునమోఘబాణమును 292
రాయగ్రామణి 406
రాయరాహుత 425
రాలవే యుడులు 169
రాసుతుడైన 455
రింష్ట్రిహి యేమిటం 438
రుద్రకవి 450
రూఢి చెలంగగా 735
రెండవదానిపై మెండుగా 838
రెడ్ల మటంచుఁ 690
రోగపూరితులు 679
ఱాతిమీదనాడు రమణ 813
లక్ష్మీ వక్షోజ 603
లక్ష్మీ స్తనభర 598
లలితాకారుఁ 434
లలితేంద్రోపలనీల 99
లవణవారాశి కోలకు 167
లాచి వరాంగనల్ 83

లింగ నిషిద్ధుఁ	473	వారిలోనబుట్టి వారిలోనఁబెరిగి	821
లోకము లెల్ల నీ తనువు	95	వాలగుకన్నుదోయి	355
వంకరపాగలున్	334	వాలిక కన్ను ముంగురులు	82
వంకాయనడు మనుండును	819	వాలికలై	909
వందగ నెండిన	795	వాలిన యింద్రియంపు	67
వక్షస్స్థలీలసద్వనజా	646	వాలిన యింద్రియాలయ	65
వగరుపు మాత్రమే	394	వాసవి రథ	645
వజ్రమురా నీ	781	విజయ రామక్షమా	559
వట్రువహార రత్నములు	762	విజయ రామ మహా	532
వదపై, నావదపై	714	విడినకొప్పున	306
వదన భుజోరోంఘ్రి వలన	172	విత్తుజనము లేకవిరివిగాబండు	817
వనమాలి గోలుచు	233	విదితంబుగ	443
వనరాశిఁ దనయంప	69	విద్యు త్పింగళ మంగ	561
వన్నెచీరగట్టు వారకాంతయు	803	వినవింపు గలుగుఁ	674
వయ మిహ పదవిద్యాం	251	విన్నపం బవధారు	148
వరకవియైన	657	విన్నవించెద	558
వరబింబాధరమున్	903	విప్పుతలముండ	505
వరదానా చారం	523	విమలాంభోరుహ	316
వర నిజకర్మ	432	విరజానదీ పరివృత	173
వరమునఁగుంతికి సుతుడై	863	విశదంబౌ క	493
వరుఁడు చెలంగు	391	విశ్వంబు నీవయై	31
వలరాచపనికి	522	వీణాపుస్తక పాణివై	36
వలలుఁడు	761	వీనులకు విందులై	339
వసుధలోపల	654	వీరరసాతిరేక	304
వానకాల మేఘువడినేల	822	వీరాహవమున విజయము	845
వానైన మంచుగురిసిన	905	వీరాగ్రేసర	417
వాయువశంబునన్	655	వీరాగ్రేసర కృష్ణరాయ	420
వారక కాశిలో నిలిచి	92	వీరులు దివ్యలింగములు	322
వారిజనాభ! యెల్లిచని వాసవు	855	వీసపు ముక్కునత్తు	317
వారిధికిని	535	వృతాంచత్పారిజాత	637

వెదవెదనడుకులు	910
వెన్నుని వచ్చని	643
వెన్నెలవలె	525
వెలగకు వెల్గయంచు	470
వెలయగ నంటి	460
వెలయ నక్రూరుకు	46
వెలిబెట్టు వెలిబెట్టు	680
వేములవాడభీమకవి	290
వేములవాడభీమః కళిరే	280
వేయు గజంబులుండఁ	291
వ్యగ్ర కవిత్వ తత్వ	451
వ్యోమకేశ దివ్యభవ్యరూపతే	880
వ్రేలిమీఁదనుండు	796
శంకింపక	740
శంభు వరప్రసాది	284
శతకోటి కందర్ప	160
శతసంఖ్య	400
శరణన్న క్షణమే	73
శరణన్నన్ గరుణింతు	70
శరధిక్రోడ నివేశ ...	730
శరధి జొచ్చుట గాదు	128
శరధి లంఘించి	165
శరసంధాన	402
శారద నీరద వర్ణా	34
శాస్తుర్లట	567
శిలవృక్షలతలఁ బుట్టిన	797
శీత జల స్నానంబును	692
శీతాద్రి యామ్య దిక్సీమ	78
శూర నికర	721
శేష శైలోత్తుంగ	681
శేషాశే షోక్తి భూషాః	250
శోణవృంతము	630
శ్యామలకోమల జలద	132
శ్రీకరం బైనట్టి	133
శ్రీకరదంతరుచిజిత	1
శ్రీకరభూషణంబులును	320
శ్రీకరమూర్తి	788
శ్రీకర రత్న	158
శ్రీకరా వినుత	678
శ్రీకాము లతులకీర్తి	222
శ్రీగిరీశవశ్యమంత్ర	223
శ్రీచూర్ణద్రవ	640
శ్రీ జానకీదేవి	129
శ్రీదేవి భూదేవి సేవింప	174
శ్రీధర శౌరి	564
శ్రీ నరసింహదేవుని	494
శ్రీనాథాంబుజ	78
శ్రీనాథు పేర వర్తిల్లువాడొక	836
శ్రీ పద్మవాసినీ	33
శ్రీ పార్వతీశుఁ జూడక	220
శ్రీ పాన్య . వరదా	632
శ్రీ మత్సకల గుణశ్రేయో	847
శ్రీమదాత్మనే గుణైక సింధవే	874
శ్రీ మించునెమ్మోము	592
శ్రీ యలమేలుమంగ	203
శ్రీరమాహృత్సంగ	150
శ్రీ రమ్యుడు సంతత	840
శ్రీరస్తుభవదంఘ్రి	363
శ్రీ రాజిల్లగఁ	98
శ్రీరాధికా కుచా	571

శ్రీరామచంద్రుడు వేఁ 156
శ్రీరామచంద్రుని పేర 138
శ్రీరాము నాత్మలో 166
శ్రీలలరఁగ రెంటచింతల 468
శ్రీలీలాత్మజః 410
శ్రీవసిష్ఠాదు 130
శ్రీ వేంకటగిరిదేవ 211
శ్రీ వేంకట ధరణీవర 639
శ్రీ వేంకటేంద్ర భవతా 653
శ్రీశైలభర్తకును 226
శ్రీశైలవల్లభుని 221
శ్రుతి శాస్త్రస్మృతు 343
శ్రుతులు దెమ్మనివేడఁ 127
శృంగారరాయని చెలువు 211
సంతతంబును 606
సకల భూత వ్రాత 58
సచ్ఛాత్రులై బుధుల్ 664
సత్య మనాహత చక్ర 119
సభ్యాస్తే భగవత్కథా 642
సమరంబులో జరాసంధాదులను 49
సమరక్షోణిని 407
సరస కవిత రుచి 698
సరసీజాక్ష విశాలవక్ష 104
సర్వజ్ఞ నామధేయము 298
సర్వజీవ రక్షణైక శాలినే 884
సర్వమంగళా కుచాగ్రశాయినే 882
సర్వ సర్వంసహా 75
సర్వస్వం గృహవర్తి 239
సలలితమాజ్ఞేయ 121
సలిల విహారు లిద్దరును 18
సాగినకోప వహ్ని 66
సాధీయోముఖ 186
సామజము చెఱకు 518
సాయం సఫుల్లమల్లీ 252
సారగురుబుధ 625
సారతర ప్రబంధము 548
సారథిగమ్మి యుత్తరుడః 853
సాళువ పెద తిమ్మ మహీ 889
స్తోక భక్తిదాస తోషిపోషిణే 883
స్థాన విశేష మాత్రమున 397
సింగపు మోమువాడు 151
సిందూర పేటికాంత 636
సిరిగలవానికిఁ 328
సిరి నెఱి నీలపురంగు 210
సిరి నెఱిమించు 620
సిరులుమించిన పసిమి బంగరు 212
సీతా వధూమణి 68
సుందరీ మయాంగ 465
సుర లర్థి గల్ప 162
సూర్యవంశము పరిశుద్ధ 182
సొగసుకీల్జడదాన 365
సోయగంబున 665
సౌధంబుపై నీళ్ళు 584
సౌమ్యాస్యమున 668
సౌమిత్రి వేడుక 163
స్తంభ సంభూతావసుర 170
స్తుతమతియైన 395
స్థిర సత్యా 717
స్నిగ్ధపు వర్ణు 435
స్వచ్ఛమైనవిశుద్ధ 120

స్వతలస్వచ్ఛ	190	హరిశిఖిధర్మదైత్య	52
స్వమహో బాహు	196	హరుఁడధికుండు	426
స్వాధిష్ఠ చక్రాన	117	హరుని జయించినాఁడు	751
హత్తుగ రామభద్రుని	663	హరుని శరాసనంబు	752
హనుమంతుం డెదుటన్	542	హా జలజాక్షి	344
హయమది సీత	281	హాటకవర్ణమైన	786
హరికిలి దహనార్క	727	హిమకర కీర్తి	622
హరినీలముల కప్పు	305	హిమగిరిఁ గేరుదేహము	178
హరియైనా హరుఁడైన	61	హిమశైల శిఖరోన్నత	60
హరి యౌస్కాందపురీ	457		